

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYAL ANTROPOLOJİ BİLİM DALI**

İÇERİDEKİNİN BAKIŞ AÇISIYLA KADIN

Doktora Tezi

Mesut AKYÜZ

Ankara, 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYAL ANTROPOLOJİ BİLİM DALI**

İÇERİDEKİNİN BAKIŞ AÇISIYLA KADIN

Doktora Tezi

Mesut AKYÜZ

Doç.Dr. Meryem BULUT

Ankara, 2018

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması Sosyal Antropoloji disiplininden öğrendiğim bilgileri temel alarak modern dünyanın gözünde çok farklı konumlanmış olan Afganistan'da alan çalışması yapabilme imkânı sayesinde ortaya çıkmıştır. Afgan erkeklerinin yaşadığı ortamdaki yola çıkılarak yaşamlarını çevreleyen Afgan toplumundaki kültürel örüntüler irdelenmek suretiyle, tüm dünyada farklı algılanan Afgan kadınının içeride yaşayan erkekler tarafından nasıl algılandığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Başta bu çalışmanın vücuda gelmesinde engin tecrübeleri ile konu seçiminden itibaren çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren ve kesintisiz destek olan tez danışmanım Sayın Doç.Dr.Meryem BULUT'a ve tez izleme komiteleri süresince yapmış oldukları katkılarından dolayı Sayın Prof. Dr.Feryal TURAN ve Sayın Prof.Dr. Aslı YAZICI YAKIN'a, tez savunma jürisinde yapmış oldukları değerli katkıları nedeniyle Dr.Öğr.Üyesi Kadriye ŞAHİN ve Dr.Öğr.Üyesi Urungu AKGÜL'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Doktora eğitimin boyunca elde ettiğim kazanımlarımda ve bakış açımın gelişmesinde büyük katkıları olan başta Prof.Dr.Zafer İLBARS ve Prof.Dr.Kurtuluş KAYALI olmak üzere tüm öğretim üyesi hocalarıma saygılarımı ve minnettarlıklarımı sunarım. Hayatım boyunca beni her konuda cesaretlendiren, var olmalarıyla bana güç veren anneme ve babama; zor zamanlarımda her zaman yardımına yetişen kardeşime ve onun sevgi dolu şirin çekirdek ailesine; varlığıyla her zaman gurur duyduğum ve hayatımın en zor dönemlerinde yeniden mücadele gücümü toparlamamı sağlayan kızım Öykü AKYÜZ'e minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: KADIN ALGISI: AFGAN TOPLUMUNDA BİR	
ARAŞTIRMA.....	9
1.1 ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	9
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	11
1.3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KONUNUN SEÇİMİ.....	11
1.4. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI.....	15
1.5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	15
1.5.1. Araştırmanın Kapsamı.....	16
1.5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	18
1.5.3. Veri Toplama ve Değerlendirme Tekniği.....	20
1.5.4. Göreve Hazırlık Aşaması.....	28
1.5.4.1. Kültürel Farkındalık ve Dil Eğitimi.....	29
1.5.4.2. Afganistanlılar İle İletişime Geçmek.....	31
1.5.5. Alan Araştırmasına Başlangıç.....	36
1.5.5.1. Türkiye-Afganistan Yolculuğu.....	37
1.5.5.2. Ortama Uyum Süreci ve Alanda Katılımcılara Ulaşabilmek.....	39
İKİNCİ BÖLÜM: AFGANİSTAN VE AFGAN KADINI	52
2.1. AFGANİSTAN'IN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU.....	53

2.1.1. Etnik Yapı.....	61
2.1.1.1. Peştunlar.....	64
2.1.1.2. Tacikler.....	67
2.1.1.3. Hazaralar.....	67
2.1.1.4. Özbekler.....	68
2.1.1.5. Türkmenler.....	68
2.1.2. Dinî/Mezhepsel Yapı.....	69
2.1.3. Kadının Statüsünü Etkileyen Sosyal Değerler.....	69
2.1.3.1. Ataerkil Sosyal Yapı ve Dünya Görüşü.....	70
2.1.3.2. Cinsiyetçi Yaklaşım.....	71
2.1.3.3. Kadın Düşmanlığı Söylem ve Eylemleri.....	71
2.1.4. Hukuk Sisteminin Sosyo-Kültürel Yapıya Etkileri.....	72
2.1.5. Afgan Aile Yapısı.....	78
2.1.5.1. Kadın-Erkek İlişkileri.....	80
2.1.5.2. Evlenme Pratikleri.....	83
2.1.5.3. Boşanma.....	84
2.1.6. Afganların Giyim-Kuşam Şekilleri.....	85
2.2. MODERN TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN'DA KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE KADIN HAKLARI.....	86
2.2.1. Sovyet İstilasını Öncesindeki Dönem.....	88
2.2.2. Sovyet İstilasını Dönemi.....	90
2.2.3. Taliban İktidarı Dönemi.....	91
2.2.4. Uluslararası Toplum Tarafından Müdahale Dönemi.....	94
2.3. KADININ STATÜSÜNE YÖNELİK KURAMSAL TARTIŞMA:	95
2.3.1. Sosyal-Yapısal Kuramlar.....	95
2.3.2. Ekolojik (Çevresel) Kuramlar.....	98

2.3.3. Kültürel Bağlıları Ele Alan Kuramlar.....	98
2.3.4. Kapitalist Ataerkil Kuramlar.....	99
2.4. AFGAN KADININ STATÜSÜ	101
2.4.1. Kadınların Eğitim Hakkı	105
2.4.2. Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı.....	106
2.4.3. Kadınların Siyasi Hakları.....	107
2.4.4. Kadınların Ekonomik Kalkınmaya Katılımı.....	108
2.4.5. Kadına Yönelik Şiddet (KYŞ).....	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AFGANLARI DİNLEMEK: KADIN ALGISINA İLİŞKİN

BULGULAR.....110

3.1. BİRİNCİ KISIM: GÖRÜŞMECİLERİN GÖZÜYLE AFGANİSTAN.....	111
3.1.1. Çatışma Ortamı.....	112
3.1.2. Radikalleşme Süreci.....	113
3.1.3. Türk Bayrağının Etkisi.....	114
3.1.4. ABD/NATO Varlığını Kabullenenler.....	115
3.1.5. ABD/ NATO Varlığına Karşı Olanlar.....	117
3.1.6. Yolsuzluk İddiası.....	117
3.1.7. Güvenlik Kuvvetlerine Güvensizlik.....	118
3.1.8. Ülkeden Kurtulma Arayışları.....	118
3.1.9. Ataların Kahramanlığı.....	122
3.1.10. Terör ve Güvenlik Ortamı: Duyarsızlaşma.....	122
3.1.11. Arada Kalma: Devlet ve Terör Örgütleri.....	123
3.1.12. Ekonomik Örgütlenme.....	124
3.1.13. Mollaların Günlük Yaşama Etkisi.....	125
3.1.14. Evlilik Şartlarını Oluşturmak.....	126
3.1.15. Afganistan'ın Gizli Eğlence Dünyası.....	128

3.1.16. Oynayan/Dans Eden Erkekler: Bacha Bazi.....	129
3.2. İKİNCİ KISIM: KADINA BAKIŞ.....	131
3.2.1. Toplumda İdeal Kadın.....	134
3.2.2. Medyada Kadın.....	135
3.2.3. İyi Eş Algısı.....	137
3.2.4. Evlenme Şartlarını Taşıyan Erkekler.....	139
3.2.5. Başlık Parası Biriktirme.....	140
3.2.6. Afganistan'da Kadına Verilen Değer.....	146
3.2.7. Nikâh ve Evlilik Süreci.....	150
3.2.8. Çok Eşlilik.....	155
3.2.9. Çocuklarda Cinsiyet Ayrımı.....	158
3.2.10. Namus Anlayışı.....	162
3.2.11. Örtünme.....	177
3.2.12. Kadınların Zorla Evlendirilmesi/Eşini Seçebilme Hakkı.....	182
3.2.13. Çocuk Evlilikleri.....	186
3.2.14. Boşanma.....	188
3.2.15. Kararlarda Kadınının Söz Hakkı.....	191
3.2.16. Kadının Miras Hakkı.....	193
3.2.17. Kadınların Eğitime Ulaşmaları.....	194
3.3. ÜÇÜNCÜ KISIM: KADINLARIN GÖZÜNDE KADIN VE ERKEK.....	199
3.3.1. Çatışma Ortamındaki Kadınlar.....	199
3.3.2. Cinsiyet Ayrımcılığındaki Kadın.....	200
3.3.3. Sağlık İmkânlarından Uzak Kadın.....	201
3.3.4. Sokakta Kadın.....	201
3.3.5. Tecavüzü Önleyici bir Mekanizma: Başlık Parası.....	202
3.3.6. Zorla Evlendirilen Kadınlar.....	202

3.3.7. İyi Kadın Nasıl Olmalıdır?.....	202
3.3.8. Yaşamı Mollaların Etkisi Altında Olan Kadınlar.....	203
3.3.9. Televizyonlarda Kadınlığın Yeniden İnşası.....	204
3.3.10. Kadınların Erkek Algısı.....	204
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER.....	207
KAYNAKÇA.....	217
EKLER.....	225
EK-A Görüşmeler Hakkında Katılımcıların Bilgilendirilmesi.....	226
EK-B Temel Kavramlar.....	227
EK-C Kültürel Olarak Doğru ve Yanlış Davranışlar Listesi.....	230
ÖZET.....	232
ABSTRACT.....	233

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo-1 : 2002 yılı Afganistan'daki Etnik Grupların Toplam Nüfusa Oranları ve Konuşulan Diller	68
---	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil-1 : Afgan Pazarındaki Peç/Rozet Örnekleri.	50
Şekil-2 : Afganistan Coğrafi Bölgeleri.....	57
Şekil-3 : Tipik Peştun Aşireti Yapılanması.	62
Şekil-4 : Afganistan'ın Etnik Durum Haritası.....	66
Şekil-5 : Afganistan'ın Etnik Dil Haritası	67
Şekil-6 : Kabil'deki Bir Düğün Salonu Fotoğrafı	158
Şekil-7 : Hicab, Burka ve Nikab'ın Farklılıkları	191

GİRİŞ

Tarihsel süreç boyunca kadın, içinde yaşadığı sosyal ve kültürel ortamda kendine atfedilen göreceli anlamlar ile konumunu bulan ve bazen pozitif ayrımcı bakışa göre kültürün temeli bazen de kültürün gelecek kuşaklara aktarılması suretiyle devamlılık sağlayan bir iletken unsur olarak değer kazanmıştır. Kadına yüklenen anlamları çok geniş bir yelpazede ele almak mümkündür; genellikle doğurganlık ve anaçlık, üretkenlik kavramlarının yanında daha narin/yumuşak, daha zayıf ve liderlik özelliklerinden yoksun varlıklar olarak görülmekle birlikte, bazen bir oğul makinası, bazen kolektif yankılar bulan kıyımlarda bir günah keçisi, bazen bir kurban veya tarihin bir nesnesi, bazen korunması gereken güçsüz bir varlık olarak nitelendirilmiş, bazen de tehlikeli, verimsiz ve kirli, hatta şeytanî, bazen de dinen noksan olarak görülmüştür (Hurst, 2010: 107; Girard, 2005: 17; Berktaş, 2014: 29-122; Nordberg, 2016: 48).

Tüm bu etiketlemelerin yanında, geçtiğimiz yüzyıldaki toplumsal kadın hareketleri sonucunda ortaya çıkan kadın-erkek fırsat eşitliği kavramı ile birlikte kadınların toplumsal ve küresel kalkınmadaki önemi geç de olsa fark edilir hale gelmiştir. 20'nci yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelen uluslararası gelişmeler sonucunda, kadınların ülke kalkınmasında temel ve eşit birey olarak algılanmaya başlamasıyla birlikte kalkınma, kadın ve toplumsal cinsiyet konularını içeren yaklaşımların değiştiğini söylemek mümkündür. Kalkınmada kadının önemi algılanmasıyla birlikte gelinen son noktada kültür odaklı "Kadın, Kültür ve Kalkınma"¹ anlayışının şekillendiği belirtilmektedir (Serdaroğlu ve Yavuz, 2008'den akt. Yumuş, 2011: 28).

¹ *Women, Culture and Development (WCD)*.

Günümüzde Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı² çerçevesinde 161 ülke için çeşitli göstergeler temel alınarak hesaplanan İnsanî Gelişim Endeksi³ kapsamında Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi⁴ ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi⁵ ülkelerin konuya daha çok odaklanarak sosyal politikalar geliştirmelerini sağlamıştır. Bu tezin araştırma alanını kapsayan Afganistan ise söz konusu endekslere göre dünya sıralamasında sonlarda yer alan bir ülkedir.

Asya'daki stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca çeşitli kültürlerin etkisi altında kalan ve savaşın paramparça yaptığı Afganistan⁶, uluslararası medyada ve kamuoyunda 2001 yılından itibaren başlatılan algı yönetimi sayesinde “burka giyen” ve “özgürlüğü kısıtlanmış” Afgan kadın imajı ile öne çıkmıştır (Clinton, 2001). Ülkedeki az gelişmişlik sorununun temelinde geleneklerin, göreneklerin, dinin ve dolayısıyla kültürel etki hep sorgulanır olmuştur. 2001 yılından itibaren süregelen Batı ülkelerinin sağladığı destek sonucunda başlangıçta iddia edildiğinin aksine, Afgan kadınının “özgürleştiği” konusundaki tartışmalar halen devam etmektedir. Afgan kültürüne dışarıdan ve kendi normlarıyla bakan Batılı bakış açısına göre, basit anlamda Afgan kadınının “burkayı çıkardığı takdirde özgürleşeceği” iddia edilmiş, geri planda mevcut olan kadının yaşadığı kültürel ortamın gerçekleri (bilerek veya bilmeyerek) ihmal edilmiştir.

Uluslararası toplum tarafından savaş sonrası çabaların mali olarak desteklendiği ülkeler (Namibya-1989, Kamboçya-1991, Mozambik-1992, Bosna-1995, Kosova-1999, Afganistan-2001 ve Irak-2003) arasında yer alan Afganistan da diğerleri gibi Anayasa'nın yeniden yazılması, medeni ve siyasi

² UN Development Programme (UNDP).

³ Human Development Index (HDI). Ayrıntılı bilgi için bkz. www.hdr.undp.org

⁴ Gender Development Index (GDI)

⁵ Gender Inequality Index (GII)

⁶ Afganistan İslam Cumhuriyeti (Islamic Republic of Afghanistan)

hakların desteklenmesi, serbest pazar ekonomisinin geliştirilmesi, devlet kurumlarının yeniden inşası, bağımsız bir sivil toplumun desteklenmesi, sosyal ve fiziksel altyapının yeniden inşası ve gerektiğinde bazı toprakların yönetimi gibi geniş kapsamlı faaliyetlere konu olmuştur (Paris, 2004; Ottaway, 2003; MacGinty, 2005'den akt. Chishti, 2014:1).

Uluslararası yardım örgütlerinin Afganistan'daki kültürel dinamikleri iyi analiz edememesinden kaynaklı olarak bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin; yardım örgütlerinin süt tozu dağıttığı vilayetlerde süt tozunun alıcıları genelde en yoksul kadınlar olmuştur. Çünkü kültürel değerlerde emzirmemek bir zenginlik işareti sayıldığından dolayı, kadınlar süt tozunu pazarda kendilerinden daha zengin olanlara satmak suretiyle para kazanma yolunu seçmişlerdir (Nordberg, 2016: 78).

Uluslar arası akademik yazında birçok araştırmaya konu olan Afganistan hakkında daha önce bu ülkeyi gören ve görev yapan arkadaşlarımla anlattığı kadarıyla kulaktan dolma kişisel bilgilere sahiptim. Görevim belli olduğunda Afganistan hakkında çalışmaya karar verdim ve ilk etapta Afganistan ile ilgili herkesin aklında kalan *National Geographic* dergisi kapağındaki "Afgan kızı" fotoğrafı ve "*Bin Muhteşem Güneş*" isimli kitapta Afganistan ile ilgili anlatılanlar aklıma geldi. Bu çıkış noktasından sonra daha önceden kısmen hâkim olduğum⁷ kadın çalışmaları yazınına "Afgan kadını" özelinde yeniden göz gezdirmeye başladım. Benim için "erkeklerin kadına bakış açısını betimleyebilmek" önceden beri bir merak konusuydu ve Afgan kadın algısı konulu çalışma zamana bağlı olarak şekillenmeye başlamıştır.

⁷ Araştırmacı tarafından yüksek lisans çalışmasında Kadına Yönelik Şiddet üzerine çalışılmış olması sayesinde Afgan kadını ile ilgili çoğunluğu Batılı kaynaklarca yazılan çalışmaların kavranmasında kolaylık sağlanmıştır.

Afganistan denince akla ilk gelen “talebeler” anlamına gelen Taliban ve “kuruluş” anlamına gelen El Kaide terör örgütüdür. Ülkenin tarihi incelendiğinde, El Kaide, kökeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Afganistan'ı işgal ettiği döneme dayanan ve günümüzde küresel çapta faaliyet gösteren İslamcı silahlı örgüt olarak 1988 yılında kurulmuştur. Taliban ise ülkenin siyasi kaderinde rol almış siyasi bir oluşum gibi görülse de, bugün bünyesinde birçok silahlı terör grubunu barındıran eli kanlı bir çatı/şemsiye örgüttür. Rusların 1989'da geri çekilmesinden sonra merkezi yönetimdeki zafiyeti istismar ederek iktidara gelmiş ve ülkenin büyük bölümünde faaliyet göstermiştir. 1994 yılında ilk kez kendisini göstermiş, 1996'da Afganistan hükümet merkezinin bulunduğu Kabil'in kontrolünü eline geçirmiştir. Temelinde radikal selefi⁸ ideolojiyi benimseyen siyasal İslam düşüncesine dayanan ve günümüzde Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)'ne de ilham kaynağı olan bu iki oluşum arasındaki en temel fark El Kaide'nin yabancı teröristlerin ağırlıklı olduğu, Taliban'ın ise daha bölgesel olarak Pakistan ve Afganistan vatandaşlarının ağırlıklı olduğu bir yapıya sahip olmasıdır. Bugün radikal terörizm konusunda gelinen noktada cihatçı ideolojiyi benimseyen örgütlerin küresel bir rekabet halinde oldukları ileri sürülmektedir (AEI: 2015).

Afganistan'daki sosyal yapı içinde etnik ve mezhepsel kutuplaşma kadar geri planda varlığını devam ettiren aşiret sistemi/aşiretçilik, çatışma ortamından istifadeyle gelir elde eden savaş baronları ve günlük hayata etki eden dini lider mollalar en önemli aktörler olarak öne çıkmaktadır. Böylesine sosyal bir dokuda yaşayan insanların günlük yaşamları da bu aktörler tarafından doğrudan etki altına almaktadır. Hâlihazırda günlük yaşama en büyük etki

⁸ **Selefilik**, Sünni İslam içerisinde günümüzde hızlıca gelişen köktenci bir akımdır. temelleri *İbn-i Teymiye* tarafından atılmış olan İslâm dîninin itikadî mezheplerinden biridir. Selef, halefin tersidir ve tarihsel olarak “önde olanlar” anlamına gelir (Kocadağ, 2015: 244).

ülkedeki çatışma ortamıdır. Özellikle Afgan kadınları ve çocukları süregelen çatışma ortamında mağdur konumunda görülmektedirler.

Uluslararası toplum tarafından başlatılan operasyonlar öncesinde ve 2001 yılının hemen sonrasında uluslararası medyada yer alan haberler incelendiğinde, yapılan çok uluslu harekâtteki amacın “Afgan kadınının özgürleştirilmesi” olduğu argümanının çok fazla kullanıldığı göze çarpmaktadır (Clinton, 2001). Diğer yandan belli periyotlarla Afganistan'da kadınların hayat tarzının bir zamanlar Avrupa'daki hemcinslerinden neredeyse hiç farklı olmadığını gösteren fotoğraflar medyada yer alarak algı yönetimine devam edilmektedir (CNN Türk, 2014). Bu açıdan bakıldığında “Kadını özgürleştirmek” kavramının Batılı gözünden ne anlama geldiği ayrı bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmaya bir takım sorular ile başlanmış ve araştırma sürecinde çeşitli sorulara yanıt aranmıştır. Çatışmaların kronik bir hal aldığı Afganistan tarihi göz önüne alındığında, uçak bombaları ve yabancı asker postasıyla düzenlenen geniş çaplı ancak sadece askerî tek boyuttaki bir harekât ile gerçekten de kadının statüsü iyileştirilebilir ve çocuklar da kurtarılabilir mi? Böyle başlayan bir sürecin gerisindeki sosyo-kültürel etkenlerin bu yapılan operasyonlara ne derecede etkisi vardı? Bugün gelinen süreçte artık Afgan kadınının özgürleşmesi gerekmiyor muydu? Tüm bunlar çalışmanın başlangıcından sonuna geri planda cevap aranan sorular olarak yer almıştır.

2017 yılında ABD Başkanlığı görevini devralan Donald TRUMP'ın adaylık süreci öncesinde Afganistan'dan ABD Ordusunun çıkmasını savunurken aradan 8 ay sonra (23 Ağustos 2017) yaptığı açıklamada, 1970'li yıllara ait Afgan kadınının modern kıyafetli fotoğraflarını gördükten sonra çok etkilendiğini belirterek Afganistan'daki asker sayısını artırmaya karar verdiğini açıklamıştır

(Hürriyet, [web], 2017). Gelinen noktada kadının özgürleştirilmesi bu ülkeye giriş argümanı olarak kullanıldığı gibi, asker sayısını artırma argümanı olarak da kullanılmaya devam edilmektedir.

Afganistan'a 2001'de başlayan müdahalenin ardından, 2003 yılında başlayan Irak Savaşı, küresel terör ile yapılan mücadelede bir cephede alınan derslerin diğer cepheye de uygulanması suretiyle günümüze kadar gelmiştir. Bu süreçte ABD öncülüğündeki Koalisyon Güçleri tarafından geliştirilen çeşitli yöntemlerden birisi olan İnsan-Arazi Takımları (*Human-Terrain Team-HTT*) sosyal bilimler açısından öne çıkmıştır. Direnişe Karşı Mücadele (*Counter-Insurgency-COIN*) konsepti çerçevesinde çatışma bölgelerinde sosyal/kültürel antropolog, sosyolog ve dilbilimcilerden seçilen sosyal bilimcilerin kullanılması olarak açıklanan bu uygulama ile kültürünü bilmeden girdiği topraklarda çok sayıda askerini kaybeden ABD, bu sayede bölgenin sosyo-kültürel yapısını anlamak suretiyle sahadaki gücünü koruma ve zayıflatma yollarını aramıştır. Sonuçta, bilimin asıl amacından saptırıldığı ve kötü amaçlı kullanıldığını fark eden akademik çevrelerce (Gonzalez, 2007; Albro, 2010; Forte, 2011) sosyal bilimlerin etik dışı olarak kullanıldığı konusunda yapılan baskı ve itirazlar (AAA, 2009) başarılı olmuş ve 2014 yılı sonu itibarıyla HTT uygulamasından vazgeçildiği resmen açıklanmıştır (Gonzalez, 2015).

Ancak günümüzde sosyo-kültürel faktörlerin çatışma alanına olan etkisinin öneminden kesinlikle vazgeçilmemiştir. NATO tarafından "Kültürel Farkındalık Eğitimi" adı altında Afganistan ve Irak'a görevlendirilen personelin bilinçlendirilmesi çalışmaları devam etmektedir. Bu sayede yabancı bir ortamda görev yapacak kişilerin yabancı oldukları ortama uyum sürecinin hızlandırılması hedeflenmiştir. Bu noktada "çoğunluğu Müslüman kişilerin yaşadığı bir ülke ve dışarıdan gelen kişilerin böyle bir güvenlik eko-sistemine uyum sağlaması ve

kadınlar ile çocukların durumunun iyileştirilmesi için gereken adımları gerçek boyutlarıyla ortaya serebilmesi mümkün olabilir mi?" sorusu öne çıkmıştır.

Akademik yazın penceresinden bakıldığında, kadının konumu ve algılanması konusunda toplumsal değerler kaynaklı çeşitli paradigmlar ileri sürülmektedir. Sosyal antropolojik çalışmalarda kadının aile içindeki rolleri ve konumu ile evlenme pratikleri bağlamında "kadına verilen konum/değer" kavramının belirlenmesi metodu öne çıkmaktadır. Birx (2006: 133), tarafından kadınlar hakkındaki antropolojik çalışmalara kronolojik olarak ortaya çıkış ve gelişim sırasına göre dört kategoride tasnif edilmiştir:

- Erkek ve cinsiyet rolleri ile ilgili kadın çalışmaları (kadın ve erkek),
- Küresel çapta kadının statüsünün geniş ölçekli olarak kültürlerarası boyutta kuramsallaştırılması (kadın, kültür ve toplum),
- Kadınların aktivitelerine ilişkin yapılan çalışmalara
- Toplumsal cinsiyet ve kültürel çerçevede kadının statüsü ile ilgili çalışmalarda modern bir bakış açısı.

Bu araştırmaya bahsedilen aşamaların incelenmesi ile başlanmıştır. Afganistan konusunda 2001 yılından sonraki uluslar arası toplum müdahalesi sonrasında yoğunlaşan çalışmaların genellikle sivil toplum örgütlerinin yaptığı çalışmalara dayanan raporlar olduğunu söylemek mümkündür. Hâlihazırda Afganistan Devlet Başkanı olan Eşref Gani⁹ tarafından 1980'li yılların başında yapılan antropoloji doktora tezi yakın geçmişte yapılan çalışmaların içinde önem arz etmektedir. Bunun yanında yakın dönemde birçok araştırma ve akademik

⁹ **Afganistan Devlet Başkanı Muhammed Eşref Gani Ahmedzai**, 1997 yılında kazandığı burs ile Kolombiya Üniversitesi (ABD) Antropoloji bölümünde "*Production and Domination: Afghanistan, 1747-1901*" başlıklı tez ile Antropoloji doktorasını bitirmiş ve ardından 1983'te Kaliforniya Üniversitesi ve 1983-1991 yılları arasında Johns Hopkins Üniversitesi'nde öğretim elemanlığı görevlerinde bulunmuştur. Tez çalışmasının yapıldığı dönemde Afganistan'ın 13'üncü Devlet Başkanı olarak görevine devam etmektedir.

çalışmanın da yapıldığı görülmektedir. 2002 yılından itibaren Afganistan konusunda çalışan akademik camia ve sivil toplum kuruluşlarının büyük bir ümitle başladığı çalışmalar, uzayan çatışma ortamı ve istikrarsızlık nedeniyle yerini kısmi bir karamsarlığa bırakmaya başlamıştır.

Uzun süren çatışma ortamında askeri boyutta nihai başarıya ulaşılamamasının da etkisiyle, günümüzde belirgin olarak ortaya çıkan görüş, Rostami-Povey'in (2007: 8-9) "Afganistan'daki kadın haklarının geleceğinin sadece yerel erkek egemenliğinin üstesinden gelmeye bağlı olmadığı, ayrıca emperyal/yayılmacı egemenliğe ve Batı ile İslam dünyası arasında gittikçe keskinleşen ayrışmaya de karşı koymaya bağlı olduğu, sonuçta, yeni küresel dinamiklerin Afgan kadının özgürlüğüne ve bağımsızlığına daha çok tehditler ortaya çıkarabileceği" görüşünü destekleyici niteliktedir.

Kültürel görecelik, çalışılan kişi ya da grubun inanç ve faaliyetlerini yerel kültür bağlamında anlaşılmasını sağlayan bakış açısıdır. Kültürel göreceli bakış açısı, düşünsel bir araç olarak, Afgan erkeklerin gözünden Afgan kadınlarının algılamasında bir bilgi verebileceği düşünülerek kurgulanan bu tez çalışmasının birinci bölümünde Haziran 2015 ile Ocak 2016 arasındaki dönemde Kabil/Afganistan'da yapılan alan araştırmasının metodolojik esasları yer almaktadır. İkinci bölümde Afganistan ve Afgan kadının tarihsel süreçteki durumu ele alınarak statüsünü belirleyen etkenler üzerine yapılan yazın taramasından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde nitel yöntem kullanılarak elde edilen bulgular ortaya konularak büyük resim içindeki kadın algısı betimlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN ALGISI: AFGAN TOPLUMUNDA BİR ARAŞTIRMA

Araştırmanın yöntemini konu alan bu bölümde yapılan nitel araştırmanın genel özellikleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu doktora çalışması, Kabil’de görev yapılan NATO kampı sınırları içinde ulaşılabilen kırk erkek ve beş kadın Afganistan vatandaşı ile yapılan araştırmanın bulgularına dayanmaktadır. Araştırmada, genel olarak Afgan erkeklerinin gözünden Afgan kadının sosyo-kültürel durumuna odaklanılmıştır. Bu sayede Afgan erkeğinin gözündeki Afgan kadın algısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Niteliksel araştırmada araştırmacının araştırmanın akışı içinde farkındalık, duyarlılık, empati geliştirmesi, araştırılanların iç bakışını yakalama çabası içinde olması gerektiği belirtilmektedir (Kümbetoğlu, 2008: 46). Bu yol haritasından hareket ederek, katılımcılara başlangıçta araştırma hakkında kısa bilgi verilmek suretiyle aktif bir iletişim ortamı geliştirilmiş ve interaktif paylaşımları içeren görüşmelerden elde edilen bulgular ve alandaki gözlemlerin de desteğiyle değerlendirilmiştir.

1.1 ARAŞTIRMANIN KONUSU

Afganistan’a daha önceden giden ve görev yaptıktan sonra güzel anılarla dönen arkadaşlarım olmuştu. Ben de yurtdışında görev yapacağım ilk ülkenin Afganistan olduğunu öğrenince heyecanlandım. Polonya’da göreve yönelik eğitimden önce çalışma konumu Afganistan olarak değiştirdim. Dışarıdan bakıldığında “Afgan kadını ve çocuklarını özgürleştirmek” argümanı ile başlatılan bir müdahalede görev alacaktım. Görev öncesi hazırlık eğitimi için Polonya’da bulunurken Afganistan’a gittiğimde, Kabil’deki görev yerimde toplumsal cinsiyet (*gender*) konusunda ayrı şekilde teşkilatlanmış ve en üst

kademeye doğrudan bağlantılı bir birimin var olduğunu öğrenince Afganistan'daki toplumsal cinsiyet ilişkilerine olan ilgim daha da arttı. Asker üniforması giyen kişilerin “toplumsal cinsiyet” konusunda neler yapabileceklerini merak etmeye başladım. Göreve başlayıp uyum sürecimi tamamladıktan sonra Toplumsal Cinsiyet Danışmanlığı (*Gender Advisor*) birimi¹⁰ ile irtibata geçtim. Ana görevlerinin Afganistan Ordusu ve Polis teşkilatında kadın-erkek fırsat eşitliğini sağlamak, kadınların daha çok istihdam edilmesi sağlamak ve kültürel pratiklerden kaynaklanan olumsuz etkileri pozitif yönde dönüştürmek olduğunu anladım. Ben Afganistan'da görev yaparken “pozitif değişim” faaliyetinin görüldüğü kadar kolay olmadığını ve toplumsal cinsiyet ile ilgili birimin etkinliğinin aslında başlı başına bir tartışma konusu olduğunu gözlemledim. Toplumsal Cinsiyet birimi konusunda bırakın Afgan halkını, ülkede yıllardır askeri operasyonları yürüten aynı komuta altındaki diğer askeri personel tarafından yeterince önemsenmediklerini görmek benim için üzücü oldu. Afgan siyasetindeki üst düzey kişiler kadınlardan sorumlu bakanlık ile ne kadar ilgileniyorlarsa, görev yerimdeki toplumsal cinsiyet danışma birimi de aynı ilgiyi askeri ortamda görmektedir. Küresel düzeyde kadın ve çocuk argümanı öne çıkarılırken, bireysel düzeyde kampta görev yapan personelin çoğunluğu için operasyon denince silahlı çatışma akla geliyor ve savaşta kadının özgür olmamasının bir önemi kalmıyordu. Aslında başarı için öncelik kültürel dinamiklerin anlaşılabilmesi olmalıydı.

Bu araştırma kapsamında 18 Haziran 2015-15 Ocak 2016 (1394 yılı içinde)¹¹ tarihleri arasında hem yaz hem de kış dönemini kapsayacak şekilde

¹⁰ Toplumsal Cinsiyet Danışmanlığı (*Gender Advisor-GenAd*) birimi, NATO'nun Afganistan'daki karargahında doğrudan en üst rütbeli komutanlığa bağlı bir birimdir.

¹¹ Afganistan'da Hicri Şemsi takvimi ya da Celali Takvimi kullanılmaktadır. Afgan takvimine göre Mart 2015-Mart-2016 tarihleri arası 1394 yılı içindedir. Yılın Gregoryen (Miladî) takvimine göre başlangıcı ilkbahar gün ve gece eşitliğine göre birer gün değişebilmektedir. Türkiye yaz saati uygulamasına geçince iki ülke arasındaki saat farkı 1,5 saat, kış saati uygulamasında ise 2,5 saattir.

Kabil/Afganistan'daki yaklaşık yedi ay süren görev esnasında kırk beş kişi ile görüşme yapılabildiği. Görüşme yapılanlar arasında Kabil'de yaşayan farklı etnik ve mezhepsel kökenden gelen erkek ve kadınlar bulunmaktadır.

Görüşme yapılan katılımcılardan elde edilen bulgular ve alandaki gözlemlerin de desteğiyle, kadına yönelik bakış açısında kişilerin sahip olduğu demografik faktörlerin yanı sıra, etnik ve mezhepsel kökenlerinin farklılaştığını söylemek mümkündür. Çalışmanın yazın taramasını konu alan ikinci bölümünde Afganistan'daki farklı etnik ve mezhepler ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Niteliksel araştırma, insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını ortaya koymak için yapılan bir eylem olarak tanımlanmıştır (Kümbetoğlu, 2008: 47). Bu araştırmanın amacı, Kabil'deki gündelik yaşam pratiklerinde (aile içinde veya dışında) Afgan erkeklerinin kadına yönelik yaklaşımlarını saptamaktır. Başka bir ifadeyle, Afgan erkekleri arasında kadına bakış açılarındaki farklılaşmaya neden olan ve bu bakış açısını/algıyı etkileyen davranış kalıpları temelinde sosyo-kültürel ortamı anlamaya çalışmak ve erkeklerin algılarını belirleyici faktörleri/etkenlerini betimlemektir.

1.3.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KONUNUN SEÇİMİ

Mart 2015 ayı sonunda Afganistan'a geçici görevle gideceğimi öğrendikten sonra, Nisan 2015 ayı ortasında dört meslektaşımınla birlikte iki hafta süreyle Bydgoszcz/Polonya'da görev öncesi hazırlık eğitimine katıldık. Bu eğitimde Afganistan ile ilgili genel bilgilerin yanında ülkedeki politik ve askeri durum konularında bilgilendirildik. Benim için en ilginç eğitim konularında birisi Kültürel

Farkındalık Eğitimi (*Cultural Awareness Training-CAT*) eğitimiydi. Hatta konu ile ilgili yaptığım araştırmada ABD personelinin kendi ülkelerindeki eğitimlerinde Sanal Kültürel Farkındalık Eğitici (*Virtual Cultural Awareness Trainer-VCAT*¹²) isimli simülasyon sistemlerini kullandıklarını öğrendim. Katıldığım kursta Afganistan kültürü ile ilgili kısa bilgiler verildiği “Kültürel Farkındalık” konusunu en az bizim kadar diğer ülkelere gelen meslektaşlarımız da ilginç bulmuştur. Aramızdaki fark biz Türkiye’den katılanların Afgan kültürüne ait bazı pratikleri daha önceden de duymuş veya gözlemlemiş olmamızdı. Daha önce defalarca Afganistan’da görev yapanlar hariç ilk kez gidecekler için Afganistan tamamen keşfedilmesi gereken bir ülkeydi. Benim için kısmen aşina olduğum bir kültürdü, ancak daha derinlere inilmesi gereken bir deniz gibiydi. Polonya’daki görev öncesi hazırlık eğitiminde birkaç yabancı arkadaşımın elinde Khaled Hosseini’nin “*Bin Muhteşem Güneş*” kitabını okurken gördüğümde Afgan kültürünü anlamaya yönelik bu ilgiyi daha iyi fark ettim. Afgan kadınlarının durumunun anlatıldığı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği dersinde toplum tarafından linç edilen Farkhuna (Ferhunde)’nin videosunu¹³ kısmen izlediğimizde hepimiz durumun ciddiyetini daha iyi kavramaya başlamıştık. Ortaya atılan bir iftira ile kadının öldürülmesinin an meselesi olduğu bir ülke olan Afganistan’a gidecektik. Diğer ülkelere gelen kursiyerlerin çoğunun hayretle karşıladığı, tam olarak kavrayamadığı ve onlarda tedirginlik yaratan bu durum karşısında, medyada sunulduğu kadarıyla kadına yönelik şiddet olaylarına çok da yabancı olmayan bir kültürde yetişmiş olmak, Afganistan’da avantaj mı dezavantaj mı bilemiyorum.

¹² Youtube, Video: “Alelo’s Virtual Cultural Awareness Trainer (VCAT)”
<<https://www.youtube.com/watch?v=hZ2CLv6JyXo>>

¹³ Youtube, Video: “The Killing of Farkhunda”, 27 Aralık 2015,
<https://www.youtube.com/watch?v=28u4ltL02Fo&oref=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3D28u4ltL02Fo&has_verified=1>

Görev öncesi hazırlık eğitiminin bir aşaması olan uygulamalı danışmanlık eğitiminde Afganistan'daki görevimiz ile ilgili karşılaşılması mümkün olan durumlara yönelik gerçek Afganistan vatandaşı personel ile eğitim faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalı eğitim esnasında, bize verilen durumlardan birinde Belçikalı bir kadın subayın (Teğmen Marie T.) Afgan bir erkek subay (Albay Muhammed E.) ile tercüman (Ramin N.) vasıtasıyla diyalog geliştirerek ona belli bir konuda tavsiyelerde bulunması gerekiyordu. Bu eğitim senaryosunda ikinci derecede yardımcı olarak görevlendirilince onun çekingenliğine ve tereddüdüne bizzat şahit oldum. Bunun nedeni aslında kültürel farkındalık eğitiminde öğretilen standart davranış kurallarıydı. Mesela; Afgan erkekleri kadınların elini sıkmazlar, kadınlar ile konuşmazlar, onların ailelerinden eşleri ve kız çocukları ile ilgili sakın soru sormayın vb. kuralların anlatılması aslında kültürel önyargılar oluşturmuştu. Yabancı bir kültüre giriş yaparken gösterilen kontrollü davranışın aşırı boyutta kaygı ile desteklendiği bu kadar tedirgin ve mesafeli duruş ile samimiyet oluşturulamayacağını düşündüm. Bu süreçte bilinçaltımda “gerçek durumu yansıtabilme için yapabileceğim bir şey var mı?” sorusunu kendime sormaya başladım. Ardından göreve başladığım ilk andan itibaren araştırmanın temellerini atmaya başladım.

Ulusal kimliğin ve kültürün davranışlara yansımalarının en güzel gözlemlenebildiği birçok farklı ülkeden kişilerin görev yaptığı çok uluslu/çok kültürlü bir ortamda, Afgan erkeklerin kadın algısını gözlemleyebilecek şekilde görev yapmak bu araştırmanın önemini arttırmaktadır.

Afganistan hakkındaki yazın taramasında ilk eserlerin İngiliz sömürgesindeki Hindistan ile o dönemki adıyla Afganistan Emirliği arasında 1839-1842 yılları arasında geçen birinci Anglo-Afgan Savaşı dönemine ait günlüklerden yola çıkılarak yazılan kitaplar olduğu saptanmıştır. Bu savaşta

doktor olarak görev yapan Richard Hartley Kennedy (1791-1865)'nin 1840 tarihli "Narrative of the Campaign of the Indus in Sind and Kaubool in 1838-1839" isimli iki ciltlik eserini takip eden birçok kitap yazılmıştır (University of Nebraska [web], 2016). Modern Afganistan tarihinde hükümet tarafından 1965 yılından önce Afganistan'ın kültürel normlarını incelemek isteyen yabancı akademik çalışmalara izin verilmediği gibi bu konuda yerel Afgan araştırmacı yetiştirilmediği, müteakiben 1978 Sovyet işgalinden itibaren yıllarca akademik çalışmaların durduğu, sağlıklı bilgilere ulaşabilen birkaç araştırmacının ise 2001 yılında başlayan uluslararası toplum (NATO) müdahalesi sonrasında yapıldığı belirtilmektedir (CORI, 2014: 7). Yapılan araştırmaların ise sivil toplum örgütleri veya uluslararası kuruluşların desteklediği genelde nicel yöntemlere dayalı raporlar olduğunu söylemek mümkündür. Afganistan ile ilgili literatürde daha önce bu şekilde bir çalışmanın yapılmamış olması da beni bu araştırmayı yapmaya heyecanla sevk etmiştir.

NATO'nun Afganistan'da 15 yılı aşkın bir süredir Taliban'a karşı sürdürdüğü operasyonlar giderek azalmaya başlamış ve Afganistan kendi güvenlik güçleri ile etkili operasyonlar yapmaya başlamıştır. Ancak halen Afgan Ordusu'nun yeterli ve etkili olmadığı değerlendirilmektedir. Devam eden NATO misyonunun sona erdirilerek NATO'nun çekilmesinin planlandığı söyleneceği de¹⁴, ülkede kargaşa ve güç boşluğu oluşma ihtimali öngörülerek azaltılmış personel ile göreve devam edilmektedir. Diğer yandan terör olaylarında sivil zayıfın arttığı (UNAMA, 2016) bir çatışma döneminde (*fighting season*)¹⁵ zamanlama açısından bizzat sahada olmak Kabil'de yapılan bu çalışmanın değerini artıran bir faktördür.

¹⁴ NATO'nun 2014 yılı bitiminden itibaren Afganistan'dan çekileceği planlanmış, bu süreye kadar olan misyona Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (*International Security Assistance Force-ISAF*) ismi verilmiştir. Müteakiben bu süre 2016 sonuna uzatılmış ve yeni misyona Kararlı Destek (*Resolute Support-RS*) ismi verilmiştir. <<http://www.rs.nato.int/>>

¹⁵ Afganistan'da her yıl çatışma dönemi, ortalama olarak yıl Nisan ayı sonunda veya Mayıs ayı başında başlar ve kış döneminde biter. 2015 yılında Nisan ayı ortasında başladığı Taliban tarafından ilan edilmiş ve bitmeyeceği şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Araştırma kapsamında bulunulan sürede kış mevsimi dahil bir çok terör olayı yaşanmıştır.

Afganistan'daki sosyolojik araştırmaların çoğunluğunun kadınlarla pek teması olmayan ve sadece Afgan eşlerden (erkek), erkek kardeşlerden ve babalardan öğrendiklerini bilen neredeyse tamamı erkek olan yabancıların yaptığı ileri sürölmektedir (Nordberg, 2016: 34). Afgan kadın algısı hakkındaki çalışmalar genelde dışarıdaki ölkelerden gelenlerin algıları üzerine yapıldığından dolayı, bu çalışma “içeridekinin bakış açısıyla” kurgulandığı için önem arz etmektedir.

1.4. ARAşTIRMANIN SORUNSALI

Genel olarak bu araştırmanın sorunsalı, 2002 yılında başlayan ABD öncölüğündeki uluslararası toplumun müdahalesi sonrasındaki dönemde Afganistan'da yaşayan kadınların eğitim, sağlık imkânlarına erişim, sosyal ve siyasal hakları, doğum, çocukluk, ergenlik ve evlilik süreçlerini etkileyen kültürel ortamın arka planını anlamak ve çatışma ortamında var olan şiddetin Afgan kadınlarının yaşamına etkilerini ortaya çıkarabilmektir. Özelde ise Afganistan'da insanların buldukları statüyü ve Afgan kadını zihinlerinde nasıl şekillendirerek nerede konumlandıklarını tespit etmektir ve Afgan erkeğinin gözüyle kadına bakış açısını yakalayabilmektir.

1.5. ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ

Geertz (2007: 70), bir yerli gibi düşünmek, hissetmek ve algılamak suretiyle antropolojik bilgiye tam olarak ulaşmanın mümkün olup olmadığı tartışmasından hareketle, “içeri”ye karşı “dışarı”sı, “birinci kişi”ye karşı “üçüncü kişi” şeklinde tanımlar ile; “nesnel”e karşı “olgusal” veya “davranışsal”a karşı “bilişsel” kuramlar ve “etik”e karşı “emik” çözümlerler şeklinde formöleştirildiğini belirtmektedir.

Bu çalışma ile Kabil'de yaşayan insanların gözünden günlük yaşamdaki kadın algısını etkileyen ve kültürel ortamı şekillendiren faktörler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu maksatla, Afganistan ile ilgili yazılan kitap, makale, araştırma raporları ve tezler ile günlük ulusal ve uluslararası medyadan istifade edilmiştir. Araştırma kapsamında nitel veri toplama tekniklerinden yüz yüze görüşme ve odak grup görüşmesi teknikleri kullanılmıştır. Tüm görüşmeler sohbet ortamında yapılmış, herhangi yapılandırılmış bir soru formu vb. kullanılmamış bu sayede katılımcıların kendilerini rahatça ifade etmeleri sağlanmıştır. Bu araştırmada elde edilen bulgular niteliksel analiz ve yorumlama ile değerlendirilmiştir. Sosyal antropolojik araştırmalarda anlamlar, algılar, inançlar üzerinde çalışıldığında tespit edilen örüntülerin niteliksel araştırmanın derinlemesine bakışı sayesinde ortaya çıkarılabileceği belirtilmiştir (Kümbetoğlu, 2008: 151).

1.5.1. Araştırmanın Kapsamı

Glesne (2012: 42)'ye göre, veri toplama süreci başlamadan araştırmacı tarafından araştırma alanının ideal sınırlarının belirlenemeyeceği belirtilmektedir Afganistan, şiddet ortamının şekillendirdiği bir ülke olduğundan dolayı araştırma alanı sınırları yoktur ve geçişken bir durum söz konusudur. Bu nedenle göreve başlamadan ve ulaşım şartlarını görmeden araştırma alanı ile ilgili çok geniş bir konu belirlemek mümkün olmamıştır. Göreve başladıktan sonra ise mevcut güvenlik tehdidi Kabil dışında başka şehirlere veya kırsal alana ulaşabilmeyi imkânsız kılmıştır. Sonuç olarak, bu araştırmada kullanılan veriler, Kabil şehir merkezinde görev maksadıyla bulunduğum kamp bölgesindeki yerel şahıslardan elde edilmiştir. Görev süresince tanışılan kişiler ve onlar vasıtasıyla ulaşılan kamp bölgesine ziyaretçi olarak dışarıdan gelen Afganistan vatandaşı kişiler ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda elde

edilen bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarının Afganistan genelini temsil etmek şeklinde bir amacı bulunmamakla birlikte erişim sağlanabilen kişilere özgüdür.

Görev yerim ilk bakışta etrafı yüksek ve kalın beton duvarlarla çevrili bir hapisaneyi andırırsa da, ilk hafta geçtikten sonra bu duvarların yakınlarımızda patlayan bombaların yüzünden bir güvenlik önlemi olduğunu kabullendim. Bulduğumuz tesis aslında Yeşil Bölge (*Green Zone*) olarak adlandırılan tüm kritik devlet kurumları ve yabancı misyonların yer aldığı yüksek güvenli bir alan, ancak bazen o yüksek ve kalın duvarların terörün şiddetine karşı insanları koruyamadığına şahit oluyorsunuz. Terörizmin potansiyel mağduru olan Afganlar ise her gün birilerinin ölmesine alışmış ve kabullenmiş halde günlük yaşamlarına devam etmeye çalışıyorlar.

Kamp içinde askeri personelden çok sivil personel bulunduğundan dolayı tahmin edildiği gibi öyle askerlerin çoğunlukta ve baskın olduğu bir yaşam bulunmamaktadır. Kamp içinde silah taşımak zorunludur. Profesyonel askerlik mesleğinden emekli olmuş ancak eski mesleğinden bağıni kopartamamış, sivil görünümlü, davranış ve kişiliğinde asker kimliğini kaybetmemiş sözleşmeli personelin (*contractor*) kamptaki kadroların çoğunu doldurmuş durumda olduğu görülmüştür. Sivil kıyafetli olan ve tabanca taşıyanların çoğunluğu Amerikalı olan bu kişiler, sözleşmeli olarak özel şirketler (*DynCorp vb.*) adına çalışan kişilerdir. Sivil kıyafetli ancak herhangi bir silah taşımayanlar ise Afgan yerel personeldir. Kampın genel hizmetlerini yürüten yerel Afganlar için bulduğumuz NATO üssü/karargâhının sembolik anlamı birçok Afgan tarafından bulunmayan çok güzel bir geçim kaynağı olmasıdır. İşe alınırken her biri çok ayrıntılı bir inceleme ve soruşturmadan geçmektedir. Geçmişte teröristlerin sivil halk şeklinde sızarak birçok eylem gerçekleştirmiş

olması nedeniyle genel eğilim onları temkinli yaklaşılması gereken insanlar kategorisine sokmaktadır.

Göreve yeni başlayan personele ilk hafta verilen “Başlangıç Brifingi’nde (*Induction Brief*)” kamp içinde nasıl davranması gerektiğine dair bilgiler en ince ayrıntılarına kadar öğretilmektedir. En çok üzerinde durulan konu cep telefonu, fotoğraf makinesi vb. ses ve görüntü kaydı yapabilen elektronik malzemelerin ofislerde kullanılmayacağına yeni katılanlara bildirilmesidir. Bilgi güvenliği kapsamında alınan bir tedbir olarak bu kurala uyulup uyulmadığı da görev süresi boyunca sık sık denetlenmektedir. Bu tedbir araştırma açısından ofis ve çalışma odaları bölgesinde yapılan yüz yüze görüşmelerde ses kaydı yapılamamasına neden olmuştur. Bu bölgelerin dışındaki serbest bölgede telefon, fotoğraf makinesi kullanma imkânı olduğundan dolayı katılımcıların onayı alınmak suretiyle ses kaydı yapılabilmektedir.

Kampın içinde çalışan kişilerin çalışma odaları dışında birbirini tanıyabileceği ve sosyalleşebileceği sınırlı sayıda yerler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi yabancı özel bir şirket tarafından işletilen yemekhane, Afgan yerel halk tarafından işletilen küçük kafeler ve her ülkenin personeline ait dinlenme yerleri olan Milli Destek Ünitesi¹⁶ adı verilen tesislerdir. Bu mekânlar araştırmanın gerçekleşmesini sağlayan ortamlar olarak önem arz ettiğinden dolayı ilerleyen sayfalarda tasvir edilmiştir.

1.5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Afganların kendilerine aileleri ile ilgili soru sorulmasından pek hoşlanmadıkları devlet yetkilileri ve kurumlarının da bu tarz araştırmalara en iyi ihtimalle kuşkuyla karşıladıkları belirtilmektedir (Nordberg, 2016: 33). Bu durum

¹⁶ *National Support Element (NSE).*

araştırmada veriye ulaşma zorluğunu ortaya koymaktadır. Yapılan alan araştırması kapsamında tespit edilen sınırlılıklar şunlardır:

- Türkler ve Afganlar arasında her ne kadar tarihi ve kültürel bağlar bulunsa da, araştırma Afganistan'da doğmuş ve büyümüş kişilere göre dışarıdan bir bakış açısıyla ve yaklaşık yedi aylık süreyle yapılan gözlemler ve imkânlar dâhilinde ulaşılabilen katılımcılar ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Atkinson ve Hammersley, (1994: 248-272)'in etnografik araştırmalar için ele aldığı şekliyle bu araştırmada analitik kategorilerden ziyade yapısal olmayan veri ile çalışılsa da, katılımlı gözlem yöntemi kullanılamamıştır, dolayısıyla araştırma etnografik bir araştırmadan çok nitel bir araştırma özelliği taşımaktadır.

- Araştırmada elde edilen bulgular görev nedeniyle sadece başkent Kabil merkezinde görüşülen Afgan erkekler ve çok az sayıda ulaşılabilen Afgan kadınlardan elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Çatışma ortamı ve ulaşım güvenliği nedeniyle ülkenin diğer şehirleri ve kırsal bölgelerinde araştırma yapılamamıştır. Dolayısıyla yapılan araştırmada Afganistan genelini temsil amacı güdülmemiştir. Ancak Kabil'in karmaşık ve g alan nüfus yapısı sayesinde farklı etnik ve mezhepsel özelliklere sahip katılımcılara ulaşabilme imkânı elde edilmiştir.

- Afganistan'da nüfusa oranla çoğunlukla Peştunca konuşulmakta ve bazı kavram/terimlerin farklı şivelerde farklı karşılıkları bulunmaktadır. Darice Temel Kursu almış olmama rağmen, yerel dil seviyesi görüşmeleri kendi başıma yerel dilde derinliğine yapabilecek seviyede değildir. Görüşmelerin başlangıcında selamlaşma ve tanışmada Darice kullanılmıştır. Katılımcılar ile yeterli iletişim kurabilmek için yüz yüze görüşmelerin çoğunluğu anlaşılır

derecede İngilizce konuşabilen Afganlar ile doğrudan İngilizce konuşularak, çok az bir kısmında ise Peştunca ve Darice bilen tercüman vasıtasıyla yapılmıştır. Bu nedenle çeviri hatalarının olabileceği göz önünde bulundurulmuştur.

- Afgan erkekleri ile görüşme yapan erkek bir araştırmacı olarak odak konusu Afgan kadını olduğundan, araştırma esnasında yapılan görüşmelerde bir yandan erkek bakış açısı anlaşılmaya odaklanılırken, diğer yandan erkek merkezci bakış açısından ve meşrulaştırıcı etkilerinden uzaklaşmaya çabalanmıştır.

- Ülkedeki güvenlik durumu nedeniyle NATO müdahalesi/işgal vb. konularda katılımcının siyasi görüşlerini içerebilecek hususların hassasiyeti nedeniyle doğrudan soru sorulmamıştır. Bazı katılımcıların görüşmenin akışı içinde kendiliğinden yaptığı açıklamalar ise araştırmaya dâhil edilmiştir.

- Güvenlik boyutu nedeniyle askeri konular ile ilgili bilgiler kesinlikle paylaşılmamış, akademik bir çalışma esas alınarak sadece araştırma ortamının betimlenmesi için “gerektiği kadar” prensibi ile hareket edilmiştir.

1.5.3. Veri Toplama ve Değerlendirme Tekniği

Konu belirlendikten sonra araştırma kapsamında yazın taramasına başlanmış ve görüşmeler boyunca da devam edilmiştir. Teorik temeli yorumsamacılık olan nitel araştırmada, gerçekliği temsil ettiği ileri sürülen büyük örneklem gruplarından çok, daha az sayıdaki bireylerden onların gerçekliklerinin yaşayan bir resminin oluşturulması hedeflenmektedir (Kümbetoğlu, 2008: 30). Bu araştırmanın Afganistan’ı temsil iddiası ve zorunluluğu olmadığından dolayı araştırmaya yönelik evren veya örneklem tanımlanmamıştır.

Alan araştırmasında Kabil/Afganistan'da yaşayan ve tanışma imkânı bulunan Afgan şahıslar ile gönüllülük esasına göre görüşmeler yapılması planlanmıştır. Sosyal antropolojinin temel yöntemi olan katılımlı gözlem bu araştırmada kullanılmadığından dolayı etnografik bir çalışmanın tüm özelliklerine sahip olmamakla birlikte niteliksel bir alan araştırmasıdır.

Nitel araştırmada toplumsal olguların, süreçlerin özüne inebilmek, bireylerin deneyimlerinden oluşan ve bir anlam sistemi içinde hareket ettikleri asıl bağlantıları kavramakla mümkün olduğundan dolayı, araştırmacının olguları keşfetmek ve onları toplamak gibi bir işlevi reddedilmiş, paylaşılan yapıları olduğu gibi yansıtmaları gerektiği görüşü benimsenmiştir (Kümbetoğlu, 2008: 22).

Planlama doğrultusunda sahada yedi ay süren bir alan araştırması yapılmıştır. Kabil'de bulunulan sürenin ilk iki ayında (Haziran 2015 ortası-Ağustos 2015 ortası) görev bölgesindeki çok farklı özelliklere sahip kişiler ile tanışılmış ve onlar ile kurulan sağlam iletişim sayesinde ve tanışılan kişilere Sosyal Antropoloji doktora öğrencisi olduğumdan bahsederek güven ortamı yaratılmıştır. Batılı görev arkadaşlarım için çok ilgi uyandıran bu özellik çalışmamın her safhasında olumlu bir etki yaratmıştır. Başlangıçtan itibaren sürekli olarak gözlem yapılmış ve alan araştırmasını yapılabilirliği sorgulanmıştır. Afganlar için önceliğin terörden kaynaklı olarak bozulan istikrar ve güvenlik ortamının düzelmesi olduğundan, araştırmanın katılımcılara faydası ve getirisi bazı katılımcılar tarafından sorgulanmıştır. Çoğunluk bir araştırmada yer almayı kendisine verilen kişisel değer açısından çok önemli gördüğünden dolayı şahsi fayda amacı gütmemiştir. Bu tutum alanda gerçeğçi bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır.

Glesne, (2012: 141), gözlem yapmanın araştırmacıyı sadece görülenlerin yorumlandığı bir anlayış sürecine taşıdığını, ancak görüşme yapılmadığı sürece gözlemlenen kişilerin deneyim ve açıklamalarının anlaşılamayacağı belirtmiştir. Bu nedenle alanda elde edilen gözlemler görüşmelerin bir çıkış noktası olmuş ve konunun ayrıntılaşmasına katkı sağlamıştır.

Görüşme sürecine başlandıktan sonra ise çoğu zaman kamp dışındaki görevler, toplantılar ve çalışma saatlerinin çakışmaması vb. nedenlerle planlandığı tarih ve zamanlarda yapılamamıştır. Bazen bir katılımcı ile görüşmek için yapılan planlama ancak üç hafta sonra yapılabilmemiştir. Bazı günlerde ise programın yoğunluk durumuna veya tatil vb. olmasına da bağlı olarak aynı günde iki katılımcı ile görüşüldüğü zamanlar da olmuştur.

Bir diğer hassasiyet ise casusluk ve bu maksatla bilgi edinme faaliyetlerine karşı dikkatli olunması gereken bir ortamda araştırma yapılmasıdır. Çok uluslu ortamda tüm ülkeler, karşılıklı iyi niyet çerçevesinde, diğer ülke ordularının neler yapabildiklerini ve yapamadıklarını da görmek ve bilgi sahibi olmak istemektedirler, ancak bu “bilgi sahibi olma” ile “casusluk” arasında çok ince bir çizgi bulunmaktadır. Tanıdığım kişilerin desteği kadar, tanımadığım kişilerin şüpheleri de iç içe girmiştir. Araştırmacının böyle bir ortamda bulunması nedeniyle, şüpheler çekmesi muhtemel hareketlerden kaçınmak önem arz etmektedir. Araştırma alanında yapılan görüşme ve gözlemlerde bu hususa her zaman dikkat edilmiş, diğer yabancı ülke personeli tarafından sorulduğunda akademik çalışmadan açıkça bahsedilmemiştir.

Çatışma ortamının özellikleri nedeniyle alan çalışmasının başlangıcında şahsen ortamdaki kişiler ile iletişim konusunda endişe ve heyecan hissettim.

Yabancı bir ülkede yine o ülkeye yabancı olanlar ile o ülkenin sahipleri için çalışmak öncelikle çok yönlü bir bakış açısını yakalayabilmeyi gerektirmektedir. Amerikalı, İngiliz, Alman, Avustralyalı gibi farklı ülkelere gelen arkadaşlarımız için kendileri birer “kahraman” iken, belki de her gün konuştuğumuz ve birlikte yaşadığımız Afganlar için birer “işgalci” de olabilirdik. Belki de bilinçaltında “işgalci” düşüncesi var olmasına rağmen “ekmek parası kazanmak” uğruna yüzümüze gülen yerel halk ile muhatap oluyorduk. Diğer yandan görünüşte ve söylemlerinde Afgan halkına yardım ettiğini iddia eden, ancak gerçekte onları kısmen anlayabilen (ve bazen pek de umursamayan) Batı kültüründe yetişmiş arkadaşlar ile omuz omuza görev yapmaktaydık. Hem Uluslararası Koalisyon Güçleri¹⁷ hem de Afganların işbirliğini ifade eden ve her zaman tekrar edilen kavram ise “shohna ba shohna” (omuz omuza) olmuştur. Bir yandan etrafımı gözlemlerken, diğer yandan araştırmanın başlangıcındaki bu düşüncelerden kaynaklı gelgitler ile ortama tamamen adapte oldum.

Glesne (2012: 77), alan araştırmasında anahtar kişilerin ya da olası katılımcıların bildiği ve saygı duyduğu bir kişi tarafından katılımcılara tanıtılmasının önemini vurgulamaktadır. Benzer yaklaşım çerçevesinde bu araştırmada anahtar kişiler üzerinden katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüşme yapılacak katılımcıların seçim yöntemi zaman geçtikçe belirgin hale gelmiştir. Tanışılan kişilere ismimi söylediğimde Afganların ilgi duyduğunu görev öncesindeki hazırlık eğitiminde fark etmiştim, ancak anlam verememiştim. Göreve başladıktan bir süre sonra sıklıkla her yerde fotoğraflarını asılı olduğunu gördüğüm kişinin Afganistan’ın Tacik asıllı ulusal kahramanı “Penşir Aslanı” lakaplı Ahmet Şah Mesut olduğunu öğrendim. Halk içinde çok sevilen Şah

¹⁷ Afganistan’da Koalisyon Güçleri anlamında “*American*” kelimesi kullanılmaktadır.

Mesut'un ismi Kabil'deki bir meydana verilmişti. Bu kısmî isim benzerliği araştırma esnasında tanıştığım her kişide ismimi ilk söylediğimde olumlu etki yaratmıştır.

Bir başka olumlu faktör de, Afganistan'da görev yapan her Türk için de geçerli olan, Türkiye'den Afganistan'a ithal edilen maddi kültür öğelerinin etkisidir. Afgan televizyon kanallarındaki diziler arasında büyük oranda Türkiye'den alınıp seslendirilmiş diziler bulunmaktadır. Bu sayede neredeyse her Afgan ile bazı dizi kahramanlarının isimleri veya bazı sanatçılarımız¹⁸ hakkında konuşmak mümkündür. Yerel halktan karşılaşılan kişiler Türk olduğunuzu anladığında genelde söyledikleri ilk cümle bazı dizi kahramanı ve sanatçılar konusunda olmaktadır. Belki de geri planda her yabancı ülke vatandaşına yaklaşmak için kendilerince geliştirilen bir iletişim kurma pratiği bulunmaktadır.

Başlangıçta ilk görüşme ortamını yakalamak için, yabancı görev arkadaşlarımın (Mr. James K., ABD) da yönlendirmesiyle, görev yaptığım kamptaki Tercüme Ofisi'ndeki yerel personel ile tanışmaya gittim ve onlardan sorumlu kişiye (Mr.Wahab H.) çalışmamdan ve kendimden bahsettim. Sonraki hafta Salı günü beni tüm tercümanların katıldığı haftalık koordinasyon toplantısına davet ettiler ve duvara yansıtılan sunumda toplantının gündem maddeleri arasında kendi ismimi görünce hem çok hoşuma gitti, hem de sayıca fazla bir kitleye çalışmamdan bahsetme imkânı buldum. Yaklaşık 15-20 dakika arasında tamamı Afgan erkeklerinden oluşan tahminen 25-30 kişilik bir gruba çalışmamdan ayrıntılı olarak bahsettim. Konuşmamın sonunda aralarından bir kişi elini kaldırarak, "peki bu çalışmadan biz ne kazanacağız?" diye sorunca

¹⁸ Şahsi tespitlerime göre; Afgan erkeklerince en çok bilinen dizi kahramanları Kurtlar Vadisi isimli dizideki kahramanların adları (Polat Alemdar, Memati, Abdülhey vb.); en çok bilinen sanatçıların ise İbrahim Tatlıses ve Ebru Gündeş olduğunu gözlemledim.

anlattıklarımın hepsi sıfırlanmışçasına etrafta bir gülüşme oldu. Mantıklı bir cevap vermeye çalıştım ve Afganistan için yapılacak akademik çalışmaların bu ülkeyi daha ileri götüreceğine ve doğru anlaşılmasına yardımcı olacağını savundum. Aradan iki hafta geçtikten sonra sorumlu yöneticiden o konuştuğum gruptan hiç kimsenin gönüllü olmadığını öğrenince ümitsizliğe kapıldım. Bir süre sonra farklı katılımcılar aramaya başladım. Yaşadığım ortamdaki yerel halk bağlantılarımı kullanmaya karar verdim. Ağırlıklı olarak Tercüme Ofisi personeli ile yapılacak bir çalışmada tek tip bulgulara ulaşma ihtimalim olduğunu fark ettim. Aynı işi yapan ve birbirinden etkilenme ihtimali yüksek olan homojen bir grup ile yapılacak çalışmanın Afgan kadın algısı açısından nesnelliği etkileyebilme ihtimali bulunduğunu değerlendirilmektedir.

En yakınımındaki tercüman (Mir Muhammed Shafi E.) ile yapılan günlük sohbetler alan araştırması kapsamında yapılan görüşmelere başlangıç noktası olmuştur. Her fırsatta Afganistan hakkında yaptığımız konuşmalar benim için bir nevi pilot bir görüşme özelliği taşımıştır. Araştırmanın diğer aşamalarında da tercümanımız kilit bilgilendirici görevi görmüştür. Müteakiben birlikte görev yaptığım diğer yabancı personele konu ile ilgili akademik çalışma yaptığımdan bahsettiğimde, onların bağlantılı olduğu Afgan personele ulaşmayı başardım.

Ardından başka bir görev arkadaşım (Ms. Christy B., ABD) etrafındaki tüm Afgan personele benim çalışmam hakkında bilgi vererek beni onlarla tanıştırdı. Müteakip aşamada bu çekirdek kişi grubunun da etrafındaki diğer kişilere zincirleme/kartopu yöntemi ile ulaştım. Bu sayede sadece araştırma için yalnızca kamp içine bağımlı kalınmayarak kamp dışından kişilerin de ziyaretçi olarak gelmesi ile farklı kişilerle de görüşme ortamı sağlanmıştır. Görev ortamının özelliği nedeniyle ofis/çalışma odaları bölgesinde yapılan görüşmelerde ses kaydı yapılabilmesi mümkün olmamıştır. Ancak çalışma

odaları dışındaki sosyal tesislerde ve alış-veriş yapılan dükkânlarda (Afghan Bazaar) mümkün olmuştur.

Afganistan'daki kız ve erkek çocuklar arasındaki cinsiyet farklılıkları arasında çizgilerin bulandırılmamasına özel dikkat göstermektedir. Bu nedenle kadın erkek ilişkilerini konuşmak ve sorgulamak bir araştırmacı için kolay değildir. Görev öncesi hazırlık eğitiminde Afganlar ile iletişimde dikkat edilmesi gereken hususlar¹⁹ Polonya'daki eğiticimiz Tom C. tarafından bize anlatılmıştı ve gerçeğe yakın bir ortamda Afgan erkekleri ile tercümanlar vasıtası ile uygulamalı konuşma/danışmanlık eğitimi yapmıştık. Bu uygulamalı eğitim benim için Afganlar ile ilk kez tanışma ve onları gözlemlene fırsatı yarattı.

Karşılaşınca ve ayrılırken sıkıca sağ eli kullanarak tokalaşma sonrasında sağ elin kalbin üzerine konulması, misafirperverlik açısından ikram edilen her yemeğin denenmesi, içiliyorsa gruptaki herkese sigara ikram edilmesi, Afgan misafirperverliğinin tanınması, iş konuşmadan önce zamanın daha çok çay içilerek ve konuşularak geçirilmesi, anlaşılır unvanlar kullanılması, zamana riayet konusunda farklı anlayışlarının farkında olunması, bir hediye kabul edilirse müteakiben bir hediye verilmesi, eğer yaşlı birileri varsa konuşmadan önce dinlenmesi vb. hususlar yani kültürel kurallar olarak öğretilmeye çalışılmıştı.

Benzer şekilde sol elin kullanılmaması, bir kadına doğrudan ve dikkatli bir şekilde bakılmaması, erkeklere onların kadın akrabaları hakkında doğrudan sorular sorulmaması, yanlış bir bilgi verse dahi hatalı olduğunun yüzüne vurulmaması, toplum içinde duyguların belli edilmemesi ve kişilerin utandırılmaması, işaret parmağınızla kişilerin gösterilmemesi, kapalı yerlerde

¹⁹ Bölüm sonunda "**Cultural Summary: Do's and Don'ts**" olarak maddelerin aslı verilmiştir.

güneş gözlüğü takılmaması²⁰, inançlarına saygı duyulması, vb. konuların üzerinde durulmuştur. Bu kuralların hatırlatılması muhafazakâr bir toplum içinde araştırmam için veri toplarken davranış esaslarımın çerçevesini de çizerek çalışmama katkı yapmıştır.

Bu şekildeki davranış kalıplarının ikili iletişimdeki öneminin dışında araştırmada konuşulan ortak dilin de anlaşılabilir olması sağlıklı iletişim için vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Veri toplama sürecinde dil engeli nedeniyle katılımcının konuyu tam olarak anlamadığı durumlarda görüşme uygun bir sohbet ortamı ile sonlandırılmıştır. Özellikle Afgan pazarındaki ve dükkânlarındaki bazı görüşmelerin planlanması için katılımcılar ile öncelikle tanışılmış, doğrudan görüşme yapılmadan önce ortamın hassasiyeti nedeniyle araştırma konusu hakkında bilgilendirme yapılmış ve daha sonraki günlere/haftalara planlama yapılmıştır. Bu yaklaşımda alan araştırmasının süresi uzamasına rağmen, kendiliğinden ikna olan ve gönüllü olarak bilgi vermek isteyen katılımcılar ile görüşülerek etik kurallara bağlı kalınmıştır.

Çok uluslu ortamın özelliği ve NATO kapsamında icra edilen misyonun hassasiyetlerinden birisi de ülkeler arasındaki ortak çalışma ve görev anlayışının yanında diğer ülkelerin de gözlemlenerek karşılıklı bilgi alışverişinin de sağlanmasıdır. Ancak böyle bir ortamda görevli personelin dikkat etmesi gereken en kritik hususlardan birisi de tutum ve davranışların karşıdaki kişi tarafından “casusluk” olarak algılanmamasıdır. Bu hassasiyet gözetilerek kamp içinde yapılan görüşmeler ortak alanlardaki sosyal tesislerde icra edilmiş ve yakın çalışma arkadaşlarım dâhil çevremdeki personelin çoğu araştırma

²⁰ Güneş gözlüğünün x-ray cihazından kaynaklı olarak kapalı mekanlarda kişileri anadan doğma gösterdiği düşüncesi hakimdir.

hakkında bilgilendirilmiştir. Bulunulan ortamda akademik bir çalışmaya duyulan saygı, bu araştırmanın başlamasına ve sonuca ulaşmasındaki en büyük katkıyı sağlamıştır.

Aylar sonra görevim bitince, Kabil'den İstanbul uçağına bindiğimde, içimde aileme kavuşacağım için büyük bir sevinçle beraber, burada geçirdiğim zaman içinde tanıştığım, her birinin değişik hayat hikâyelerini bildiğim insanları da geride bırakıyor olmak içimde farklı bir burukluk hissetmeme neden olmuştur.

Alan araştırması esnasında Afganistan geneli ile ilgili tespit edilen konular ile birlikte içinde yaşanılan topluluğun yaşamlarını, tecrübelerini ve motivasyonlarını anlamak için, tez danışmanımın da yönlendirmesiyle, şahsi alan günlüğü tutulmuştur. Araştırma sürecindeki dinamik yapıyı ve yapılan uygulamalardan elde ettiğim tecrübeleri de içeren bu günlükten tezin yazım aşamasında istifade edilmiştir.

1.5.4. Göreve Hazırlık Aşaması

Araştırma alanında görev yaptığım çok uluslu organizasyonun temel amacı, farklı kültürlerden gelen kişiler ile uluslararası bir örgüt çatısı altında ortak bir anlayış geliştirerek görev yapabilmek ve en önemlisi ise Afganistan'a yardım edebilmektir. Bu kapsamlı bir eğitim sürecini gerektirmektedir. Polonya'daki göreve hazırlık eğitiminin eğiticileri halen Afganistan'da görev yapan kişiler veya önceden görev yapmış konunun uzmanı emekli/aktif görevdeki kişilerden oluşmaktadır.

İki haftalık eğitim sürecinde zaman geçtikçe yabancı ülkelere gelen meslektaşlar ile daha iyi diyalog kurulduğunu tecrübe ettim. İlk hafta sadece kendi ülkesinden gelen kişiler ile konuşma eğilimi ikinci haftanın başından

itibaren farklı bir dönüşüm ile farklı ülkelerden arkadaş grupları oluşmasına yol açmıştı. Daha önce görev yapanlar ile yaptığımız sohbetlerde göreve başlarken ve görev sonrasındaki düşüncelerini sormuştum. Olumlu veya olumsuz bazı bilgiler öğrendim, ancak bu öğrendiklerimin nesnelliğimi etkilememesi için kendi gözlemlerime yönelmeye karar verdim.

Görev öncesi eğitim esnasında birlikte aynı sınıfı paylaştığım kişiler ile Afganistan'a gidince tekrar karşılaşacağını biliyor olmak, beni göreve başlayınca öncelikle etraftaki diğer tanışmadığım görev arkadaşlarımı tanımaya yöneltmiştir. Afganistan'daki görev yerime ulaştığım ilk gün odamı bir Amerikalı bir de Çinli ile paylaşınca öncelikle görev arkadaşlarımı tanımam gerektiği konusunda haklı çıktığımı hissettim. Müteakip aşamada her gün karşılaştığım rutin kişilerle tanıştım. İki ay içinde kampta yaşayanların yarıya yakını ile tanışmıştım. Sonuç olarak, göreve hazırlık eğitiminin bu araştırmaya en önemli katkısı temeldeki sosyal ağlar oluşturarak zemin hazırlamış olmasıdır.

1.5.4.1. Kültürel Farkındalık ve Dil Eğitimi

Görev Öncesi Hazırlık Eğitimi safhasında; en önemli konulardan birisi olan Kültürel Farkındalık Eğitimi²¹ Afganistan ile ilgili en çok dikkat edilmesi gereken konu olarak sürekli vurgulanmıştı.

Burka giymiş kadınların fotoğrafları ile başlayan toplumsal cinsiyet konusu da bu dersin alt başlıklarından birisi olarak müfredata dâhil edilmişti. Yapılan sunumda Afgan kadınının burka giyen hali dışında başka bir görünümde olamayacağı şeklinde bir önyargı oluşturulmuştu. Diğer ülkelerden gelen ve birlikte geçici süreyle de olsa görev yapacağım meslektaşlarımın "burka" hakkında genel düşüncelerine odaklanmıştım. Acaba Afganistan'a ilk

²¹ *Cultural Awareness Training-CAT*

defa gidecek bir Batılı için Afgan kadını sadece burka giyen, özgürlüğü kısıtlanmış ve ikinci plana atılmış insan mıydı? Bunu anlayabilmek iki haftalık eğitim süresince mümkün olmadı, ama göreve başladığımda diğer ülkelerden gelen iş arkadaşlarımla yaptığımız konuşmalarda genel düşüncenin hep burka konusuna odaklandığını gördüm.

Yolculuk başladığında Türkiye'den Afganistan'a giderken uçak Kabil Havaalanına iniş için alçalmaya başlayınca, o zamana kadar uçak içinde çok fazla dikkatimi çekmeyen kadınların bazılarının ayağa kalkıp burkalarını giydiklerini görünce, burkanın Afgan kadının hayatındaki sembolik önemini düşünmeye başladım. Burka bir insan hakları kısıtlaması mıydı yoksa dolaylı olarak özgürlük için bir araç mıydı? Kabil'e indiğimizde pasaport kontrolünde diplomatik pasaport kategorisindeki bazı kadınların da burka giydiğini görünce burkanın ilk başta daha düşük sosyal statüye atfediliyormuş gibi gelmesine rağmen, gerçek durumun böyle olmadığını fark ettim. Ülkenin elit kesiminden olan diplomat eşleri de aynı şekilde giyiniyordu.

Alan çalışmalarında yerel dilin önemi tartışılmaz bir gerçek olarak bilinmektedir. Kültürel farkındalık eğitiminde çok temel cümlelerden bahsedilince Afgan yerel dilini öğrenmeye merak sardım. Ancak Afganistan'da Peştunca, Darice gibi farklı diller vardı. Alan araştırmasına başlamadan 1,5 ay boyunca Darice Temel Kursu'na katılarak temel cümleleri ve bazı konuşma kalıplarını öğrendim, ancak Peştunca'ya fırsat bulamadım. Fakat Peştunca'da Arapça'dan Türkçe'ye geçen birçok kelimenin ortak olduğunu gördüm. Darice temel cümleleri kullanabilmek, alan araştırmasında Afganlar ile iletişime geçmemdeki en büyük avantajım olmuştur. Türkçe'de halen nadiren kullanılan Osmanlı Türkçesinden kalma kelimeler ile Darice'nin Farsça kökenli olması sebebiyle ortaya çıkan ortak kelimeler karşımdaki Afganları anlamamı kolaylaştırdı. İlk

örneğini Temmuz ayı başındaki İngilizce anlık (simultane) çeviride bazı kavramların Peştunca bazılarının ise Darice olduğu bir brifing esnasında konuşulanların yarıdan fazlasını anlamaya başlayınca dil konusunda güvenim artmıştı.

Afganistan'daki ilk günüm aynı zamanda 2015 Ramazan ayının da ilk günüydü. Ramazan ayı boyunca etrafımdaki Afganları gözlemleme fırsatı da bulmuştum. Batılı personelin çoğunluğu oluşturduğu kampta Ramazan ayı boyunca oruç tutmayan/oruçlu olmadığını söyleyen hiçbir Afgana rastlamadım. Batılı personelin de çoğunlukla bu hassasiyete dikkat ettiklerini ve Afganların bulunduğu yerlerde bir şey yiyip içmediklerini gözlemledim. Kültürel farkındalık eğitimi, gözlemlediğim kadarıyla hassasiyetlere saygı duyulmasını sağlamıştı. Bu hassasiyetlere yönelik dikkat edilmesi gereken önemli bilgiler bölüm sonunda "Kültürel Özet-Doğrular ve Yanlışlar" başlığında yer almaktadır.

Görevimin ilk iki ayı boyunca etrafımdaki kişileri tanımaya odaklandım. Yabancı ülkelerden gelen meslektaş personel ile konuşarak bakış açılarını anlamaya çalışırken, Afganlar ile de tanışma ve onları gözlemleme fırsatı buldum. Bu süreçte en güzel sohbetleri yanımda götürdüğüm Türk kahvesi ve lokum sayesinde yaptım ve kamp içinde tanıdığım birçok arkadaşım vardı.

1.5.4.2. Afganlar İle İletişime Geçmek

Tanıdığım ilk Afgan bir erkek subay (Alb. Muhammed E.) ile görev öncesi hazırlık eğitimi için gittiğim Polonya'daki²² ikinci günümde tanıştım. Benim ismimi öğrenince diğer arkadaşını da yanına çağırdı, isminin başında "Muhammed" olup olmadığını da sordular ve yeniden ismimi tekrarlamamı söyledi. Sonrasında sohbetin konusu Ahmet Şah Mesut etrafında dolaştı ve

²² NATO Birleşik Kuvvet Eğitim Merkezi (*Joint Force Training Center-JFTC*).

başka konulardan da sohbet ederken birçok ismin Türkiye ve Afganistan'da aynı olduğunu öğrendim. Bu görüşmede Ahmet Şah Mesut²³ hakkında tam olarak bir bilgim yoktu. İsmi nereye duyduğumu tam olarak hatırlayamasam da bir yerlerden kulağımda kalmıştı ama net bir bilgi değildi.

Görevimiz Afganistan Ulusal Ordusu (*Afghan National Army-ANA*)'na "eğitim, yardım ve danışmanlık yapmak" olduğundan dolayı aldığımız kursun içeriği de özetle bu konuları kapsıyordu. Birinci hafta; Afganistan ile ilgili temel bilgiler, hâlihazırdaki durum, toplumsal yapı ve kültürel farkındalık konularında teorik bilgiler verildi. İkinci hafta; iki grup halinde uygulamalı danışmanlık eğitimine (A sınıfına ayrıldım ve 12 kişi içinde daha önce Afganistan'a gitmeyen 3 kişiden biriydim) başlayınca bir hafta önce tanıştığım Alb. Muhammed E. yanında tercümanı (Ramin N.) ile birlikte görünce birbirimize gülümsedik.

O hafta boyunca özellikle verilen olumsuz durumlar karşısında nasıl yönlendirici olmaya çalışmamız gerektiğini öğrenmeye çalıştık. Ancak birden çok kültürün harmanlandığı NATO ortamında insan faktörü için içindeyken çok farklı uygulamalar ile karşılaştım. Afganları gözünde farklılaştırarak daha aşağıda bir yere koyanlar kişiler olduğu gibi daha önce görev yaptıkları dönemde yaşadıkları olumsuz hatıraları önyargıya dönüştürmüş kişiler de vardı. Bu süreçte tecrübesizlik nedeniyle aldığı eğitimde öğrendiklerini tek geçerli yol olarak gören ve iletişimde esnek olamayan kişiler için Afganlar ile iletişimin bazen çok zor ve samimiyetten uzak olabildiğine şahit oldum.

Belçikalı sağlık hizmetlerinde ihtisaslaşmış bir kadın subayın (Tğm. Marie T.) Afgan bir erkek subay ile tercüman vasıtasıyla diyalog geliştirerek ona belli

²³ Afganistan'ın Tacik asıllı ulusal kahramanı "Penşir Aslanı" lakaplı Ahmet Şah Mesut, Taliban'a karşı çok başarılı mücadeleler vermiş ve halk arasında çok sevilen bir kişidir. 9 Eylül 2001 tarihinde (11 Eylül saldırılarından iki gün önce) gazeteci kılığına bürünen El Kaide suikast timi tarafından öldürülmüştür

bir konuda tavsiyelerde bulunması gerekiyordu. Bu eğitimde ikinci derecede sorumlu kişi olarak yardımcı olmaya çalışsam da onun çekingenliğine ve tereddüdüne bizzat şahit oldum. Bunun nedeni aslında kültürel farkındalık eğitiminde öğretilen standart davranış kurallarıydı, belki de kadın olarak erkek bir Afgan ile iletişim kurma çekingenliğiydi. Mesela; Afgan erkekleri kadınların elini sıkmazlar, kadınlar ile konuşmazlar, onların ailelerinden eşleri ve kız çocukları ile ilgili sakın soru sormayın vb. kurallar aslında kültürel önyargılar oluşturmuştu. Aynı eğitimde İspanyol bir meslektaşın sakal bırakmasını fark eden Afgan meslektaşım, dinî açıdan Afganistan'da kabul edilen bu dış görünüm sayesinde Afganistan sokaklarında rahatça gezebileceğini ifade ederek sakal bırakmanın Afgan halkında sempati yaratacağını vurgulamıştı. Ulusal mesleki kurallarımız gereği kendi adıma böyle bir kültürel bağlantı kurma imkânım olmadı.

Görev öncesi hazırlık eğitiminde tecrübe ettim ki; kendi açımdan bir Afgan ile iletişime geçmek çok kolay, öncelikle “*Selamün Aleyküm*” dediğiniz her kişi size bakıp gülümseyerek karşılık veriyor. Bunu sahadaki alan araştırmam esnasında kadın veya erkek her Afgan ile iletişime geçtiğimde kullandım. Günlük yaşamda misafirperver olan Afganların çoğu, yabancı kişiler ile irtibat kurarken onlara has olan kültürel hassasiyetlerine göre davrandıklarını gözlemledim. Selamlaşmada genellikle “*Selamün Aleyküm-Ve Aleyküm Selam*” kalıbı kullanıldığından dolayı hem onlar hem de Türk personel kolayca iletişim kurabiliyorlar. Özellikle Özbek ve Türkmenlerin konuştuğu Türkçe'yi, çok derin konularda konuşulmasa da, gayet iyi anlayabilmek mümkündür. Afganlar Amerikalı veya Avrupalı diğer ülke personeli ile irtibata geçerken ise onlara uygun selamlaşma kalıplarını (*hello, hi, good morning vb.*) kullanıyorlar. Kültürel farkındalık eğitimini sahaya yansıtmak isteyen yabancı personel tarafından

söylenen “Selamün Aleyküm” cümlesine ise usulen yine şartlandıkları gibi cevap veriyorlar. Müslüman olmayan ülkelerden gelen çalışma arkadaşlarım kullandığında usulüne uygun cevap verilmediğini, Türk arkadaşlarım kullanınca ise usulünce cevap verildiğini gözlemlendim. Bu ince ayrıntıyı yabancıların fark edemediklerini tahmin ediyorum.

Selamlaşma ile bir diğer husus ise ikinci karşılık cümlesinde “*Ve Aleyküm Esselam*” cümlesinde “Allah’ın selamı üzerine olsun” karşılığını verebilmek için toplumda statü sahibi olmak gerektiği şeklinde bir inanış olduğunu gözlemlendim. Bazı kimseler kendilerini bu cevabı verecek kadar büyük görmediklerinden veya öyle şartlandırıldıklarından dolayı yine “*Selamün Aleyküm*” şeklinde karşılık vermektedirler. El sıkışma ve kucaklaşma genelde bir birlerini daha önceden tanıyan erkekler arasında kullanılırken, diğer yandan sağ elini kalbinin üstüne götürme bir saygı ifadesi ve her zaman kullanılmamaktadır. Ancak bu jest hareketinin görev öncesi hazırlık eğitiminde bize standart bir hareketmiş gibi öğretildiğini fark ettim. Diğer ülkelerden gelen çalışma arkadaşlarımın bunun mantığını tam olarak anlayamadıklarını gördüm.

Alan araştırması esnasında selamlaşma konusunda gözlemlediğim en iyi örnek, her yemeğe girişte kapıda oturan görevli Mustafa’nın davranışları olmuştur. Birçok dilde “Merhaba, Nasılsınız? İyi Günler” gibi nezaket ifadelerini ezberlemiş, karşısındaki kişinin ülkesine göre bunları kullanarak sempati yaratmayı başarmış görünüyor. Bir gece saat 23:00 civarında karşılaşmıştım. Görevi bitince gece evine giderken kıyafetiyle sıradan bir Afgan. Kendini korumak için halkın arasına karışmak zorunda, eğer Taliban onun uluslararası askeri birlik için çalıştığını öğrenirse hem kendisini hem de ailesini öldürebileceğini söyledi.

İlk babalar gününü (21 Haziran 2015) yedi aylık kızından ayrı geçiren bir baba olarak uyandığım ve Afgan çocuklarını da düşünerek başladığım bir günün devamında, benden önce aynı görevi yapan arkadaşım ile ilk defa kampın kapısına kadar yürüyüp dışarıya baktığımızda iki çocuğun yaklaştığını görmüştük. Yaşça küçük olan bir erkek çocuk ve daha büyük bir kız çocuk İngilizce Taliban kitapları satıyordu. Kız çocuk, çok akıcı ve anlaşılır bir İngilizce ile Ramazan ayı nedeniyle oruç tuttuğunu vurgulayarak kitapları satın alarak ona yardım etmemizi istedi. Geride nöbet tutan bir Afgan askeri de bizi uzaktan izliyordu. Sonraki zamanda aynı yol kenarında okula gidip gelen çocukları çok gördüm ancak inip onların yanına gitmek ve onlarla uzun süreli konuşma fırsatım olmadı. Çünkü konuştuğumuz o bölgede yaklaşık yedi defa patlama olmuştu ve tehlikeli bölge kapsamındaydı.

Alan araştırması esnasında ilk görüşme yaptığım bir Afgan kadın olan tercüman Jamila (Cemile)'ye elimi uzattığımda ise, alışkın olmadığından ne yapacağını şaşırıldığını fark ettim. O ise uzattığım eli karşılıksız bırakmak istemedi, ancak bundan rahatsız olduğunu da bana hissettirdi.

Görüşmeye gittiğimde gayri ihtiyari olarak elimi uzattığımda yaşadığım bu tecrübeden sonra diğer yaptığım görüşmelerimde Afgan kadınları kendisi elini uzatmadıkça ben de refleks olarak elimi uzatmadım. Sonrasında tokalaşma refleksimin bir tabu olduğunu ve Afgan erkekleri ile kadınlarının fiziksel temastan kaçınmak için el sıkışmadıklarını yaşadım. Bu davranışın bir nedeninin de İslami kurallara göre erkek ve kadının birbirine dokunduğu anda abdestinin bozulacağı inancındır.

Afganlar ile iletişimde göz temasının olmaması, saygısızlık veya kötü niyet olarak değil, ağırbaşlılık olarak değerlendirilmektedir. Afganlara göre sabit bakışlara öfke işareti olduğu anlamı yüklendiğinden, "saldırı" olarak nitelendirilebilmektedir. Geniş aile yapısında karşı cinsteki kişilerin birbirinin

gözlerine bakamadıkları, ayrıca yabancı erkeklerin ailedeki kadınlar ile göz teması kurmasının ciddi bir saldırı anlamı taşıdığı belirtilmiştir (DLIFLC, 2010: 27).

Afganlar için sağ el ve sol el ayırımının çok önemli olduğu, sağ elin kamusal alandaki etkileşimde tokalaşma, yeme, içme, ödeme yapma, hediye sunma vb. olumlu maksatlarla kullanılırken, sol elin ise geleneksel olarak şahsi temizlik (taharet) maksadıyla kullanılmasının nedeniyle temiz olmadığından dolayı yeme, bir şeyi başkasına verme veya diğer etkileşimli davranışlarda kullanılmadığı, hatta solakların (sol elini kullanan) dahi bu kurala uydukları belirtilmiştir (DLIFLC, 2010: 28).

Afgan kültüründe sudan mahrum kalmış olmanın, temizlik alışkanlıklarını da doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür. En önemli resmi kurumlarda bulunan taharet musluklarına duş telefonu takılmış umumi tuvaletler, temizlik açısından Batılı gözüyle çok kötü durumda olarak algılansa da, Afganlar için bu durumun gayet temiz olarak algılandığını gözlemledim.

Afganlar ile iletişime geçince sohbet arasında ikram edilen yeşil çay, çerez vb. yiyecekler veya küçük hediyeler konusunda kabul etmezseniz ısrar ediyorlar, ısrar etmelerine rağmen geri çevirirseniz ise alınganlık gösteriyorlar. Geri planda muhtemelen kendilerinin aşağılandıklarını düşünüyor veya misafirperver tutumlarına karşılık saygısızlık yapıldığını hissediyorlar. Bu şekilde düşününce bu tür teklifleri -bazen içi kirli olduğunu bildiğiniz bir bardaktan çay içmek vb. olsa da- gizli bir zorunluluk içinde usulünce kabul ediyorsunuz.

1.5.5. Alan Araştırmasına Başlangıç

Afganistan'da kadın algısı konusunda çalışmaya karar verdikten sonra çalışma konusunu netleştirecek olan en kritik faktör, görevimi yaparken sahip olacağım imkânlar olmuştur. Araştırmayı yapabilme imkânı ve araştırma alanı sınırlarını önceden tam olarak bilinemediği için, alan araştırmasına başlamak

için gerekli şartların oluşması için beklenmiştir. Bu başlangıç sürecinden itibaren yaptığım gözlemlerim çalışmama yön vermiş ve merak duyduğum konuların açığa kavuşmasını sağlamıştır. Araştırmaya temel olan ve yöne veren bu dönemden dolayı başlangıç süreci gözler önüne sermeye çalışılmıştır.

1.5.5.1. Türkiye-Afganistan Yolculuğu

Evden ayrılış süreci çok zor olsa da, içimde merak ve heyecan ile, 18 Haziran 2015 akşamı Ankara/Esenboğa Havalimanından İstanbul aktarmalı olarak Kabil/Afganistan'a gitmek üzere sivil bir havayolu şirketine ait uçağa bindim. Havaalanına transferimiz yapan servisten indiğimde, dış görünüşlerinden anladığım kadarıyla uçağın neredeyse yarısını dolduran aynı meslek grubundan kişileri fark ettim ve yolculuğumuza başladık. Hepimiz kendisinden görevi devralacağımız kişilerle daha önceden ayrıntılı olarak irtibata geçtiğimizden dolayı, yolculukla ilgili yapılması gerekenleri öğrendiğimiz şekliyle harfiyen uyguluyorduk. İstanbul'dan aktarma yapıldığından daha büyük uçak içinde aslında sayımızın çok da fazla olmadığı görülüyordu. Daha önceden Afganistan'a gitmiş ve bizimle birlikte ikinci veya üçüncü kez giden arkadaşlarımda tecrübeyi kısmen görmek mümkündü. Onların yönlendirmeleri sayesinde zamandan kazandık ve oyalanmadan uçağımıza bindik.

Yaklaşık 5,5 saat süren bir uçuştan sonra sabah 09:30'da uçağımız Kabil Hamit Karzai Uluslararası Havaalanı'na iniş yaptı. İniş esnasında uçağın penceresinden Kabil çevresindeki yükseltileri görme imkânım oldu, yeşil bir renk göremeyince ve sadece boz renkli dağlar ile karşılaşınca garipsedim. Kabil şehri Hindi Kuş Dağları ile Kabil Nehri arasında konumlanmış durumda, yukarıdan bakıldığında sanki cetvelle çizilmiş gibi düzenli bir şehirleşme görüntüsü veriyordu. Ama kentin içine girince o düzenden hiçbir şey kalmadı.

Haziran ayında aşırı sıcak bir havada uçaktan indikten sonra, üç kez arama noktasında X-ray cihazından geçtik ve bindiğimiz servis ile belli bir toplanma bölgesine ulaştık. Karşılama için bizi almaya gelen kişiler ile buluştuk ve iki tane zırhlı Toyota Land Cruiser marka araç ile asıl görev yerimize geldik. Bu kara yolculuğu esnasında, Kabil sokaklarını ilk kez gördüm. İlk söylenen şeylerden birisi, “araç ile trafikte ilerlerken sakın durmayın, daima ilerleyin” oldu. Teröristlerin yaya halde gelip elindeki mıknatıslı bombayı araca yapıştırması veya bunu çocuklara yaptırması olayları ile çok karşılaşılmış. Tedirgin bir şekilde ilerlerken Kabil sokaklarında ilk gördüklerimi anlatabilecek tek kelime ise: yokluk... “Başkent bu haldeyse diğer şehirler ve kırsal alandaki durum nasıldır?” diye kendime soruyorum. Her yerde çocuklar var, belli bir oyun alanı olmayan, üzerindeki giysileri yırtılmış, saçları ve yüzleri kirli, ayağında doğru dürüst bir ayakkabı olmayan çocuklar. Diğer yandan oluşan/oluşturulan genel önyargı nedeniyle her yerde beklenen burkalı kadınlar olmadığını, aksine saçını başörtüsü ile kapatmış ve saçının önü görünen birkaç kadın görebildiğim için bu ilk intibah merakımı daha artırdı.

Afganistan’a gelmeden önce sağlığımı korumak açısından gerekli olduğu belirtilen aşıları (Hepatit vb.) oldum. Daha önceden görev yapan arkadaşarımdan “Afganistan’da bir insan yılda 7 kg. toz yutuyormuş” diye duymuştum. Göreve başladığım ilk hafta yaşadığım toz fırtınası sonunda bunun nasıl olabileceği hakkında deneyim sahibi oldum. Dönüş yaptıktan sonra Şubat 2016 ayında kan vermek için gittiğim hastanede -altı aydan fazla Afganistan’da kaldığım için- kan verme şartlarını taşımadığım söylendi ve üç yıl boyunca kan vermem yasaklanınca o zaman çalıştığım ortamın sağlık açısından ne anlama geldiğini daha iyi kavradım. Bunun gelecekte Afganistan’a gidip çalışmayı düşünenler için önemli bir bilgi olduğunu düşünüyorum.

Kampa geldiğimizde daha önceden orada bulunan Türk personel bizi çok güzel bir şekilde karşıladı ve yardımcı oldular. Sonuçta “yeni gelenler”, “eskiler” için birer eve dönüş biletiydi. Türkiye ile irtibata geçtim ve ailemle görüştüm. Soğuk algınlığı ile başlayan yolculuğumun kliması açık bir odada bitmesi sayesinde ilk haftayı da hasta olarak geçirdim. Sonuç olarak, alana ulaşmayı başarmıştım. Görevi devraldığım arkadaşım ile bir hafta boyunca birlikte çalıştık, görev yapacağım ofiste görevli olan herkes ile tanıştım. Yolculuk artık çoktan bitmişti ve ortama alışmak için elbette zaman gerekiyordu.

1.5.5.2. Ortama Uyum Süreci ve Alanda Katılımcılara Ulaşabilmek

NATO Afganistan Misyonu’nda sivil kanadındaki Kıdemli Sivil Temsilci²⁴,nin Büyükelçi seviyesinde bir Türk olduğunu daha önceden aldığımız eğitimlerde öğrenmiştim. İlk gün çamaşırhanede Türkçe konuşabilen bir Makedon (Hasan A.), giriş kapısında yine Türkçe bilen bir Gürcü ve ilk hafta içinde inşaat şirketinde çalışan Türkler ile karşılaşınca çok fazla zorluk çekmeyeceğimi düşündüm. Başlangıçtaki tercümanımız Jamil S.²⁵ (Cemil) ile tanıştım onunla birlikte ortamı daha iyi tanımaya başladım. Pastane’de çalışan bir Afgan kadını gördüğümde kampın içinde çalışan yerel personelin arasında Afgan kadınlarının da olduğunu, ancak sayılarının çok fazla olmadığını öğrendim.

Türkiye’nin Afganistan’daki etkinliği çok önemli olduğunu biliyordum. Bir gün öğle yemeğinden sonra kahve içmek için gittiğim Pink Cafe’de nargile içerken gördüğüm mekânın sahibi Amir A., Türkiye’nin Afganistan’daki etkinliğini şu şekilde özetlediğinde asker olarak bulunmaktan daha çok burada sivil alanda

²⁴ NATO Senior Civilian Representative (SCR): NATO Kıdemli Sivil Temsilcisi.

²⁵ Yaklaşık 1 ay sonra tercüman olarak Mir Muhammed S.E. görevlendirildi. Görevimin neredeyse tamamını birlikte geçirdik.

yapılanların Türkiye'nin gerçek yüzünü gösterdiğini ve ağırlığını artırdığını fark ettim:

“Türkler ile Afganların tarihi bağı çok kuvvetli ve kültürü benzerdir. Türkiye'nin asıl etkinliği askeri alandan ziyade sivil alanda, Türk işadamlarının büyük bir başarısı var burada. Koalisyonun en iyi yaptığı şey Afgan askerlerine silah ve mühimmatı vermek. Türkiye, Afgan halkının gerçekten ihtiyacı olan şeyleri yapıyor. Hastane yapıyor, yol yapıyor, okul yapıyor mesela. ABD'nin harcadığı parayı Türkiye harcasaydı Afganistan'daki sorunlar çoktan çözüldü. Şu anda bence ancak Türkiye buradaki gidişatı değiştirebilir.” *Amir, 43, Evli, Hazara, Kafe Sahibi*

Afganistan'daki görev yerine ulaştığımda, görev öncesi hazırlık eğitimindeki kişilerin birçoğunu görmenin (tanışmasak da karşılıklı göz aşinalığımızın olması) çalışma ortamında büyük bir avantaj olduğunu hissettim. Zamanı geriye alabilmek mümkün olsaydı, görev öncesi hazırlık eğitimine katılanların hepsi ile tanışmak isterdim, ancak iki hafta içinde tanıdıklarım ilk etapta yeterli oldu ve küçük de olsa bir arkadaş grubu oluşturmayı başardım. Geriye kalan süreçte hep onlarla görev yaptım. Belli bir süre geçince birileri gidiyor ve yerine başka birileri geliyordu. Her yeni gelenin ortama uyum sağlaması için mutlaka bir zaman gerekiyordu.

Tehdit ve güvenlik durumu açısından Afganistan'da risk her yerde, (beklenmeyen yerde ve zamanda) patlama, intihar saldırısı, bomba yüklü araç saldırısı vb. terör eylemlerine hazır bir ortam bulunmaktadır. Sürekli olarak gelen duyum ve ihbarlar belli bir süre sonra ortamı kanıksamaya ve alışmaya neden olmaktadır. Ancak bu durum kesinlikle tedbiri elden bırakmak anlamına gelmemektedir. En sıra dışı olan ise araçların en az %80'inin beyaz ve Toyota marka olduğu bir ülkede gelen ihbarların da çoğunluğunu beyaz Toyotaların oluşturmasıydı. Bu durum arkadaşlar arasında şakalaşma konusu oluyordu. Trafikteki durum ise tam bir kural tanımamazlık ve bundan doğan kaos ortamı.

Tüm NATO kışlarında saldırı ihbarı alındığında belirlenmiş standart güvenlik kodları bulunmaktadır. Örneğin, yol durumunun “siyah kod” olması halinde kamplara giriş ve çıkışlar yasaklanmaktadır. Bu esnada kışla dışında hareket halinde iseniz en yakın kampa giriş zorunluluğu bulunmaktadır. Kampa giriş ve çıkışlarda çok sıkı arama yapılıyor, araçların X-ray görüntüsünü çeken büyük cihazlar var. Üst araması nedeniyle kadınların giriş-çıkış kapısı farklı bir yerde ve kadın askerler tarafından aranıyorlar. Ülkeler arasında yapılan görev paylaşımı nedeniyle araştırma döneminde bu işi Gürcü kadın askerleri yapmıştır.

Sadece terör değil doğal afetler de bir tehdit unsuruydu aslında. Göreve başladıktan sonra yaşadığım deprem deneyiminde dayanıklı bir binada kalmış olmanın avantajını hissettim. Aldığımız haberlerde ise yıkılan birçok ev vardı. Görev yerimde Cuma günleri öğleye kadar tatil²⁶, Pazar günleri ise öğleden sonra nispeten daha esnek bir mesai programı bulunmaktadır. Cuma günleri Cuma namazının kılınabileceği bir mescit mevcuttu. Aynı şekilde Pazar günleri sabah Hıristiyanların ibadet yapabildiği bir şapel de bulunmaktadır.

Kamp içinde Azeriler, Gürcüler, Arnavutlar, Moğollar ve Makedonları kendimize yakın gördüm, çünkü bu ülkelerin insanlarıyla güçlü bir bağ olduğu hissedilmektedir. Diğer yandan Türk asıllı Alman askeri, Türk asıllı Amerikan askeri, oğlu Boğaziçi Üniversitesi'nde okuyan ve kendisi de önceden İstanbul'da bir kolejde İngilizce öğretmenliği yapmış ABD askeri, geçmişte İncirlik'te görev yapmış ABD askeri, İzmir'de görev yapmış ABD, İtalyan ve İspanyol askeri, babası ABD ordusunda iken İstanbul'da doğmuş ve belli bir yaşa kadar büyümüş ABD askeri gibi kişiler ile de tanışmak bir farklılık yaratmaktadır. Bu kişileri de kısmen yakınlık gösteren grup olarak tanımlamak mümkündür.

²⁶ Afganistan'da Cuma günleri tam gün tatildir ve halk bugünü genellikle ibadetle geçirmektedir.

Tüm ülkelerden gelip görev yapanların ortak noktası ise, Afganistan'da geçen ve eve dönüş için geriye kalan günlerini saymaktı. Bazıları altı ay, bazıları dokuz ay bazıları ise bir yıl için görevlendirilmiş, herkesin ülkesinde farklı bir yaşamı var ve ortak kişisel hedef sağ salim eve dönmektir. Afganistan'da günler ve haftalar geçtikçe her şey rutinleşmekte, tek farklılık ise yeni insanlar tanımak ve onların dünyalarını anlamaya gayret etmektir. Türkler ile Afganların çok iyi anlaşmış olduğunu Afganistan'da görev yapan diğer ülkelerin personelinin de farkında olduklarını gözlemledim. Özellikle Ramazan ve Kurban Bayramında Müslüman ülkeler arasında bayramlaşma vesilesiyle bir yakınlaşma meydana geliyor.

Kamp aslında çok büyük değil, kamptaki kişilerin hepsiyle en fazla iki gün içinde mutlaka bir yerde karşılaşmanız mümkün. İnsanlar kendilerine yeni şeyler arıyorlar ve çeşitli eğlenceler yaratıyorlar. Mesela puro içenler bir araya gelmiş ve *Cigar Club* diye bir kulüp kurmuşlar, her Çarşamba gecesi toplanıp puro içiyorlar, üyelik 50 dolar ve puro sınırsız. Alkol yasağına kamp içindeki herkes uymakta, çünkü çok sıkı bir kontrol vardı.

Kampa ilk geldiğimde bazı sabahlar çok erken saatlerde ve bazen de akşam hava karardıktan sonra, Amerikalı ve İngilizlerin toplanıp kamp içinde marşlar söyleyerek ellerinde silahları ile koştuklarını gördüm. Çoğu arkadaşım olayı irdilemeden "gövde gösterisi yapıyorlar" diye yorum yapıyordu, ben ise tanıdığım bir çalışma arkadaşına sordum ve öğrendim ki bu koşuların Afganistan'da hayatını kaybeden silah arkadaşları için bir ritüel olduğunu, onların anısına koştuklarını aslında bir çeşit manevi rahatlama olduğunu öğrendim.

Görevim esnasında ABD ordusu tarafından, görev yeri neresi olursa olsun, personeline yılda bir defa Fırsat Eşitliği Eğitimi²⁷ ve altı ayda bir defa Cinsel Taciz/Saldırlara Tepki ve Önleme Eğitimi²⁸ verildiğini öğrendim. Bu eğitimlere diğer personelin katılması mümkün olmadığından dolayı içeriğini öğrenemedim, ancak birlikte görev yaptığımız arkadaşlarımdan ordu içindeki kadın-erkek ilişkilerini belirleyen ve uyulması gereken kuralların hatırlatıldığı bir eğitim olduğunu öğrendim. Ordu gibi büyük organizasyonda farklı özelliklerdeki insanların davranışlarını belirleme açısından önemli bir uygulama olduğunu düşünüyorum.

Fiziksel şartlara gelince; görev yerim yüksek seviyede korunaklı olarak nitelendirilen Yeşil Bölge (*Green Zone*) içinde etrafı beş metrelik kalın duvarlarla çevrili, konteyner kent tarzında bir yerleşim alanı ve çoğunlukla prefabrik binalardan oluşmaktadır. Kamp sınırları içinde geçmişte Afganistan Ordusu'nun spor merkezi olarak kullanıldığından dolayı önceden kalan binalar bulunmaktadır. Ruslar Afganistan'ı işgal edince karargâh binası olarak buradaki karargâh binasını kullandıkları belirtilmektedir. Tesadüf müdür bilinmez ama, Koalisyon Güçleri de aynı binayı karargah maksatlı olarak kullanmaya devam etmektedir.

Kamp içinde hayat genel olarak çalışma ofisleri, yemekhane (*dinninig facility-dfac*) ile yatma yerleri arasında geçmekteydi. **Çalışma odaları** çok katlı konteyner binalardan oluşmakta ve klima ile havalandırılmaktadır. İkinci katta yürürken sallanma ihtimali bulunmakta, alt kattakiler üst katta yürüyen birinin ayak sesini duyabilmektedir. Çok sayıda kişinin kullanımında olan bu tesislerin içinde tozlanmış bilgisayarlar ve monitörler bulunmakta, temizlik ve hijyen

²⁷ *Equal Opportunity (EO) Training*: Fırsat Eşitliği Eğitimi.

²⁸ *Sexual Harrashment/Assault Response & Prevention (SHARP)*: Cinsel Taciz/Saldırlara Tepki ve Önleme Eğitimi.

açısından kirlidir. Seviyelerine göre derecelendirilmiş güvenlik çemberi olan bu bölgede, ofisimin en üst seviye güvenlik çemberi içinde olması nedeniyle cep telefonu ile girilememektedir. Sigara içenler istediği yerde sigara içememekte, bunun için tasarlanmış bölgeler bulunmaktadır.

Yemekhane, özel bir yabancı firma (*Sodexo*) tarafından işletilen büyük beton bir bina, iki girişi ve altı çıkışı olan bir yerdir. Yemekler konusunda domuz eti olan yemeklerin etiketlerinde domuz resmi var ve bu şekilde belirlenmiştir. Tespit edebildiğim kadarıyla, yeni kişiler ile tanışma ihtimalinin olduğu ve yemek süresi kadar sohbet edilebilen bir yerdir. Bu nedenle gözlem ve alan araştırması süresince yemekhane bölgesine özel önem verdim. Yemekhane içinde yemek yiyebildiğiniz gibi, kutu içine koyarak dışarı çıkıp başka bir yerde de yemek mümkündür. Kamp içinde her köşe başında yığılı şekilde kolilerce su bulunmakta, ihtiyacı olan geçerken oradan alıp içebilmektedir.

Yatma yerleri, bir Türk şirketi (FEKA) tarafından yapılmış beton binalar, korunaklı özelliğe sahip yeni yapılardan toplam dört adet bulunmaktadır. Afgan yerel temizlikçiler tarafından düzenli olarak temizlenir. Kamp içinde bir kitap alış-veriş sistemi oluşmuş durumdadır. Yatma yerlerindeki koridorlarda her personel okuduğu kitapları odasının önüne, dolapların üzerine bırakıyor. İlginizi çeken kitapları buradan alıp okumak serbest, kimseye sormanız gerekmiyor. Kütüphane olarak ayrı bir yer tahsis edilmemiş, sonuçta karargâh da olsa çatışma ortamı olarak değerlendirilmektedir.

Mesai içinde fırsat bulduğunuz takdirde, yerinizi bildirmek şartıyla, 24 saat açık olan **spor salonuna** (*Collesium Gym*) gidilebilir. İki katlı beton bina korunaklı olduğu için aynı zamanda tehlike durumunda sığınak olarak kullanılan yerlerden bir tanesi.

Her gün akşam saat 20:00'de **sinema** saati var, genelde klasik filmlerden yapılan aylık program yemekhane girişine asılarak duyurulmaktadır. Sinema çok fazla rağbet edilen bir yer değil, isteyen her birim/şube tarafından ayrıca sinema akşamı planlanıyor. Genelde vizyona çok önceden girmiş komedi filmleri çoğunlukla genç personel tarafından rağbet görmektedir.

Bayrak Havuzu (Flag Pool), tüm ülkelerin bayraklarının direklerle asıldığı, Cuma günleri öğleden önce Afganistan'da şehit olanlar için törenlerin düzenlendiği alan olan tasarlanmıştır. Tören için tüm ülkelerin askerleri kendilerine ayrılan yerde sıraya geçmektedir. Afganlardan şehit olanlar adına Afgan bir asker konuşma yapmakta, Hıristiyanlar için klisenin papazı İncil'den bir bölüm okumakta, Müslümanlar için ise Türk personelden bir kişi Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumaktadır. Herkes diğer dinlerin öğretilerine saygılı davrandığı için bu ortamda hoşgörüyü hissetmek mümkündür. Ülkeler kendi bayramlarında veya kutlamalarında da burayı kullanabilmektedirler. En çok hatıra fotoğrafı çekimi için kullanılmaktadır. Eğer kamp içinde herhangi bir ülke personelinden hayatını kaybeden varsa o ülkenin bayrağı yarıya indirilmektedir.

Posta servisi binasından düzenli olarak gelen postalar orada görevli olan personel tarafından ofisine kadar getirilerek sahiplerine dağıtımı yapılmaktadır. Ayrıca her birimin sorumlusu tarafından da gelen postalar alınabilmektedir. Postane ile ilgili gözlemlediğim en ilginç olay: ABD'de yaşayan vatandaşlar tarafından burada ismini dahi bilmedikleri askeri personele, onların moral seviyesini artırmak maksadıyla gönderilen kolilerdir. Kolilerin içinden bazen küçük bir çocuk tarafından pastel boya ile çizilmiş resimler, bazen bir İncil ve dini makalelerin yer aldığı dergiler, bazen oyun kartları, kartpostallar, küçük oyuncaklar, temizlik malzemeleri, hazır yiyecek tarzındaki ürünler vb. çıkabilir.

Kamp içinde alışveriş yapılabilecek yerler sınırlıdır. **PX** (*Post Exchange*) denilen yerler bizdeki market kavramı ile aynıdır. Kamp içinde Afgan yerel kişiler tarafından çeşitli malzemelerin satıldığı **Afgan pazarı**, sabit dükkânlar ve geçici olarak sadece Cuma günleri kurulan Pazar olmak üzere iki tanedir: Birincisi, mesai içinde sürekli olarak açık olan dükkânlarda, Afgan satıcılar tarafından elektronik ağırlıklı eşyalar satılmaktadır. Fiyatların biraz daha pahalı olduğu söylenmektedir. Afgan satıcıları, Türk personele “kardeş”, “Müslüman” gibi kelimeler ile hitap ederek ve diğer ülke personeline göre daha düşük fiyat söylemesi/söylediğini iddia ederek algı yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu tutumları nedeniyle iş ahlakları konusunda alıcıyı şüpheye düşürmektedirler. Ayrıca bu pazarda satıcılık yapan Afganlar üzerinde Türkiye'nin Afganistan'daki etkisi ile ilgili gözlemlediğim konulardan birisi de Kurtlar Vadisi dizisindeki kahramanların isimlerini (Polat Alemdar, Memati, Abdülhey vb.) kullanarak sempati yaratma çabalarıdır. Pazarda genelde satın alınan hediyeler ise değerli taş, takı ve şal olmaktadır. Cuma günleri futbol sahasının (helikopter pisti olarak da kullanılıyor) etrafında kurulan geçici tezgâhlar ile kamptaki personele yerel ürünlerin satışının yapıldığı yerdir. Bu alışveriş ortamında fiyat pazarlığına da dini bir anlam yüklenmiştir. Alışverişte “pazarlık etmek sünnettir” düşüncesinden dolayı pazarlık işin esası ve mutlaka pazarlık yapmak gerekmektedir. Bir arkadaşım 90 dolarlık bir ürünü 20 dolara kadar düşürdüğünü anlatmıştır.

Kamp içindeki ABD başta olmak üzere diğer personel için en önemli eğlence araçlarından birisi Afgan pazarında satılan peç/rozetlerdir (*badge*). Bir kısmının fotoğrafı aşağıda görülmektedir:

Şekil-1: Afgan Pazarındaki Peç/Rozet Örnekleri.

Bahçe (*Destille Garden*- Türkler tarafından yapıldığı ve isminin "destilli" bahçe olduğu ancak yabancılar tarafından telaffuz edilemediğinden dolayı "destille" olarak değiştirildiği söylenmektedir). Ağaçlık ve gölgelik, su fışkiyesi olan sessiz ve sakin bir yerdir. Servis olmadığından kendi içeceğinizi alıp gelebilirsiniz. Bazen yemeğinizi buraya getirip de yiyebiliyorsunuz. Köşelerinden birisi barbekü (BBQ diye kısaltıyorlar) için ayrılmış ve talep eden ofis personeli kendi birimindeki arkadaşlarıyla önceden rezerve etmek kaydıyla mangal partisi yapabiliyor. Görevi biten kişilere verilen veda yemeklerinde açık havanın tercih edilmesi durumunda kullanılan bir adrestir. ABD vatandaşlığına geçmiş Afgan tercümanların kadın ve erkekler olarak yaz akşamları bir araya gelip çay içip sohbet edebilmektedirler. Destille Garden'da ABD vatandaşı Afgan personel

kapalı grup özelliği nedeniyle içlerine başka kimseyi kabul etmemektedir. Hatta Afganlar da onlar ile oturamamaktadır. Sonradan aralarından bazıları ile tanışma fırsatı bulduğum bu grup içine kabul edilmedim ve akşamlar onlar ile birlikte oturma imkânım olmadığından araştırma kapsamında görüşmeler gerçekleştiremedim.

Milli Destek Üniteleri (*National Support Elements-NSE's*), her ülkenin personelinin mesai dışındaki zamanlarda oturup tv izleyebileceği, çay içebileceği, oyun oynayabileceği tesislerdir. Türkiye Milli Destek Birimi, konum olarak İrlandalılar ile Pakistanlıların birimlerinin arasında içinde dinlenme için tasarlanmış, Türkiye'deki TV kanallarının olduğu küçük ve şirin bir yerdir. Kış akşamları genelde yemek sonrasında arkadaşlarla buluşulan bir mekândır. Böyle bir mekân olunca "Türkler olarak farklı kültürlerle temas edince içe mi kapanıyoruz? yoksa sosyalleşiyor muyuz?" sorusu akla geliyor. Kolektif kültür tipi olarak tanımlanan ülkelerin genel olarak kamp koşullarında içe kapandığı gözlemlenmiştir. Özellikle Gürcüler, Arnavutlar, Makedonlar, Romenler, Bulgarların kamp içinde genelde içe kapanık ve grup dışında birileriyle iletişime geçmeleri çok az olduğunu söylemek mümkündür. Türkler bu konuda tam orta seviyede, çevredeki kişilerle iletişim ve diyalog geliştirmek kişisel özellik ve iletişim becerisine de bağlı, belki dil yeterliliği de çekingenliği atabilmek için çok önemlidir.

Kamp içinde toplam 5 tane kafe bulunmaktadır: **Cafe Blue**; Yeni gelen herkesin ilk öğrendiği mekânların başında gelmektedir. İnternet Wi-Fi noktası olduğundan dolayı kampa yeni katılanların ülkesinde bıraktığı sevdikleri ile ve aileler ile ilk irtibatın kurulduğu yerdir. **Pink Cafe**; yatma yerlerine yakın olan, genelde gündüzleri tercih edilmeyen, ancak akşam yemeğinden sonra oturulan yerdir. Nargile içen yabancı personelin ilgi odağıdır. **Ministry of Yoghurt**;

Kamp içinde en geç kapanan (saat 23:00) yerdir. Burada da diğer içeceklerin dışında nargile bulunmaktadır. Aslında helikopter pistinin yanında ve helikopterin iniş güzergâhı üzerinde olduğundan kahvenizi içerken birden bir helikopter yaklaşır sanki üzerinize iniyormuşçasına yaklaşabilmekte ve içtiğiniz kahvenin içine tozların dolmasına neden olabilmektedir. Kış mevsiminde özellikle Kabil'de akşamları çok aşırı kirli bir hava vardır. Afganlara sorduğumuzda havanın kirli olmasının ana nedenlerinden birinin Kabil'de yaşayanların odun ve kömür değil, bulabildikleri her şeyi ısınmak için yaktıklarından bahsetmişlerdir.

Ortama alışma süreci boyunca görev arkadaşlarımla yaptığım görüşmeler, kamp içinde ve dışındaki gözlemlerim aslında bu alan araştırmasında nereye kadar gidebileceğimi ve nerede durmam gerektiğinin de sınırlarını çizmiştir. Çünkü farkında olmadan başka bir ülkenin menfaatlerine etki yapacak bir adımın geri dönüşü olmayan sonuçları doğurabileceği her zaman ihtimal dâhilindedir. Görev yaparken görüşmem istenmeyen kişiler ile farkında olmadan temas kurma ihtimalim olabilir. Kadınların güvenliğini sağlanmasına yönelik olarak görevlendirildiği ve haber kaynağı olarak kullanıldığından bahseden görev arkadaşım Mr. Henry L. Afganistan'da 7 yıla varan tecrübelerinden de istifade ederek şunları anlattı:

“Kamp dışında ne olup bittiğini anlayıp tehdit oluşmadan önce olabilecekleri engellemekle görevli kişiler var. Bu ortamda en iyi haberleri kadınlardan almak mümkün. O nedenle Afgan (Amerikan vatandaşlığına geçmiş) kadınlar yerel kıyafetlere uygun olarak dışarıya gönderiliyor. Etrafta duydukları ve gördüklerini gelip ilgili yerlere rapor veriyorlar.”

Gözlemlerimdeki ilk nokta kişilerin silah kullanma hevesleri üzerine olmuştur. Kamptaki sözleşmeli personelin davranışları gözlemlendiğinde ABD

vatandaşlarında silahlanma hevesinin belirgin derecede fazla olduğu görülmüştür. Silah taşıyarak kendini güvende hissettiklerini davranışlarından anlamak mümkün. Öyle ki askeri personelin çoğunluğu spor kıyafeti haricinde, yemekhane veya kafeye de silahla gidip oturmaktadır. Yıllardır orduda görev yapmış ve emekli olmuş sözleşmeli personelin ailesinden ayrılıp da kendi isteğiyle Afganistan'a gelmelerine neden olan geri plandaki motivasyonları anlayamadım. Konu hakkında görev arkadaşarımdan Louis L. İle yaptığım görüşmede, "işsizlik ve işsiz kalmanın ABD'de çok zor bir durum olduğu, bu nedenle insanların buradaki şartlara katlanmayı göze aldığı, ayrıca Afganistan ve Irak gibi savaş ortamlarında görev yapan kişilerin ülkesinde vergi muafiyetine sahip olduğunu ve bunun çok önemli bir ayrıcalık olduğunu" belirtmiştir. Askeri personel ile sözleşmeli personel arasında görünürde işbirliği adı altında gözükken, geri planda ise kabullenemeyişin bulunduğu bir ilişki biçimi bulunmaktadır. Askeri personelin sözleşmeli personele bakış açısı ile ilgili olarak sohbet ettiğimiz görev arkadaşım Daniel L. ise "onların sadece para kazanmak için buraya geldikleri, gerçek kahramanlıkları askerlerin gösterdiğini, işlerin düzelmesi için öncelikle tüm sözleşmelilerin Afganistan'dan ayrılması gerektiğini" ifade etmiştir.

İkinci tespitim kahramanlık ile suçluluk arasındaki ince çizgiye ilişkin olmuştur. Afganistan'da güvenlik ortamının sağlanması ve istikrarın gelmesi için o kadar çok beklenti var ki, terörist saldırıyı önleyen bir askerin motivasyonu en üst düzey yöneticiler tarafından desteklenmektedir. Görevim esnasında ülkede kahraman ilan edilen biriyle şans eseri de olsa tanışma fırsatım oldu. 22 Haziran 2015 tarihinde Afganistan Parlamentosu'na yönelik yapılan terörist saldırıyı (CNN, 2015) tek başına engelleyerek altı teröristi öldüren Essa Khan Laghmani (İsa Han) isimli askeri, bir toplantı öncesinde beklerken yanımda

otururken gördüm. Olay ile ilgili konuştuk ve tebrik ettim. Göstermiş olduğu cesaret nedeniyle Cumhurbaşkanı GHANİ tarafından ev, yardımcısı tarafından ise otomobil hediye edilen İsa Han birden halk kahramanı oluvermişti (Khaama Press, 2015). Daha sonra yapmış olduğu trafik kazası nedeniyle bir kişinin ölümüne neden olduğunu okuyunca (Reuters, 2015), İsa Han özelindeki “kahramanlık” algısı birden “suçlu” algısına dönüşmüştür.

Diğer gözlemlediğim bir başka konu ise Afgan kadınına ulaşma zorluğu olmuştur. Afgan kadınları ile Kabil merkezinde de olsalar bir yabancıyla irtibat kurması hiç de kolay değil, kırsal alanda yapılacak bir çalışmanın bir erkek tarafından nasıl yürütülebileceği tam bir muamma halini almaktadır. Benim avantajım, görev bölgesinin uluslararası özelliğinin olması ve birçok yabancı ülke personelinin bulunmasından dolayı ortaya çıkan rahat iletişim ortamıydı. Görüşme yaptığım beş Afgan kadının tamamı kamp içinde çalışan yerel personel olmasından dolayı rahatça iletişim kurabildim. Ancak konuşmalar esnasında Afgan kadınlarının kendilerini Müslüman olmayan yabancı erkek/kadın personel yanında daha rahat hissettiklerini öğrendim. Gözlemlerim de bunu doğrulamıştır. Örneğin bir Afgan kadını Avustralyalı erkek bir askeri personel ile şakalaşırken diğer yandan Boşnak erkek bir askeri personel ile gayet ciddi ve temkinli konuştuğunu gördüm. Bunun nedeninin kadının, din paradigmasının ağır bastığı bir ortamda kendi dinine ait katı kuralları çok iyi bilen biriyle rahat davranamaması olduğu kanaatindeyim.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGANİSTAN VE AFGAN KADINI

Sosyal Antropoloji araştırmalarında, araştırmacının yapacağı ilk iş olarak araştırma konusunu etkileyen faktörlerin tespit edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Kümbetoğlu, 2008: 40). Afganistan, uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlarda genelde bazı gelişmemiş Afrika ülkelerinin hemen önünde veya çoğu zaman geri sıralarında yer almaktadır. 11 Eylül 2001’de, ABD’de meydana gelen terör saldırılarından sonra, uluslararası kamuoyunda ABD ve İngiltere öncülüğünde başlayan El Kaide operasyonlarına zemin hazırlayan Terörizmle Küresel Savaş²⁹ doktrini ile başlayan çatışmalar sonucunda Afganistan, gündemin odak noktası haline gelmiştir. Bugün uluslararası medyayı takip eden herkesin Afganistan ile ilgili az çok bilgisi vardır.

ABD tarafından deniz aşırı ülkelerdeki “en uzun çatışma” (*Long War*) olarak nitelenen Afganistan’daki savaş, yeni askeri doktrinlerin uygulanmasına da zemin hazırlamıştır. Savaş karmaşıklılaştıkça çatışma ortamında askerî karar vericiler tarafından anlaşılamayan kültürel dinamiklerin önemli olduğu fark edilmiştir. ABD Ordusu, Direniş Karşı Koyma (*Counter-Insurgency-COIN*) doktrini çerçevesinde, Irak ve Afganistan’daki çatışmaların kültürel alt yapısını ve halkı anlayabilmek, karar alma mekanizmalarında daha etkin olabilmek için, sosyal bilimcilerden (antropolog, sosyolog, siyasi bilimler, bölgesel çalışmalar ve dilbilimcilerden) oluşan grupları çatışma bölgelerinde görevlendirmek suretiyle 2007-2014 yılları arasında İnsan Arazi Coğrafyası Sistemi (*The Human*

²⁹ **Global War On Terrorism (GWOT)** veya **War On Terrorism (WoT)** kavramı 11 Eylül 2001’de ABD’ye yönelik saldırılardan sonra Bush yönetiminde başlatılan uluslararası askeri harekâtı tanımlamak için kullanılmıştır. 2005 yılında bu doktrinden **Direniş Karşı Koyma (Counter-Insurgency-COIN)** doktrinine geçilmiştir.

Terrain System-HTS) isimli - bilimsel etik açısından tartışmalı - olan bir program uygulayarak sosyo-kültürel analiz konusuna odaklanmıştır (Sims, 2015). Bu sayede çatışma ortamının kültürel dinamiklerine uygun hareket edilmesi hedeflenmiştir. Çatışma ortamında yapılan bu kültürel analiz çalışmaları yakın dönemde Afganistan'ın sosyo-kültürel yapısına ışık tutmuştur. Bu araştırmada ise kavramsal çerçeve oluşturulurken öncelikle araştırmanın yapıldığı ülkenin siyasî ve tarihî durumundan ziyade sosyo-kültürel durumundan yola çıkılmıştır.

2.1. AFGANISTAN'IN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU

Antropologlar tarafından Afganistan'ın Doğu ile Batının ilk tarihsel buluşma noktalarından biri olduğuna inanılmaktadır (Nordberg, 2016: 120). Böylesine kapsamlı bir konunun özetlenmesi açısından araştırmanın yazın taramasında Afganistan tarihi ayrı bir başlıkta ele alınmamıştır. Araştırma konusu kapsamındaki hususlara yeri geldiğinde tarihsel süreç ile birlikte yer verilmiştir.

Şekil-2: Afganistan Coğrafi Bölgeleri (Barfield, 2010: 43).

Orta Asya güneyinde kilit konumdaki Afganistan İslam Cumhuriyeti, kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, doğuda Çin, Hindistan, doğu ve güneyinde Pakistan batıda ise İran ve ile komşudur. Ortadoğu ile Orta Asya

ve Güneydoğu Asya arasındaki geçiş yollarının kesişimi üzerinde olması ülkenin stratejik önemini artırmaktadır. Fiziksel özellikler olarak merkezdeki yükseltiler, güney platosu ve kuzey platosu olarak üç ana bölgeye ayrılabilir. İklimi bölgeye göre değişmekle birlikte genel olarak yazlar sıcak ve kurak, kışları ise soğuk bir iklime sahiptir. Louis Dupree, “Afganistan” isimli kitabında on bir coğrafi bölgeden bahsetmektedir: Wakhan Koridoru-Pamir Düğümü; Badakşan; Orta Dağlar; Doğu Dağları; Kuzey Dağları ve eteklerindeki tepeler; Güney Dağları ve eteklerindeki tepeler; Türkistan Ovaları; Kalp-Farah Ovaları; Sistan Havzası-Helmand Vadisi; Batı Taşlı Çölleri; Güneybatı Kum Çölleri (Dupree, 2004: 5-32).

Afganistan, tarih boyunca hiçbir zaman güçlü bir şekilde bir araya gelen bir ulus kültürüne sahip olmamıştır. Ülkenin yakın dönem tarihinde yeşil, beyaz ve siyah dikey çizgili olan eski bayrak terk edilmiş ve Afganistan Ulusal Marşı³⁰ Mayıs 2006'da milli marş olarak kabul edilmiştir. Ülkenin en büyük kenti olan başkent Kabil dışında batıda Herat, güneyde Kandahar ve kuzeyde Mezar-ı Şerif diğer önemli kentler olarak öne çıkmaktadır. Ülkedeki şehirlerden Belh (*Balkh*) vilayetinin Mevlana'nın doğum yeri olduğu söylenmektedir. Belh vilayetinin yönetim merkezi olan Mezar-ı Şerif ise ismini Hz. Ali'nin mezarının burada olduğu inanişından almaktadır. Ülkenin ulusal para birimi Afganidir³¹.

Afganistan, bulunduğu coğrafyanın özelliği nedeniyle tarihte Büyük İskender, Persli Darius, Cengiz Han ve İngilizler gibi bir çok saldırıya maruz kalmasına rağmen, emperyal güçlere karşı verdiği mücadeleden sonra “Fethedilemez Topraklar” (*Land Of Unquerable*) ve “İmparatorlukların Mezarlığı” (*Graveyards Of Empires*) adını almış bir ülkedir (Heath and Zahedi, 2011: 11).

³⁰ **Afganistan Ulusal Marşı:** Peştunca: *Welsi Tarana Tarana*; Darice: *Milli Surood*.

³¹ Ocak 2016 itibarıyla 1 Dolar 68.4475 Afgani'ye karşılık gelmektedir.

19'uncu yüzyılda İngiltere ile Çarlık Rusya'sının hedefi olmuştur. 20'nci yüzyılda ise İngiltere'nin yerini bu kez Amerika Birleşik Devletleri (ABD) almıştır (Aytekin, 2017: 23). Geçmişte İngiliz Hindistanı ile Asya ve Ortadoğu'daki diğer devletlerin aksine, Afganistan temelde büyük ölçüde kolonileşmiş, koloni dönemi sonrası bir "ulus-devlet" olmanın homojenleştirici deneyiminden kaçınarak, daha geleneksel bir çizgide ilerleyerek medeniyet misyonunun doğrudan ve dolaysız etkilerinden kendini uzak tutmayı başarmıştır (Chisti, 2014: 67).

Barfield (2010)'a göre, Afganistan iki tür "toplumdan" oluşur: Birincisi varlığı geçimlik tarıma dayanan ve akrabalık etrafında düzenlenen "marjinal bölgeler" de bulunan bir çöl medeniyetidir. Burada akrabalık bağları, Afgan yaşamının her yönü için son derece önemlidir. İkinci Afgan toplumu ise yerleşiktir ve tarımsal üretimdeki fazlalığına dayanmaktadır. Bu Afgan toplumu öncelikle nehirlerin vadilerinde ve Afgan şehirlerinde var olmakta ve hiyerarşik sosyal sınıflara dayanmaktadır. Kentsel (%25) kırsal kesimde (%75) nüfus, uzun süredir Afgan politikasında belirleyici bir faktör olmuştur.

Ülke tarihi boyunca, Afganlar Avrupa sömürgeciliği deneyimine sahip toplumlardaki çeşitli radikal kopuşları ve yeniden düzenleme girişimlerini de atlatmayı başarmıştır. Aşiret bağlantısı, hala kırsal bölgelerde en önemli örgütlenme ilkesidir. Aşiret birimleri güçlü baba soylu (*patrilineal*) teşkilatlanmaya sahiptir ve bu yapı İslamiyet tarafından da desteklenmektedir. Afgan kültürel örüntüsü, birbirine eşit güce ulaşabilen etnik grupların rekabetine dayanmakla birlikte, dışarıdan gelen etkilere karşı birlikte hareket etmeyi dikte etmektedir (Chisti, 2014: 67; Robson and Lipson, 2002). Afganistan'da halen devam eden liberal, demokratik ve kapitalist değişimler tarihsel açıdan önemlidir, çünkü bu değişimlerin Batı'nın modernite yolundan başlayıp giderek

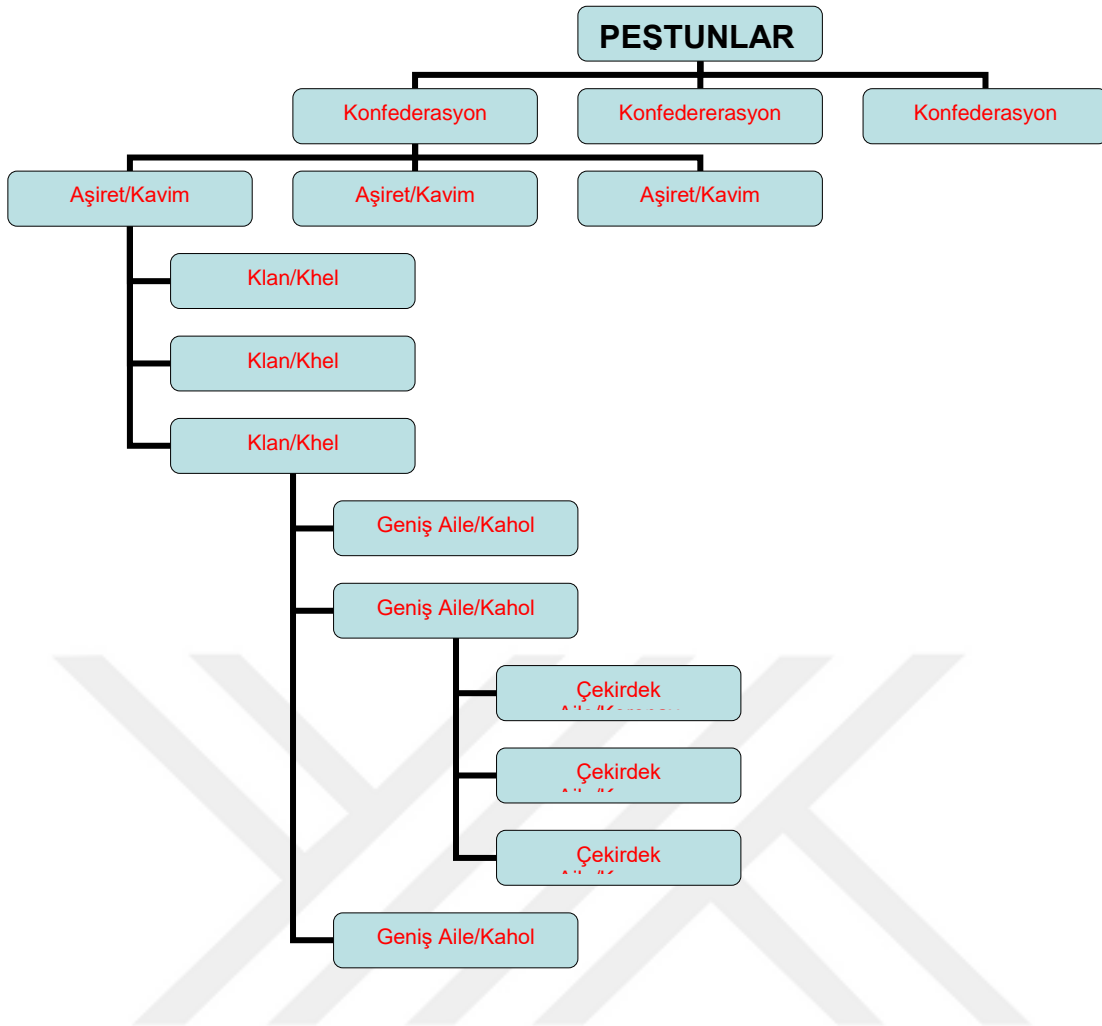
siyasi denetimini ele geçirmesini sembolleştirmektedirler (Chisti, 2014: 69). Afganistan, değişimin dışarıdan veya içinde bulunarak yapılan müdahale ile tamamlanamayacağını göstermeye devam etmektedir.

Afganistan'da konuşulan resmi diller, Darice ve Peştunca'dır. Hem Darice hem de Peştunca'nın Hint-Avrupa dil grubundan olmasına rağmen karşılıklı olarak anlaşılması güçtür. Daricenin ülkenin kuzeyi ve batısında, Peştunca'nın ise güneyde ve doğuda yaygın olarak kullanıldığı belirtilmektedir (DLIFLC, 2010). Afganların, günlük yaşamda dört ana dil grubundan 20'den fazla dil ve bir çok lehçe kullandığı ve ülkenin Slav, Hintli, Farsi, Türk, Arap, Orta Asyalı ve Avrupalı kişilerden oluşan bir ergime kasesi (*melting pot*) olduğu belirtilmektedir (NPS, 2017 [web]). Diğer yandan Afgan vatandaşlarının yerel liderlere ve aşiretlere olan bağlılığı ve soyut Afgan ulusal kimliği nedeniyle, yönetime karşı sadakatlerinin kırılma potansiyeli olduğu, dolaylı olarak ülkenin çok etnikli yapısının kalkınmanın önünde engel olduğu belirtilmektedir. Afganistan'da geleneklere dayalı popüler kültürün içi din ile doldurulmuş ve aşiretlerden kalan savaşlar, romantizm ve büyü ile de renklendirilmiştir. Her ne kadar farklı grupların dil ve kültür olarak farklılaştığı ileri sürülse de bazı ortak özelliklerin de olduğunu söylemek mümkündür. Afgan halkının en çarpıcı özelliklerinden birinin, "dayanıklılık" ve "esneklik" olduğu belirtilmektedir (Robson and Lipson, 2002).

Nordberg (2016: 35), Afganistan'ı tasvir ederken aşiret örgütlenmesi silsilesinin her türlü hükümetten daha güçlü olduğu, dilin şiir olduğu ve az sayıda kişinin okuyup yazabildiği bir ülke olarak bahsetmiştir. Bu nedenle Afganistan'da gerçekleri bulmak için gayri resmi yapıları bakılması gerektiği belirtilmektedir. Gelenek, görenek ve normlardan oluşan gayri resmi kurumların, halen mülkiyet hakları, evlilik ve boşanma, miras ve velayet konularını belirlemede ve anayasal eşitliklerin gücünü azaltmaktadır (Innocent, 2011: 32).

Ülke genelinde sosyo-kültürel bakımdan feodal topluma ait baskın özelliklere rastlamak mümkündür. Modern Afgan tarihi boyunca aşiret bağlantıları ve dinî otorite çoğunlukla merkezi otoriteden daha güçlü olarak varlığını sürdürmüştür. Toplumsal yapıda güvenlik ve düzenin sağlanmasında aşiret yasaları öne çıkmıştır. Diğer yandan Batının kurgusal hayal gücü ile birlikte antropolojik ve siyasal/tarihsel tasvirlerin Afgan halkını “anlaşılmaz, kabileci ve savaş kışkırtıcısı insanlar” olarak pekiştirdiği iddia edilmektedir (Chishti, 2014: 67).

Teorik boyutta Durkheim’in “anomi” kavramının, toplumsal karmaşıklıkların arttığı, yeni sosyal grupların ortaya çıktığı, geleneksel uyumun bozulduğu ve yeni bir sistemin de henüz oturmadığı, yani toplumsal yaşamda birleştirici unsurların bozuntuya uğradığı dönemlerde yaşandığından dolayı Afganistan için açıklayıcı olduğu ileri sürülmektedir (Yegin, 2015: 37). Afganistan’ı etkisi altına alan aşiretçi anlayışa ait etkileri günlük yaşamda görmek mümkündür. Örneğin, birbirini tanımayan iki yabancı Peştun karşılaştığında tanıştıktan sonra ilk ortak atalarının ismini buluncaya kadar geriye doğru aşiret yapısı içindeki isimlere ulaşmaya çalışırlar. Mutlaka ortak bir ata soyu bulduktan sonra diyalog devam eder (CAOCL, 2009). Afgan Aşiret yapısı Peştun etnik yapısı üzerinden açıklamak mümkündür. Örneğin; Peştunlar içinde beş aşiret konfederasyonundan biri olan Karlanri Konfederasyonu altında birçok aşiretler/kavimler (*qawm*) vardır, örneğin bunlardan birisi Waziri aşiretidir. Bu aşiretin altında klanlar (*khel*) vardır, bunlardan birisi de Kabuli klanıdır. Klanın altında geniş aileler (*kahol*) vardır ve en alt seviyede çekirdek aileler (*koranay*) bulunmaktadır (CAOCL, 2009: 16). Tipik bir Peştun aşiret yapılanması Şekil-2’de görülmektedir.

Şekil-3: Tipik Peştun Aşireti Yapılanması (CAOCL, 2009: 16).

Afganistan'da iç göç ve dış göç sosyal yapıda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Afgan nüfus hareketleri; (i) 1980'lerin başında Sovyet destekli Afgan hükümeti ile hükümet karşıtı Mücahitler arasındaki çatışmalardan kaynaklanan göçler; (ii) 1989-95 yılları arasında Sovyetlerin geri çekilmesi ve sivil savaşın başlamasıyla oluşan toplu akınlar; (iii) 1996-2001 yılları arasında Taliban rejimi sonucu gerçekleşen dalga ve (iv) 2001 yılındaki ABD müdahalesinden sonra, ülke içinde ya da ülke dışına doğru yer değiştiren insan hareketleri olmak üzere dört döneme ayrılmaktadır (Hamit, 2014). Ancak bu nüfus hareketleri de aşiret yapısını zayıflatamamıştır. Afganistan'da güç veya kaynaklar için ortaya çıkan rekabet, gruplar arasındaki çatışmaların temel nedeni olarak öne çıkmaktadır (DLIFLC, 2010: 68). Afganistan'daki bölünmüş

ve dağınık halde bulunan aşiretlerin belirli sınırlar olmaksızın iç göçlere zorlanmaları ile daha merkezî ve güçlü aşiret yönetimi yerine birden çok yerel liderler ve dağınık klanlar ortaya çıkmıştır (TAC, 2009).

Afganistan nispeten modern bir anayasaya 2003 yılında kavuştu. Fakat bu anayasa toplumsal doğal ilerleme sayesinde değil, büyük devletlerin himayesinde oluşturuldu. Yeni anayasa; medeni haklar, insan hakları, kadın-erkek eşitliği beyanatları, kadın hakları savunucusu örgütler, hatta kadın bakanlığı kurulmasına uygun bir şekilde yazıldı. Geçen 10 yılda, ülkede kadın hakları ve hayatı konusunda yasal anlamda gözle görülür ilerlemeler yaşandı. Kadınlar için siyasi, kültürel ve ekonomik alanlar açıldı. Yine teorik olarak yüz binlercesinin eğitim hayatına girdiği varsayıldı. Ancak pratikte kadınlar bu konularda da sıkıntı ve zorlukları artarak hissettiler. Afganistan toplum ve kültüründe hâlâ kadın-erkek ilişkilerinde erkekten yana tek taraflı sistem oldukça yaygındır. Hatta iş yasaların ötesine geçip pratiğe geldiğinde toplumda insan hakları, özellikle de kadın hakları konusunda gerileme yaşanmaktadır. İnsan Hakları Komisyonu ve BM raporlarına göre, 2014 yılında şiddet, namus cinayetleri, intihar ve kendini yakma oranları oldukça artmış durumdadır. İnsan Hakları Komisyonu'nun raporlarına göre; Afganistan'da kadına yönelik şiddetin yüzde 90'ından fazlası aile içinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında asayiş yokluğu, yoksulluk, eğitimsizlik, cezaların uygulanmaması, ataerkil kültür ve yasal egemenliğin olmayışı kadın hakları sorunlarının sebepleridir. Bu yüzden, son yıllarda devlet ve uluslararası toplumun çabalarına rağmen, kadın hakları konusunda demokratik anlayış hâkim kılınamamıştır. Evden kaçma, kendini yakma, intihar, tecavüze uğrama ve uyuşturucu bağımlılığı giderek artmaktadır.⁴⁴ UNIFEM'in 1300 aile arasında yaptığı araştırmaya göre, evliliklerin yüzde 60 ila 80'i zorladır. AIHRC'nin (Afganistan İnsan Hakları

Bağımsız Komisyonu) raporlarına göre, zorla evlendirilen kadınların yarısının yaşı 16'nın altındadır. Ev ahalisinin erkeklerinin yüzde 80'i evdeki kadına şiddet uyguluyor. Kadınların birçoğu tek kurtuluş yolu olarak intiharı görüyor. Bunların çoğu da kendini yakarak intiharı tercih ediyor. Şiddet, cinayet ve intiharlar vakalarının önemli bir kısmı kayda geçmemektedir.

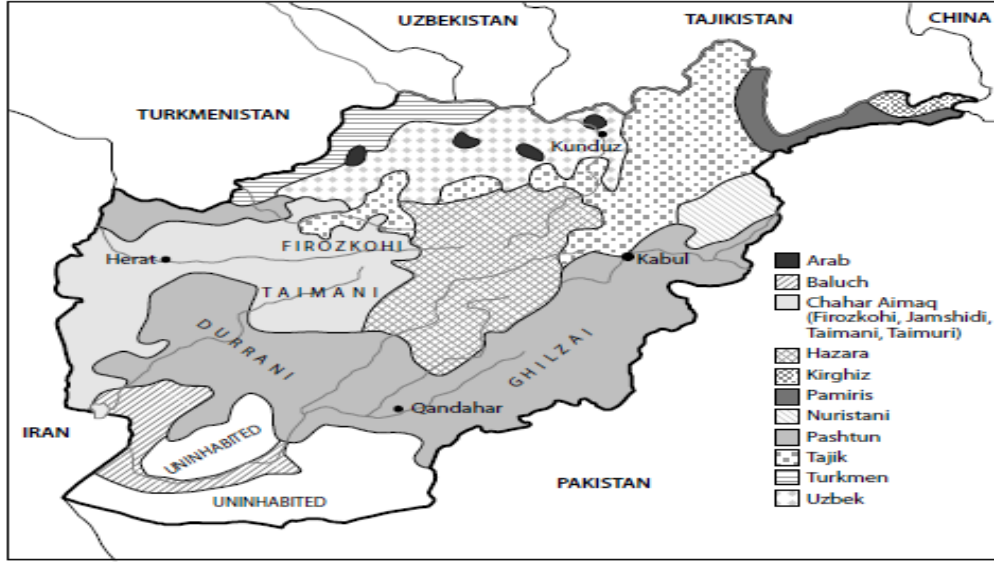
Afganistan toplumunda, toplumsal ilişkileri düzenleyen mevcut kültür, kadının toplumdaki gayri-insani konumunun en temel nedenidir. Bir diğer neden geleneğe tabi olmuş din anlayışıdır. Bir diğer neden ekonomidir. Toplum, ekonomik olarak geri olduğu oranda erkeğin üretim araçları ve geçim kaynaklarına hâkimiyeti fazladır. Bugün Afganistan'da yoksulluk önemli bir sorundur. Buna paralel olarak erkek, üretim araçları ve gelir kaynaklarının mutlak hâkimi olup kadın, evde erkeğin ekonomik faaliyet ve kararlarını bekler vaziyettedir. Kadının ekonomik faaliyetlere katılımı oldukça düşüktür. Örneğin Afganistan'da polislerin sadece yüzde 1'i kadındır. Bir başka neden, tarihsel-sosyal arka plandır. Afgan toplumunda ataerkil kültür derin tarihsel kökenlere sahiptir. Kadın ve erkeğin her ikisi de kadın karşıtı geleneklerin hâkim olduğu toplumsal iklimde yaşamaktadır ve duruma her ikisi de razı görünmektedir. Güçlü dini, kültürel, ekonomik ve tarihsel arka plana ve geleneğe sahip bu toplumda her şeye rağmen son yıllarda sorular ve tartışmalar ortaya çıkmıştır (Yegin, 2015: 41-42)

Afganistan tarihinde ülke yönetiminde dahil etnik motiflerin etkisi her zaman görülmektedir. Diğer yandan mezhepsel farklılıkların da etkilerinin her zaman çatışmaya veya diğer bir gruba yönelik baskı veya şiddet oluşmasına neden olduğu görülmektedir. Bu nedenle Afganistan'daki etnik ve mezhepsel yapının genel hatlarıyla anlaşılması da önem arz etmektedir.

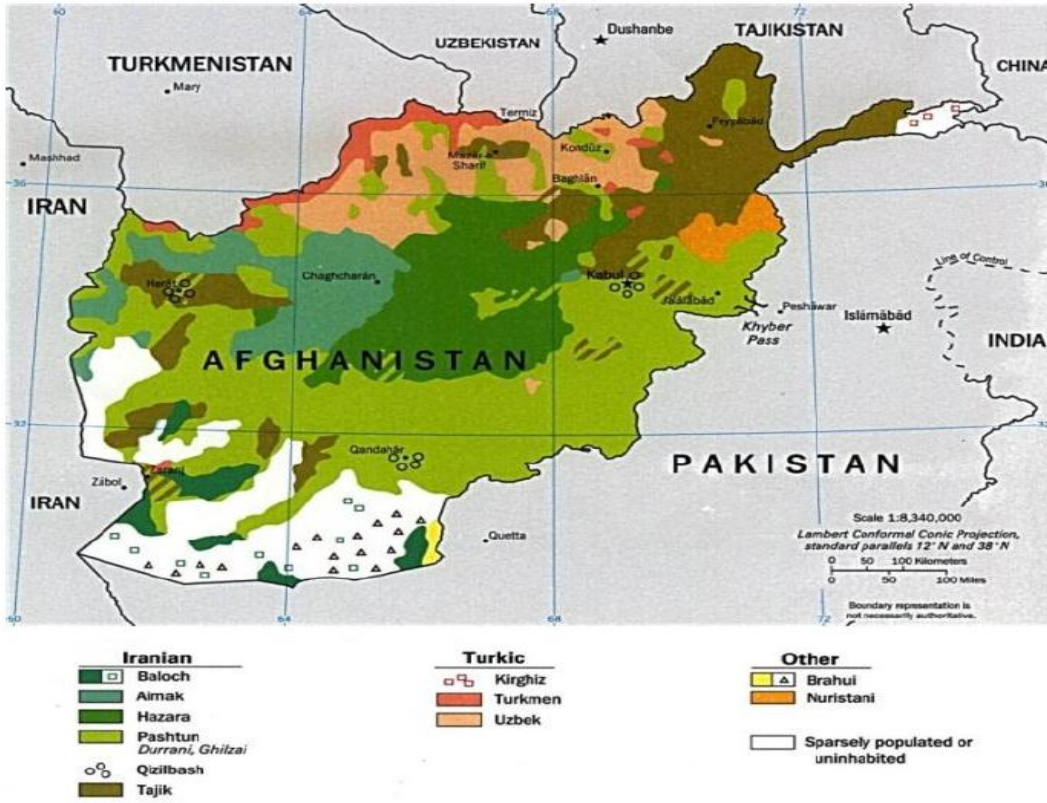
2.1.1. Etnik Yapı

Afganistan'da da etnik özellikler her durumda ön plana çıkmaktadır. Eriksen (1993: 12), "etnisite" kavramını, kendilerini en az seviyede düzenli bir ilişki içinde oldukları grupların bireylerinden kültürel açıdan farklı kabul eden kişiler arasındaki toplumsal ilişki unsuru olarak tanımlamıştır. "Etnisite" kavramının ilk kez 1953 yılında Amerikalı sosyolog David Riesman tarafından kullanıldığı belirtilse de, Yunanca'da "ethnos" kelimesi etnik özelliklere atıf yapmaktadır. Kavram, günlük yaşamda azınlık konuları ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerinin bir döngüsü olarak yansıtılsa da, Sosyal Antropolojide etnisite denilince, diğerleri tarafından kültürel olarak farklı şekilde algılanan gruplar arasındaki ilişkilerin özelliklerinden bahsedilmektedir (Eriksen, 1993: 4).

Afganistan Anayasası'nda her ne kadar "Afgan" kelimesi, etnik veya mezhepsel aidiyetten ayrı olarak, Afganistan vatandaşlığı üzerinden tanımlanmışsa da (Amin ve Lamb 2011: 2); Afgan toplumunun tanınmasında etnisite ve mezhep en temel iki belirleyendir. Birçok siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunda bu iki unsurun izlerine rastlamak oldukça kolaydır. Öte taraftan etnisite ve mezhebin Afganistan'da tamamen iç içe geçtiği hatta birçok durumda birbirinin yerine kullanıldığı her zaman akılda tutulmalıdır (Yegin, 2015: 38).

Şekil-4: Afganistan'ın Etnik Durum Haritası (Barfield, 2010: 19).

Şekil-5: Afganistan'ın Etnik Dil Haritası (ICCT, 2014: 3).

Afganistan Anayasası 4'üncü maddesinde resmî olarak 14 etnik grup tanınmaktadır. Bunlar; Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluç, Peşei, Nuristani, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Göçer ve Brohi kavimleridir (Afganistan

Adalet Bakanlığı [web], 2016). Öne çıkan etnik gruplar olarak çoğunlukla Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmenlerden bahsedilmektedir (Merrill vd., 2006: 5; Robson and Lipson, 2002). Bu bölümde konunun özetlenmesi açısından öne çıkan etnik gruplardan bahsedilecektir. 1970 yılından itibaren düzenli nüfus sayımı yapılamadığından dolayı etnik grupların tam olarak ülke nüfusuna oranları hakkında net bilgiler mevcut değildir (CAOCL, 2009: 12). 2002 yılındaki verilere dayanılarak hazırlanan aşağıdaki tabloda özetle yaklaşık olarak etnik grupların ülkenin toplam nüfusuna oranları ve konuştukları ana dilleri ile ilgili temel bilgiler bulunmaktadır:

Etnik Grup	Nüfus Oranı (%)	Anadili	Açıklamalar
Peştunlar	38%	Peştunca (İran)	Pakistan'ın kuzeybatı sınırındaki vilayetlerde de yaşamaktadırlar.
Tacikler	25%	Darice (İran)	Tacikistan'da da yaşamaktadırlar. Orta Asya'nın orijinal halklarından biridir.
Hazaralar	19%	Darice (İran)	Orta Asya'nın orijinal halklarından biridir.
Özbekler	6%	Özbekçe (Altay)	Özbekistan'da da yaşamaktadırlar.
Türkmenler	12%	Türkmençe (Altay)	Türkmenistan'da da yaşamaktadırlar.
Aymaklar	-	Darice (İran)	Orta Asya halklarından biridir.
Beluçlar	-	Beluçça (İran)	Ayrıca kuzey vilayetlerinde yaşarlar.

Tablo-1: 2002 yılı Afganistan'daki Etnik Grupların Toplam Nüfusa Oranları ve Konuşulan Diller (Robson and Lipson, 2002: 12-13).

Afganistan, çeşitli etnik grupların oluşturduğu yamalı bir yorgana benzetilmektedir. Afgan etnik yapısındaki ana fay hattı, güneydeki Peştunlar ile kuzeydeki Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve Türkmenler arasındadır. Ülkenin nüfusu bağlamında düşünüldüğünde bu bölümler Afganistan'ı kabaca iki yarıya ayırmaktadır. Bu etnik fay hattı Afganistan'daki terörizm dinamiklerini de etkilemiştir. Taliban terör örgütü, Peştun çoğunluğun yaşadığı güneyde daha

çok taban bulmuş ve halk desteği almıştır. Gerginlik ve silahlı çatışma, etnik ayrışmanın tek ürünü değildir. Ayrıca aynı etnik grup içinde yer alan başka gruplar arasında da çatışmalar yaşanabilmektedir (CAOCL, 2009: 27). Bu durum Afganistan'da çatışmaların anlaşılmasını daha karmaşık hale getirmektedir.

Etnik gruplar arasındaki ayırt edici özellikler olarak; Peştunların genellikle tüccar, çiftçi ve hayvan yetiştiricisi oldukları; Taciklerin genellikle kasabada yaşayan tüccarlar, yetenekli esnaf, çiftçiler ve çobanlar oldukları ve çoğunun orta ve üst sınıf vatandaş olarak saygı görece kadar zengin oldukları; Özbeklerin çiftçi ve ambarcı oldukları, Karagül (karakul) koyunu ve seçkin cins Türkmen atı besledikleri; Hazaraların ise Afganistan'daki en düşük sosyo-ekonomik koşullarda yaşadıkları ve genellikle çok fakir oldukları ve tarım-hayvancılıkla geçindikleri belirtilmektedir (Merrill vd., 2006: 5).

2.1.1.1. Peştunlar

Peştunlar, en baskın gruptur ve yaklaşık olarak nüfusun yarısını oluşturmaktadırlar. Aşiret ve alt aşiret gruplarına bölünmüşlerdir. Bu aşiretsel bölünme, Peştun tarihinde birçok çatışmanın kaynağı olmuştur. Kültürel ağırlık merkezleri ülkenin güney ve doğu kısımları olan Peştunların çoğunluğu Sünni Müslümandır (Merrill vd., 2006). Kendi içinde Durrani (Abdali), Gilzai, Gurguş, Karlanri ve Sarbani olmak üzere beş aşiret konfederasyonuna ayrılırlar. Tamamı Afganistan sınırları içinde yaşayan Durrani ve Gilzai grupları arasında büyük bir rekabet vardır. Tarihsel süreçte ülke yönetiminde siyasal hâkimiyetin çoğu zaman Duranilerde olduğu belirtilmektedir. Diğer gruplar ise (Gurguş, Karlanri ve Sarbani) kısmen Afganistan, kısmen de Pakistan sınırları içinde bulunmaktadır (Yegin, 2015: 39; CAOCL, 2009: 14-15). Gilzailerin de kendi içinde Hotak, Tokhay, Andar, Tarakay, Süleyman Khel, Nasir ve Karatay

olarak alt aşiretlere ayrıldığı belirtilmektedir (Kakar, 2006: 87). Önceden Abdali aşireti olarak da bilinen Durani aşiret konfederasyonu son birkaç yüzyıl boyunca ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuştur (DLIFLC, 2010). Halen ülke siyasetinde etkinlikleri devam etmektedir. Örneğin, yeni Afganistan Anayasası döneminde ülkenin ilk Cumhurbaşkanı olan Hamid KARZAI, Durrani aşiret konfederasyonuna bağlı Popalzai aşireti mensubudur (CAOCL, 2009: 17).

Peştunların aşiret yapısından kaynaklanan gücü, Afganistan tarihinde yaşadıkları bölgelerin gelişiminde baskın siyasi güç olmalarına neden olmuştur. Peştun aşiret toplumu çok yüksek derecede “güvensizlik, şiddet ve çatışma” ile karakterize edilmekte ayrıca siyasi birlikten yoksun oluşuyla dikkat çekmektedir. Peştunlarda -paradoksal bir şekilde- bireylerin akrabalık grubuna olan bağımlılık duygusuna şiddetli bir bireysel bağımsızlık duygusunun eşlik ettiği ileri sürülmektedir (TAC, 2009).

1950’li yıllarda artan Peştun milliyetçiliği sonucunda “Peştunistan” isimli bir alan oluşturmaya çalışsalar da, Kabil yönetimince desteklenmeye çalışılan bu toplumsal hareket, diğer bir Peştun toplumuna ev sahipliği yapan Pakistan tarafından desteklenmediğinden dolayı sonuçsuz kalmıştır (Amin ve Lamb 2011: 2). Dolayısıyla böyle bir bölge resmî olarak bulunmamaktadır. Ancak koyu bir Peştun alt kültür olgusu halen devam etmektedir. Yapılan analizlerde, Peştunların İslami inanç ve davranışlarının İslam'ın olması gereken öğretilerine ve kültürel değerlere ters biçimde çarpıtılmış olduğu iddia edilmektedir (Robson and Lipson, 2002). Günümüzde halen canlılığını koruyan bu alt kültürün kalıplaşmış ve kabullenilmiş güçlü dayanaklarını görmek mümkündür.

Afganistan kültürünü konu alan tüm akademik çalışmalarda Peştunlar ile ilgili olarak vurgulanan en önemli husus, Peştun halkında kişiler arası ve aşiretler arası ilişkileri düzenleyen, yaşam tarzı, hakları ve yükümlülükleri, ahlak

ve şeref yasalarının yer aldığı “Peştunvali (*Peştun Yaşam Biçimi/Yolu*)” isimli örfî hukuk kurallarıdır. Peştunlar, her ne kadar İslam fanatiği olarak görülseler de, ortalama bir aşiret mensubu için Peştunvali'nin Şeriat hukukuna oranla daha çok rehberlik özelliği taşıdığı ileri sürülmektedir (TAC: 2009; Landinfo: 2012: 6). Bu durum Peştun kimliğinin Müslüman kimliğine oranla daha çok ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Taliban döneminde uygulanan yasaların da kaynağını Peştunvali'den almasından dolayı, bu kültürel kodlar yabancı araştırmacıların çoğu tarafından tasnif edilerek, Afganistan kültürü tek boyutlu olarak Peştunların değerler sistemi üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Peştun halkının sorumluluklarına ilişkin başlıca kurallar olarak; Şeref (*Nang*), Misafirperverlik (*Melmastia*), Kadınların, Toprağın, Şerefin ve Malın mülkün korunması (*Namus*), İntikam/Öç (*Badal*), Aşiret Konseyi (*Jirga*), Refakat etmek (*Badrugga*), Bir suçlunun sığınma ve fidye ödeyerek anlaşma hakkı (*Nunawati*), Cesaret (*Tureh*), Sebat (*Sabats*), Doğruluk (*İmamdari*), Devamlılık (*İsteqamat*), Gayret (*Ghayrat*) (Merrill vd., 2006; Robson and Lipson, 2002; DLIFLC, 2010: 30-32) . İslamiyet öncesi sisteme dayalı olan ve Peştunvali, kadınların hayatını da doğal olarak çerçevelemekte ve onların kaderini belirlemektedir (Heath ve Zahedi, 2011: 11). Peştunlar arasında köy seviyesinde yetişkin tüm erkeklerin önemli konularda oy vererek karar almak üzere toplandığı aşiret meclisi (*Jirga*) Peştun olmayan birçok topluluğa da sıçramıştır. Bunun ulusal düzeyde yansıması olan ve Afganistan'ı büyük bir aşiret devleti olarak görülmesine anlam yükleyen Büyük Meclis (*Loya Jirga*) 1931, 1964 ve 1977 Anayasalarında yer almakla birlikte 2002'deki geçici hükümet döneminden itibaren de yer almaya devam etmektedir (Robson and Lipson, 2002).

2.1.1.2. Tacikler

Tacikler, Afganistan'ın eğitimli elitleri ve varlıklı olma eğilimindeki kişileri olarak görülmektedir. Taciklerin önemli siyasi etki ve gücü elde tutmalarına ve (Peştunlardan sonra) ikinci büyük etnik grup olmalarına rağmen, Afganistan'da baskın bir grup olamamışlardır. Genel olarak tarım ve ticaretle uğraşırlar veya zanaatkâr olarak çalışırlar. Darice uzun bir zamandır Afganistan'ın idarî dili olduğu gibi, Tacikler genellikle mahkemelerde ya da hükümet kadrolarında görev almıştır. Afganlı Tacikler kendilerini aşiret olarak organize etmemişlerdir. Çoğunluğu Sünni (çoğunluğu Hanefi mezhebine mensup, küçük bir kısmı uzak ve dağlık bölgelerde yaşayan İsmaili Şii mezhebine mensup) Müslümandır, Darice konuşurlar ve çoğunlukla ülkenin kuzeydoğusu, batısında ve Herat, Kabil, Mezar-ı Şerif gibi büyük şehirlerde yaşamaktadırlar (Merrill vd., 2006: 5; Robson and Lipson, 2002; DLIFLC, 2010). Afganistan'da Taciklerin cesur ve güçlü savaşçılar olduklarına inanılır. "Pençşir Aslanı" olarak da bilinen Afganistan'ın ulusal kahramanı Ahmet Şah Mesut Sovyet istilasına karşı (1979-1989) ve Taliban'a karşı (1979-2001) mücadele vermiş karizmatik doğal bir lider olarak halen etkisini devam ettirmektedir. 9 Eylül 2001 tarihinde (11 Eylül saldırılarından iki gün önce) gazeteci kılığındaki El Kaide suikast timi tarafından öldürülmüştür (CAOCL, 2009: 27). Her yıl 9 Eylül tarihi ülkede "Şah Mesut Günü" olarak törenlerle anılmaktadır.

2.1.1.3. Hazaralar

Taciklerden sonra Darice konuşan en büyük topluluğu oluşturan Hazaraların Moğol halkından oldukları (hatta Cengiz Han'ın soyundan geldikleri) ve 13-14'üncü yüzyıllarda Afganistan'a yerleştikleri bilinmektedir. Taciklerin çoğunluğu Şii Müslümandır, ancak az da olsa Sünni mezhebini benimseyen Hazaraların da olduğu belirtilmektedir (Robson and Lipson, 2002;

CAOCL, 2009: 30). Hazaralar, Afganistan'da ekonomik olarak en yoksun bırakılmış ve diğer Afgan etnik gruplara göre daha düşük bir sosyo-ekonomik statüye sahip olan gruptur. Peştunlar tarafından Afganistan'ın ortasındaki verimsiz ve çorak kırsal alandaki dağlarda yaşamaya zorlanmışlardır (Merrill vd., 2006: 5; DLIFLC, 2010). Hazaralar, günümüzde sosyal açıdan aşiret yapısı şeklinde örgütlü değildir. Ancak geçmişte *Dai Zangi, Dai Kundi, Dai Mirdad, Dai Mir Kashta, Dai Mirak, Dai Chopan, Dai Khitai, Dai Luri, Dai Miri* gibi alt gruplara ayrıldıkları, bu isimlerin artık yer isimleri ile temsil edildiği belirtilmektedir (Kakar, 2006: 125).

2.1.1.4. Özbekler

Afganistan tarihi boyunca ülkenin kuzeyini sık sık işgal eden Orta Asya Türklerinin soyundan gelmektedirler. Kuzey sınırındaki Özbekistan'ın bu konudaki etkisi büyüktür. 1920'li yıllarda Özbeklerin birçoğu onların örflerini ve dinlerini yok etmek isteyen Sovyet hükümetinin baskısından dolayı Afganistan'ın kuzeyine kaçmışlardır. Afganistan'daki en kalabalık Türki grup oldukları belirtilmektedir (Merrill vd., 2006: 5).

2.1.1.5. Türkmenler

Afganistan'ın kuzeyindeki diğer Türkçe dil konuşan azınlık gruplardan biri olan Türkmenler Amu Derya Nehri boyunca yaşamaktadırlar. Türkmenler, cesur kırsal insanlardır ve sert askerlerdir, ancak az olan sayıları nedeniyle Afganistan siyasetinde çok az bir rol oynamaktadırlar. Afganistan ordusunda alt kademe de birçok Türkmen asker varken bunların çok azı üst kademelerde görev yapmaktadır (DLIFLC, 2010; CAOCL, 2009: 32).

2.1.2. Dinî/Mezhepsel Yapı

Tamamına yakının Müslüman olan Afgan halkının %84'ünün Sünni Müslüman, %15'inin Şii Müslüman ve %1'lik kısmının ise Hindu, Musevi, Hristiyan vb. dinlerdir (Merill ve diğerleri, 2006: 5). Şii Müslümanlar merkezdeki vilayetlerde yaşamaktadırlar. Şiiler içinde ayrı bir alt mezhebi oluşturan İsmaililer ise ülkenin merkez ve kuzeydoğu bölgelerinde bulunmaktadırlar (DLIFLC, 2010: 17). Nüfusun %1'lik kısmını oluşturan gayri-müslümanların Kabil, Celalabad ve Kandahar gibi şehirlerin merkezindeki ibadet alanlarında yaşayan Hindular ve Sihler olduğu belirtilmektedir. Geçmişte Afganistan'da küçük bir Musevi topluluğu olduğu ancak çatışmalar nedeniyle diğer ülkelere göç ettikleri, bunun yanında çok az sayıda Hristiyan ve Budist nüfus olduğu söylenmektedir (DLIFLC, 2010: 17).

Din, Afganistan'daki halk (özellikle de kadınlar) açısından şemsiyesi altında yaşanılması zorunlu bir güç kaynağı veya bir itaat kaynağı olmuştur. Dinî yetkililer, politik açıdan daha güçlü figürler olarak işlev görmektedir. Hatta çok daha küçük ölçekli az tabakalı toplumlarda, aslında belki de daha sıklıkla bu toplumlarda, kadınlar dini / siyasi liderler olarak görev yapmıştır. Dinî inançlar, kadınların eşitliği konusunda kutsal varlıklar olarak ya da kadın yaşam gücünün önemine işaret edebilirler. Öte yandan, dinî inançlar kadınların itaatini hem yansıtabilir hem de kuvvetlendirebilir. Dinî geleneklerin birçoğunda kadınlar, özellikle menstruasyon (âdet) veya doğumu çevreleyen bedensel işlevleri nedeniyle kirli/kirleten olarak görülmektedir (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

2.1.3. Kadının Statüsünü Etkileyen Sosyal Değerler:

Afgan kültüründe kadınların görünürlüğü erkeğe göre daha ön plandadır. Afganistan'da erkek kaybolup gitmiştir ve onun ne yaptığı çok fazla

irdelenmemektedir (Heath ve Zahedi, 2011: 11). Kadının statüsü ve eşitliğinin göstergelerine ilişkin çok geniş bir akademik yazın bulunmaktadır. Hem kamusal hem de özel alanda kadının statüsü, kadınların güç ve otoritesine, toplumun kadınlar için uygun görülen toplumsal rollere göre tanımlandığı belirtilmektedir (Berktaş, 2014: 15). Üç dinsel gelenek arasında yapılan karşılaştırmada; kadınlar saygılı bir boyun eğme ve ikincillik statüsünü kabul ediş karşılığında saygı, takdir ve hem ekonomik hem de duygusal anlamda güvence elde etmektedir. Bu doğal ikincilliği ise onun bedeninin erkekler tarafından denetlenmesinin meşru gerekçesi olarak görülmektedir (Berktaş, 2014: 190-212).

2.1.3.1. Ataerkil Sosyal Yapı ve Dünya Görüşü:

Arkeolojik verilere göre, Eski Mezopotamya'da kent devletlerinin ortaya çıkış ile birlikte görüldüğü bilinen "ataerkil sistem", bir cins olarak toplumda kadınların ezilmesi sonucunu doğuran kurumsal ve kültürel düzenleme ve uygulamaları belirtmekte ve genel olarak kullanıldığında "erkek iktidarı" anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, ataerkil sistem kavramı ile kadın emeğinin değil, aynı zamanda kadın cinselliğinin, bedeninin ve doğurganlığının denetlendiği bir toplumsal sistem kastedilmektedir (Berktaş, 2014: 24). Ataerkil sistemin cinsiyet kimlikleri ve rolleri konusunda yol açtığı bazı ön kabulleri şöyle özetlemek mümkündür: Kadınlar ve erkekler, yalnızca biyolojik olarak değil, ihtiyaçları, yetenekleri ve işlevleri bakımından da farklıdırlar. Erkekler doğal olarak daha güçlü ve akılcıdırlar, dolayısıyla egemen olmak ve hükmetmek için yaratılmışlardır, yani devleti temsil etmeye daha elverişlidir. Kadınlar ise daha zayıf olduklarından siyasal/kamusal alanın dışında kalmaları gerekmektedir (Berktaş, 2014: 27).

2.1.3.2. Cinsiyetçi Yaklaşım (Seksizm):

Günümüzde kadınların karşılaştıkları bir çok sorun toplumsal cinsiyet ile ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen “cinsiyet konumu” veya “cins kimliği” olarak tanımlanmaktadır (Berktaş, 2014: 16). Yakın dönemde Afganistan Ulema Konseyi tarafından Devlet Başkanı Hamid KARZAI'ye sunulan talepler listesinde kadınlar “yaratılışın yan ürünü” olarak tanımlanmakta ve bu nedenden dolayı yaşamın tüm alanlarında erkeğin öncü rolünü direnç göstermeden kabullenmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca İslamî yükümlülükleri uyarınca kadınların özel ya da mesleki alanda yabancı erkeklerle muhatap olamayacağı da savunulmaktadır.

2.1.3.3. Kadın Düşmanlığı (Misojeni) Söylem ve Eylemleri:

Afgan kadını için zulüm dönemi olarak adlandırılan Taliban döneminde zirve yapan kadın düşmanlığı (misojeni) söylemlerinin kökeninin Sovyet istilasına karşı yürütülen direniş döneminde doğan erkek jenerasyonu olduğu ileri sürülmektedir. Bu süreçte Pakistan'daki mülteci kamplarında barınmak için kalan, kadınlardan ayrılmış olarak yetişen ve özellikle radikal İslam'ın militan şekliyle eğitilen erkeklerin kadın düşmanlığı söylem ve eylemlerinin oluşmasına katkı sağladığı belirtilmiştir (Cook, 2006: 3).

Afganistan'da kabul elden hukuki düzenlemeler de kadının konumunu hiçe sayabilmekte hatta evlilik içi tecavüz yasaların garanti altına aldığı bir sonuç haline gelebilmektedir. 2009 yılında Afganistan'daki Şii kadınların evlilik içindeki konumunu kurallara bağlayan ve Avrupa, ABD ve NATO'dan sert tepki gören 253 maddelik yasanın tartışmalı 132'nci maddesinde, “kadının, kocasının

cinsel isteklerini karşılamakla yükümlü olduğu”, ayrıca kocasının istemesi durumunda kadının makyaj yapmak zorunda olduğu, kadının kocasının izni olmadan evden çıkmayacağı hususları Devlet Başkanı Hamid KARZAI tarafından da onaylanmıştır (DW, 2009).

2.1.4. Hukuk Sisteminin Sosyo-Kültürel Yapıya Etkileri:

Sosyal ve kültürel çalışmalar açısından Afganistan’ın doğusundaki Paktia’da Peştunvali’nin üzerine araştırma yapan Steul (1981) ve Durrani Peştunlarının aile hukuku üzerine araştırmalar yapan Tapper (1981, 1984, 2004)’dan beri Afganistan’ın farklı bölgelerinde yürütülen hiçbir saha çalışmasını olmadığı belirtilmektedir (Schneider, 2007: 107). Afganistan’daki sosyo-kültürel durumun anlaşılabilmesi açısından hukukî durumun anlaşılması da önem arz etmektedir.

Afganistan hukuk sistemi, birbiriyle mücadele halinde olan üç parçadan (alt sistemden) oluşmaktadır: Devletin hukuki yasaları, İslamî dini hukuk (Şeriat) ve yerel/geleneksel hukuktur. Bu türden bir hukuk sisteminde yetki paylaşımlarının geleneksel, dinî ve devlet sektörlerince kendilerine göre tanımlandığı, ancak diğer aktörlerle de işbirliği içinde olduğu belirtilmektedir (Barfield, 2003: 2).

İslam, Afganistan’ın devlet dinidir ve ülkenin yönetim ve hukuki sistemi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Afgan anayasası, "hiçbir yasa inançlara ve kutsal İslam dininin hükümlerine aykırı olamaz" demektedir. İslami ve aşiret gelenekleri resmi mahkeme sistemi içinde etkili olabilecek kadar köklü ve güçlüdür. Evlilik, miras ve mülkiyet gibi ailevi sorunlar ilgili yasal davalar tipik olarak İslami hukuk kuralları veya şeriata göre değerlendirilir (DLIFLC, 2010: 19). Afganistan, zengin ve karmaşık bir hukuk kültürüne sahiptir. Esas hukuk

sistemi, bölgenin İslam dinini kabul etmesinden itibaren Afganistan'a hâkim olan Hanefi mezhebinin İslamî hukuk sistemidir. Ülkede güçlü olan Şii azınlığın bulunması da bu durumu desteklemektedir. Bu nedenle, Afgan yargı sisteminin gelişmesinde her zaman Şeriat (İslam hukuku) önemli bir rol oynamaktadır (Schneider, 2007: 107).

Afganistan'da İslam hukuku kendi içinde çoğulcudur. Klasik İslam, dört (Sünni) okul ve Şiiilerin yasal teori ve maddi hukuk içinde farklılıklar ile bir arada var olmuştur. Ancak Afganistan hukuk sisteminde baskın olarak Hanefi Sünni okulun hüküm sürdüğü bir ülkedir. Sadece 1977 Afgan Aile Hukuku Yasası, özellikle boşanma konusunda, Malikî okuldan çözümleri de içerdiği ileri belirtilmektedir (Schneider, 2007: 109). Afgan toplumunda geleneksel evlilik normlarının çiğnenmesinin şiddete dönüşebileceği, diğer aşiretlere daha sıçrama ihtimali olan birçok anlaşmazlığın kadın, evlilik ve cinsel ilişkiler ile ilgili hususlardan kaynaklandığı belirtilmektedir. Başlık parası, kız çocuğunun bir suç karşılığında verilmesi (*baad*) veya bir anlaşmazlığı çözmek için tazminat olarak verilmesi (*badal*) veya dul kalan kadının ölen kocasının erkek kardeşi ile evlenmesi gibi hususların kan davasına dönüşebileceği belirtilmektedir (CORI, 2014: 12).

Barfield (2003)'e göre, bazı cinayetler kan davası kategorisi içine girmemektedir:

- Ölüm bir kaza sonucu ve istemsiz meydana gelmiş ise, kurbanın ailesi tazminat hakkına sahip, ama kan intikamına (kan davası) hakkı yoktur.
- Kurbanın, örneğin hırsızlık ya da zina, onursuz eylemlere yer alması durumunda, kan davası meşru kabul edilmez.

- Savaş ile bağlantılı olarak öldürmede - muhalif gruplar ve iki kişi arasındaki şiddet olaylarında - barış zamanında kan davası yoluyla intikam alma hakkı verir (Barfield, 2003; Landinfo, 2012: 9).

Yakın aile üyelerinin öldürülmesinin (örneğin bir kardeş), intikama tabi olmadığı, kan davasının akraba grubunun yükümlülüğü olduğundan dolayı bunun kendi adına intikam aldığı anlamına geleceği belirtilmektedir. Ancak, fail yerel topluluğu terk etmek zorunda kalabileceği ileri sürülmektedir. (Barfield, 2003: 2-3)

Bu üç unsur rol oynadığı toplumsal bağlam büyük ölçüde kırsal ve son derece lokalizedir. Tarihsel olarak, Afganistan nüfusunun % 80'i kırsal kesimdeki yüz yüze topluluklarda yaşıyordu. Eğer tüm siyaset yerel ise, Afgan siyaseti de yerel ve kişisel olarak iyidir. Toplumun sosyal yapısı ya (akrabalık ilişkilerinin, sosyal organizasyon ve temel siyasi ittifakları belirlediği) aşirete ya da (insanların ortak bir yer açısından kendilerini tanımladığı) yöreselliğe dayanır. Aşiret yapısı, grup üyeliğini tanımlamak için ortak erkek soy hattı üzerinden gelmeyi temel alır ve ortak bir atadan geriye doğru uzanan ayrıntılı soyu korumak Peştun ve Türkmenlerin en özelliğidir. Yerleşim yerlerine göre tanımlama, ortak bir dil (Farsça) ve dine (Sünni İslam) sahip fakat kapsayıcı bir akrabalık bağlantısı paylaşmak konusunda hiçbir iddiası olmayan Taciklerin en önemli özelliğidir. Özbekler gibi isim olarak kabile olan bazı gruplar ve Hazaralar gibi geriye sadece klan üyeliğinin kaldığı bir aşiret yapısına sahip gruplar arasında, onları diğer komşularından ayıran ortak Şii inancı yoluyla kendilerini tanımlama ihtimali daha fazladır. Şehirlere taşınan aşiret halklarının akrabalık bağlantılarını kaybetme ve birkaç nesil boyunca yerleşim yerlerine göre tanımlama eğilimindedirler. Afganlar, yöreye bağlı veya soydan gelmiş dayalı olsun, bu grupların hepsi kavim (*qawm*) dedikleri "onlar" yerine etnisitenin

özelliğinden kaynaklanan "biz" kavramını gösteren harika bir esnek terim kullanılmaktadır. En geniş anlamda kavim, tüm büyük aşiret ya da etnik grubun üyelerini (Peştun, Hazara, Tacik, vs.) ya da aynı köy veya soy üyeleri olan birkaç kişiyi olarak içerebilir. Aynı kavim insanları arasında örf ve adet hukuku en güçlü etkiye sahiptir (Barfield, 2003: 2-3).

Taliban 1996 yılında Kabil'i ele geçirdikten sonra toplumun düzeni ve İslamî kuralların uygulanması için Din Polisi (Emir Bil Maruf ve Nehiy An'ıl Münker)³² bakanlığını kurarak bir sürü kararname yayınlamıştır. Aralık 1996 yılında Kabil Din Polisi Genel Başkanlığın yayınladığı kararname şöyledir:

- Yüzü açık, başörtüsüz ya da burkasız evinden çıkan kadının evi belirlenerek bir işaret konur ve kocasına uygun bir ceza verilir ya da kadın orada ikaz edilmek suretiyle uyarılır.
- Yukarıda söylenen tarzdaki kadın eğer arabaya yolculuk amacıyla bindiyse, arabanın şoförü 1 ila 5 güne kadar hapsedilir.
- Müzik kasetleri, müzik videoları ya da filimler dükkânda, otelde, arabalarda vs. mekânlarda bulunursa mekan veya araba sahibi 1 ila 10 gün hapisle cezalandırılırlar.
- Sakalını kesen ya da kısaltan kişi 10 güne kadar hapsedilir veya uygun bir tazir cezasıyla cezalandırılır.
- Namaz vakitleri Emir-i bil'-Maruf ve Nehiy ani'l-Münker başkanlığı tarafından belirlenir.
- Namaz vakitleri sırasında baliğ biri dükkân ya da büfede görünürse 1 ila 5 güne kadar dükkân kapatılır.

³² **Emir Bil Maruf ve Nehiy An'ıl Münker** : "İyiliği emretmek ve kötülükten men etmek" anlamına gelen bir Kur'an kökenli bir Arapça ifadedir. Taliban döneminde Afgan toplumunda Din Polisi olarak görevlendirilen kurumdur.

- Güvercin besleyip onları uçurarak eğlenen kimse, evinden güvercin tamamen yok oluncaya kadar hapsedilir.
- İçki içen kimse had cezasına³³ çarptırılır, uyuşturucu madde kullananlar ise 3 ila 6 aya kadar hapsedilir. Sarhoş edici maddeleri satan kimsenin dükkânı kapatılır, kendisi ise bir ay hapis cezasına çarptırılır.
- Tarlasına kenevir eken kişi hapsedilir. Kişini akrabası tarlayı kenevirden temizleyip Emir-i bil'-Maruf idaresine haber verince serbest bırakılır.
- Uçurtma uçurtmak yasaktır. Uçurtma ya da uçurtmada kullanılan malzemeleri satan kişinin işyeri 3 gün kapatılır. Tekrarlarsa 10 güne kadar hapis cezasına çarptırılır.
- Yollarda, arabalarda, işyerlerinde her türlü fotoğraf asmak ya da yapıştırmak yasaktır, yok edilmesi lazımdır. Fotoğrafçı zaruret durumu dışında (pasaport, kimlik) kimsenin fotoğrafını kesinlikle çekmeye hakkı yoktur. Dükkânlarda plastik ya da başka türlü heykel satışı da yasaktır.
- Şeriata aykırı (İngiliz ve Amerikan tipi) saçlarını uzatanlar tutuklanırlar. Daha sonra saçları berbere tıraş ettirilir.
- Kumar oynayan kimse 1 ay hapis cezasına çarptırılır.
- Düğünler ve diğer merasimlerde kadınların dans etmeleri ve yüksek sesle şarkı söylemeleri yasaktır. Bu yasağa uyulmadığı takdirde düğün sahibi cezalandırılır.
- Erkek terziye elbise diktiren kadın uyarılır. Terziye 10 gün hapis cezası verilir.
- Sihirbazlıkla ilgili kitaplar yakılır, sihirbaz tövbe edinceye kadar hapsedilir.

³³ **Had:** (çoğulu Hudud) Had cezası miktarı İslamiyette kesin olarak bildirilmiş Kuran'a göre belirlenmiş olan cezalardır.

- Hayvanları (köpek, keklik, bıldırcın vs.) dövüşürenler 10 gün hapsedilir.
- Kadınların şehir hamamlarına gitmeleri yasaktır (Tristam, 2015; Terör Örgütleri, 2014).

Afganistan'da hukukun mevcut durumunun kadını her an iftira ile hapis haneye gönderilmesine zemin hazırlayıcı bir altyapı oluşturabildiği de iddia edilmektedir. Tanaz Eshaghian isimli İran doğumlu ABD vatandaşı kadın yönetmen tarafından 2011 yılında yapılan "Kabil'in Aşk Suçları-*Love Crimes of Kabul*"³⁴ isimli belgeselde Badum Bagh Kadınlar Hapishanesi'ndeki 125 kadın mahkûmun yarısının uyuşturucu kaçakçılığı, adam öldürme, bombalı suikast eylemine teşebbüs gibi suçlardan mahkûm edilmişken diğer yarısının ise ahlak suçları altında evden kaçmak, zina ve evlilik öncesi cinsel birliktelik vb. suçlardan hüküm giydiğinden bahsedilmektedir.

Aşiret, alt aşiret, klan ya da geniş aile grubu bölümleri, ismi ne olursa olsun, son 5.000 yıl boyunca Peştun aşiret varlığındaki yüzlerce ayrı kabile oluşumlarının ortak bir atadan gelen torunları gibi görünmektedir. Ama bu ayrışma sürecinde itici gücün aynı ailenin oğulları ve kuzenleri arasındaki veraset ve intikal çatışmaları ile ilişkili olduğu görünmektedir. Sınırlı ekilebilir arazi, bir babadan miras isteyen birden fazla eşler ve çok sayıda ortaya çıkan oğullara izin veren bir dine üyelik ile karmaşık hale gelen nispeten benzersiz miras durumu yaratmıştır. Birçok kültür bu sorunu primogeniture³⁵ veya aile arazisi üzerinde en büyük erkek çocuğun daha önce ölen babasına ait olan malları hak iddia ettiği miras sisteminin geliştirilmesi yoluyla çözer. Neredeyse

³⁴ Youtube, Video: "Love Crimes of Kabul - Documentary – Afghanistan", 15 Şubat 2013, <<https://www.youtube.com/watch?v=SIX1-h9WBE>>, süresi 1 sa 10 dk.

³⁵ **Primogeniture:** En büyük erkek evladın ailenin tüm mal varlığına mirasçı olma hakkı anlamında kullanılan bir hukuki terimdir.

yegâne olan bu kültürel durumda, aşiretteki erkekler en yakınındaki akrabaları ile dahi ilginç sevgi-nefret ilişkisinde olabilirler ve büyük babanın ortak olan arazisi üzerinde eşit istekleri olan baba tarafındaki diğer kuzenlerine güvenemezler (TAC, 2009).

2.1.5. Afgan Aile Yapısı:

Afganistan'da geleneksel geniş ailelerin yer aldığı, ataerkil ve grup içi evliliğe (endogami) dayalı ve genellikle babayanlı yerleşim (patrilokal) kuralının geçerli olduğu bir aile yapısı bulunmaktadır. Aile hayatının Afgan kültürünün çekirdeğini oluşturduğu ve Afganlıların geniş aile yapısı içinde sosyalleştikleri belirtilmektedir. Afgan aile yapısı bireyin ailesine olan bağımlılığı üzerine inşaa edilmiştir (Robson and Lipson, 2002).

Afgan halkı muhafazakâr ve geleneksel bir toplum olarak tanımlanmakta ve ülkede yapılan sosyal reformlara karşı aşiretler ve köktenci İslami oluşumlarca sert bir direnişle karşılandığı belirtilmektedir (DLIFLC, 2010: 26). Afgan toplumu ataerkildir, yani kadınlar aile içerisindeki erkekleri her konuda desteklemekle sorumludur. Bu nedenle kadının bireysel hakları genellikle diğer erkek akrabalarının iradesiyle ikinci planda kalmıştır. Aşırı uç durumlarda Afganistan'da namus cinayetlerinin meydana geldiği bilinmektedir. Bu öldürme eylemleri kadının veya kız çocuğun ailesini utandırdığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu utanç doğuran ciddi ihlaller olarak zina yapmak, evlilik öncesi cinsel ilişkiye girmek, görücü usulü bir evliliği reddetmek, evden kaçmak veya tecavüze uğramak gibi durumlar sayılmaktadır. Utancın kaynağı olarak görülen kadının ölümü ile ailenin namusunun yeniden onarıldığı düşünülmektedir. Bu öldürme eylemini sıklıkla topluluktaki diğer erkekler

tarafından desteklenen erkek akrabalar tarafından yerine getirilmektedir (DLIFLC, 2010: 29).

Afgan halkı, aile ve üyelerinin davranışlarını çevreleyen güçlü değerlere, inançlara ve kurallara sahiptir. Aileler günlük yaşamın birçok konusunda etraftaki diğer ailelere yüksek derecede bağımlıdır. Aile rolleri karmaşıktır, etnik köken ve yaşanılan bölgeye bağlı olarak değişmektedir. Afgan toplumunda aile yegane en önemli kurumdur (Merrill vd., 2006: 5).

Karakteristik olarak, Afgan ailesi endogamik (paralel ve çapraz kuzen evliliğinin tercih edildiği), ataerkil (yetkilerin yaşlı erkeklerde olduğu, babanın ölümü durumunda en büyük erkek çocukta olduğu), baba soylu (mirasın baba soyundan geçtiği) ve babayarı yerleşimli (kadının evlilikte kocasının evine yerleştiği) bir özelliğe sahiptir. Çok eşlilik (poligami) yapılabilir, ancak artık geniş bir alana sahip bir uygulama değildir. Ailedeki patriyark (baba veya en büyük erkek) ve diğer erkek üyeler ailenin ekonomik güvenliği, emniyeti ve geleneksel toplumsal yasalara sıkı sıkıya bağlı kalmasından sorumludur (Merrill vd., 2006: 5; DLIFLC, 2010). Özetle, Afgan halkı stereotipi nedir? sorusuna yanıt aramak kolay değildir, çünkü böyle bir stereotip yoktur.

Afganistan'da kadının rolleri, Afgan toplumu, İslamiyet ve gücü ele geçirdiklerini iddia edenler arasındaki mücadelenin savaş alanı olduğu belirtilmiştir (Cortright ve Wall, 2012: 5). Kadınlar genelde evde kısıtlı kaldığından dolayı erkekler kamusal alanda ailenin temsilcisi olarak hareket ederler. Şehirlerde bu gelir getiren bir işte çalışmayı kapsamaktadır. Kırsal alanda hane dışında gerçekleşen tarımsal işçiliğin büyük bölümünü genelde erkekler yerine getirirler. Erkekler ayrıca yerel siyasete katılırlar ve milis olarak da hizmet ederler (DLIFLC, 2010).

Şehirlerde çoğunluğunun geniş aile yapısına sahip olduğu Afgan ailesinde hane halkındaki kadınlar çocukların bakımı ile disiplininden sorumludur. Ailenin en yaşlı erkek üyesi, genellikle büyük baba, harcamaları kontrol eder ve büyük anne ev içindeki görevlendirmeleri takip eder (Robson and Lipson, 2002). Ailedeki en büyük kadın ev içinde işlerin paylaşılması gibi konularda yetkiye sahiptir. Hanedeki daha genç kadınların başında bulunurlar. Çocukların büyütülmesi, ailenin bakımı ve hanede yapılan birçok görev onların öncelikli sorumluluklarıdır. Taliban tarafından yasaklanmasına rağmen, bazı durumlarda evin dışında çalışabilirler ki bu uygulama bazı topluluklarda halen tabu olarak devam etmektedir. Genel olarak, kadınlardan babaları, kocaları ve diğer erkek akrabaların iradelerine uymaları beklenmektedir (DLIFLC, 2010).

2.1.5.1. Kadın-Erkek İlişkileri:

Afgan toplumsal kuralları ağırlıklı olarak erkekler ile kadınlar arasındaki uzak sınırların korunmasını dikte eden İslami ve aşiret geleneklerinden etkilenmiştir. Kadın-erkek ayrımı Afganistan'da (özellikle Peştunlar arasında) yaygın bir gelenektir. Karşı cinsin üyeleri, eğer bir aile bağlantıları yoksa, halk içinde sosyal olarak birbirine karışmazlar. Bölgeye ve aileye göre değişkenlik gösterse de, yaygın bir şekilde birçok kadın ev ile sınırlanmış durumdadır. Toplumsal cinsiyet sınırları hane içinde geniş aile üyeleri arasında da gözlemlenmektedir. Alakası olmayan erkekler ve kadınlar arasındaki fiziksel temas, karşı iki cins arasında arkadaşlık olsa da tabu olarak görülür (DLIFLC, 2010: 28).

Afgan erkekleri halk içinde alakasının olmadığı kadınlara karşı saygıyı korurlar. Erkeklerin, tokalaşması veya kendi ailesi dışından kadınlar ile fiziksel bir temas başlatması kabul edilemez. Ayrıca herhangi bir kadını doğrudan

göstermek veya onunla bir konuşma başlatmak uygunsuz olarak görülmektedir. Bunun yerine erkekler kadının kocası veya yakın akrabaları ile iletişim kurmaktadırlar. Bir erkeğin kadının güzelliğine, görünüşüne veya bunlarla ilgili konularda iltifatta bulunması ölümcül bir tabudur, bu şekilde iltifatlar kadını ve ailesini rencide edebilir. Aynı şekilde ailenin geneliyle ilgili sorular sorulabilmesine rağmen özellikle eşler ve kızları hakkında sorular sorulmasına Afgan erkekleri iyi gözle bakmazlar (DLIFLC, 2010: 28).

Ailenin erkek üyeleri, özellikle toplum içinde, kadın akrabalarını korumak ve gözetmekten sorumludur. Birçok Müslüman toplumda olduğu gibi Afganistan'da kamusal alan, tehlike ve istikrarsızlığa eğilimli olan erkek egemen bir alan olarak görülmektedir. Afgan kadınların çoğu için evde kısıtlı kalması yaygın bir durumdur. Toplum içine çıkarken kadınların bir erkek akrabasının eşlik etmesi gereklidir. Birçok Afgan kadın yüzü de dahil olmak üzere tüm vücudu kapsayan "çadari" denilen bir giysi giymektedir. Bu tür bir kıyafet, kadının yabancı kişilerin bakışları için bir kalkan anlamına gelmektedir. Taliban'ın katı idaresi altında daha da yaygınlaşan bu uygulama ülkenin birçok bölgesinde halen yaygındır (DLIFLC, 2010: 29).

Namus kavramı açısından ise; kadın ailesinin temsilcisidir, onun davranışları hem kendisini hem de ailenin bütününe yansır. Bu açıdan bakıldığında erkekler de bundan sorumludur, özellikle kadınlar her şeyden üstte tutulan ailenin namusu ile bağlantılıdır. Namus, cinsel saldırı gibi kadının kontrolünün dışında meydana gelen olaylarda kadına ve ailesine utanç kaynağı olabilir. Bu bağlamda, kadın-erkek ayrımı ve kadının toplumdan uzak yaşaması, ailedeki kadınların kontrolü ve korunması için bir araç olarak kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, bu uygulamalar kadınları hem kendilerine ve aileye namussuzluk/onursuzluk getirecek her türlü davranışı sergilemesini engellemek

korumak hem de aşiret düşmanları veya yabancı erkekler gibi dış güçlerden korumak anlamına gelmektedir. Bu özellikle kadın iffetinin ve bekaretinin evlenmeden önce korunması ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir (DLIFLC, 2010: 28).

Geniş bir anlama sahip olan namus kavramı genel olarak, sırasıyla kabile varlıkları ve toplumsal geleneklerin sürdürülmesi yoluyla desteklenen onur ve kutsallığın korunması için geçerlidir. Örneğin, aşiret arazisine veya kadınlara yapılacak her türlü hakaret aşiretin onuru ve kutsallığına doğrudan bir saldırı olarak görülmektedir. Bu, düzenin ve aşiretin bütünlüğünü muhafaza etmeye hizmet eden toplum içindeki sosyal kuralların korunmasına kadar uzanır (DLIFLC, 2010: 31). Namus özellikle kadının korunmasına ve onun kutsallığının muhafazası ile bağlantılıdır. Cinsiyetlerin ayrılmasında genel uygulama olan perde (*purdah*) veya tesettür ve kadınların izolasyonu, namus ile yakın bir bağlantıya sahiptir. Bu uygulamalar sadece kadınları etkilemez. Peştun erkekleri de kurulan toplumsal cinsiyet sınırlarına saygı göstermeleri gerekir ve eğer uymazlarsa utanç ve cezalandırma ile karşılaşabilirler (DLIFLC, 2010: 31).

Çok geniş anlamda namus, bazı aşiretlerde kadın ile yakın bağlantısı olan toprağın korunması anlamına da gelmektedir. Afganistan'da genel olarak, Peştunlar büyük ölçüde şeref ve dürüstlüklerini yansıttığından kadınları ve topraklarını şiddetle korurlar (DLIFLC, 2010: 31). Kadının bekaret ve iffet aracılığıyla ifade edilen saflığının ailesine de etkileri vardır. Müslüman bir kadının davranışları ailesinin şerefini etkilemektedir, örneğin nihai yaptırım olarak zina nedeniyle ölüme kadar gidebilmektedir (Johnson-Odim ve Strobel, 1999). Bir adamın namusu, ailesinin kadın üyelerinin himenleri (kızlık zarı) sağlam olduğu sürece güvendedir ve namus erkeğin kendi davranışlarından çok ailedeki kadının davranışlarıyla ilişkilidir (Blank, 2014:15).

Afganistan'da namus ile ilgili düşüncelerin tetiklediği yaygın inanışlardan birisi de “39 sayısının lanetli olduğu” düşüncesidir. Rivayete göre, geçmişte ülkede Herat ili batısında yaşayan ve kadın ticareti yapan bir kişinin (muhabbet tellalı) arabasının plakası ve evinin kapı numarası 39 olduğu için halk arasında lakabı “39” olarak anılmaya başlamıştır. Zaman içerisinde bu sayı lanetli ilan edildiği ve kimsenin 39 rakamını kullanmak istemediği, bu rakamın içinde geçtiği plakanın satın alınmak istemediği ileri sürülmektedir. Ülkedeki okur-yazarlık oranının düşük olmasının da etkisiyle, 39 plakalı araçların daha ucuza satıldığı hatta plakasının değiştirilmesi için polise rüşvet dâhil verildiği ileri sürülmektedir. Benzer sorun Mart 2011’de Fars takvimi nedeniyle 1390 yılı başlangıcında da gündeme gelmiştir ve konu ile ilgili cezalar öngörülmesine rağmen inanış devam etmektedir (Boone, 2011; Wikipedia, 2016 ³⁶).

2.1.5.2. Evlenme Pratikleri:

Afgan kültüründe evlilikler, iki aile arasında ittifak kurulmasına aracılık etmektedir. Toplumdaki genel eğilim düşük sosyal grupların kızlarını daha yüksek sosyal gruptaki kişiler ile evlendirmek istemeleri yönündedir. Afgan evlilikleri, bireyler arasındaki birliği değil, aileler arasındaki bir sosyal ve ekonomik anlaşma olarak birleşmeyi temsil eder. Damadın ailesi başlık parası öder ve gelin ise daha fazla parasal değere sahip çeyizini getirir (DLIFLC, 2010: 37).

Aileler çocukları için evlilikleri düzenlerler, birçok Afgan için kuzenler arasındaki evlilikler yaygın ve tercih edilen türdür. Bu evliliklerin ailenin kaynaklarını koruması sağlanır. 16 yaşından küçük kızların yasaklanmasına rağmen küçük yaşta çocukların dâhil olduğu hem erken yaşta evlilikler hem

³⁶ Wikipedia: The Curse of 39, <https://en.wikipedia.org/wiki/Curse_of_39>

de görücü usulü evlilikler yaygındır. Bu durum özellikle evliliklerin genelde aileler arasındaki tartışmaları veya borçları düzenlemek için yapıldığı kırsal alan için geçerlidir. Her durumda, damatlar genellikle gelinlerden daha yaşlıdır; bazı durumlarda, ise yaş farkı önemli ölçüde büyüktür (DLIFLC, 2010: 72).

Afganistan'da uygulanacak esaslar açısından çok çeşitlilik gösterse de evlilikleri aileler tarafından düzenlenmektedir. Kırsal alanlarda, damat nişanlanıncaya hatta evleninceye kadar sık sık gelini görememektedir (Robson and Lipson, 2002). Afgan toplumunda, kadınlar geleneksel olarak aile için değerli bir varlık ve ailenin şeref ve zenginliğinin sembolü olarak görülmektedir. Evlenmemiş kadınlar ve kızlar, potansiyel gelinler olarak özellikle değerli görülmektedir. Gelinler aile için başlık parası almaya ve evlilik yoluyla diğer aileler sosyal ittifaklar kurmaya yaramaktadır (DLIFLC, 2010: 28). Düğün için görüşmeler ve hazırlıklardan sonra, nikah töreni genellikle dinî yetkililer olan Mollalar tarafından yapılır. Töreni geleneksel olarak damat evinde düzenlenen ayrıntılı bir kutlama ve şenlikler takip etmektedir (DLIFLC, 2010: 38).

2.1.5.3. Boşanma:

Afganistan'da, boşanmadan kaynaklanan toplumsal etiketleme nedeniyle boşanma nadiren görülmektedir. İslam hukuku, erkeklere nikâh birliğini tam üç kez çözme niyetlerini ilan ederek kolayca eşlerinden boşanma imkanı vermektedir, kadının rızası gerekli değildir. Bu yöntem halen Afganistan'da kullanılmaktadır ve kadınlar üzerinde yıkıcı etkilere yol açmaktadır. Boşanmada yer alan her iki cins de sosyal kınamaya maruz kalması muhtemeldir, kadınları ayrıca kocasının güdümünde kalan geniş aileleri tarafından sağlanan ekonomik ve sosyal güvenliklerini de kaybederler. Kadınlar, özellikle yaşlılarsa ve çocuk yapma özelliklerini yitirmişlerse yeniden

evlenmeleri çok daha zordur. Kadınlar yeniden evlenirlerse, büyük çocukların velayetini de kaybederler. Erkekler, ancak evlilik sözleşmesinin bir parçası olarak eşe verilen başlık parasını kaybetmek gibi bazı mali kayba uğramaktadır. Resmi olarak, kadınların çeşitli nedenlerle boşanmayı başlatmasına izin verilir, ancak bu ayrılmanın etkileri kendileri için daha zararlı olduğu için daha az yaygındır. Sonuç olarak, mutsuz evlilik yapan kadınlar arasında, fiziksel istismar birincil motive edici faktör olmak üzere, intihar yaygındır (DLIFLC, 2010: 72).

2.1.6. Afganların Giyim-Kuşam Şekilleri:

Afgan kadınları genellikle yüksek yakalı, uzun kollu bir tunik altına giyilen gevşek bir pantolondan oluşan, belden gevşek takılmış ve hareket kolaylığı için her iki tarafını yukarı yarık olan düz etekten oluşan dizlerinin altında uzanan iki parçalı kıyafet giyerler. Birçok kadın, iffet açısından gösterişsiz olmak gerektiğinde, başını kapsayan uzun bir eşarp ile kıyafet tamamlar, fakat diğer zamanlarda “hicab” denilen incelikle omuzlar üzerinde bol dökümlü olan bir türban yer almaktadır. Bazı kadınlar ise tamamen gözler dışında baş, omuz ve yüzü örten “çador/çadari” denilen bir çarşaf giyerler (Robson and Lipson, 2002).

“Burka” ise Taliban’ın kadınlara halk arasında giymelerini gerekli kıldığı kadını baştan ayağa kapatan çadır benzeri bir giysidir. Baş örtme kısmı sıkıdır, kadın bir kafes paneli üzerinden görür, geri kalan kısmında hareket özgürlüğü sağlayan kıvrımlar arka toplanmıştır ve oldukça hacimlidir. Kafes şeklindeki panel gözlerinin önünde kalır ve böylece kadın, elleriyle giysiyle birlikte hareket eder. İffet gerekli değilken, yani kadının etrafından sadece kadınların olduğu ve erkeklerin olmadığı ortamlarda burkanın bütün ön kısmının kafaya atılabileceği belirtilmektedir. (Robson and Lipson, 2002). Afgan kadınının toplum içinde

baştan ayağa kadar örtünmesindeki ısrarın ve kadının ailesine ait olduğu/yabancıların görmemesi gerektiği argümanının mahremiyet konusundaki kültürel anlayışın Taliban tarafından yeniden yorumlanması olduğu iddia edilmektedir (Robson and Lipson, 2002).

Afgan erkekler de şalvar üzerinde uzun bir tunik ve üzerine genelde bir yelek giymektedir. Geleneksel olarak beyaz ancak başka bir renk de olabilen türban, yerel olarak sarıklı keplerin etrafında sarılır. Soğuk havalarda erkekler omuzlarına bir battaniye/kalın şal alırlar. Kış mevsiminde hem erkekler hem de kadınlar kazak, ceket ve mont giyerler. Kırsal kesimde giyilen montlar genellikle parlak çizgilidir ve içi yorgan gibidir. Özel günlerde giyilen gömlek, yelek ve montlar işlemeli de olabilir (Robson and Lipson, 2002).

2.2. MODERN TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN'DA KÜLTÜREL DEĞİŞİM VE KADIN HAKLARI

Etnik, dinî, linguistik ve kültürel ayrımlarla birlikte nüfusun büyük kısmının kırsalda yaşadığı Afganistan, zayıf devlet-toplum ilişkileri, aşiret yapısının devam eden gücü ve yıllardır süren savaş ile bileşik bir hal almış olan kronik bir az gelişmişlik düzeyi ile karakterize edilmektedir (Cortright ve Wall, 2012: 7). Kabil merkezli modernistlerin kırsal alandaki daha muhafazakâr sosyal çevreyi ele geçirme isteklerini her defasında çatışmıştır (Barfield, 2010: 12; Innocent, 2011: 36). Bu koşullar altında kadının statüsünde meydana gelen gelişmelerin kalıcılığı ve gerçekleşme şansı daima sorgulanır olmuştur.

Afganistan tarihi boyunca tepeden inme yapılan her türlü reform hareketi (1945–46'daki Safi Ayaklanması, 1959'daki Kandahar'da kızların okula gitmesi ve eyalet vergilerine karşı Peştun isyanı, 1975'de Pençşir Vadisi'ndeki radikal kalkışma ve 1978'de Nuristan ve Herat'taki toprak reformu, eğitim politikaları ve

aile kanununa karşı direniş) tabanda güçlü bir direnişle karşılaşmış ve etnik, mezhepsel ve aşiret bağlarını güçlendirmek suretiyle ayrışmayı keskinleştirmiştir (Innocent, 2011: 35).

Afganistan'ın modern tarihine bakıldığında yapılan hızlı reformlara karşı halkın tepkisel tutumlarının arttığı ve ülkede yönetim değişikliklerine yol açan çatışmaların ortaya çıktığını görmek mümkündür. Modernizasyon ve merkezileşme, Taliban'ın ve - Kabil merkezli güçlü bir hükümetin oluşturulması durumunda yetkilerini kaybetmesi muhtemel - kırsal aşiret sisteminden köklenen müttefik isyancı grupların asıl hedefleridir. Nesiller boyunca öğrenilmiş olan devlet ve aşiret arasındaki bu dinamik dengeyi aşiret liderleri çok iyi bilmektedirler (TAC, 2009).

1964 Anayasası ile getirilmeye çalışılan reformların devamı niteliğinde 1978'deki askerî ihtilal sonrasında alınan karar doğrultusunda başlık parasının kaldırılması, erken yaşta evliliklerin önlenmesi gibi konular suç kapsamına alınarak cezalar öngörülmesine rağmen, ülkede geleneksel hukuk daha güçlü olduğundan dolayı halkın büyük çoğunluğu tarafından göz ardı edilmiştir (Schneider, 2007: 108).

Geleneksel" ve "modern" kavramları sık sık hem tarihsel ve değer yüklüdürler. İnsanlar yaptıklarını "geleneksel" (geçmişte bazı belirtilmemiş zamanda gelişen) ya da "modern" (nispeten son dönemde kullanıma girmiş) bir şekilde yapabilirler (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

Gelenekselci bakış açısının tohumlarını Afganistan tarihinde daha çok Peştunların en güçlü olduğu dönemlerde görmek mümkündür. Ancak Modern batı anlayışıyla terslik yaratan olaylar zinciri Taliban döneminde zirve yapmıştır. Bu dönemde kadının evden dışarı kendi başına çıkmasının yasaklanması,

çıkacaksa yanında kocası veya kan bağıının olduğu bir akrabasının olması zorunluluğu, kadının araba kullanmasının yasaklanması, kadının burka giyme zorunluluğu, burkasız görünmelerini önlemek için evlerin camlarının dahi boyanması, kadının adımlarının sesini duyurmayacak ayakkabılar giymesi, herhangi bir kozmetik ürünü -burkanın altında da olsa- kullanmasının yasaklanması, kadınların fotoğraf ve videosunun gazete, dergi ve televizyonlarda yayınlanmasının yasaklanması, müzik ve filmlerde kayıtlarının yapılmasının yasaklanması, kadınların müzik veya herhangi bir medyayı kullanmasının yasaklanması öne çıkan tutum ve davranışlar olarak görülmektedir (Cook, 2006: 3-4).

2.2.1. Sovyet İstilasası Öncesi Dönem:

1920'li yıllardan itibaren Türk ve Afgan milletleri, emperyalist devletlere karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi paydasında aynı kaderi paylaşan ve birbirine yakınlaşan iki millettir. Aynı dönemde Afganistan'da Emanullah Han, İngiliz nüfuz ve vesayetinden kurtulmak için 3'üncü İngiliz-Afgan Savaşını başlatmıştır. Türk İstiklal mücadelesi ve Afgan uyanışı sonucu bağımsızlıklarını kazanan her iki ülke, kısa süre içerisinde modernleşme yolunda hızlı adımlar atmaya başlamışlardır. Emanullah Han'ın, Afganistan'ı modernleştirirken etkilendiği kişilerin başında Atatürk'ün geldiği belirtilmektedir. Bu dönemdeki en tartışmalı reformların ise kadınların statüsüne dair reformlar olduğu, muhalefetin de desteğiyle, yeni evlilik kanununun "Kuran'da tanımlanan geleneksel aile yapısını zayıflatmaya yönelmiş bir teşebbüs olduğu" şeklinde halk tabanında yaygın bir kanı oluşmuştur (Köçer, 2008).

Emanullah Han'ın eşi ve kızı Afganistan'daki kadın haklarının öncüleri ve kamudaki savunucuları olmuşlar, bu dönemde ilk defa kadınlar eğitim için ülke

dışına gönderilmiştir (Chishti, 2014: 74). Emanullah Han, halkın içine başörtüsüz çıktığı bilinen eşi ile birlikte 1920'lerde kadın haklarını savunmaya çalışmıştır. Çift aynı zamanda Afgan kızlarının eğitimini teşvik etmişlerdir. Kızların evlenmek için başlık parası ile satın alınmalarını yasaklamış ve çok eşliliğe kısıtlar getirmiştir. Ancak halkın reformlara tepkileri çok sert olmuştur. Bu tepkilerin temelinde özellikle de Kabil'de yaşamayan çoğunluğun, kız çocuklarının artık eş olarak satılamaması ya da takas edilemeyişi ile aşiret erkeklerinin gelecekteki gelirlerini kaybetme endişeleri yatmaktadır. Kral Emanullah Han, 1929'da darbe tehdidi ile tahttan çekilmek zorunda kalmıştır (Nordberg, 2016: 42).

Türkiye'nin de o tarihte zor bir dönemden geçmesine rağmen, bu dönemde Afganistan'a elini uzatan bir dış politika sergilenmiştir. 1 Mart 1921 Türk-Afgan İttifak antlaşması ile Afganistan'da tekrar başlayan modernleşme çalışmalarına, Türkiye Afgan ordusunu modernleştirmek, ülkenin eğitim ve idarî işlerini yeniden düzenlemek için Afganistan'a subaylar ve öğretmenlerden meydana gelen bir heyet gönderilmiştir. Emanullah Han'ın 1921'de T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'den bir mektupla Afgan ordusunu eğitecek bir askeri heyet istenmesi üzerine, Türkiye'den bir heyet gönderilmiştir (Aydın, 2002: 6).

Modern dönemde İngilizlerin sömürge maksatlı yaptıkları saldırılara üç defa karşı koymayı başaran Afganistan'da kadının statüsü bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra artmıştır. 1920'li yıllarda Afgan kadınları, okullarda okuma hakkını elde etmiş ve batılı tarzda giyinmiş, bu dönemde erken yaşta evlilikler, zorla evlilikler ve çok eşlilik yasaklanmıştır (Cortright ve Wall, 2012: 7).

1920'li yıllardan 1970'li yılların sonlarına kadar Afganistan'da kadın haklarında daha çok ilerleme kaydedilmiş, 1964'teki Anayasa ile Afgan kadını seçimlerde oy kullanma hakkını elde etmiştir. Bu dönemde hükümet, kadının

örtünme zorunluluğunu kaldıran radikal bir sosyal değişim kararına da imza atmıştır. Ancak yapılan bu reformlardan Darice konuşan şehirli elit kesim istifade etmesine rağmen, kırsal alanda yaşayan kadının düşük statüsü devam etmiştir (Cortright ve Wall, 2012: 7; Chishti, 2014: 76). Afganistan'daki en eski kadın örgütlerinden birisi olan Afganistan Devrimci Kadınlar Cemiyeti /*Cemiyet-i İnkılabi-yi Zenan-ı Afganistan (Revolutionary Assosication of Women of Afghanistan-RAWA)*³⁷, 1977 yılında kurulmuş ve başlangıçta hem komünist rejime hem de mücahitlere muhalif sonraları ise Taliban'a da muhalif bir tutum sergilemiştir (Yegin: 2015: 68). Bu cemiyet Afgan kadın hareketinin öncüsü olarak tarihteki yerini almıştır.

2.2.2. Sovyet İstilas Dönemi:

Afganistan'da 1978 yılında ordudaki komünist askerlerin yaptığı askeri darbe (Saur Devrimi) sonucunda Sovyet destekli siyasi gücün iktidara gelmesiyle ülkede rejim değişikliği olmuştur. Sovyet destekli yeni rejimin iktidara geldiğinde yaptığı ilk açıklamada toprak reformu için ulusal bir plan, kadınlara daha geniş özgürlükler ve aşiretçi sosyal yapının sona erdirilmesi konularına değinmiştir (Grau, 2007'den akt. Chishti, 2014: 81) Sovyet istilas (1979-1989) döneminde kırsaldaki kadınlara yönelik açılımlar yapılmaya çalışılmış ancak dönem içinde yapılan acımasız uygulamalar nedeniyle birçok kişi ölmüş veya yerinden edilen kişi durumuna düşmüştür (Cortright ve Wall, 2012: 7). Diğer yandan 1982 ile 1992 yılları arasında 35.000 civarında ülke dışından yabancı terörist savaşı Afganistan'a gelmiştir (Rashid, 2010:176'den akt. Hartshorne, 2015: 8).

Afganistan'da bu dönemden kalan "komünist" yaftası günümüzde halen vatan haini anlamına gelmekte, ayrıca birkaç ilave yan anlam kazanmış

³⁷ 1981 yılından itibaren *Peyam-ı Zen* isimli dergi yayınlamıştır.

durumdadır. Komünist, düzgün bir Müslüman olmayıp daha ziyade şarap içen ve namaz kılmayan şaibeli Batılılaşma karakterlerini niteleyen bir karalamaya dönüşmüştür (Nordberg, 2016: 125).

2.2.3. Taliban İktidarı Dönemi:

Arapça, Farsça ve Peştunca dilinde “Talebeler” anlamına gelen Taliban, Pakistan’daki medreselerde gelişti ve çoğunluğu genç ve eğitimsiz, muhafazakâr, aralarında babalarını ve amcalarını Sovyetlere karşı savaşta kaybetmiş yetimlerin çoğunluğu oluşturduğu ülkenin güneyindeki kırsal bölgelerde yaşayan Peştundur. Taliban, ideal İslam toplumu yaratma hayalini gerçekleştirmek için Pakistan’ın ve halkın geniş çaplı desteği sayesinde Kandahar’ın ele geçirilmesiyle başlayan yükselişi, Eylül 1996’da Kabil’i ele geçirmelerine yol açmıştır (Robson and Lipson, 2002; Cortright ve Wall, 2012: 8; Rostami-Povey, 2007: 23).

Sovyet istilası sürecinde çoğunlukla Peştun bölgelerine yapılan Sovyet saldırılarına tepki olarak ortaya çıkan mücahit gruplar, “Taliban”³⁸ çatısı altında ülkenin kaderinde rol almaya başlamıştır (Amin ve Lamb 2011: 2; Chishti, 2014: 80). Taliban’ın ülkede 1990’lı yılların sonlarına kadar güçlenmesi ve de yayılmasında da Suudi Arabistan ve Pakistan’ın da çok etkisi olduğu ileri sürülmektedir (Marie, 2013; Amin ve Lamb, 2011: 2).

Taliban’ın radikal yapısı, uyguladığı katı Şeriat kanunlarına ait yorumlar, Peştun geleneksel kanunu “Peştunvali” ile okulları kapatması, kadınların dışarıya çadari/burka giymeden ve yanında bir erkek olmadan çıkmaması gibi uygulamalar özellikle kadınları temel insan hak ve özgürlüklerinden mahrum

³⁸ Taliban oluşumunun 1960’lı yılların sonlarında Peştunlar arasında ortaya çıkan siyasi bir hareket olduğu da iddia edilmektedir (Griffiths, 1967’den akt. Chishti, 2014: 77).

bırakmış ve çok ciddi derece kısıtlamalara maruz kalmalarına neden olmuştur (Leede, 2014: 4; DLIFLC, 2010). Taliban, İslamî hukuk yorumlamalarını aşırıci şekilde uygulayarak, toplum önünde idam, kırbaçlama ve taşlama cezaları ile özellikle kadınların faaliyetlerine kısıtlamalar getirmiştir. Bu sıra dışı tedbirlere Dünya'nın çoğunluğu tarafından tepki gösterilmiştir. Sadece Pakistan, Birleşik Arap Emirlikler (BAE) ve Suudi Arabistan tarafından Taliban yönetimi tanınmıştır (Robson and Lipson, 2002).

Taliban'ın kadına ve kadının toplumsal hayatta aile içerisindeki rolüne bakışı, Peştun geleneğinde kaynaklı din anlayışının diğer bir göstergesidir. Taliban hükümeti döneminde kadının konumu; genel İslami anlayıştaki kadının konumu bir kenara, bizzat Pakistan Diyobendilerinden de oldukça farklıdır. Elbette Diyobendi Okulu da kadının sosyal hayata aktif katılımını onaylamamaktadır. Ancak buna rağmen Taliban'ın kadın hakları konusundaki kısıtlamalarının Pakistan'daki Diyobendi ekolü temsilcisi Cemiyet-i Ulema-yı İslam'ın kadın yaklaşımıyla kıyaslanması mümkün değildir. Peştun geleneklerinde kadın, ev dışında bir hayatı olmayan bir varlık olup bağımsız bir şahsiyeti yoktur. Evlenmeden önce babası, evlendikten sonra kocası ve kocasının ailesi kadının kaderi üzerinde karar alma hakkına sahiptir. Yeni okullar ve açık yerlerde eğitim görmeleri uygunsuz bir davranıştır. Bu dönemde Taliban'ın Pakistan elçisi Abdulhakim Mücahit, Taliban'ın kız çocuklarının eğitimiyle ilgili geleneksel bakışını "Tüm milli ordu ve polisimiz geleneksel bölge insanıdır ve kız çocuklarının okula gönderilmesini utanç verici bulur" şeklinde açıklamıştır (Yegin, 2015: 57).

Taliban Afganistan'da iktidara geldikten sonra Afgan kadını kişisel haklar konusunda o zamana kadar elde ettiği kazanımlarını kaybetmiş, mesleki imkanların artması engellenmiş ve kökeninde kadın düşmanlığının (misojeni)

olduğu acımasızca bir zulüm başlamıştır (Cook, 2006: 3). Bu dönemde kadınların özellikle hedef alındığı ve özgürlüğünün kısıtlandığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde memur, doktor, avukat, öğretmen ve hemşire olarak çalışan 40 bin-150 bin arasındaki kadın işlerini kaybetmiş ve sekiz bin lisans öğrencisi kadın artık derslere katılamamışlardır (Dupree, 1998 ve Coll, 2004'den akt. Chishti, 2014: 93).

Taliban döneminde kadın istismarı ve kadına yönelik şiddet olaylarının aleni hale gelerek yaygınlaştığı belirtilmektedir. Halka açık infazlarla özdeşleşen Kabil futbol stadında zina yaptığı iddia edilen kadınların arkadan kafasına ateş edilerek öldürüldüğü, yanında kan bağı olmayan biriyle deniz aşırı seyahate çıkan kadınların taşlanarak infaz edildiği belirtilmektedir (Cook, 2006: 3). Böylelikle ülke genelinde her Afgan erkeğinin gelenekleri ve kuralları çiğnediği gerekçesiyle kolayca kadınların öldürülebildiği bir sosyal şiddet ortamı yaratılmıştır.

Diğer yandan yine Taliban döneminde bazı kadınların Mücahitleri destekleyici faaliyetleri (sığınma sağlama, silahlarına bakım ve temizlik yapma, kurye olarak görev yapma vb.) olmuştur. Bazı kadınların ise istisna olarak daha aktif rol almalarına örnek olarak Bibi Ayesha gösterilmektedir. Bibi Ayesha, bir kadının lider olarak savaşta yer alamayacağı düşüncesini kırmış ve Afganistan kuzeyinde bulunan Baglan şehrinde 150 kişilik bir erkek grubuna komuta etmiştir. Ancak Bibi Ayesha da Peştun kültürüne uyum sağlayarak çatışmalarda yanında bir erkek akrabası ile yer almıştır (Leede, 2014: 4).

1992 yılında Sovyet destekli hükümetin düşmesi ve başkent Kabil'in ele geçirilmesiyle muhafazakâr mücahit oluşumlar tarafından Sovyet etkisini kırmak ve Afganistan'ı İslamlaştırmak için kadınlar devlet memuriyetlerinden çıkarılmışlar ve başörtüsü olmadan evlerinden dışarı çıkmaları yasaklanmıştır.

Mücahit gruplar arasındaki çekişmelerin iç savaşa dönüşmesinden itibaren toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ülke geneline yayılmıştır. Halen geçmiş dönemin tanıkları tarafından ülkenin yönetim kademesinde bulunan eski Mücahit güçlerin liderlerinin Afgan halkına karşı ağır insan hakları ihlalleri (kadınların kaçırılması, tecavüz vb.) gerçekleştirdiği iddia edilmektedir (Cortright ve Wall, 2012: 7).

Taliban'ın yönetimde olduğu 1992 ile 1996 yılları arasını kapsayan dört yıllık dönemde Batı medyasının kadınları ihmal ettiği ancak 1996 yılından sonra Afgan kadının yaşadığı dramın medyada gözlerine serilmeye başladığı belirtilmiştir (Heath ve Zahedi, 2011: 2).

2.2.4. Uluslararası Toplum Tarafından Müdahale Dönemi:

1990'lı yıllar boyunca uluslararası toplumun Afganistan'da olanlara gözlerini kapamış, ancak 11 Eylül 2001'deki saldırılardan sonra ilgi esasen artmıştır. Bu dönüm noktasından sonra, ABD'de Bush yönetiminin Afganistan'a yapılan müdahaleye zemin hazırlamak ve meşruiyet yaratmak için Afgan kadınlarının çektiği acıları öne çıkardığı, kadın hakları için terörizmle savaş argümanının kullanıldığı öne sürülmüştür (Cortright ve Wall, 2012: 8).

1997 yılında Peşaver'deki bir mülteci kampını ziyaret eden ABD Dış İşleri Bakanı Madeleine Albright tarafından yapılan konuşma ABD'nin niçin Taliban yönetimine karşı olduğunu ilk defa belirten açıklama olarak görülmektedir. Albright,

“Sanırım bizim Taliban'a neden karşı olduğumuza gayet açıktır. Onların insan haklarına yaklaşımı, kadınlara ve çocuklara yaptığı küçümseyici muamele ve insan haysiyetinden genel olarak yoksun olmaları nedeniyle gelecekte sonra geçmişi hatırlattıkları için...”

şeklinde konuşmuştur (Mackenzie, 1998: 90'den akt. Chishti, 2014: 93).

Afgan kadını desteklemek için yapılan uluslararası çabaların karmaşık sonuçlar ürettiği, Afgan kadını toplumsal hayata katılma hakkı ile sağlık, eğitim ve ekonomik kalkınmaya kapsamlı erişim kazanırken, ülkenin birçok vilayetinde artan şiddet olaylarının bu kazanımları tehlikeye attığı ileri sürülmüştür (Cortright ve Wall, 2012: 5). Diğer yandan kadınların çatışma döneminde sıklıkla nesneleştirildiği ve Afgan çatışmasının ön cephesinde yer aldığı iddia edilmiştir (Cortright ve Wall, 2012: 5).

Batı standartlarına göre, "burka giymek" kadının insanlıktan çıkarılması, cinsiyet olarak bastırılması anlamına geldiği belirtilmektedir (Fahmy, 2004: 94). Bugünkü durum hakkında yapılan değerlendirmelerde ise, ABD öncülüğündeki uluslararası toplumun, Afgan kadınlarının hayatlarını gerçekten iyileştirilmesinden ziyade, Taliban üzerinde Batılı liberal zaferi kanıtlama çabasına odaklanarak ideolojik güdümlü cinsiyet reformlarına dayandığı, toplumsal cinsiyet reformlarının ayaklanmalara karşı harekâtın stratejisi olarak kullanıldığı, sonuç olarak yapılanların kâğıt üzerinde kaldığı belirtilmektedir (Chishti, 2014: 133). Yakın dönemde yapılan bir alan araştırmasına göre; militerleşmiş bir ortamda kadınlar ve kız çocukları için elde ettikleri kazanımların sağlanmasının imkânsız olduğu ileri sürülmüştür (Cortright ve Wall: 2012).

2.3. KADININ STATÜSÜNE YÖNELİK KURAMSAL TARTIŞMA

Kadınların ezilmesinin kökeni hakkındaki teorilerin çoğu kadın cinselliği ve üreme sürecinin kontrolünü merkeze aldığı görülmektedir. Burada önemli olan nokta, kadınların haksız muamele edildiği yolların listesini yapmak değil, fakat kadın cinselliğinin kültürel inşasını anlamaktır. Cinsellik ve cinsel sembolizm, tüm kültürel fenomenler gibi, kadınlar

tarafından manipüle edilmesinin yanı sıra aynı zamanda kadınlara karşı kullanılan bir mücadele alanıdır (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

Kadının ikincil konumuna yönelik kuramlar biyolojik odaklı kuramlar ile sosyo-kültürel odaklı teoriler olarak ikiye ayrılmaktadır: Biyolojik odaklı kuramlar, insanlar arasındaki fiziksel özellikleri ve (erkeği kamusal, kadını ise özel alandaki faaliyetlerle tanımlayan) işgücünün cinsiyet ayrımını önemli bulmaktadır. (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

Diğer bir bakış açısı olan “çevresel/ekolojik yaklaşım” ise insanların fiziksel ve kültürel farklılıklarına eşit derecede vurgu yaparak biyolojinin tek başına farklılıklara neden olamayacağı, toplumun doğal özelliklerinin kültürel ve ideolojik olarak belirlendiğini savunmaktadır (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin açıklanmasına yönelik olarak biyolojik (genetik, hormonal, fiziksel farklılıklara dayalı) ve psikolojik kuramlar olduğu gibi, antropoloji odaklı kuramlar da bulunmaktadır. Hurst, (2010: 107)'ye göre; sosyalleşme ve eğitimin rolünü içeren kuramlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin muhafazasına gönderme yaparken toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kökenlerine yönelik geliştirilen antropolojik kuramlar dört kategoriye ayrılmaktadır:

2.3.1. Sosyal-Yapısal Kuramlar

Sosyal yapısal kuramlar kadınların çalışma eylemlerinin önemine ve akrabalık yapılarının cinsiyetler arasında eşitsizliği ortaya çıkardığını vurgulamakta ve toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinin derecesinin teknoloji, büyüklük ve kültür kavramları üzerinden açıklamaktadır.

Janet Saltzman Chafetz'in “Cinsiyet Tabakalaşması Kuramı” (Chafetz, 1984) kadınların sistematik ve uzun vadeli olarak erkeklere üstünlük sağladığı

bir durumun asla olmadığını, dolayısıyla toplumların eşitliğe yakın olandan radikal eşitsizlik seviyesine kadar farklılık gösterdiğini ileri sürmüştür. Cinsiyet tabakalaşmasının derecesini topluluk üyelerinin kıt olan değerlere erişim üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bahse konu değerler olarak, maddi mallar ve hizmetler, prestijli roller, politik güç, kişiler arası karar verme, istenmeyen kısıtlamalardan sıyrılıp özgürleşme ve eğitim olanaklarını belirlemiştir (Chafetz, 1984'ten akt. Hurst, 2010: 109).

Chafetz'e göre, cinsiyet katmanlaşması ile doğrudan ilgili faktörlerden üçü: (1) iş organizasyonunun doğası, (2) akrabalık yapısı ve (3) toplumun ideolojik/dinî destek derecesi ve toplumsal cinsiyet stereotipleştirme dereceleri olarak sıralanmıştır (Chafetz, 1984'ten akt. Hurst, 2010: 109).

Bir toplumda iş organizasyonu açısından aşağıdaki koşullar varsa cinsiyet eşitsizliği yüksek olacaktır: (1) Kadın değerli olan görevlerde önemli bir katkıda bulunmuyorsa, (2) Kadınlar kolayca yer değiştirilebiliyorsa, (3) Mesleki görevler şeklinde cinsiyet ayrımı yapılıyorsa, (4) Dikkat süresi, değerli bir görevde önemli bir değişken olarak görülüyorsa ve (5) Kadınların üretim araç ve ürünleri üzerindeki kontrol ve sahipliği yoksa cinsiyet eşitsizliği görülmektedir (Chafetz, 1984'ten akt. Hurst, 2010: 109).

Chafetz (1984), iş organizasyonu faktörlerine ek olarak akrabalık yapısının da eşitsizlik konusunda önemli etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. (1) evli kadınlar kocalarının aileleri ile birlikte ya da aynı yerde yaşıyorlarsa (patrilokal) (2) bir toplum erkek hattı üzerinden soy atlatıyor ise (erkek soylu) (3) evde cinsiyete dayalı işbölümü var ise, o zaman da cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin yüksek olacağını ileri sürmüştür (Chafetz, 1984'ten akt. Hurst, 2010: 109).

Son olarak Chafetz (1984), hem cinsiyet katmanlaşması için toplumun deolojik/dini destek derecesini hem de toplumsal cinsiyet stereotipleştirme derecelerinin eşitsizliğin bireylerce kabul edilmesinde önemli faktörler olduğunu belirtmiştir. Kùltürlerin genelde kadın ve erkek karakteristik kalıpları ve her cinsiyet için uygun davranışları içerdüğünü, bu faktörlerin eşitsizliğin sürdürülmesi ve meşrulaştırılması için çok daha önemli olduğu belirtilmiştir (Chafetz, 1984'ten akt. Hurst, 2010: 110).

2.3.2. Ekolojik (Çevresel) Kuramlar

Peggy Sanday'in "Erkek Egemenliğı Kuramı" (Sanday, 1981), 150'den fazla topluluktan elde edilen verilerin analizi ile erkek egemenliğinin kökenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Sanday, erkek egemenliğini "kadınların politik ve ekonomik karar verme süreçlerine dahil edilmemesi" ve "erkeğin kadına yönelik öfkesi" bağlamında tanımlamıştır. Eğer bir toplumda risk büyükse, tehlike mevcutsa veya kaynaklar belirsiz veya tükenmeye yüz tutmuşsa toplum erkek egemenliğine daha açık hale gelmektedir. Topluluklar üzerine yaptığı araştırmada, Sanday (1981) erkek egemenliğı ile artan teknolojik karmaşıklık, hayvan ekonomisi, iş yerindeki cinsel ayrımcılık, erkeklerin yaratıcılık ilkesine sembolik bir yönelim ve stres arasında bağlantı olduğunu sonucuna varmıştır.

Özetle, Sanday'in kuramı, içinde bulunulan çevrenin doğasının ekonomiye ve toplumdaki strese şekil verdiğini, ayrıca erkeklerin ve kadınların davranışlarının göreceli değerini belirlediğini ileri sürmektedir (Sanday, 1981'den akt. Hurst, 2010: 111).

2.3.3. Kültürel Bağlamları Ele Alan Kuramlar

Yazında önemli yer tutan Cinsiyet (*sex*) ve Toplumsal Cinsiyet (*gender*) ayrımında ilkinin biyolojik devamlılık özelliğine karşılık, toplumsal cinsiyet kavramının kültürel olarak inşa edildiği ve sosyo-kültürel olarak onaylanan beklentileri vurguladığı belirtilmektedir (Hurst, 2010: 107). Toplumsal cinsiyet konusundaki en büyük aykırılık kadın ve erkeğin belirli rollere uygun davranış sergilemesi ve belirli kişilik özelliklerine sahip olması gerektiği yönündeki kültürel dayatmalardır (Hurst, 2010: 108).

Antropolog Shery B. Ortner (1974), kökenleri 18'inci ve 19'uncu yüzyıl Avrupasındaki yaygın anlayışta bulunan kadın ile doğa ilişkisinde kadının "kültür ile doğa arasındaki arabuluculuk" rolünde bulunduğu, kadının erkek ile kıyaslandığında doğaya daha yakın olması sayesinde yeniden ürettiği nesnelerin ortadan kaybolabilecek özellikte olduğunu, erkeğin ise suni olarak ürettiği nesnelerin daha uzun ömürlü, sonsuzluğa sahip ve geçişli nesneler olduğunu ileri sürmektedir (Ortner, 1974).

2.3.4. Kapitalist/Ataerkil Kuramlar

Çoğu antropolog gibi yapısalcı teoriyenler geniş çapta tanımlanan ekonomik faktörlerin cinsiyet eşitsizliğinde önemli olduğunu kabul etmektedirler. İşgücünün önemi, iş organizasyonu ve aile yapısının eşitsizliği şekillendirdiğine işaret etmektedirler. Bu kuramların çoğu hem Marksist düşünceden hem de aile yapısı ile cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımına odaklanan görüşlerden etkilenmişlerdir (Hurst, 2010: 112).

Bu açıklamaları yapan görüşlerin bir kısmı Engels'in cinsiyet eşitsizliği kuramından yola çıkmışlardır. Bu nedenle öncelikle Engels'in kuramına göz

atmak faydalı olacaktır. Engels'in Cinsiyet Eşitsizliği Kuramında, Frederick Engels insanlık tarihinin ilk zamanlarında insanların komünal yaşam biçiminde kaynakları ortak olarak kullandıklarını, işleri ortak yürüttüklerini ve bireylerin büyük grup için çalıştıklarını ifade etmektedir. Zamanla çekirdek aile tipinin ortaya çıkmasına rağmen kadının annelik merkezde kaldığı ancak toplumsal üretime eşit katkı sağlanmasıyla cinsiyet eşitliğinin sürdürülebildiğini belirtmiştir. Ancak özel mülkiyetin doğuşu ile bu durumun değiştiğini bireysel olarak sahip olunan kaynakların kontrolünde cinsiyetlerin farklılaştığını ve kadının erkeğe göre ikincil konuma düştüğünü, farklılaşmanın toplumda ekonomik boyuta sıçramasıyla cinsiyet ayrışmasının arttığı ileri sürmüştür (Engels, 1973'ten akt. Hurst, 2010: 113-114).

Vogel'in Yeniden Üretim Kuramında, Lise Vogel (1983), Engels'in kadının baskılanmasına ilişkin görüşlerini yeniden ele alıp incelemiştir. Marksist tanımlamalardan üretim, yeniden üretim ve iş gücü kavramlarını yeniden gözden geçiren Vogel, kendi kuramsal çerçevesini geliştirmiştir. Cinsiyetin, işgücünün kuşaktan kuşağa devam etmesinde önemli bir etken olduğunu ileri sürmüş, gerekli işgücü olarak tanımladığı sürdürülmesi gerekli olan minimum işgücünün sosyal üretiminin toplum tarafından daha öncelikli hale geldiğini, ancak kadının elinde bulunan biyolojik olarak üretimin/yeniden üretimin ise ikincil önemi nedeniyle kadının ezildiğini, bu durumun temelde bir sınıf ayrışmasına yol açtığını ifade etmiştir. Kadınlar, kapitalist sistemdeki üretimde evdeki işgücü olarak tanımlanınca erkeklerin toplum içindeki işgücünü ele geçirmesiyle sonuçlanmış ve kamusal alan-özel alan ayrımı başlamıştır (Vogel, 1983'ten akt. Hurst, 2010: 114)

Sacks (1975) ise, sınıfsız toplumlarda da kadın-erkek eşitliğinin olmadığını ileri sürerek ataerkilliğin rolüne vurgu yapmış, ayrıca ataerkilliğin

kapitalizmi öncüllediğini ifade etmiştir. Feministlerin birçoğu ise ataerkilliğin, cinsiyetçiliğin ve kadına hükmedilmesinin sadece kapitalizme zemin hazırlayan bir etken olmadığını, erken dönem toplumlarında da var olduğunu ileri sürmektedirler (Hurst, 2010: 117).

Erkekler aile dışındaki alanda hâkimiyet kurduktan sonra ekonomik ve siyasi kaynakları da elde etmişler ve bu kaynakları “ataerkillik” sistemini sürdürmek için kullanmışlardır. Ataerkilliğin nesiller boyunca sürdürülmesi ise erkeklerin çıkarına olan bir durumu ortaya çıkarmıştır. Kadınlar sadece cinsel eş olarak değil, aynı zamanda potansiyel işçi, çocuk bakıcısı ve statü arttırıcı olarak erkeklerin maddi çıkarlarına hizmet etmişlerdir. Erkeklerin egemen olduğu sosyal kurumlar sadece toplumun şeklini ve içindeki ilişkileri değil, aynı zamanda toplumda egemen olan kültürel değerleri ve düşünceleri de etki altına almıştır. Günümüz toplumlarında eğitim ve sosyalizasyon kurumları ataerkil yapıya uygun değerler üretmektedir. Erkek kontrolündeki iktidar, kadınların ve erkeklerin gerçek doğası hakkındaki inançlar da dâhil olmak üzere toplumsal gerçeklik hakkında resmi bir söylem sağlamaktadır. Kapitalizmde semboller, dil ve düşünce yapısının da erkeklerin kontrolünde olduğu ileri sürülmektedir (Hurst, 2010: 117).

Feodal toplumlarda kadınlar ailenin özel mülkiyetin olarak görülürken, kapitalist toplumlarda kadınlar genellikle ailenin özel alanına ait olarak görülmektedirler. Diğer bir deyişle ekonomik sistem değişse de temel ataerkil ilişkilerin değişmediği belirtilmektedir (Hurst, 2010: 118).

2.4. AFGAN KADINININ STATÜSÜ:

Afganistan’da kadının statüsü ve eğitimi, özellikle Taliban dönemi idarî ve siyasî uygulamaların sonucunda ülkeye yapılan müdahale sonrası ulusal ve

uluslararası arenada açıkça konuşulmaya başlamıştır (Yılmaz, 2005: 12). Bu başlıkta temel hak ve özgürlükler bağlamında Afgan kadının durumu ortaya konularak, Afgan kadınına yönelik Batılı bakış açısı ile yerel bakış açısı arasındaki farklılıkların belirlenmesine odaklanılmıştır. Bu maksatla yapılan çalışmalar üzerinden karşılaştırma yapılması hedeflenmiştir.

Afganistan'da kadının statüsünü iyileştirmeye yönelik teşebbüsler, aşiretlerce devletin başını çektiği reformlara direnç gösterilmesi ve kadın konusunun siyasi gruplarca istismar edilmesi şeklinde iki baskın eğilimi ortaya çıkarmıştır (Cortright ve Wall, 2012: 7). Afganistan'daki kadının rolü, yapısal olarak toplumsal cinsiyet sistemi, devlet yapısı ve ekonomik kalkınma düzeyi ve türü tarafından belirlenmektedir (Khan, 2016). Kadının aile içindeki statüsü ve güç rolleri, hem aynı toplum içinde zamanla hem de bir yerden diğerine göre farklılık göstermektedir (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

Erkek egemen toplumlarda, kadınların eylemleri, değerleri ve etkileşimleri genellikle "sessiz" bir alt kültür oluştururlar: kendi dünya görüşleri egemen değildir ve genellikle tüm toplumun kadınların ve erkeklerini temsil etme iddiası yoktur. Zamanın çoğunu aynı cins gruplar halinde harcayan kadın ve erkekler şeklinde sonuçlanan güçlü bir cinsiyet bölümü ile güçlendirilen bu alt kültür bazen, ideolojik formülasyonlar veya sosyal kurallar (örneğin, kirlilik kavramları, ya da peçe) ile artmaktadır (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

Tamamına yakını Müslüman olan bir ülkede, Taliban döneminde camilere girmesi yasaklanan Afgan kadınlarının ancak 2008 yılında bazı camilerin ayrılmış olan bölümlerinde ibadet yapma hakkını elde ettikleri (DLIFLC, 2010: 21) noktasından hareketle, diğer alanlardaki genel durumunun da birçok faktör nedeniyle iyi seviyede olmadığını söylemek mümkündür.

Savaşın olduğu ülkelerde yaşayan herkes etkilenmektedir, ancak kadınlar temel insan haklarına ilave olarak sağlık hizmetlerine, eğitime, çalışma hayatına ve siyasi katılıma ulaşmasını engelleyen toplumsal cinsiyet ayrımcılığından daha fazla etkilenmektedirler (Shemblen vd., 2014: 1).

Kamusal alanda 2001 yılından itibaren önemli gelişmeler³⁹ olmasına rağmen, güçlü kültürel normlar ve ataerkil toplum yapısının kadının statüsünün iyileştirilmesine yönelik gelişmeleri yavaşlattığı (Parrot, 2011'den akt. Shemblen vd., 2014: 1); özel alanda büyük ölçüde değişiklik olmadığı ve bir gecede kültürel engellerin değişmeyeceği; ataerkil ve atasoylu Afgan toplumunda kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini değiştirmek için halen İslami muhafazakârlığın derin akımları ve aile/toplumun ayıplamasıyla uğraşmaya devam ettikleri belirtilmektedir (Cortright ve Wall, 2012: 9).

Kadın Bakanlığı'nın kırsal alandaki birimlerinin yeterli olana finanse edilmemesi ayrıca hazırlanan Ulusal Eylem Planı'nın hükümetteki diğer bakanlıklar tarafından yeterince üzerinde durulmaması nedeniyle istenen hedeflerin halen yakalanamadığı belirtilmektedir (Cortright ve Wall, 2012: 12-13).

Afgan toplumunda kadınların davranışı tüm grubun veya ailenin (özellikle de erkek akrabalarının) sosyal statüsünü etkilemektedir. Bu ortamın gerçeği kadınların ağırbaşlı ve saygılı olmaları beklenmekte, erkeklerin ise kadınların davranışları nedeniyle sorumluluğa sahip olmaları ve grubun kadınlarını korumak için mutlak zorunluluğa sahip olmalarıdır. Kadınlar düşük seviyede öz disiplin ve kendi dürtülerini çok az kontrol edebilen mantık sahibi

³⁹ 2002 yılında kadın politikalarının oluşturulması amacıyla Kadın Bakanlığı (*Ministry of Women Affairs-MOWA*) kurulmuş, 2003 yılında Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Anlaşması (*The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women-CEDAW*) kabul edilmiş, 2004 Anayasası'nda toplumsal cinsiyet eşitliğine yer verilmiş, 2009'da Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Kanunu çıkarılmıştır.

olmayan varlıklar olarak düşünölmektedir. Aynı zamanda kadınlar yabancılara karşı korunması gerekirken yakışksız/ahlaksız davranışlar içine girme eğilimleri ve güçsüzlükleri nedeniyle de korunmalı ve kontrol edilmelidirler (Landinfo, 2012: 7).

Coğrafi faktörlerin Afgan kadınının hakları ile ilgili kendi algısını etkileyen en önemli faktör olduğu ileri sürölmüştür. Afganistan'da 2012 ve 2014 yıllarında tekrarlanarak yapılan bir alan araştırması (Shemblen vd., 2014: 8) sonuçlarına göre; kırsalda yaşayan kadınlar şehirde yaşayan kadınlara göre çalışma hayatı ve sağlık hizmetlerine daha az erişim sağladıkları, etnisite temel alınırsa Peştun kadınları siyasi haklara katılım konusunda, Tacik kadınları ise eğitim hakkı konusunda engellendikleri, Şii kadınların şiddete daha çok maruz kaldıkları, Sünni kadınların ise üreme sağlığı ile ilgili kararlarda daha çok söz sahibi oldukları tespit edilmiştir. Olumsuz olan ise 2014 yılında yapılan araştırmanın 2012'dekine oranla daha kötü sonuçlar ortaya çıkarmasıdır (Shemblen vd., 2014: 11).

Son dönemde kadın hakları ile ilgili Afgan halkının öfkesine ve uluslararası kamuoyunun kınamasına neden olan iki olay: Ekim 2014 ayında Kabil/Pagman bölgesinde beş erkek tarafından dört kadına tecavüz edilmesi ve Mart 2015 ayında Kabil/Şaydu Şamşira bölgesinde bir türbe civarında Kur'an-ı Kerim'i yaktığı iddialarıyla kalabalık bir grup insan tarafından Ferhunde (Farkhunda)'nin öldürölmesidir. Bu iki olay sonucunda kadınları hedef alan şiddetin kınanması ve adalet ve sorumluluk talepleri için gösterilerde sesler yükselmiştir (UNAMA, 2015: 7).

Afgan kadının statüsü/durumu hakkında yapılan akademik çalışmalar genel olarak kadının eğitim hakkı, sağlık hizmetlerine erişim hakkı, siyasi hakları

ve ekonomik haklarına odaklanmaktadır. Bu bölümde kısaca mevcut durumun tespitine ilişkin hususlar özetlenmiştir.

2.4.1. Kadınların Eğitim Hakkı:

Dünya genelinde kadınların eğitime erişim sorunu ülkeden ülkeye farklılık arz etmekle birlikte Afganistan'da Taliban dönemimde kadınların eğitiminin resmî olarak yasaklandığı ve bu nedenle kadınların gizli sığınma evlerinde ve özel evlerde eğitim gördüğü tespit edilmiştir (Bearak, 2000'den aktaran Kramarae ve Spender, 2000: 475).

Afganistan'daki eğitim hayatı, elektriğin olmadığı okullarda çatışmalarda kullanılmış top mermilerinin boş kovanlarının zil olarak kullanıldığı, çoğunlukla okulların kapalı bir binasının olmadığı, okul bahçelerindeki gölgeliklerde veya konteynir içindeki sınıfların çok şanslı sayıldığı, sınıflarda yazı tahtasının olmadığı ve binası olan sınıflarda yazı tahtası siyah renge boyanmış bir duvardan ibaret olduğu bir ortam olarak betimlenmektedir (DLIFLC, 2010: 44).

Resmi olarak Afganistan'da ilköğretim, imkânların mevcut olduğu bölgelerde, ücretsiz ve zorunludur, fakat ülkedeki tüm okulların açık olduğu zamanlarda da okullara kayıt yeterli seviyeye asla ulaşmamıştır. Bu durum şehirdeki çocukların eğitim imkânlarının ailelerinin ekonomik durumuna bağlı iken kırsalda yaşayan Afganlılar için halen geçerlidir. Gecekondu yerleşim birimlerinde yaşayan çocukların ise imkânlara sahip ailelerin çocuklarına göre okula kayıt olma ihtimali daha düşüktür, çünkü aileleri okumak yerine onların çalışmasına ihtiyacı vardır. Bir ailenin okula olan yakınlığı da çocukların bir eğitim alıp almayacağındaki önemli bir faktördür. Bu ve diğer birçok durumlarda erkeğin eğitimine öncelik veren kültürel normlar nedeniyle, kız çocukları erkeklere oranla evde tutulmaları ihtimali daha yüksektir (DLIFLC, 2010: 44).

Afganistan'da eğitim sistemindeki mevcut sorunlar nedeniyle çocuğun sosyalleşmesi aile içinde gerçekleşmektedir (Merrill vd., 2006). Ailelerin çocuklarını okula göndermek istedikleri ancak kaçırılma, kız çocuklarına asit (kezzap) atılması vb. güvenlik sorunları nedeniyle korktukları, fakat köylerde yaşayan halk tarafından okulları korumak için oluşturulan savunma birimleri sayesinde, yerel geleneklere rağmen, birçok bölgede eğitimin desteklenmeye başladığı belirtilmiştir (Cortright ve Wall, 2012: 17).

Okuma yazma oranının çok düşük olduğu Afganistan'da radyo kullanımı modernliği temsil etmektedir. Diğer yandan ülkede modernlikle ilgili her türlü maddi kültür ögesinde olduğu gibi radyonun kullanımı da erkek kontrolündedir. Skuse (2005)'e göre; Afganistan oturma odasına radyonun girişi, hızlı bir şekilde erkek kontrolündeki teknoloji olarak uyum sağlamakla birlikte, radyo Afganistan'da modernliğin güçlü bir işareti olarak görülmüş ve ilk zamanlarda oturma odasında egemen konuma yükselmiştir. Benzer noktadan hareketle Innocent (2011: 42) ise, Afganistan'daki kültürel dönüşüm açısından kullanılabilir en uygun aracın radyo olduğunu belirtmiştir.

2.4.2. Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı

Afgan kadının sayısı kısıtlı olan hastane ve kliniklere ulaşımdan mahrum olmasına seyahatlerde öne sürülen kısıtlamalar da eklendiğinde, kırsalda yaşayan bir kadının özellikle doğum öncesindeki süreçte sağlık hizmeti alması neredeyse imkânsızdır (Heath ve Zahedi, 2011: 16). Böyle bir ortamda kadınların sağlığını tehdit eden en önemli hususların başında "anne ölümleri" gelmektedir. Yaşamı tehdit eden hamilelik durumlarına gelişmemiş bölgelerde yetişen kız çocukları ve ergenlerin maruz kalma ihtimalinin daha çok olduğu, ailelerin çoğunlukla köylerdeki yolların kötü durumu ve uzak bölgelerdeki

klinalere ulaşım nedenleriyle muayeneye götürmeyi erteledikleri belirtilmektedir. Diğer yandan ulaşım açısından uzak bölgelerde kadın sağlık çalışanlarının bulunmaması nedeniyle sağlık durumu aşırı kötüleşen kadınların doktora götürülmediği belirtilmektedir (Cortright ve Wall, 2012: 19).

Yeniden inşaa çabalarının bir parçası olarak, kadın hastaların erkek doktorlara muayene olmasını engelleyen geleneksel görüş ve uygulamalar nedeniyle kadın doktorların yetiştirilmesine özellikle ihtiyaç bulunmaktadır. Örneğin; Taliban dönemindeki sıkı tecrit ve ayrıştırma uygulamaları nedeniyle Kabil'de birçok Afgan kadınının sağlık muayenesi almasına izin verilmemiştir (DLIFLC, 2010: 43). Eğitim, kadının sağlığı açısından da önemli bir öneme sahiptir. 2001 yılından itibaren kadınların eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar, eğitimli kadınların daha geç evlendiklerini, daha az ve sağlıklı ocuk sahibi olduklarını ve anne ölümleri oranının daha az olduğunu ispatlamıştır (Cortright ve Wall, 2012: 16).

2.4.3. Kadınların Siyasi Hakları

Taliban döneminde toplumsal yaşamda varlık göstermesi yasaklanan Afgan kadınının 2001 yılındaki Bonn Anlaşması'ndan itibaren siyasi olarak görünürlüğünün arttığı, giderek artan bir şekilde liderlik pozisyonlarında görünmeye başladığı belirtilmektedir (Hassan, 2010: 1). Kadınların oy kullanabildiği 2004 yılındaki ilk seçimlerden itibaren ise güvenlik durumuna bağlı olarak 2005 yılından itibaren artan şiddet olaylarının kadınların siyasi hayata katılmalarını azalttığı belirtilmiştir. 2010 yılında Taliban ile diyalog kurmak suretiyle başlatılması hedeflenen barış sürecine kadınların da dahil edilmesi ile kadınların etkinliği belirli bir süre artmıştır. Fakat güvenlik durumunun 2010 yılı sonlarında daha da kötüleşmesiyle bu geçici durum fazla sürmemiş, Eylül 2010

parlamento seçimlerinde Taliban tarafından özellikle kadın adaylar hedef alınmış veya sindirilmiştir (Cortright ve Wall, 2012: 14; Hassan, 2010: 1). Günümüzde kadınların parlamentodaki sandalye sayısı ile temsil oranı sayıca birçok ülkeye oranla fazla olmasına rağmen etkinlik açısından ikincilliği devam etmektedir.

2.4.4. Kadınların Ekonomik Kalkınmaya Katılımı:

Afganistan'da ev dışında kadınların çalışmamasına yönelik güçlü bir kültürel baskı bulunmaktadır. Kadınlar tarımsal üretime doğrudan katılamamakta, ev içinde çocukların bakımı konusunda üstlendiği faaliyet ise üretime katkı eylemi olarak görülmemektedir (Ghani, 1982: 108-109). Sadece bireyler arasında değil, iki akraba grubu arasındaki ilişki olarak görülen evlilik, önemli bir ittifaktır, çünkü aile ekonomik üretimin temel birimi ve servetin toplanmasıdır. Dolayısıyla siyasi gücün meşrulaşması ve yerleşmesine ve çatışmaların çözümüne de yaramaktadır (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

2.4.5. Kadına Yönelik Şiddet (KYŞ):

Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu tarafından yakın dönemde yapılan bir araştırmada; Afganistan'da kadına yönelik şiddet olaylarının temelinde zararlı geleneksel uygulamalar ve mevcut sosyal normların olduğu belirtilmektedir. Konu ile ilgili en önemli yasal mevzuat 2009 yılında uygulanmaya başlayan Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Kanunu'dur. Buna göre kadın-erkek arasında arabuluculuk sağlayıcı kurumlar resmî ve resmî olmayanlar olarak iki boyutta ele alınmıştır: Resmî olarak Kadın İşleri Birimi (The Department of Women's Affairs-DoWA), Hukuk Birimleri (The Departments of Huqooq), Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu (The Afghanistan Independent Human Rights Commission-AIHRC) ve Polis veya

Savcılık Ofisi yer alırken; resmî olmayan boyutta ise, geleneksel tartışma çözme mekanizmaları olarak aile üyeleri, köyün ileri gelenleri, aşiret meclisleri, dinî yetkililer ve önemli seçkin şahıslardan bahsedilmektedir. Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) ise ayrı bir kategori olarak değerlendirilmektedir (UNAMA, 2015: 3).

Söz konusu kanununun 86'ncı maddesine göre şiddet ve zarar verici geleneksel uygulamalardan şu 22 tanesini suç olarak nitelemektedir; tecavüz, zorla fuhuş, kimyasal veya diğer tehlikeli maddeleri kullanmak suretiyle yakmak, zarar verecek şekilde mağdurun kimliğini kamuoyuna ifşa etmek, bir kadını kendi canına kıymaya zorlamak, yaralanmaya veya özürlü olmasına neden olmak, dövmek, evlilik bahanesiyle/amacıyla kadınların satılması ve alınması, kadın veya kız çocuğunun bir anlaşmazlığın çözümü için verilmesi (*baad*), zorla evlilik, kadının kocasını kendisinin seçmesini yasaklamak, yasal yaş sınırı öncesinde evlilik, istismar, aşağılama ve korkutma, taciz veya zulüm, zorla tecrit, zorla uyuşturucu bağımlılığı, miras haklarının reddi, eğitim, çalışma ve sağlık hizmetlerine erişim hakkının engellenmesi, zorla çalıştırılma ve birden fazla kadınla evlenmek (UNAMA, 2015: 11).

Kolonileştirilmiş ülkelerde kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin yozlaşma belirtileri olarak kabul edildiği, ve bu kolonileştirilmiş erkeklerin (örneğin, Afganlılar gibi Aryanlar⁴⁰) kadınlara karşı, sadece dayakçı saldırgan ve kaba değil, vahşi oldukları, kadınların ise küçük yapılı ve zayıf oldukları iddia edilmiştir. Bu iddiadan yola çıkılarak kolonize kadınların dışarıdan gelen modern bir güç tarafından kurtarılacağı belirtilmektedir (Kramarae ve Spender: 190). Yaratılan bu algı ile uluslar arası ortamda Afganistan dış müdahaleye açık hale getirilmiştir.

⁴⁰ **Aryan:** (Sanskritçe "asil/onurlu" anlamında) Proto-Hindu-İranlıların etnik olarak kendilerini tanımlama amacıyla kullanılan bir sözcüktür. Nazi düşüncesinde, saf etnik grup kavramını ileri süren ve İskandinavların oluşturduğu bir kavram olarak üstünlük anlamında da kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGAN ERKEĞİNİ DİNLEMEK: KADIN ALGISINA İLİŞKİN BULGULAR

Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınların hayatları üzerine çalışmak, aslında, geleneksellik ve modernlik arasındaki ikilik kavramının meşruiyetine meydan okumaktadır. Kadınların yaşamları, özellikle geleneksel kültürün statik veya daha fazla kadın düşmanı (misojenik) olmadığını ve Batı gelişme desenini takip etse de kadınların yaşam kalitesinde hiçbir doğrusal bir ilerleme yaratmadığını göstermiştir. Bölgesel çalışmalarda elde edilen bulgular ise, kadınların kolektif çıkarları için özellikle siyasi ve ekonomik arenalarda "geleneksel" tarzda yapılanların, "modernleşme" kapsamındaki sömürgecilik ihracatından çok daha az zararlı olduğunu ifade etmektedir (Johnson-Odim ve Strobel, 1999).

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, Haziran 2015 ile Ocak 2016 arasındaki dönemde Kabil merkezinde geçici süreyle görevlendirildiğim bölgede (NATO Kararlı Destek Misyonu Karargâhı) yaşayan ve çalışan kırk erkek, beş kadın olmak üzere toplamda kırk beş kişi ile yapılan yüz yüze görüşmeler ve odak grup görüşmelerine dayanmaktadır. Ancak araştırmanın temeli, görev öncesi hazırlık eğitimi safhasından itibaren yapılan gözlemler ve alanda birlikte görev yapılan kişiler ile ortaya çıkan etkileşim sürecine dayanmaktadır. Araştırma süreci boyunca görüşmeler öncesinde, görüşmeler esnasında ve sonrasında alanda gözlemler yapılmıştır. Her görüşme sonunda içe dönülüp “kadına yönelik bakış açısı, terör ve çatışma ortamı olmasaydı ve Afganistan kendi haline bırakılsaydı ne kadar değişebilirdi?” sorusuna cevap aramaya çalışılmıştır.

Görüşmelerden elde edilen bulguların değerlendirilmesinde, görev öncesi hazırlık sürecinde alınan kültürel farkındalık eğitimi süzgecinden azami derecede istifade edilmiştir. Bu eğitim sürecinde öne çıkan yerel dil bilgisine sahip olmanın önemi ve Afganlılar ile iletişim esasları konusundaki tecrübeler araştırmanın her aşamasında sahaya yansıtılmıştır.

Nitel araştırmada oluşturulan veriler, sosyal, kültürel, psikolojik, demografik ve fiziksel özelliklere ilişkin “çevresel veriler”; olaylar, ilişkiler, pratiklere ilişkin “süreçle ilgili veriler” ve süreç hakkındaki düşünülenleri kapsayan “algılara ilişkin veriler” olmak üzere üç ayrı grupta tasnif edilmektedir (Kümbetoğlu, 2008: 43). Bu araştırmada elde edilen bulguların tasnifinde söz konusu ayırım üzerinden yola çıkılmıştır. Afgan erkeğinin söylemlerindeki esas anlamı yakalayabilmek için doğrudan alıntılar kullanılmak suretiyle veri oluşturulmuştur.

Alanda elde edilen bulgular bu bölümde üç aşama halinde analiz edilmiştir: Birinci kısımda Afgan erkeğinin içinde bulunduğu şartlar ile ilgili bulgulardan bahsedilmiş, müteakiben ikinci kısımda Afgan kadınının statüsü ve erkeklerin gözünden kadın algısı ise betimlenmiştir. Son kısımda ise, Afgan kadının benlik algısı üzerine elde edilebilen kısmi bulgular tartışılmıştır.

3.1. BİRİNCİ KISIM: GÖRÜŞMECİLERİN GÖZÜYLE AFGANİSTAN

Alan araştırmasındaki iletişim kurulan katılımcıların çoğunluğunun Afgan erkekleri olması nedeniyle, Kabil’de yaşayan ve görüşme yapılan erkek katılımcıların içinde bulunduğu ortamda genel bakış açılarını ve algılarını anlamak önem arz etmektedir. Bu nedenle elde edilen bulguların değerlendirilmesine öncelikle ortamın betimlenmesi ile başlanmıştır.

3.1.1. Çatışma Ortamı

Uluslararası toplum tarafından Afganistan'a yapılan müdahaleye bakış açıları görüşme yapılan katılımcılara göre farklılık göstermektedir. Yüksek Lisans mezunu olan ve halen Kabil'de öğretmenlik yapan Sayed Murtaza Muzaffer isimli katılımcı Afganistan'daki etnik temelli bir çatışma ortamına ve onun etkilerine aşağıdaki şekilde vurgu yapmıştır:

“Önceden savaş yoktu, çok rahattık. Amerika ve diğer ülkeler geldi ve savaş başladı. Toplumda kendi içimizde biz en yakın arkadaşımızın etnik kimliğini bilmeyiz. Savaş başlayınca Peştunlar şöyle yapar, Tacikler böyle yapar denilince ayrışma başladı. Yöneticiler de bunu uyguladı ve kişileri Peştun, Tacik, Hazara vb. diye ayırdılar. İnsanlar sokağa çıkamaz oldular. Yakınları ölünce gömmeye gidemediler. O yüzden insanların ölümlerini evlerine gömdüklerini de duymuştum. Yıllarca savaş yaptık ve medeniyetimiz yok oldu. Bir ülke yüz yılda kurulur, ancak bir günde bölünebilir.” *Sayed Murtaza Muzaffar, 29, Hazara, Bekâr, Öğretmen.*

Katılımcı geçmiş ile geleceği karşılaştırma penceresinden bakınca ülkedeki mevcut çatışmaların sebebini yabancıların müdahalesine bağlamaktadır. Uluslararası toplum tarafından yapılan müdahale etnik/mezhepsel kimliğin ortaya çıkmasına yol açmış ve ülkedeki ayrışmanın temelini atmıştır. Yönetimde gücü ele geçirenler kendi etnik/mezhepsel kimliğini öne çıkarmıştır. Bu sosyal adaletsizlik anlayışı sosyal yapıda fırsatçılar ve mağdurlar şeklinde kutuplaşmaya neden olmuştur. Çatışmalar nedeniyle sokağa çıkamamak katılımcıda sosyal kısıtlanma duygusuna yol açmıştır. Afganistan'da geçmişten günümüze kalan çok fazla mezarlık bulunmamaktadır. Çatışma ortamındaki ülkede mezarlık kavramının olmayışına ve neden olan ölümlerin o dönemde eve gömülmesi ölü bedeninin çatışma ortamında kaybolacağı korkusu ve endişesinden kaynaklanmaktadır.

Çatışma ortamında doğanlar ile çatışmanın olmadığı güzel günleri hatırlayanlar arasında da bir kuşak farklılığı bulunmakta farklılaşmanın en belirginleştiği konu ise gelecek umudu ve beklenti olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir konu ise savaşın ulusal kazanımları kısa sürede yok etmesidir ki katılımcıya göre çok eskilere dayanan Afganistan medeniyeti yabancıların müdahalesiyle yok olmuştur. Bu noktada tüm yabancılara yani hem S.S.C.B. hem de ABD öncülüğündeki Koalisyon Güçleri'ne gönderme yapılmıştır.

İbn-i Haldun 14'üncü yüzyılda, "Mukaddime" adlı eserinde toplumsal çevrenin insan üzerindeki etkisini açıklamakta kullandığı "asabiyyet" kavramından bahsederek aynı soydan gelenler arasındaki sıkı bağlardan kaynaklanan sosyal dayanışma ve birlik ruhunun bir güç birliği ortaya çıkardığını ve insanların bir ideal etrafında toplandıklarını ortaya koymuştur. Kapalı toplumların dışarıdan gelen her türlü tehdide karşı işbirliği içine girdiklerinden bahsetmiştir (Doğan, 2008: 28-31). Afgan toplumu da dış müdahale konusunda benzer refleksi gösterdiğini söylemek mümkündür.

3.1.2. Radikalleşme Süreci

Ülkenin uluslar arası boyuttaki en büyük sorunu olan Taliban terörünün ortaya çıkışındaki en önemli faktörün Rus İstilasını ile başlayan baskıların Taliban terör örgütüne evrilmesi olduğunu bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

"1979'daki Rus istilasına kadar kadınlar aynen Türkiye'deki gibiydi. Bizler 1979'dan önce demokattık, Afganistan'da her şey serbestti. 1979 ile 1991 arasında insanlar serbestçe namaz kılamadı ve Ramazan'da serbestçe oruç tutamadılar." *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman.*

Terörizm konusunda "teröristin düşünce dünyasını/ideolojisini anlamak" adına yapılan çalışmalarda, Irak ve Afganistan'da elde edilen tecrübeler ve

saha çalışmalarından yola çıkarak mevcut sosyal yapı içinde kişilerin teröre araç haline dönüşebildikleri ileri sürülmekte ve buna "Rastlantısal Gerilla Sendromu" adı verilmektedir (Killcullen, 2009). Afganistan siyasi tarihi incelendiğinde Taliban terör örgütünün de köklenmesine neden olayların temelinde günümüzdekine benzer bir başka dış müdahale olarak görülebilecek olan Sovyet istilası dönemi önemli bir yer tutmaktadır. Afganistan için kısıtlanan hak ve özgürlüklerin toplum tabanında zıt bir reaksiyona yol açtığı radikal tutumların öne çıktığını söylemek mümkündür.

3.1.3. Türk Bayrağının Etkisi

Görev öncesi hazırlık eğitiminde Kanadalı bir eğitmen sınıfta beni göstererek Türk bayrağı sayesinde kimsenin bana dokunmayacağını anlatınca çatışma ortamında bayrağın sembolik ve psikolojik etkisini anlamak istedim. Bu düşünce Afgan erkeğinin gözünde dost-düşman tanımlamasını da ortaya koyabilir diye düşündüm. Görüşme yapılan katılımcılardan biri "Türk bayrağının sayesinde önceden dışarıda rahatça gezebilmenin mümkün olduğunu" söylerken eğitilmiş olmasına ve imkânlarının daha iyi olmasına rağmen içinde birikmiş öfke ve intikam duygularının da gerisinde çaresizlik psikolojisine vurgu yapmıştır:

"Türk bayrağı taşıyan üniformalılara halkın genelinde pozitif bir etki var. Çünkü siz bize kötülük yapmıyorsunuz, yardım ediyorsunuz. Trafikte başka ülkelerin askerleri yollarımızı kesiyorlar, hiçbir şey yapamıyoruz. Sizinkiler ise bize yol veriyorlar. Eğer omzunda Türk bayrağı olmasaydı, öldürülmek çok kolay. Şimdiki durum eskisi gibi değil, Taliban da değişti ve Taliban'dan sonra ortaya çıkan DAESH gibi teröristler herkesi hedef alıyor". *Abdul Qodos Jamal, 28, Tacik, Bekâr, İşçi.*

Katılımcı aslında toplumsal bir hassasiyete dikkat çekmektedir: Kamusal alanda saygı ve kişilik haklarının çiğnenmemesi. Batılı ülkeler bu hassas noktaya dikkat etmemekte, etmeye çalışsalar da Çoğu zaman o

hassasiyeti yakalayamamaktadırlar. Gündelik yaşamda Türk Bayrağı Afgan erkeğinin gözünde "Müslüman" ve "dost" ülke algısını pekiştirse de çatışma ortamında düşman tanımı genellikle nettir. Afganistan'daki terörist gruplar için Türkiye Uluslararası Koalisyon Güçleri ile birlikte hareket eden bir ülke olarak hedef niteliğindedir. Genel resim içinde başarı/başarısızlığın bedelinin bize düşen kısmı yine kanla ödenmektedir. 2015 yılı Şubat ayında TC. Kabil Büyükelçiliği önünde büyükelçilik koruma araçlarından birinin geçişi esnasında Taliban tarafından yapılan bombalı araç eyleminde bir askeri personelimiz şehit olmuştur (Hürriyet, 26, Şubat, 2016). Bu olayın ardından bir takım iddialara göre Taliban Türkiye'den özür dilemiştir. Ancak böyle bir durumun söz konusu olmadığı daha büyük olasılık olmalı ki bu tarihten sonra Kabil'de görevli Türk personelin aldığı kişisel koruyucu tedbirler artmıştır. Geçmiş dönemde görev yapanlar bu farkı çok bariz şekilde "özgürlük bitmiş" diye tanımladılar.

3.1.4. ABD/NATO Varlığını Kabullenenler

Katılımcılarla siyasi tercihleri konusunda herhangi bir görüşme yapılmamıştır. Dış ülkelerin müdahalesini kendi bakış açısına göre yorumlamaktadırlar. Çatışma ortamında kişisel yaşanmışlıklar yani kişilerin çocukluk ve yetişkinlik döneminde maruz kaldığı uygulamalar, ülkesi ile ilgili düşüncelerini belirlemektedir. Aslında Afgan erkeği bir ikilem içindedir görüştüğü kişiye göre fikirlerini şekillendirmektedir. Görüşme yapılan kişilerden bazıları geçmişte yaşadıkları olumsuz olayların etkisiyle Taliban zulmüne karşı ABD varlığını tercih ettikleri şöyle ifade etmişlerdir:

"Taliban'dan önce bu ülke çok güzel bir ülkeydi. İnsanlar serbestçe Kabil'de gezerlerdi. Kadınlar ve çocuklar için endişe edilmezdi. Ama ne zaman Taliban geldi, işte o zaman zulüm başladı. Amerika Afganistan'a gelince biz hepimiz rahat nefes aldık. Taliban'ın geri gelmesindense, NATO'nun burada olması iyidir. En

azından işimizi yapıp para kazanabiliyorum." *Sayed Murtaza Muzaffar, 29, Hazara, Bekâr, Öğretmen*

Görüşme yapılan kişiler ülke içindeki istikrarsızlığın çözümü konusunda ayrıışmış durumdalar. Açıkça Taliban'ı istediğini söyleyemese de Taliban döneminin daha istikrarlı olduğunu söyleyen "muhafazakar" (belki de radikal) düşünce halen kalıntılarıyla yaşamaya devam etmektedir. Çoğunluk dış müdahaleyi kabullenmiş şekilde görüş beyan ediyor. Hatta onlarda kendi içinde ABD destekçileri ve Alman destekçileri olarak ayrılıyor. Tarihsel düşmanlıktan olsa gerek İngiliz destekçisi yok. İngilizler de hareket serbestisi açısından pek rahat değil aslında.

Görüştüğüm kişi sayısı arttıkça "kabullenmişler" grubundaki kişilerin genelde şu anki mevcut durumda dükkân sahibi olduklarını ve Koalisyon Güçlerinin varlığının ekonomik bir anlamı olduğunu tespit ettim. Para kazandıkları göz önüne alındığında, çatışma ortamını fırsata çevirmiş olmalarından dolayı kabullenme davranışı göstermektedirler. NATO'nun varlığı onlar için bir ekmek kapısıdır. Bu kabullenme belki de Koalisyonun hiç gitmesini istememek demektir ki bu tutum ise istikrarsızlığın devamını istemekle eşanlamlı olarak da yorumlanabilir. Ancak temel sebep ekonomiktir.

Araştırma genelinde her söylemde olduğu gibi katılımcının etnik kimliği de diğer bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Chae, (2001: 19)'ye göre, etnik sosyalleşme konusundaki akademik yazın, üç temel konuya vurgu yapmaktadır: (a) kişinin kendi kültürüne sosyalleşmesinin gerekleri, (b) ana akım topluma sosyalleşmenin gerekleri ve (c) imkânlarla ulaşım açısından önyargı ve ayrımcılığı anlama. Hazaraların da etnik bakımdan sosyalleşme süreçlerinin de Afganistan'daki ana akım toplum dinamikleri ile çatışma yaşadığı ve Taliban döneminde kendilerine eziyet edildiğini dile getirmeleri doğaldır.

3.1.5. ABD/ NATO Varlığına Karşı Olanlar

Tam tersine ABD öncülüğünde yapılan harekâtın bir işgal olduğuna ve Afganların kendi sorunlarının bu şekilde çözülemeyeceğini belirtenler kişiler de bulunmaktadır:

“Afganistan’da yaşayanlar sorunlarını kendileri çözebilir. Amerika işgal ettikten sonra işler daha da kötüye gitti ve halen de düzelmedi. Bizi kendimize bıraksalar her şey belki de daha kolay çözülür.” *Waheedullah Safi, 27, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi.*

Katılımcının bahsettiği bu bakış açısının belki de zaman içerisinde geliştiği söylenebilir. Çünkü NATO bu ülkeye müdahale ettikten sonra olumlu ve iyimser hava, sürecin uzaması ile ve işlerin bir türlü rayına oturmaması ile kötümser bir havaya dönüşmüştür. Afganistan sosyal yapısında var olan "kapalı toplum" özelliği nedeniyle sorunların kendi içlerinde çözülebileceği dolayısıyla dışarıdan müdahalenin yeterli olmayacağını savunan bir görüştür aslında bu bakış açısı ve İbn-i Haldun'un Asabiyye Teorisi ile örtüşmektedir.

3.1.6. Yolsuzluk İddiası

Yapılan görüşmelerde Afgan erkeğini farklı düşünmeye ve davranmaya iten faktörlerden birisinin de ülkede yolsuzluk olayları olduğu vurgulanmıştır:

“Ülkedeki yolsuzluk ve rüşvet var. Bu nedenle bir şehirden başka bir şehre giderken resmi görevliler her an aracınızı durdurup sizin üzerinize suç atıp hapse atabilir. Yani kanun gücü altında kanunsuzluk yapılabilir.” *Abdül Harun, 38, Türkmen, Evli, Tercüman.*

Afganistan'da güç ve iktidara sahip olan kişilerin hedefi gücünü pekiştirmek, etraftakilere kabul ettirmek ve daha da güçlenmektir. Görüşmelerde en çok öne çıkan ve en çok şikâyet edilen konu devletin resmi yetkililerinin görevlilerini bu güç pekiştirme eylemine araç olarak kullanmalarındır.

Muhtemelen bir iç denetim mekanizması eksikliği nedeniyle devlette çalışan kişiler kendini diğer insanlar üzerinde egemenlik hakkı olduğunu düşünmektedirler. Bu gücü elde bulunduranlar görevini kötüye kullanmakla birlikte halk arasında sosyal adaletsizlik duygusunun da oluşmasına zemin hazırlamaktadırlar.

3.1.7. Güvenlik Kuvvetlerine Güvensizlik

Günlük hayatta halkın can güvenliğinin sağlamakla görevli güvenlik kuvvetlerinin de tutum ve davranışları güvensizlik yaratmakta olduğunu bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu ülkede polis ile suçlu bir arada çalışabiliyor bazen. Mesela, birisini kaçırarak kişiler polis araçlarının durdurulamaması nedeniyle polis ile anlaşıp onların arabalarını 50-60 bin dolara kiralayıp kaçırma işlemi bittikten sonra arabayı polise teslim ettiklerini duymuştum.” *Abdül Harun, 38, Türkmen, Evli, Tercüman.*

Kaçırılma olayının örnek verildiği görüşmede kaçırılan kişi kadın veya erkek olduğu fark etmeksizin güvenlik güçleri ile kriminal kişiler/örgütler arasındaki işbirliğine vurgu yapılmıştır. Afganistan'da yerel seviyede görev yapan güvenlik kuvvetleri personelinin etnik olarak bölge halkından olmaları ve yerel/aşiretsel bağlarının bulunması da bu işbirliğine zemin hazırlamaktadır. Toplum içerisinde suçlu ve suçsuzun ayırt edilmemesi bir adaletsizlik duygusuna yol açmaktadır. Temelinde güç ve gücün kendi menfaatine (toplum çıkarlarının aksine) devletin resmi görevlileri tarafından kullanımı kulaktan kulağa yayılmakta ve devlet organlarına yönelik güven zedelenmektedir

3.1.8. Ülkeden Kurtulma Arayışları

Kabil'de görüşme fırsatı bulabildiğim Afgan erkeklerini ikilemde bırakan bir diğer konu ise “ülkede kalıp yaşamaya devam etmek mi yoksa başka ülkelere gidip orada yeni bir hayat kurmak mı?” şeklindeki düşünceleri

olduğunu fark ettim. Kamp içinde Amerikan vatandaşlığına geçmiş birçok Afganlı ile karşılaştım, ancak genel tutumları itibarıyla, bırakın diğer ülkelerden gelenler ile samimi olmayı, kendi vatandaşları ile belli bir mesafe koymuş olduklarını gözlemledim. Görev esnasında tanıştığımız ve samimi olduğumuz Afganlıların çoğunluğu belli bir süreden sonra ülke dışına çıkmak için referans olup olamayacağımı veya vize alabilmek için Türkiye Cumhuriyeti Kabil Büyükelçiliği'nde çalışan bir tanıdığımın olup olmadığını soruyorlardı. Benzer istekleri diğer arkadaşlarımdan da duymuştum. Ülkesini bırakıp gitmek isteyen bu kişileri daha iyi anlamak için bazıları ile bu konuda konuştuk.

“Evlenmeyi gelecekte düşünüyorum, fakat şuanda düşünmüyorum. Afganistan'da yaşamayı düşünmüyorum. Burayı terk etmek istiyorum. ABD'ye gitmek çok zor, çünkü göçmenleri kolayca kabul etmiyorlar. Biz burada çalışırken devlete ait bir yerde değil NATO'da çalışıyoruz. Eğer gitme imkânım olursa üç tane seçeneğim var: Birinci seçeneğim Almanya, ancak artık Almanya bir seçeneğim değil. Çünkü birçok göçmen var. İkincisi Avustralya üçüncüsü de Kanada. İsviçre veya Yeni Zelanda'da alternatif olabilir, fakat öncelikle Avustralya veya Kanada'ya gitmek istiyorum.” *Walid Hamkar, 22, Tacik, Bekâr, Dükkân Çalışanı.*

Evlenmek demek ülkede kalmak ile eş anlamlı, çünkü bir eş (belki de birden fazla eş) ve çocukların sorumluluğu ülkenin dışına çıkma isteklerini engelleyebiliyor.

Kamptaki bir kafede (Pink Cafe) çalışan Yakub ile neredeyse her gün kahve içmek için gittiğim kafede karşılaşıyorduk. Çoğu zaman meşgul olan Yakub ile görüşme yapmak çok zor oldu. Genelde gece işi bittikten sonra yanına gidip görüştüm. Yakub'un ilk başta paylaşmadığı hikâyesi öğrendikten sonra çok farklı geldi. Ancak 5 ay sonra asıl hikâyesini anlattı. Geçen yıl Kabil'de bir Lübnan Restoranı'nda çalışırken Taliban gelip çalıştığı mekâna silahlı saldırı düzenlenmiş. 17 kişi bu saldırıda ölmüş, Yakub'un ise vücuduna 6

mermi isabet etmiş. Üst üste 5 defa ameliyat olmuş. Biriktirdiği paranın hepsini ameliyatta harcamış. Şuan sağlık durumunun iyi olduğunu söyledi. Görüşme sayımız arttıkça onun da isteği "vize almak" oldu. Bu konu daha önceki görüşmelerimizde de gündeme gelmişti. Referans mektubu formatını bilmediğimi, bir örnek bulabildiği takdirde yardımcı olabileceğimi söylemiştim. Görüşmelerden birinde açıkça Türkiye'ye Vize Alma ve Afganistan dışına çıkmak isteme nedenini sordum Neden Afganistan'ın dışına çıkmak istiyorsun? sorusunu Yakub şu şekilde yanıtlamıştır:

"Önce Türkiye'ye sonra da Almanya'ya giderek orada çalışmak ve para kazanmak istiyorum. Sadece davet mektubuna ihtiyacım var. Büyükelçiliğe göndereceğim ve bana Türkiye vizesi vermelerini isteyeceğim. Kuzenim Almanya'da ve bana sadece Türkiye'ye gel ve ben seni Almanya'ya davet edeceğim diyor. Kendisinin Almanya'da üç tane dükkânı var. Biri restoran, diğerleri büyük marketler. Ayda 2.000 Euro kazanıyor. 5-6 ayda evliliğim için gerekli olan paranın yarısını kazanabilirim. Evlenmek için Afganistan dışına gitmek istiyorum. Çünkü Afganistan'da şartlar güzel değil fakat Almanya, Belçika gibi ülkelerde şartlar gayet güzel." *Sayed Yaqoub Hashimi, 20, Tacik, Bekâr, Kafe Çalışanı*

Yakub, kendisine nihai hedef olarak Almanya'yı belirlemişti. Benden istediği referans onun için bir araçtı. Aslında ülkeden çıkmasında ona aracılık etmemi istiyordu. Belki de yasadışı yollardan Avrupa ülkelerine göç etmeyi planlıyordu. Bu konuda onu ikna etmem zor oldu, ona yardım edemeyeceğimi anladığında bana karşı tutumu değişmişti.

Başka bir gün sağlık merkezinin İspanyol asıllı yaşlı Amerikalı hemşiresi Mama (Mommy/Mother: Anne anlamında) elinde süslü bir teşekkür belgesi ile kafeye gelmiş ve bunu Yakub'a vermişti. Yakub'un hiç bu kadar mutlu olduğunu görmemiştim. Meğer bunu vize başvurusunda kullanacakmış. Yakub, kahve hazırlamaya dalınca fırsatını bulup Mama'ya bu belgeyi hangi amaçla verdiğini

nazikçe sordum: "Bu sadece bir kâğıt parçası ve onun gönlünü kazanmak için, yoksa sadece bu belge ile ona vize kimse vermez" dedi.

Ülke dışına çıkmak isteme nedenleri konusunda her katılımcının farklı bir sebebi var. En baştaki sebep olarak çatışmalar gösterilmekte, fakat katılımcılardan durumu en iyi özetleyen Sayed Shuayeb öncelik olarak temeldeki işsizlik sorununa vurgu yapmıştır:

"Özellikle genç nüfus Afganistan'ı terk etme nedenlerinin başında işsizlik var. Sonra güvenlik sorunları da bunu etkiliyor. Ekonomik gelişmenin tamamlanamaması, insanların devlet desteğinden yoksun olması ve yolsuzluk gibi konularda herhangi bir yaptırımın yapılmaması da diğer nedenler bence." *Sayed Shuayeb Sadat, 32, Tacik, Bekâr, Tercüman.*

Sebepler genelde aynı işsizlik, güvenlik sorunu, ekonomi ve az gelişmişlik, sosyal güvence olmayışı ve sosyal adaletsizliktir. Afgan pazarında gezerken oturup çay içtiğimiz tercümanlık yapan Ali Haydar mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler konusunda şunları söyledi:

"Taliban (iktidara) gelince bazı insanlar çevredeki ülkelere kaçtılar. Taliban (iktidardan) gidince de bu insanların bir kısmı geriye döndüler. Pakistan'a gidenler geri döndüklerinde daha iyi halde geldiler. Çünkü okumuşlar, iyi beslenmişler ve Pakistan onlara bakmış. İran'a gidenler ise döndüklerinde haşhaş içmekten başka bir şey yapmıyorlardı." *Ali Haydar, 35, Hazara, Evli, Tercüman*

Çatışmalar nedeniyle meydana gelen göçlerde göç dalgalarının yönü öncelikle birinci kuşakta bulunan çevre ülkeler istikametindedir. Günümüzde bu durumu en yakınımızda Irak ve Suriye'den kaynaklanan göç hareketlerinde Türkiye tecrübe etmiştir. Diğer yandan mültecilere sunulan şartlar o ülkenin sistematik yapısıyla ilgilidir. Siyasi faktörlerin de devreye girmesiyle bu sistemli yapı etkilenebilmektedir. Ali Haydar'ın cümlelerinde Pakistan ve İran'ın Afganistan üzerindeki emelleri de mültecilere yönelik sergilenen tutum ve davranışları etkilemiştir.

3.1.9. Ataların Kahramanlığı

Her kültürde anlatılan övünç kaynağı bir takım öğeler bulunmaktadır. Alışveriş için dükkânına gittiğim Han Muhammed Türk ve Afgan halklarının kardeşliği ile cümleye başladıktan sonra babasını anlatmaya başladı:

“39 yaşındayım. 9 erkek 4 kız kardeşim var. Babamın görünüşü Mesut’a (Şah Ahmet Mesut) benzer ve çok güçlü bir adamdır. Çok iyidir.” *Han Muhammad Fawad, 39, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi.*

Çocukluktan itibaren kendisini çatışma ortamında bulan kişilerde manevi güç kaynağı olarak atalarının yaptığı kahramanlıkları anlatma yayma ve övünme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

3.1.10. Terör ve Güvenlik Ortamı: Duyarsızlaşma

Afganistan’daki güvenlik durumu ülkede yaşayan herkesin yaşamını derinden etkilemektedir. Ancak günlük yaşamda yapmış olduğum gözlemlerden en önemlisi kişilerin artık çatışmalara alışkanlık kazanması ve duyarsızlaşmasıdır. Bunu ilk defa tercümanımız bombalı saldırı ihtimalinin çok fazla bir günde "uçak bileti alıp gelebilirim, benim için sorun olmaz" dediğinde fark ettim. Sonunda ikna edip onu göndermedim, ancak tehlikeyi kabullenmekte oldukça zorlandım. Belki bu davranışında kendince cesaret ve korkaklık davranışlarına gönderme yapmaya çalışmıştı.

Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD/DEAŞ)'in Afganistan'daki faaliyetleri ile ilgili yapılan bir belgeselde⁴¹ ülkede 2014 Haziran ayından itibaren varlık göstermeye başladığı iddia edildiği ve gelecek dönemde Taliban karşısında güçlenmesi durumunda dengelerin değişebileceği, yerel halkın ise devletin yanında olmak, Taliban'ı veya İŞİD'i desteklemek dışında bir seçeneğinin

⁴¹PBS, Frontline, Najibullah Quraishi, “ISIS in Afghanistan”, 17 Kasım 2015. <<http://www.pbs.org/wgbh/frontline/film/isis-in-afghanistan/>>, Erişim: 20 Kasım 2015.

olmadığı vurgulanmıştır. Bu öngörünün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği zaman içinde görülecektir. Ancak toplum hayatında terörün olmadığı bir ortamda insani ilişkilerin normalleştiği, farklılıkların kabul edilebildiğini ve ötekileştirmenin azaldığını Han Muhammed şöyle vurgulamıştır:

“Taliban diyelim ki yok, dışarıdaki pazarda tüm insanlar size selam verir, yardım eder, çay ikram eder, yemeğe davet ederler. Kabil’de durum daha iyidir.” *Han Muhammad Fawad, 39, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi.*

Katılımcının söyleminde aslında misafir kavramına da bir gönderme vardır. Misafirin kutsal olduğu düşüncesi onun fikir ve görüşlerini geride bırakabilmektedir.

3.1.11. Arada Kalma: Devlet ve Terör Örgütleri

Gücün kimin elinde olduğu kentten kırsala yerel seviyede farklılık göstermesi Afgan erkeğini hayatını idame ettirme noktasında ikilemde bırakmaktadır. Geçim kaynağı açısından tarafsız bir vatandaş olarak yaşamak çok zor. Orduya katılmak veya Taliban savaşçısı olmak arasındaki tercih zorunluluğu genelde kırsalda geçerlidir. Hangi tarafa geçerseniz karşı tarafın düşmanı oluyorsunuz. Hem Afganistan Ulusal Savunma Güçleri (NDSF) hem de Taliban ödeme yapmakta, hatta Taliban’ın daha fazla ödediği bile söylenmektedir. Ülke çapındaki genel yoksulluk nedeniyle gelir kaynağı arayışı ön plana çıkmaktadır. Taliban’a katılımlarda etnik/mezhepsel faktörler önemli hale gelmektedir. Bir katılımcı Taliban’a katılımların genelde belli etnik gruplarda daha çok olduğunu şu şekilde iddia etmiştir:

“Hazaralar tarihte en zor şartlar altında çalışan ve helal kazananlar. Pakistan’a ve İran’a gidip okudular. Şuan eğitimli grup onlar. Biz barışçıyız, silah sesi duyulmaz bizim yaşadığımız bölgelerde. Taliban’a katılanlar çoğunlukta Peştun, Tacik ve Özbekler.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi.*

Çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmasını önleme çalışmaları devam etse de, BM desteğiyle devlet tarafından kısmen ilerleme kaydedilmesine rağmen terörist örgütler tarafından istismar edilmeye devam edilmektedir. Bu durum Afgan erkeğinin kaderini belirleyen faktörlerden biridir. Katılımcılardan biri görüşme esnasında geçmişte Afgan Ordusu'nun askere alım sistemi ile ilgili olarak şunları paylaşmıştır:

"1990'lı yıllarda orduya asker alırken erkeklerin paçalarını sıyırması istenir, bacaklarında kıl varsa ailelerine haber vermeden doğrudan doğruya askeri eğitime alırlardı. Artık öyle değil, 2011 yılından itibaren 18 yaşın altındaki çocukların askere alınması yasaklandı." *Abdül Harun, 38, Türkmen, Evli, Tercüman.*

Afganistan Ordusu için eli silah tutan erkek yaşı kaç olursa olsun savaşçı demektir. Askere alma işleminde "erkeklik" bacak kılları ile sembolize edilmiştir. Bu şekilde ayırt edici bir eleme sistemi kurulmuştur. Büyük ihtimalle *Bacha Posh*'ların (erkek gibi yetiştirilen kız çocukları) orduya girmesinin engellenmesi hedeflenmektedir.

3.1.12. Ekonomik Örgütlenme

Kabil'de yapılan gözlemlerde erkekler arasında işbirliğine dayanan para kazanma ve evin geçimini sağlama örgütlenmesi olduğunu tespit edilmiştir. Küçük ölçekli ticari ortaklıklar şeklindeki bu organizasyon ile ekonomik geçim sağlanmaktadır. Kamp içindeki dükkanlarda ortaklar arasında görev bölümü yapılarak işler yürütülmektedir. Dükkan ortakları genelde farklı mesafelerde de olsa akrabalık zinciri içindedirler. Sınırlı sayıda da olsa akrabalık bağı olmayanlar da mevcuttur.

"11 aydır bu kampta çalışıyorum. Dükkan benim değil, biz bu dükkânda 4 kişiyiz. Birimiz deri, biriniz peç (*askeri birlik sembol işaretleri, İngilizcesi badge*), birimiz de değerli taş işlerinden anlıyor. Kazancı birlikte paylaşıyoruz. Tek başıma böyle bir

dükkan kuracak gücüm yok." *Han Muhammad Fawad, 39, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi.*

Han Muhammed ve diğer üç ortağının hane halkları toplamını saydım. Dört aile toplam 29 kişi yaşıyor. Bu ekonomik ortaklığın yarattığı dayanışma gücü sayesinde yakın akrabalık bağı bulunan aileler maddi kazanç sağlamaktadırlar.

3.1.13. Mollaların Günlük Yaşama Etkisi

Afganistan'da dini açıdan toplumun önem verdiği ve sözlerini dinlediği bir kademe olan mollalar günlük yaşam ile ilgili yazılı olmayan kuralların da kaynağı halindedirler. Katılımcılardan Sayed bu etki ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

"Afganistan'da Mollalar halen etkilidirler. İki tip Molla vardır: %25'lik kısmı Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunlardır ve açık görüşlü kişilerdir. Genellikle Kabil ve Herat'taki mollalar bu şekildedir. Geriye kalan %75'lik kısmı ise kapalı görüşlü kişilerdir. Genelde kırsal bölgelerde meydana gelen olaylarda kışkırtıcı roller üstlenirler. Aslında bu şekilde kışkırtma sadece bir dine veya aşirete özgü değildir. Örneğin; Kuzey Kore'de de kişiler iktidara yakın kişilerin kışkırtmasıyla linç edilebilmektedir." *Sayed Shuayeb Sadat, 32, Tacik, Bekâr, Tercüman.*

Mollalar, toplumsal hareketlerin tetikleyicisi olarak peşine yüzlerce/binlerce kişiyi katabilmekte, hedef aldıkları kişinin ölümüne sebep olabilmektedir. En çarpıcı örneği Farkhunda olayı daha önceki bölümde özetlenmişti. Katılımcı başka bir toplumsal hareket tetikleyicisi olarak Kuzey Kore'den örnek vermek suretiyle üstü kapalı bir şekilde kendi dinini sosyal yapı yönüyle savunmaya çalışmaktadır.

Görüşme yaptığımız diğer bir katılımcı günlük yaşamdaki mollalardan bahsetti. Eğitimli mollalar medrese mezunu, diğerlerinin ise eğitimsiz ve halkın arasında dolaştıkları ve kendilerine "tebligatçı" dediklerinden ve bir çeşit

Müslüman misyonerliği yapan kişilerin en çok "Allah'a karşı gelmek (şirk)" argümanını kullandıklarından şöyle bahsetmiştir:

“Sokakta gezerken elinde tesbih ve Kur’an ile yanınıza yaklaşıp dinden bahsedenler var. Bunlara din tebliğatçısı (tebliğci) deniyor. Konuşmalarına bakınca insanları doğruya, iyiye yöneltmek istiyorlar. Ancak hiçbir eğitimleri yok, Kur’an-ı Kerim’i okuyup tam olarak ne demek istediğini anladıklarından şüphe ediyor insan. Onlara siz gerçeklerden bahsetmek için uğraşsanız, Allah’a karşı gelmek olarak algılayıp üzerinize yürürler.” *Mohammad Zarif Ghaznavi, 20, Peştun, Bekâr, Üniversite Öğrencisi.*

Dini açıdan genellikle muhafazakâr düşünce etkisinde olan Afgan erkeğinin hedeflerinden birisi Hacca gitmek olduğunu görmek mümkündür. Eline yeterli para geçtiği takdirde yapılacak en önemli işlerin başında Hac ibadeti geldiğini Tarık şöyle ifade etmiştir:

“Lise’de okuyorum halen, mezun değilim. Babam Molla, babam ve annem hacı, eşim de biz evlenmeden hacca iki defa gitmiş. Ben daha gitmedim. Küçük çocuğumuz büyüsün ve ben yeterli para biriktirdikten sonra ailece gitmeyi planlıyoruz.” *Tarık, 24, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi.*

Hac için gittiği takdirde yaşlılık döneminde itibarının daha çok artacağı kanaatinde. Bu itibarın hem ailesi içinde hem de çevresinde ona daha çok söz hakkı (bir çeşit bilgelik) kazandıracığına inanmaktadır.

3.1.14. Evlilik Şartlarını Oluşturmak

Afgan kadınlarının çoğunluğu evlenmeyi genç yaşlarından itibaren beklerken, Afgan erkeğinin de hemen her istediğinde evlenmesi diye bir husus söz konusu değildir. Görüşme yapılan katılımcıların çoğu evlilik konusunda etnik kökenin önemli olduğunu vurgulamakla birlikte değişmeyen tek şey başlık parasıdır. Afganistan’da bir erkeğin evlenebilmesi için çeşitli seçenekler ortaya çıkmaktadır. Bir erkek ya başlık parası ödeyerek evlenebilir ya kardeşi ölürse

onun eşi ile evlenebilir ya karşılıklı değiş-tokuş yoluyla berdel evliliği yapabilir ya da akrabalarından birinin mağdur olduğu bir suç (genellikle adam öldürme) nedeniyle tazminat olarak verilen kadın ile evlenebilir.

Alanda tanıştığım ilk Afganlılardan biri olan Türkçe konuşabilen çay ocağı sorumlumuz Muhammed Kasım ile yaptığımız görüşmede başlık parasının evlilik için önündeki en büyük engel olduğunu ve bu engeli aşmak için içinde bulunduğu çaresizliğini şu şekilde tasvir etmiştir:

“Daha önce de Türk askerinin çoğunlukla bulunduğu Kamp Doğan’da çalışıyordum. 5 aydır buradayım ve aylık 250 dolar kazanıyorum ve aynı zamanda annemle babama bakıyorum. 5 aydır burada çalışıyorum. Amcamın kızı ile nişanlıyım ve şuan tek düşüncem onunla evlenebilmek...evlenmemiz için 11.000 dolar başlık parası biriktirmem lazım. şu ana kadar 2.000 dolar biriktirebildim. Başlık parasını kızın babasına (amcama) vereceğim ve o parayla eşyalarımız alınacak. Ayrıca düğündeki saz ekibi ve yemek masraflarını da ben karşılayacağım. Ben burayı düşünmüyorum. Sadece nişanlımı düşünüyorum” diye cevapladı. Kafamda ne zaman para biriktirebilirim ve ne zaman onu okutabilirim düşüncesi var. Nişanlım 18 yaşında, Lise 12’nci Sınıf mezunu, imkânım olursa onu Üniversite’de okutmak istiyorum. Daha biriktirmem gereken 9.000 dolar var.” *Muhammad Kasım Qaris, 26, Özbek, Bekâr, Çay Ocağı Görevlisi.*

Kasım'ın ekonomik kazancı ile hedeflediği / biriktirmek zorunda olduğu para miktarı arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır. Tek iyimser yönü paranın miktarının belli olmasıdır. Akraba evliliği konusunda konuşmaya çalışıyorum. Bunun anormal bir şey olmadığı, Afganistan'da bunun bir kural haline geldiği görüşünde. Başka bir kız ile evlenmek istese "belki de başlık parası daha çok olabilir" diyor. Düğün törenine kadar izlenecek yol haritası belli. Bu süreçte kız tarafı ve erkek tarafı karşılıklı sorumluluk olarak addettikleri yapılacaklar listesini satranç hamleleri gibi oynayacaklar. Kasım, müstakbel eşinin evlendikten sonra okumasına imkân sağlayacağını vurguluyor. Bu bir

kadın için büyük bir şans olabilir, ancak Afganistan şartlarında zor bir durum, çünkü kadının üstünde (mümkünse erkek) çocuk yapma baskısı vardır. Bu nedenle okumak ya da eğitimine devam etmek kadın için başa çıkılması zor bir süreçtir.

3.1.15. Afganistan'ın Gizli Eğlence Dünyası

Tercümanımız Mir Muhammed ile konuşurken Kabil'de sadece yabancıların girebildiği, polis tarafından Afganlıların içeri sokulmadığı yerler olduğunu duymuştum. Güvenlik gerekçesiyle bu tür bir mekanı keşfetme imkanım olmadı. Katılımcılardan Emin ile yaptığımız görüşmede de bu konuda sadece yabancı kişilerin(yani bizler) değil Afgan erkeğinin de gizli eğlence dünyası olduğu şu şekilde gündeme geldi :

“Afganistan'da içki içiliyor, hem de gizlice. Mesela Kabil'de merkezde tuvalet kâğıdı satan bir dükkân var. Normalde o dükkânın kirası 1.500 \$ civarındadır. Ve o adam sattıklarıyla o dükkânın kirasını asla karşılayamaz, ama ben biliyorum ki o dükkânın arkasında içki içiliyor. Polise rüşvet verirsiniz görmezden geliyor. Zenginler ve yöneticilerden asker ve polisler haram yemek günah olmasına rağmen %90 haram yiyorlar. Fakirler hep fakir. Ben 10 yıldır çalışıyorum, şuan aylık 700 \$ alıyorum, ama kendime 4.000-5.000 \$'lık bir araba alamadım daha.”

Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi.

Görünenin arkasında görünmeyen/saklı başka bir dünya daha var. Bu yeraltı dünyasına zemin hazırlayan aslında muhafazakâr toplum yapısı ve baskıcı devlet yönetimidir. Ortaya çıkan tabloda muhafazakârlık argümanı altında İslam'ın haram dediği rüşvetin de meşrulaştırılmasına yardım ediyor. Rüşveti alan ise gücüne güç katıyor, çünkü yasa dışılık da güçlülerin tekelinde oluyor.

3.1.16. Oynayan/Dans Eden Erkekler: Bacha Bazi

Temmuz 2015 ayında düzenlenen bir toplantıda yanıma oturan bir meslektaşımınla Afganistan hakkında konuşurken buradaki erkeklerin zihniyetini özetleyen bir söz olduğunu söyledi: Türkçe'ye çevirdiğimde “kadınlar çocuk için, erkekler ise zevk içindir” cümlesinden yola çıkarak yaptığım araştırmada Bacha Bazi (Oynayan/Dans Eden Erkekler) kavramıyla karşılaştım (Independent, 2013; Public Intelligence, 2009). Konu ile ilgili olarak bu uygulamanın özellikle Kabil bölgesinde de gittikçe arttığına yönelik iddialar da mevcuttur (CNS News, 2014).

“Kuzeydeki Kunduz, Takhar, Faryab, Cevizcan, Mezar-ı Şerif gibi Özbek ve Taciklerin yoğun olduğu illerde yaygındır. Kapalı bir mekânda yasadışı ve gizli olarak yapılır. Ortaya 1-3 tane 10-16 yaş arasında erkek çocuklar (bacha) çıkarlar ve oynar. Bu çocukların ortak özelliği yasadışı silahlı çeteler tarafından kaçırılmış annesiz ve babasız çocuklardır. Ciltleri beyazdır, bunun için dışarıya güneşe çıkmalarına izin verilmez. Bu çocuklar oynarken etrafta 30 ila 70 yaşları arasındaki zengin adamlar bunları izlerler. Normalde bu çocuklarla cinsel ilişki yoktur, ancak Kandahar'da ilişkiye de girdiklerini duydum. Afganistan Anayasası (Kavani)'ye göre Bacha Bazi yasaktır.”

Katılımcı, Bacha Bazi ile haşhaş içmek arasında benzerlik kurunca kendiliğinden haşhaş konusunda anlatmaya başladı:

“Afganistan'da haşhaş içmek yasal değil, fakat gelenekseldir. Eğitimli kişiler düğünlerde, pikniklerde içerler. Sınırlı olarak içmek ve sınırlı bağımlılık normal bir şeydir.”

Katılımcı, geri plandaki düşüncüyü daha iyi tasvir edebilmek için Bacha Bazi ile Horoz Güreşi arasında kurduğu benzerlik üzerinden güç gösterisi, rekabet ve övünç nesnesi kavramlarına gönderme yapmıştır:

“Bacha Bazi, horoz dövüşü işe aynı, geri planda rekabet var. Zengin adamlar genç çocukları para karşılığında satın alıp, kız çocuğu kıyafetleri giydirip ortaya çıkarıp oynatıyorlar ve hangisi daha güzel oynuyor diye övünüyorlar. Bu çocukların bazıları kendi ailesiyle yaşıyor ve adamın eşi dâhil evdeki herkes bu çocuğu biliyor. Genelde zengin oldukları için başka bir ev kiralayıp orada yaşamalarını sağlıyorlar. Bu çocuklar sınırlı alanlarda yaşıyorlar. Hatta buna karşı olan kişilerce öldürülme ihtimalleri de var. “Afganistan’da en güzel kızlar ve en güzel erkekler Kandahar bölgesindedir. Buradaki Bacha Bazi’ler ile ilişkiye de giriyorlar. Kültürleri böyle...Sosyal bir baskı da var, zengin olan herkes yapıyor ve bu bir nevi kahramanlık gibi... Gelenek, İslam’dan daha önce geliyor.” *Mir Muhammed Shafi ANSARÍ, 39, Peştun, Evli, Tercüman.*

Erkeğin bir başka erkek üzerinde kurduğu tahakkümün bir örneği olan Bacha Bazi, zenginlik ve güç alameti olarak kullanılmaktadır. Afgan kültürü ile ilgili konuşan yabancıların dışarıdan bakış açısıyla verdiği en kötü / en iğrenç örnek olarak verilmektedir.

Benzer durum kız çocuklarının oynatılması anlamında kullanılan Zeneke Bazi için de geçerlidir. Kökeni ile ilgili net bir bilginin olmadığı bu uygulamaların kültürel faktörlerden kaynaklandığı öne sürülmektedir. Ortak noktaları, toplumda aile / kabile / aşiret ortamında sosyalleşemeyen kız veya erkek çocukları eğlence nesnesi haline dönüşmektedir. Ailelerin koruduğu bir çocuk Bacha Bazi veya Zeneke Bazi olmamaktadır.

Mir Muhammed ile Zeneke Bazi (Kız Oynatma) konusunda konuştuğumuzda "sahipsizlik" ve "başıboş olma" kavramlarının öne çıktığı görülmektedir:

“Bacha Bazi gibi yine kuzeydeki Kunduz, Takhar, Faryab, Cevizcan, Mezar-ı Şerif gibi illerde yaygındır. Aynı şekilde bu defa ortaya kız çocuklarını çıkarıp oynatırlar. Genelde bu kız çocukları Çingeneledendir. Kış mevsiminde sınırdan yasadışı

yollarla Pakistan'a geçerler." *Mir Muhammed Shafi ANSARÍ, 39, Peştun, Evli, Tercüman.*

Görüşme esnasında "kız çocukları oynatılıyorsa bunun ismi dansöz değil mi?" diye sordum ve Mela (Dansöz) kavramının farklı olduğunu öğrendim. Türk dizilerinden gördükleri ile kendi kültüründeki dansöz uygulamasını anlattı. Anlattıklarında başka bir "*underground*" mekan öğrendim. Yasal çerçeve içinde yasa dışılık olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Türk dizilerinden biliyorum, Mela (dansöz) sizdekinin aynısı...Zengin aileler düğünlerde dansöz getirirler. Her düğün salonuna dansöz getirilmesine müsaade edilmez. Belli yerlerdeki düğünlere getirilebilir. Kargha Gölü mesela Kabil'deki özgürlük mekânıdır. Askeri Akademi'nin yanındaki göl kenarında insanlar alkol de içer ve eğlenirler. Burada güvenlik tam olarak sağlanmıştır. Kimse kimseyi rahatsız etmez. Rahatsızlık yaratan kişiyi hemen gelir ve güvenlik personeli alıp götürürler."

Mir Muhammed Shafi ANSARÍ, 39, Peştun, Evli, Tercüman.

Araştırmanın bu bölümünde görüşmecilerin içinde bulunduğu psiko-sosyal şartlar ve kültürel ortamın betimlenmesine çalışılmıştır. Genel olarak Afgan erkeği psikolojik arka planda geçim kaygısı yaşayan, güvenli olmayan ortamda hayatta kalmanın kişisel yöntemlerini uygulamaya çalışan pragmatist ve fırsatçı bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış ve yaşam biçimi onun kadına bakış açısını da derinden etkilemektedir.

3.2. İKİNCİ KISIM: KADINA BAKIŞ

Araştırmanın çekirdek kısmını oluşturan bu bölümde "kadın algısı" konusunda Kabil'de görüşme yapılan 40 Afgan erkeğinden elde edilen bulgular gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Önce evlilik ile ilgili düşüncelerinden yola çıkılmış, müteakiben Afgan kadınları hakkındaki düşüncelerinden bahsedilerek

ve yaşadıkları ortamdaki sosyo-kültürel uygulamalardan faydalanılarak Afgan kadın algısı betimlenmeye çalışılmıştır.

Konu ile ilgili ilk kapsamlı görüşmeyi yaptığımız Ensan Dost isimli katılımcı ile Afgan kadının statüsü ve genel durumu ile ilgili olarak temel hususlarda bilgi vermiştir:

“Kadın ve erkek doğum ve ölüm konusunda eşittir. İslamiyet’te erkek ve kadınlar açısından herhangi bir farklılık belirtilmemiştir. Bu farklılık din tarafından oluşturulmamıştır, ancak insanlar bu farklılığı yapmışlardır. Kadın her toplum için önemlidir. Olması gereken de budur. Kadın toplumun kaynağıdır ve tüm erkekler bir anneden doğarlar. Anne bebeği karnında 9 ay boyunca taşır, çocukların sorumluluğu daha çok annenin omuzlarındadır. Erkekler kadına saygı göstermek zorundadırlar. Psikolojik olarak ve biyolojik olarak saygı göstermelidirler. Fakat tehlike durumu baş gösterdiğinde kadın her zaman ikinci sıraya geçmektedir.” ...”
Ensan Dost, 29, Tacik, Evli, Öğretmen.

Katılımcı, kadın-erkek eşitsizliğini ortaya çıkaran faktörün din olmadığını insanların (kültürün) bunu doğurduğunu, çatışma ve savaş ortamının ise yetiştirip büyüttüğüne vurgu yapmıştır.

Kadına duyulması gereken saygı ile çocuğun huyu üzerinde annenin zihinsel açıdan etkisine ve sosyalleşmenin temelini anne olması arasında şu şekilde bağlantı kurmaktadır:

“Afganistan’da psikoloji, kriminoloji gibi eğitim almış kişilere göre toplumu inşa eden tek unsur kadındır. Erkekler bebekliği boyunca ona süt veren ve çocukken ailede eğiten kadına saygı duymalıdır. Bu saygının gerisinde iki neden var: Birincisi 9 aylık hamilelik boyunca annenin zihnindekiler çocuğa da geçer fikri, diğeri ise doğumdan sonra çocuk toplum içinde anne sayesinde öğrenir. Anne çocuğunun geleceğini hazırlamak ister. Kadının amacına saygı duymak zorundayız. Bazıları şanslı bazıları ise şanssız...Burada bir atasözü var: “Anne bir eliyle bebeğinin beşiğini sallarken diğer eliyle dünyayı sallayabilir”. Anne sevgisi olmadan büyüyen

bir çocuk her türlü kötülüğü yapabilir. Mesela Stalin ve Hitler gibi annesiz ve babasız büyüyen iki çocuğun dünyaya neler yapabildiğini biliyoruz.” ...” *Ensan Dost, 29, Tacik, Evli, Öğretmen.*

Katılımcı, kadının değersizleştirilmesinin nedenleri konusunda kadına yüklenen olumsuz anlamları şu şekilde vurgulamıştır:

“Eski toplumda ve kültürde kadın kötülüğü çağırır. Adet döneminde kan kaybeder. Doğum esnasında kan kaybeder ve çocuk doğurur. İnsan vücudunun yakıtı kandır. Bu kan kaybetmesi onun doğru dürüst karar vermesini engeller. Geçmişte erkekler her şeyi kontrol etmekteydi. Günümüzde ise Angela Merkel gibi kadınları üst düzey pozisyonlarda görmek mümkündür. Afganistan’da ise kadın doğum yapar ve çocuk dünyaya getirir. Evlilikten sonra karar verme yetenekleri kaybolur. Genç yaştaki öğrencilerden de biliyorum ki gerçekten kapasiteleri çok fazla...” *Ensan Dost, 29, Tacik, Evli, Öğretmen.*

Kan ile yakıt arasında kurulan benzerlik kan kaybetmek (adet görmek) ile doğru /sağlıklı karar verme yeteneğinden kadının yoksun olduğu sonucuna götürmüştür. Evlilik öncesi ne kadar bağımsız kararlar (en basit haliyle evlenme konusunda) alabildiği belirsiz olan kadın zihinsel olarak güçlü bir varlık olarak nitelendirilmekte, ancak evlenmiş kadının ise karar verme yetilerinin köreldiği, bu nedenle kocasının güdümünde ve gölgesinde yaşaması gerektiği ifade edilmiştir.

Tarık ise kadın konusunda yapılan görüşmelerin hepsinde başlangıçta neredeyse herkes tarafından dile getirilen geleneksel söylem ile “kadınların çok değerli olduğunu” ifade etmiştir:

“2 yıl önce evlendim. 1 erkek çocuğum var ismi Muhammed Sudais. Benim de annem var, eşim var. Kadınlar olmadan biz de var olamayız. (beni de göstererek). Biliyorsun ki bir hadis var: cennet anaların ayakları altındadır” *Tarık, 24, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi.*

Wahab isimli katılımcı ile yapılan görüşme de konuya giriş yapmak adına genel durumu özetlemektedir:

“Evlilik konusunda genelde kuzenler arası akraba evliliği çok var. Evlilik konusunda ailelerin kökeni, dini ve siyasi geçmişi önemli. Nikâh açısında geleneksel evlilik ve medeni evlilik olmak üzere iki tür var. Belediyelerde gidip nikâh yaptırmak diye bir şey yok.” *Wahab Habib, 47, Tacik, Evli, Tercüman.*

3.2.1. Toplumda İdeal Kadın

Görüşmeler esnasında kadın algısı ile ilgili konulara giriş fiziksel özellikler üzerinden yapılmıştır. Katılımcıların bazıları fiziksel özellikleri açıkça ifade ederken, büyük çoğunluk fiziksel özelliklerden bahsetmemiştir.

Kadında beğenilen fiziksel özelliklerdeki değişimi bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Evlenden önce ailelerin birbirini seçmesinde en önemli şey ekonomik seviye. Gelin olacak kızda aranan özellikler ise birincisi Eğitim, ikincisi Güzellik. Afganlar kısa ve kilolu kadınlardan hoşlanmazlar. Erkeklerin en çok beğendiği kızlar uzun boylu, beyaz tenli ve zayıf özellikte olanlardır. Paktiya ve Paktika vilayetlerinde yeşil gözlü kahverengi saçlı kadınlar da var. 2000’li yıllardan önce hafif kilolu kadınlardan hoşlanılıyordu.” *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman.*

Fiziksel özellikler sorulmasına rağmen çoğu katılımcı kriter olarak manevi özellikleri sayma eğilimindedir. Aşağıdaki örneklerde "iyi bir Müslüman olmak" ve "örtünmek" anlamları öne çıkmıştır.'

“Birincisi, çok iyi bir Müslüman olması. İkincisi, iyi davranışlar sergilemesi. Üçüncü olarak, iyi bir aileden gelmesi ve en son olarak güzel olmasıdır. Güzellik, erkeğin bakış açısına bağlıdır.” *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Tercüman.*

“Müslüman olması, iyi davranışlara sahip olması, iyi giyinmesi.” *Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi.*

“Aradığım başka bir özellik yok. Sadece eşim olacak kadın Hicab’a saygı göstermeli ve giymelidir.”, *Mohammad Zarif Ghaznavi, 20, Peştun, Bekâr, Üniversite Öğrencisi.*

“Benim bakış açımdan, yaş, kilo ve boy sadece birer rakamdan ibaret, nezaket ve eğitim daha iyi bir aile kurmak için hayati öneme sahiptir.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi.*

“Tüm erkeklerin güzel görünümlü kadınları sevmesi normal ve doğaldır. Ben bunların yanında kibar, Müslüman ve saygılı olmasını da isterim.” *Abdül Ratib, 25, Hazara, Bekâr, Tercüman.*

“Fiziksel özellikler tabii ki önemlidir. Bence önemli olan ahlaklı, edepli olması daha önemlidir. Kadının eğitilmiş olması her şeyden daha önemlidir. Fiziksel açıdan ise bir kadın zayıf, uzun boyluluk gibi özellikler önem taşımaktadır.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman.*

Katılımcılardan bir tanesi genel söylemlerin dışında zihnindeki koşu / egzersiz yapan kadın imajından şu şekilde bahsetmiştir:

“Bir kadın egzersiz veya koşu yapmalıdır. Ben zayıf kadınları seviyorum. Bu şekildeki kadınlar çekicidir.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman.*

3.2.2. Medyada Kadın

Afganistan’da Türk dizileri çok popüler hale gelmiş durumda. Fatmagül’ün Suçu Ne?, Öyle Bir Geçer Zamanki, Beni Affet, Aşk-ı Memnu⁴², Adını Feriha Koydum, Muhteşem Yüzyıl vb. diziler televizyonlarda çok rağbet görüyor. Afgan pazarını gezerken dükkânlarda oturup sohbet ederken açık olan televizyonlarda gözlemlediğim kadarıyla, dizilerde kadınların kol, boyun, ayak

⁴² “Aşk-ı Memnu” dizisinin Taliban’ın baskısı ile yayından kaldırıldığı iddia edilmektedir.

vb. açık olduğu düşünölen bölümleri buzlanmış olarak gösteriliyor. Bu dizilerdeki kadın algısının erkekler tarafından çeşitli şekillerde anlamlandırılmaktadır.

Dükkanında alışveriş için bulunduğum Han Muhammed ile konuşurken Türk dizilerinin Afganlılar arasında yaygın olarak bilindiğinden ve halen iki kanalda gösterimde olan dizi kahramanı “Polat Alemdar” ile başladı görüşme. Han Muhammed TV kumandasını eline alarak kanalları değıştiriyor. Bu esnada program yapan bir kadın görüyorum ve kadınların TV’de rahatça program yapıp yapamadıklarını sorduğumda uygun kıyafet giydiğı takdirde sorun olmadığını şu şekilde cevapladı.

“Şu anda 30 kanalımız var. Afgan kanallarında kadınların katılımında herhangi bir sorun yok.” *Han Muhammad Fawad, 39, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi.*

Televizyondaki kadınlar hakkında görüştüğümüz Tarık ilk görüşmemizde aşağıdaki ifadeleri söylerken hatta beni bu konuda sorgulamaya çalışırken görüşmeden bir hafta sonra bir sabah dükkânının önünden geçerken TV’de egzersiz yapan kadınları dalgın bir şekilde izlerken gördüm. Beni fark edince kumandaya elini atıp kanalı değıştirdi.

“Türk televizyon dizileri bazen güzel, bazen kötü. Bazen kadınlar mini etek giyiyor ve televizyonda öpüşüyorlar. Müslümanlıkta böyle bir şey var mı? Afganistan dizilerinde bu tarz şeyler olmaz. Yabancı Amerikan filmlerinde bu gibi sahneler oluyor.” *Tarık, 24, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi.*

Bu görüşmede vereceğim cevabın aramızdaki iletişimi bozmasına izin vermeden “TV demek tercih özgürlüğü demek, istemediğın kanalı değıştirebilirsin” diyerek yanıtladım. Özgürlük (freedom) kelimesini bilmediğini söyleyen Tarık’ı bir hafta sonra sabah TV’deki egzersiz yapan kadınları izlerken görünce “ özgürlük nasıl gidiyor?” diye sorunca karşılıklı gülüştük.

3.2.3. İyi Eş Algısı

Katılımcılarla yapılan sohbetlerde “iyi bir eş nasıl olmalıdır?” sorusuna verilen cevaplar da çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Öncelikle önem verilen saygı duyma/ itaat davranışının genel olarak başörtüsüne, kocasına ve kocasının ailesine yönelmesi gerektiği konusunda sanki bir fikir birliği var:

“İyi bir eş, İslami davranışlara sahip olmalı, İslami Hicab’a saygı duymalı, eşine ve onun ailesine saygı duymalıdır.” *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Evli, Tercüman*

“Benim için davranışları ve Müslüman olması önemlidir. İyi bir eş, kocasını hayatın her bölümünde desteklemelidir” *Mustafa Amiri, 24, Tacik, Bekâr, Yemekhane Görevlisi*

“İyi bir eş, kocasına iyi veya kötü koşullarda yardım eder, onu bir arkadaşı gibi destekler ve asla yalnız bırakmaz.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

Kocasına yardım etmek ona koşulsuz hizmet etmek ile; desteklemek ise kocasının kararlarına itaat etmek ile aynı anlamda aslında. İtaatin nasıl olması gerektiğini ise bir katılımcı şöyle ifade etmiştir:

“İyi bir eş her zaman eşinin sözünü dinlemeli ve sorunsuz, iyi bir aile kurmalı” *Mohammad Zarif Ghaznavi, 20, Peştun, Bekâr, Üniversite Öğrencisi*

Önceliğini namus söylemine veren anlayış ise itaati toplumsal kurallara uygun davranış olarak tanımlamaktadır:

“Kadın için güzellik her şey değildir, namus, iyi davranış ve akıllı olması aranılan özelliklerdir.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

Saygı göstermek itaatin temelinde duruyor söylemlerin çoğunda. Kadın açısından günlük yaşamda zoraki bir saygı inşa edilmiş halde olduğu şöyle ifade edilmektedir:

“İyi bir eş demek eşine ve etrafındakilere karşı saygılı, edepli, anlayışlı olmalıdır. Çocuklarına iyi örnek olabilecek özelliklere sahip olmalıdır. Eğitilmiş ve terbiyeli olmalıdır. Görünüşü güzel, düzenli ve Müslüman olmalıdır.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

Müslüman görünüşe gönderme yapan katılımcıya göre Müslüman olmanın görünen yönü başörtüsü olduğunu anlatıyor. Başka bir katılımcı helal olan kadından bahsediyor. Amcasının kızının onun için helal olduğunu ifade ediyor :

“Bence iyi bir eş çeşitli özelliklere sahip olmasından önce helal, terbiyeli, eğitilmiş bir aileden gelmeli ve Müslüman olmalıdır.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Ailelerin iletişimi ve iyi anlaşması konusuna değinen bir katılımcı ile "iyi aile" kavramını açmaya çalışınca etnik/mezhepsel uyumdan bahsettiğini şöyle ifade etmiştir:

"Müslüman olması, iyi aileden gelmesi, güzel ve uzun boylu olması ve zengin olması." *Muhammad Asif Güneş, 20, Türkmen, Bekâr, Tercüman*

Bu soruyu Afganistan'da bir kadına yöneltme fırsatı bulabildiğimden dolayı sanırım şanslı olabilirim. Ancak konu Afgan kadını olunca sana göre iyi bir koca nasıl olur? sorusundan ziyade sana göre iyi bir kadın nasıl olmalı? şeklinde sohbe başladık. Üniversite öğrencisi Nilüfer'e göre iyi eş tanımı da erkeklerin tanımı ile şu şekilde örtüşmektedir:

“İyi bir eş İslami kurallara uymalı, kocasına saygı duymalı, kocasının malını/mülkünü sadık bir şekilde korumalı, çocuklarına dikkatli bir şekilde bakmalı, ailesini daha mutlu ve daha medeni yapmak için iyi fikirlere sahip olması gerekir.”
Nilofar, 20, Tacik, Bekar, Kafe Çalışanı/Üniversite Öğrencisi

İslami kurallar yine ilk sırada ve saygı bunu takip eden ikinci faktör. “Malı/mülkü korumak” nasıl olur diye sorduğumda ise evin yönetimi konusunda “kadının çocuklara çok iyi bakması, gereksiz harcama yapmaması, tasarruflu davranması, gereksiz alışverişlerden kaçınması” tutum ve davranışlarından bahsetmektedir. Nilüfer'in söyleminden çocukların da mal/mülk kapsamında fiziki bir anlam ifade ettiğini söylemek mümkündür.

3.2.4. Evlenme Şartlarını Taşıyan Erkekler

Kampın çoğunluğunun dinlendiği, kiliseye ibadete giden birkaç kişi dışında ortalarda kimsenin dolaşmadığı ıssız ve serin bir Pazar sabahı dinlenme yerinde çay içerken evlilik planı hakkında ayrıntılı bir şekilde konuşma fırsatı yakalayabildiğim Kasım geleceğe yönelik düşüncelerini benimle şu şekilde paylaşmıştır:

“Evlence en fazla 2 ya da 3 çocuk yaparım, çünkü bakmak çok zor. Babamın evi ile aynı bahçe içinde ayrı bir evimiz var, oraya yerleşeceğim. Başka bir yere geçerek annemi yalnız bırakmak istemiyorum” *Muhammad Kasım Qaris, 26, Özbek, Bekâr, Çay Ocağı Görevlisi*

Kasım, bahçesi ortak fakat fiziksel olarak ayrı giriş çıkışı olan bir evleri olduğu için kendini şanslı hissettiğini belirtti. Baba yanı yerleşim istemesindeki faktörlerden biri ekonomik (tasarruflu) olmasının yanında aile bağlarını koruyabilmek olduğu vurgulamıştır. Ebeveynlere bakma sorumluluğu da bir diğer faktör olarak karşıya çıkıyor. Hasta olan annesini hastaneye götürüp getirecek kimse olmadığını ifade etmiştir.

Sayed isimli katılımcı ile araştırmam hakkında görüşme yaparken konu ile ilgili arkadaşları ile de görüşebileceğimi söyledi, ben de bir kadın, iki erkek arkadaşını daha kurallar dâhilinde kampa davet ettim. Ancak Kabil’de intihar saldırısı olacağı nedeniyle alınan önlemler yüzünden güvenlik güçleri tarafından geçmelerine izin verilmeyince okuldan sınıf arkadaşı iki erkek gelememişti. Güvenlik önlemleri öncesinde erkenden kampa gelmeyi başaran Weeda ile birlikte Blue Cafe’de çay içerken görüştük. Weeda eğitilmiş bir Afgan kadını. Hindistan’daki Afganistan Büyükelçiliğinde çalışıyor ve Kabil’e üç haftalığına izin için gelmiş. Babası eski bir askermiş ve 1992 yılında bir çatışmada hayatını kaybetmiş. Sayed bir süre namaz kılmaya gittiğinde yalnız konuşma fırsatımız

oldu. Gülerek annesinin kumalarının olduğundan bahsetti ve üç tane annesinin olduğunu söyledi. Asıl annesi Kabil'de ve erkek kardeşiyle birlikte kalıyor, bir diğeri Hollanda'da ve diğeri ise Belçika'da. Weeda'nın söylediklerine göre Sayed ile evlenmelerinin mümkün olmadığını çünkü aynı mezhepten olmadıklarını vurgulamıştı.

Diğer yandan Afganistan'da görevli sivil bir yetkilinin konutunda görev yapan bahçıvan Habib ise yapmış olduğu dört evlilikte eşlerinin etnik kökeni ile ilgili olarak hiçbir bir sorun yaşamadığından bahsetmişti. Bu iki örnekte gördüğüm kadarıyla, evlilikte mezhepsel uyum/uygunluk etnik uygunluğa göre daha öncelikli olduğudur. Ancak bu konuda genelleme yapılamayacağı değerlendirilmektedir. Çünkü Afganistan'da şartlar kişilere, zamana ve mekana göre değişebilmektedir. Bu konuda hangi uyum sorunlarının yaşandığına yönelik çalışma kapsamında herhangi bir detaylı bulguya ulaşılamamıştır.

3.2.5. Başlık Parası Biriktirme

Berktaş (2014: 118), 7'inci yüzyıldan itibaren babasoylu evlilik biçiminde (baal evliliği), bir kıza talip olan erkeğin kız babasına (ya da vasisine), kızı alıp götürmenin karşılığı olarak, mehr ödediğini ifade etmektedir. Bu durum evlilik anlaşmasında kadının anlaşma dışında tutulmasına yol açmaktadır. Görüşmelerde başlık parası ile birlikte mehr ve anlaşma parası kavramları da sık sık geçmiştir. Hem başlık parası, hem de mehirden bahsedilirken sadece mehirden bahseden katılımcılar da bulunmaktadır.

Ataerkil aile yapısında çocukların bakımı ve büyütülmesi konusu annenin görev alanına girmesine rağmen, başlık parasını babasının kızını büyüttüğü için verilen bir bedel olarak görülmektedir. Bunun gerisinde ülkedeki istikrarsız güvenlik ortamında kızının güvenliğini sağlayıp sağlıklı olarak hayatta kalmasındaki en önemli etken olarak babanın güvenlik sağlayıcı rolüne

gönderme yapılmaktadır. Yapılan görüşmelerde Afganistan'daki başlık parası uygulamasının gerekçesi olarak "güvenlik içinde büyütme bedeli" ile birlikte başlık parasının kızın ev eşyalarının alınması için kullanılacak para olarak da görülerek meşru hale getirildiğine vurgu yapılmaktadır:

"Erkeğin ailesi kızın ailesinden kız istemeden önce babalar tarafından belirlenen para vardır. Buna Toyana denir. Başlık Parası çoğunlukla Peştun ve Özbekler arasında görülmektedir. Normalde Peştunlarda Toyana evin eşyalarının alınması maksadıyla kullanılması içindir. Ancak uygulamada %60'ı bunu yapar. Geriye kalanlarda bu parayı kızın babası harcar." Başlık Parası verildiğinde akraba evliliğine gerek kalmamaktadır. Afganistan'ın doğu vilayetlerinde (Kunar, Celalabad, Lagman vb.) yaşayan Peştunlar daha az başlık parası öderlerken; güney vilayetlerinde (Paktiya, Paktika, Ghost vb.) yaşayan Peştunlar daha çok para ödemektedirler. Hatta Tacik aşiretleri ve doğuda yaşayan bazı Peştunlarda Toyona ödenmez, bununla birlikte nişan töreni kızın babası tarafından yapılır ve evin tüm eşyaları kızın babası tarafından alınır. Günümüzde bazı mollalar başlık parası (Toyana)'nın haram olduğunu nadiren de olsa ifade etmeye başladılar. Ancak güneydeki bazı Peştun kabileleri ve Özbekler arasında özellikle geç yaşta evlilikler⁴³ için kullanılmaya devam etmektedir." *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

Bir arkadaşımın ofisinde tercüman olarak çalışan Ratib ile yaptığımız görüşmede başlık parasının ve mehrin Afganistan içindeki değişken miktarından şu şekilde bahsetmiştir:

"Başlık parası konusunda Afganistan'da her etnik grubun kendi kuralları var. Evet, burada toyana tüm etnik kökenler için ortak, ancak para miktarı değişiklik göstermektedir. Mesela, toyona Afganistan genelinde 2.000 \$ ile 10.000 \$ arasında değişebiliyor. Hazaralarda ise Mehr sadece 100 bin Afgani fakat Toyona 300 bin ila 400 bin Afgani olabilir." *Abdül Ratib, 25, Hazara, Bekâr, Tercüman*

⁴³ **Geç Yaştaki Evlilik** kavramı katılımcıya sorulduğunda, "erkeğin yaş itibarıyla 50-60 yaşında olduğu ve kadının ise normal evlenme çağına olduğu durumlar" şeklinde açıklama yapılmıştır.

Öne çıkan bir diğer kavram olan anlaşma parasını ise Mir Muhammed şu şekilde tanımlamaktadır:

“Ayrıca düğün döneminde ödenen anlaşma parası (*agreement money/pulibashqab*) denilen bir para vardır. Bu para iki defa ödenir: Birincisi erkeğin ailesi kızın ailesine kız istemeye gittiğinde çiçek ve şeker ile birlikte sepetin içine bir miktar para koyar. İkincisi ise Nişan töreninde ödenir. Bu iki paraya da Pulibaşkab denir.” *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

Başlık parasının her kültürde var olduğu düşüncesine sahip olan Walid, başlık parasının boşanmayı önleyici bir mekanizma olduğunu bekâretin korunmasına karşılık ödenen bir bedel olduğu düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kültür bu. Ne zaman evlenmek isterseniz kızın ailesine bir miktar para ödersiniz. Bu kızlarını satmaları için değildir, gelecekte boşanmanızı önlemek içindir. Mesela kasabadan dışarı çıktınız ve başka bir yere gittiniz orada başka bir kız bulup onunla evlenebilirsiniz. Dinimize göre bakire bir kız ile evlenilmesi gerekir. Ben bakire olmayan bir kızla da evlenebilirim. Bir kızın bakireliğini aldığınızda ondan 3 ay boşanamazsınız. Çünkü siz onun bekâretini almışsınızdır. İşte bu nedenle asla boşanmayı düşünmemeniz için para ödenir. Asıl sebep budur. Kur’an’da böyledir.”

Walid, Kabil merkezinde başlık parası uygulamasındaki değişimi, özelde babasının başlık parası ile ilgili genel pratiklerin dışında davrandığını ve çapraz kuzen evliliği örneği olan kız kardeşinin evliliği üzerinden şu şekilde ifade etmiştir:

“Benim kız kardeşim evlendi ve hiçbir para ödenmedi. Babam halamın oğluna dedi ki: oğlum senden tek istediğim kızımı mutlu et. Onu mutsuz görmek istemiyorum. Çalış ve aileni kur, kızıma iyi bak. Senden başka bir şey istemiyorum. Eğer bir şeye ihtiyacınız olursa her zaman arkanızdayım dedi. Babam subay ve ne düşünmesi ve nasıl konuşması gerektiğini biliyor. Dört yıl önce benim ablam evlenirken biz bunu yaşadık. Hindistanlılar, kuzeyliler, batılılar ve doğulular para nedeniyle bu

uygulamayı terk etmeye başladılar. Çocuklarının mutlu olmasını istemek paranın önüne geçmeye başladı. Para isteyen birisine yönelik olarak çocuğunu satmak mı istiyorsun diye çıkışlar yaşanmaya başladı. Kabil’de modern teknoloji ve demokrasi hâkim olmaya başladı.” *Walid Hamkar, 22, Tacik, Bekâr, Dükkân Çalışanı*

Mutluluğun aile içindeki önemine gönderme yaparken maddiyattan manevi duygulara geçiş ve modern bakış açısına ulaşma/modern gibi görünme gayreti vurgulanmıştır.

Başlık parası için bir işte çalışma zorunluluğunu dile getiren Yakub, sevdiği kız ile evlenmek için önündeki yol haritasının ülke dışına çıkıp para biriktirmek ve geri dönmek olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“20 yaşındayım ve 26-27 yaşında evlenmeyi planlıyorum. Belki de 30.000 \$ para ödemem gerekecek. Otel düğünü yapmak isterseniz ve herkesi davet etmek isterseniz bu miktar fazla oluyor. Başlık parası olarak 3.000-4.000 \$ ödemem gerekiyor ve buna Toyana deniyor. Peştunlar 20.000 \$ toyana öderlerken Tacikler 4.000-5.000 \$ toyana ödemektedirler. Fakat otel vb. parası için 10.000-15.000 \$ daha ödemem gerekiyor. Evlenmek istiyorsanız bu parayı ödemek zorundasınız. Ben 30.000 \$ para biriktiremezsem bekâr kalırım. Para biriktirmem için de Almanya, Belçika gibi kaynakların olduğu ülkelere gitmem lazım. Burada iş imkânları çok az ve ödenen para da çok az. İş yok, para yok, her şey bitmiş durumda... *Sayed Yaqoub Hashimi, 20, Tacik, Bekâr, Kafe Çalışanı*

Konuyu sadece başlık parası sınırlarında tutmak isteyen Sayed, erken yaşta evlilik konusu gündeme gelmesin diye evlenme yaşının 18 olduğundan bahsederek cümlelerine başladı. Dini açıdan da başlık parasının tasvip edilmediğini ancak yine de uygulamada kadının bir ticaret metasına dönüştürmek şeklinde varlığını devam ettirdiğinden şu şekilde bahsetmiştir:

“Burada kızlar 18 yaşından sonra evlendirilir. Kabil’de genel olarak resmi nikâh yapılmaktadır. Başlık parası olarak 10.000 \$ ile 20.000 \$ arası verilmektedir. Üç yıl önce Londra’da yaşayan amcam 20.000 \$ vererek evlendi. Bir de ilk görüşmede

aileye verilen “Toyana” denilen bir para vardır. Miktarı normalde 1.000-2.000 \$ arasındadır, fakat 8.000-10.000 \$’a kadar çıkabilmektedir. Aslında İslamiyet buna “haram” demiştir. Fakat eğitimsiz kişiler böyle yaparak kızlarını satmaktadır.” *Sayed Shuayeb Sadat, 32, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Başlık parasının nasıl ve ne maksatla kullanıldığı konusunda farklı ifadeler bulunmaktadır. Çocuklar üzerinde aslında anne emeği daha çok, fakat baba büyüttü şeklindeki söylemlerin gerisinde “güvenli şekilde, namusuna leke sürdürmeden büyüttü” anlamı yüküldür. Baba tarafından paranın kullanım maksatlarından bahsederken eşyaların modeli, kalitesi vb. ile ne miktarda paranın eşyalara harcanacağını belirleyen kişinin baba olduğunu bir Shabir şu şekilde ifade etmiştir:

“Ortalama 8.000 ABD doları olan Başlık Parası (*Toyana*) vardır. Çünkü bir baba kızını büyütüştür ve kızının yeni evinin eşyaları için bir miktar para harcayacaktır.” *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Tercüman*

Başlık parası ile mehr arasında fonksiyonel farklılıklar bulunmaktadır. Başlık parasının ev eşyalarını alma, mehrin ise kadının hayatını sürmesine destek olma amacı taşıdığı en çok vurgulanan hususlar olmuştur:

“Köylerde 40 bin Afgani (Afs), şehirlerde ise 100 bin Afganidir. Başlık parası ev eşyalarını almak için kullanılır. Mehr ise 100 bin Afganidir.” *Muhammad Habib Achal, 48, Özbek, Evli, Bahçıvan*

Başlık parası evliliğin geçerliliğini etkilememekle birlikte mehr nikâhın geçerliliğinin bir teminatı olarak görülmektedir:

Yaklaşık 5.000 Afgani civarında başlık parası (*toyona*) var, fakat Mehr İslami bir kural. Mehr olmadan yapılan bir nikah geçerli değil. *Baran Watan Dost, 36, Tacik, Evli, Şoför*

Mehr uygulamasındaki katılık ile başlık parası uygulamasındaki esnekliği Mustafa şöyle ifade etmiştir:

“Bizdeki evliliklerde sadece Mehir alınır, fakat Başlık Parası (Toyona) ailenin gelenekleri doğrultusunda alınmaktadır.”, *Mustafa Amiri, 24, Tacik, Bekâr, Yemekhane Görevlisi*

Her gün sabah koridorda karşılaştığım ve selamlaştığım Ferhat ile günlük temizlik sonralarında dinlenirken fırsat bulup yaptığım görüşmelerden birinde mehrin kadının hayatını sürme fonksiyonu açısından önemli olduğundan bahsetti. Ancak bu hayat sürdürebilmenin ne kadarlık bir zaman dilimini kapsadığından bahsetmedi. Diğer bir işlevin ise boşanma veya dul kalma ihtimaline karşı güvenceye dönüştüğünden şu şekilde bahsetmiştir:

“Ev eşyaları dâhil kızın hayatını sürdürebilmesi için 1 milyon ile 5 milyon Afgani arasında Mehir vardır. Başlık Parası (Toyona) ise vilayetlere göre değişiklik göstermektedir. Mesela Khost'ta 200 bin Afgani, Kapisa'da 100 bin Afgani...”
Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi

Emin ise toyonanın Hazaralarda olmadığını ancak mehrin sözde bir uygulama olarak yaşadığını, fiili olarak geçerli olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Fakirler genelde kızlarını başlık parası (toyona) karşılığı satıyorlar. Bizde böyle bir başlık parası uygulaması yok. Aga Khan⁴⁴'ın konu ile ilgili tüm Hazaralara talimatı vardır. “En iyi düğün, en az para harcanan düğündür” demektedir ve başlık parasını kesinlikle yasaklamaktadır. Mehr ise yazılı olarak var ancak kadına verilmiyor. İslam'a göre Mehr olmadan (dinî) nikâh yapılamaz. Eğer kadın Mehr konusunda erkeği bağışlarsa o zaman geçerli olabilir. Önce Mehr olarak geçen paranın kadına verilmesi lazım. O parayı kızın ailesi de alamaz. Normalde sadece kadının hakkı var.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Başlık parası ve mehrin kaynakları açısından karşılaştırıldığında; birincisinin kültürden, ikincisinin ise dinden kaynaklandığı katılımcılardan biri tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

⁴⁴ Aga Khani (Ağa Han): İsmailillerin dini lideridir.

“Mehr olmadan İslami kurallara göre nikâh kabul olmaz. Toyona İslami bir kural değildir, kültürden dolayı ödenir ve 7 bin ila 10 bin Afgani arasında ödenir.”

Muhammad Ramish Faizi, 21, Peştun, Evli, Kasiyer

Erkeğin birden fazla evlilik yapması durumunda (ikinci veya üçüncü evlilik) başlık parası miktarının arttığı ve bu artışın en temel nedeninin erkek ile kadın arasındaki yaş farkının olduğu şöyle ifade edilmiştir:

“Başlık parası vardır. Ama ülkemizde olmayan yerlerde de vardır. Bizim yaşadığımız yerlerde başlık parası 10 bin Dolar ile 30 bin Dolar arasında değişiyor. Bizim yaşadığımız yerde Mehir de başlık parasının içindedir. Normalde ikinci evliliklerde başlık parası çok olur. İlk evliliklerde miktar normaldir. Çünkü ilk evliliklerde genelde gelin ile damadın yaşları birbirine yakın olur.” *Ghulamsakhi*

Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman

Sadece mehr'den bahseden katılımcılarla görüşme esnasında konu başlık parsından açılmasına rağmen, aşağıdaki ifadelerde de görülebileceği gibi başlık parası kavramı söylemlerde geçmemiş ve mehr kavramından bahsedilmiştir:

“Yaşadığımız bölgede Mehr vardır. 5 bin dolar ile 10 bin dolar arasındadır. Buna düşün masrafları, çeyiz vb. dâhildir.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

“Mehr, tüm (etnik) milliyetler için farklıdır. Bizim köyümüzde Mehr yaklaşık olarak 2 bin dolar ile 4 bin dolar arasındadır.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman*

“İki çeşit mehr vardır: birisi nikahta ödenir ki buna Mehr-i Muaccel denir. İkincisi ise ömür boyu ödenir ve buna da Mehr-i Muacel denir.” *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

3.2.6. Afganistan'da Kadına Verilen Değer

Kabil şehir merkezinde iki üç defa araçlarla dolaşabilme ve çeşitli defalar helikopter yolculuğunda yukarıdan bakabilme şansım oldu ve burada en çok ilgimi çeken modern tarzda yapılmış büyük binalardı. Dikkatle bakınca bu

modern yapıların genelde düğün salonu (*wedding hall*) olduğunu fark ettim. Bu binalara verilen önemin geri planında yatan anlamı yaptığım görüşmelerde de anlamaya gayret ettim. Düğün yaparak etrafa bunu ilan etme gayesinin arkasında, bir rekabet ve altta kalmama anlayışı olduğunu düğünün yapılmasının evlilik akdinin önüne geçtiğini Yakub aşağıdaki cümleler ile vurguladı:

“Afganistan’da düğünlere çok önem verilir. Evli olmaktan çok düğün yapmak daha önemlidir. Düğünler mutlaka yemekli olur. Düğün yapmak için ailelerin parası yoksa etrafından borç alır, ucuz olsa yemeğini verir. Düğün başlayınca düğün salonu sahibi masaları gezer ve kaç kişi gelmişse sayarak ona göre parasını alır.” *Sayed Yaqoub Hashimi, 20, Tacik, Bekâr, Kafe Çalışanı*

Afganistan’ın uzak ve kırsal alanlarında yaşayan çoğunluğu teşkil eden kadınların değerleri ile şehirde yaşayan kadınların liberal değerlerinin çatıştığı belirtilmektedir. Bu nedenle yaygın kanaat, kadın hareketine katılan kadınların da geleneksel Afgan değerlerine isyan ettikleri yönündedir (Hassan, 2010:3).

Şekil-6: Kabil’deki Bir Düğün Salonu Fotoğrafı (NBC News, 2015).

Kırsal alanda yapılan düğünlerin mekânsal olarak farklı bir yerden ziyade erkek evinde yapıldığını Mir Muhammed şu şekilde anlatmıştır:

“Kına gecesi (*henna*) yapılır. Devamındaki gün düğün yapılır, ancak şehirlerdeki gibi otellerde yapılmaz. Erkeğin evinde yapılır. Nikâh işlemi camide molla tarafından yapılır. Gelin ve damadın tarafından babalarını temsil etmesi için seçilen vekiller (Pedervekil) de nikâh işleminde bulunurlar. Herkes tarafından bizim kadınlarımız ve kızlarımız görülecek diye resmî nikâh yapmıyorlar.” *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

Yerel düzeyde mollalar tarafından verilen resmî belge evlilik cüzdanı yerine geçmektedir. Şehirlerde ise; Anayasa Mahkemesi tarafından verilen resmî belgenin evliliği meşru hale getirdiğinden bahsedilmiştir:

“Düğünler yapılırken en az 5 bin kişinin davet edilmesi ve salona gelmesi bir kuraldır. Bu kuralın uygulanması Belediye, Adalet Bakanlığı temsilcileri tarafından düğün yerine gelerek kontrol edilir. Kuralı ihlal eden kişi hakkında 16 bin Afgani ceza uygulanır.” *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

Afganistan’da kadın-erkek ayrışmasının yansıdığı mekânlardan biri olarak düğün salonları karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu ayrışmanın “akrabalara özel” istisnaları olduğunu kendi dükkânında yaptığımız görüşmede Waheedullah şu şekilde anlattı:

“Düğün yapılırken düğün salonu iki kat olarak kiralanır ve hazırlık yapılır. Bir katında erkekler, diğer katında kadınlar düğün yapar. Damat önce erkeklerin olduğu kata gelip gelenler ile selamlaşır. Sonra da kadınların olduğu kata geçer. Kadınların katına geçme hakkı sadece damat ve damadın erkek akrabalarına vardır.” *Waheedullah Safi, 27, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi*

Şehirlerde yapılan düğünlerde davetli sayısı o düğünün itibarını artıran bir faktör olarak algılanmaktadır. Afgan standartlarına göre düğünlerdeki davetli sayısının bin kişiyi aşabildiği belirtilmektedir (Nordberg, 2016: 24). Görüşmelerde bunun nedeninin köy düğünlerinde yerleşim yerinin küçüklüğü

nedeniyle tüm sosyal çevrenin haberdar olması kolayken, şehir düğünlerinde tüm akraba ve tanıdıkların haberdar olup katılması ile evliliğin çevredekilere ilan edilmesi olduğu belirtilmiştir. Düğünlerdeki zengin olmasalar gösteriş amacıyla dolayı abartılı şekilde yapılan masrafların ağırlığı yüzünden “borç ile düğün yapmak” olgusundan şu şekilde bahsedilmektedir:

“Düğüne 5.000-6.000 kişinin davet edilmesi de bir zorunluluk gibidir. Kabil’deki Uranuz Hotel ve Star Hotel gibi lüks otellerde her akşam düğünler yapılmaktadır. Burada yapılan düğünlerdeki yemekler kişi başı en az 20 \$ olduğunu biliyorum. Bu düğün masrafları da damat için başlık parasının yanında ilave masraflardır. Bu şekilde yapılan düğünlerdeki maksat gösteriş ve rekabettir. Çok kişi çağrılarak düğün ile ilgili birçok kişiyi bilgilendirme amacının gerisinde sonradan yapılan düğün ile gurur duyularak daha güçlü ve daha zengin olduğunu kanıtlamak istemektedirler. Ben sadece böyle gösterişli bir düğün için Kabil merkezindeki arazisini satanlar biliyorum.” *Sayed Shuayeb Sadat, 32, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Düğünlerde yapılan masrafların yanında geline takılan takılar da tarafların ekonomik gücüne göre değişebilmektedir. Diğer yandan evlilik sonrasında doğacak çocuk durumuna göre de kadının statüsünü belirleyen bir sembol olarak görülmektedir. Nordberg (2016:39)’e göre, altın portatif bir nakit teşhiri bir kadının iyi bir eş ve anne olarak statüsüne işaret etmektedir. Doğurgan karısı olan bir erkek onu ele güne karşı altınla onurlandırmaktadır.

Afganistan’ın katı kuralları içinde düğünlerde gelinliklerin çok da kapalı olmadığından bahsederken Ali Haydar isimli katılımcı Türk dizileri üzerinden karşılaştırma yapmaktadır. “Kadınlara özel” gizlilik seviyesinde icra edilen düğünlerden şöyle bahsetmiştir:

“Aşk-ı Memnu dizisindeki Bihter’in (Beren SAAT) kıyafetleri buradaki gelinliklerin yanında sönük kalır. Düğün salonunda herkes kadın olduğundan dolayı kimse başkasına anlatmaz içeride gördüklerini” *Ali Haydar, 35, Hazara, Evli, Tercüman*

Katılımcı düğün salonu içindeki mahremiyet sınırlarını vurgulamıştır. Afgan kadınının giyim-kuşamı konusunda kıyafetinin tamamının veya bir kısmının görüldüğünün anlatılması mahremiyeti ihlal eden bir durum olarak algılanmaktadır.

Düğünlerin erkekler tarafından kuralların dışına kısmi süreli olarak çıkılabildiği bir tören olduğu ve kutlamak için erkeklerin gizlice alkol alabildiklerini Emin isimli katılımcı şu şekilde belirtmiştir:

“İki taraftan da aileler ve akrabalar yemeğe davet edilir ve oyun oynanır. Düğünlerde erkekler özellikle de gençler gizlice içki içerler. Kuru üzümünden yapılan şarap içiliyor gizlice. Kadınlar içmez.”, *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Dört evlilik yapmış Muhammed Habib isimli katılımcı başından geçen evlilikleri özetlerken “kadının tadına bakmak” olarak nitelendirmiştir. Mutluluk tanımını ise Leyla ile Mecnun benzetmesi üzerinden şu şekilde ifade etmiştir:

“Eşlerimden birincisi Tacik, ikincisi Peştun, üçüncüsü Özbek, dördüncüsü ise Hazara...(gülerek) Ben herkesin tadına baktım. Onların hiçbirine asla kötü bir şey söylemedim. En çok Peştun ve Hazara beni mutlu etti. Leyla ve Mecnun gibi yaşadım. Köyde eşine küfreden, yüksek sesle konuşan, eşini döven de var. Köyde kadınların hiç önemi yok. Eşek gibi çalışıyorlar.”, *Muhammad Habib Achal, 48, Özbek, Evli, Bahçıvan*

3.2.7. Nikâh ve Evlilik Süreci

Mir Muhammed kendi evlilik sürecinden örnek vererek farklı şehirlerden olan kadın ve erkeğin nikâh sürecini şöyle özetlemiştir:

“Ben Kabil'denim, eşim Laghman'dan. Evleneceğimiz zaman eşimin kayıtlı olduğu Laghman'a gittik ve oradan belge aldık. Daha sonra düğünümüzü Kabil'de yaptık.

Nikâh yapılacaksa Kadının bölgesinde Polis Bölgesi (PD: Police District)⁴⁵nde yapılması gerekiyor. Erkek ve kadın birlikte hatta aileleri de dâhil kadının kayıtlı olduğu bölgenin PD'sine giderek işlemleri burada yapmak zorundadırlar. Evli çiftlere kadının kayıtlı olduğu PD'den "**Nikahname**" verilir. Sebebi ise nikâh esnasında kadın **tezkeresinde** hangi PD'den olduğunu beyan etmek zorundadır. Babasının kimlik kartını da beyan etmek zorundadır. Bu nikahname ile çiftler 15 gün içinde şahitlerle birlikte Hâkim (Kazi)'e gitmek zorundadırlar. Kazi da bu belgeyi kontrol eder ve resmi yazı olarak Mahkeme'ye (Supreme Court) gönderir. Evlilik Cüzdanları 2002 yılından beri Darice ve İngilizce olmak üzere iki dilde..."

Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman.

Farklı bölgelerde yaşayan kişilerin evliliklerinde kadın arazi, ev vb. gibi taşınmaz bir mal olarak görülmekte ve sadece o bölgenin asayiş birimleri veya remi yetkilileri tarafından takip edilmektedir. Erkekler için geçerli olmayan bu kural, kadının "nesneleştirilmesine" yol açan uygulamalardan biridir.

Kırsal alandaki nikâh ile ilgili olarak Afganistan'da Batılı tarzda resmi nikâh veya devlet nikâhı olmadığını Shabir Ahmad (30, Özbek, Tercüman); "İslami evlilik, köyün Mollası tarafından yapılır. Resmi nikâh veya devlet nikâhı yoktur" şeklinde ifade etmiştir.

Afganistan'da modern anlamda resmî bir nikâh işlemleri süreci bulunmamaktadır. Mevcut dini nikâh sürecini katılımcılardan bazıları şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Sadece dini nikâh vardır. Hoca veya din adamı tarafından nikâh kıyılır. Resmi nikâh yoktur." *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

⁴⁵ **Police District (PD):** Afganistan Güvenlik Güçleri tarafından şehirlerdeki sorumluluk bölgelerinin kolaylaştırılması ve meydana gelen olayların takip edilmesi amacıyla yapılmış olan polis sorumluluk bölgelerine verilen isimdir.

“Benim yaşadığım yerde genellikle resmi evlilik azdır, hepsinde sadece geleneksel İslami nikâh vardır.” *Mustafa Amiri, 24, Tacik, Bekâr, Yemekhane Görevlisi*

“Dini nikâh, imam tarafından yapılır. Resmi nikâh ise nikah (evlilik) cüzdanına ihtiyaç duyulmadıkça yapılmaz. Ülke dışına falan çıkacağı zaman lazım oluyor.”
Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman

“Yaşadığımız yerde genellikle dini nikâh oluyor, fakat resmi işlerde resmi nikâh kağıdı Anayasa Mahkemesinden alınır.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

“Dini nikâh, evde yapılır Kuran’dan ezbere 30 sure okunduktan sonra yemek yenilir ve müzik olmaz.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

Kasım isimli katılımcı ile yaptığım görüşmelerden birinde eşlerin birbirini tanıma süreci olan nişanlılık sürecinde meydana gelen bir anlaşmazlık nedeniyle nişanın bozulması durumunda, başlık parasının geçerliliğini yitirdiğini ayrıca kadının nişanı bozmak ve başka biriyle evlenmesi için eski nişanlısı olan erkeğin iznine tabi olduğu ve nikâhtan vazgeçilmesi durumunda kadının başına gelen durumu şöyle belirtmiştir:

“Nişanlılık bozulursa erkek izin vermezse kız başkası ile evlenemez. Bu durumda başlık parası da yanıyor. Nikah kıyılırken, kız tarafından bir ve erkek tarafından bir şahit gelir ve onların huzurunda Molla bu nikâhı kıyar. Evlenen kız bir ay içinde vazgeçerse boşanma olabilir, ancak bir aylık süreden sonra vazgeçerse hükümete veriyorlar ve zindana atıyorlar. Zindanda dört-beş yıl kalır.” *Muhammad Kasım Qaris, 26, Özbek, Bekâr, Çay Ocağı Görevlisi*

Sürenin bir ay olması konusunu açıklamasını istediğimde aslında otuz günlük süreden bahsetmediğini, burada geçen “ay” kavramının kadının adet (regl/menstrüasyon) döngüsünü kast ettiğini anladım. Kadın evlendikten sonra bir kez adet (regl/menstrüasyon) gördükten sonra zina suçu ile itham edilmektedir. Görünen suçu resmi olarak zina olsa da kendi ailesi tarafından “beceriksizliği” ile evliliğini yürütemeyen, erkek ve ailesi tarafından ise kocasına

yönelik “ihanete eş değer” bir suçlamayla karşı karşıya kaldığı şeklinde yansıtılmaktadır. Aslında suçu geride kendi evliliği üzerinden inşa edilen ekonomik ve politik düzenin alt üst olmasına sebep olarak ödenen/alınan başlık parasının yanmasına, temelinde çıkar/rant sağlayan bir ittifakın oluşmasını engellemektir.

“Düğün günü sabah saat 09’da Cemaathane dediğimiz yere gidilir. İmam önünde kız, erkek, şahitler huzurunda evlenilir. İmam üç kez sorar. Ardından belge verirler. Afganistan’da evlilik cüzdanı yoktur. Başvurularda 2-3 gün süre içinde Nikahname alınabilir. Benim annem ve babamda yok mesela. Yurtdışına gitmek için buna gerek var.”, *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Mir Muhammed ile antropolojide “levirat evliliği” denilen kadının kocasının ölmesi durumunda kocasının erkek kardeşiyle evlenmesi ile ilgili olarak yapığımız görüşmede kadının evlilik tercihi konusunda sınırlanmasından ve yönlendirilmesinden şu şekilde bahsetmiştir:

“Tacik ve Peştunlar arasında evli kadının kocası öldüğünde kadın kocasının kardeşiyle evlendirilir. Kadının kendi erkek kardeşi “yabancı biriyle evlenme” diye yönlendirir. Kadının burada seçim şansı yoktur.” *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

Böylesi bir durumda yabancı tanımında bir genişleme ve kadını kısıtlama söz konusudur. Yabancıнын öncelikle mezhepsel sonra da etnik olarak farklı olması değildir söz konusu olan, kocasının çekirdek ailesindeki erkekler dışındaki tüm erkekler yabancı olarak tanımlanmaktadır. Evlilik tercihi konusundaki bu baskının kadının evlendiği aileye bir karşılık (başlık parası) ile verilmesidir. Kadının her şeye rağmen direnerek başka biriyle evlenmesi durumunda yine “namus” kavramı üzerinden gerisinde aileler arasında borçlanmanın olduğu bir duruma dönüşeceği kesindir.

Mir Muhammed kadının anlaşmazlık veya adam öldürme suçlarının karşılığında tazminat olarak verilmesine yol açan olayları ve aile/aşiret meclisinin konu ile ilgili arabuluculuk faaliyetlerini şöyle anlatmıştır:

“Peştunlarda adam öldürme suçunda öldüren kişi Jirga (aile/aşiret Meclisi) kararına uymak zorundadır. Aile meclisi üç yönde karar verebilir: 1. Cinayetin faili kız kardeşini/kızını ölen kişinin kardeşine verir. Kadının böyle bir durumda da herhangi bir seçeneği yoktur. 2. Böyle bir durumda anlaşmanın sağlanması için bir miktar nakit para da ödenebilir. Anlaşma Parası denilen bu paranın miktarına Jirga (Aile Meclisi) karar verir. Günümüzde birinci öncelik paranın ödenmesi yönündedir. 3. Fail aile zengin ise her ikisi birlikte uygulanması kararı verilebilir. Yani hem karşıdaki mağdur aileye kız verilir ve hem de nakit para ödenir.” *Mir Muhammed Shafi ANSARÍ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

Her durumda kadının bekleyen sonuç kendi evlilik tercihini yapamayarak düşmanın ailesinden bir erkek ile zorla evlenmektir. Vazgeçilmez biçimde psikolojik ve sosyal şiddetin ağırlarıyla örülü olan bu zoraki evlilik (*nekah ecbari*) yolunda yapacağı her olumlu/olumsuz davranışın karşılığında fiziksel şiddete uğraması da büyük ihtimaldir. Bunun belki de nedenlerinden birisi ölen kişinin intikamının kadın bedeni üzerinden alınmasıdır. Gizlenmiş şekilde temelde cinsellik içeren bu intikam fiziksel, psikolojik ve sosyal formlarda yine kadına yönelmektedir.

Hukuki durumların geleneksel çözüm yöntemi ile sonuca ulaşıldığı bu durumların erken yaşta evlilik ortaya çıkarması da büyük olasılıktır. Muhtemelen geçmiş dönemde de -şimdi olduğu gibi- aileler/aşiretler arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde öncelik paranın ödenmesi yönündeydi, yani politik/ekonomik çıkar yine devrede. Jirganın kararının zenginleri ne derecede koruduğu muhtemelen duruma göre değişebilse de katılımcının ifade ettiğine göre zenginlik böylesi bir durumda bazen avantajlı olmamaktadır.

Nikâh için kadının bağlı olduğu vilayete gidilmesi kadının “taşınmaz mal/mülk” olduğu algısını ortaya çıkarmaktadır. Bunun görünürdeki bir nedeni etnik/mezhepsel gruplar arasında kız alıp vermenin takip edilme yöntemi olmaktadır. Çünkü kadının hangi etnik/mezhepsel gruptan biriyle evlendiği hem ailesinin (kendi anne ve babasının) hem de gelecekte çocuklarının en önemli utanç veya gurur kaynağı olacaktır. Takip kadın üzerinden yapılıyor ancak kayıtlar elle (herhangi bir nüfus vb. veri tabanına girmeden) yapıldığından vilayetler arası koordinasyon bulunmamaktadır.

Katılımcının ifade ettiği, nikah belgesinin genellikle karı-kocanın birlikte yurtdışına çıkmak istemesi durumunda alınması onun dışında resmi belge olmaması ülke içindeki demografik hareketlilik için resmi belgeye gerek olmadığı sonucunu da çıkarmaktadır. Sonuçta takip edilen kadın olsa da bu aslında göstermelik bir takip, erkeklerin takip edilmesi söz konusu değil. Görünen kontrolün aksine derinlerde bir kontrolsüzlük gizlenmiş durumda ve bu boşluğun insan ticaretine (kadın ve çocuk ticareti) yol açması çok kolaydır.

3.2.8. Çok Eşlilik

Kadının bedeni, sadece üreme için değil eğlence için de her zaman kocasının emrindedir. Çünkü erkek cinselliği gerekli bir şey olarak görülmektedir. Eğer kadın boyun eğmezse kocası hayal kırıklığına uğrayabilir ve gözü dışarı kayabilir diye düşünülmektedir (Nordberg, 2016: 88). Berktaş (2014: 118), babasoylu evlilik biçiminde erkeğin sınırsız çok sayıda kadın hakkı olduğunu belirtmiştir. Afganistan'da bir erkeğin birkaç karısının olması refah ve prestij göstergesi, aynı zamanda bu kişi için erkek evlat sahibi olma şansını arttırma gücü olarak görülmektedir (Nordberg, 2016: 128). Araştırmada çok eşlilik ile ilgili elde edilen bulgular şunlardır:

“Peştunlarda ve Taciklerde, bir evlilikte üç tane kız çocuk doğmuşsa üçüncü çocuktan sonra kızlardan biri (muhtemelen en son doğan ve küçük yaştaki) erkek gibi yetiştirilir. Veya üç kızı olan erkek erkeğin ailesinin de baskılarıyla eşinden boşanmadan ikinci evlilik yapabilir. İkinci eşe zan-ı doğum (Kuma) dendir. Böyle bir durumda ilk eşin aile içinde itibarı ve konumu azalır.” *Mir Muhammed Shafi ANSARÍ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

Görüşmelerde ikinci evliliklerin erkek tarafından kadının fiziksel özelliklerinin beğenilmemesi ve erkeğin de zoraki evlilik tercihi nedeniyle yapıldığını söyleyen tek katılımcı Jamil (Cemil) bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Erkeğin başka bir kadınla evlenmesinin ilk nedeni eşinin yeterince güzel olmamasıdır. Bu nedenle başka bir kadınla evlenir. Ayrıca diğer bir neden ise ilk eşini kendisinin değil ailesinin seçmiş olmasıdır. Böylelikle ikincisinde kendi istediği kadın ile evlenir.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman*

Fawad ve Amirjan isimli katılımcılar erkeğin birden fazla kadınla evlenmesinin önünde engel olmadığını ancak bu konuda erkeğin ekonomik gücünün belirleyici olduğunu şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Hayır, yaşadığım yerde ve ailemde çok evlilik hiç görmedim. Ama öyle insanlar var. Çok eşliliği yapanlar için herhangi bir engel yoktur.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

“Çok eşlilik, genelde lüks yaşayan, zengin, güçlü ve savaş baronları (warlord) arasında genellikle daha yaygındır.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

Bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göçlerde kadın gittiği ülkede kuma durumuna gelebilmektedir. Örneğin; Suriye krizi sonrasında Türkiye'nin güney illerinde yapılan ikinci evlilikler veya az miktar başlık parası ile yapılan evlilikler bu durumu ortaya çıkartmaktadır. Kadını zayıf ve muhtaç duruma düşüren savaş veya fakirlik gibi durumların da çok eşliliğe neden olduğunu Muhammed Asif isimli katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Yaşadığım yerde hiç çok eşlilik yok. Savaş ve fakirlik olduğu için sonuçta halkın başka bir ülkeye muhacir olmasına neden oluyor.” *Muhammad Asif Güneş, 20, Türkmen, Bekâr, Tercüman*

Emin isimli katılımcı çok eşlilik durumunda aile içi entrikalar çıktığını ve ikinci kadının elde ettiği avantajlı statüyü şu şekilde ifade etmiştir:

“Çok eşlilik olduğu zaman kumalar arasında tartışma, kavga, zehirleme, çocuklarını öldürme gibi olaylar yaşanabiliyor. Erkek açısından ikinci eş yeni olduğundan dolayı daha değerlidir.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Her biri farklı etnik gruplardan olmak üzere toplam dört evlilik yapan Habip isimli katılımcı kız kardeşinin evliliğindeki kuma olayını şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben dört evlilik yaptım, ancak asla kuma olmadı. Hastalık vb. nedenlerden dolayı ölünce evlendim. İlk eşim roket saldırısında kaybettim, ikincisi doğumda öldü, üçüncüsü de hastalık nedeniyle öldü. Toplam 8 çocuğum var. 2 tanesi ilk eşimden, 6 tanesi de şuan ki eşimden. Kız kardeşimin kocasında 9 çocuk var ve iki eşi var. Kız kardeşim şuanda kuma durumunda. Kocasını çok zengin ve köyün ileri gelen büyüklerinden... Kız kardeşim ondan korkuyor ve onun hakkında olumsuz konuşamaz. Çocukları büyüdü, evlendiler.” *Muhammad Habib Achal, 48, Özbek, Evli, Bahçıvan*

Ghulam, çok eşlilik nedenleri ile birlikte kadınlar arasındaki sorunların mekansal ayrışma ile giderildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bazıları kocası vefat ettiği için kocasının erkek kardeşinin ikinci eşi oluyor. Ve bazıları da çocuk olmadığı için veya erkek doğuramadı diye çok evlilik yapar. Az sayıda da olsa parası çok olduğu için evlenenler de bulunmaktadır. Bu durumun sonuçları farklıdır. Eğer eski eşi yukarıdaki nedenleri kabul ediyorsa sorun yok, genelde eşlerin anlaşmaları zordur. O yüzden farklı şehir veya farklı evlerde yaşarlar.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

Katılımcı çok eşlilik nedenlerini üçe ayırmıştır: Birincisi kocası vefat eden kadın eski eşinin erkek kardeşine kuma olmaktadır. Hiç evlenmediyse ilk

eşi olur, ancak bu erkek başka bir kadın ile evlenebilir. İkincisi erkek çocuk olmazsa erkek başka bir kadınla evlenebilir. Üçüncüsü için maddi ve ekonomik açıdan varlıklı ise yani maddi geçim sıkıntısı yaşanmayacaksa erkek ikinci bir evlilik yapabilir

Geçmişte 2 yıl Kandahar'da tercümanlık yapmış olan Abdül Ratib ile yaptığımız görüşmede çok eşlilik hakkında konuşurken çok çocukluluk niteliğinin kabullenişine yönelik olarak kendi yaşadığı bir olayı şu şekilde anlatmıştır:

"Kandahar'da 3 tane eşi olan ve o bölgenin ileri gelen aşiret liderlerinden biriyle tanışmıştım. 20 tane çocuğu vardı. Bu kadar çocuğun geleceğini hiç düşünmedim mi dediğimde, "Allah büyük" cevabını vermişti."

Aşiret lideri için sembolik anlamı olan bu durum kadın ve çocukların güç göstergesinin unsurları olarak algılandığını göstermektedir. Diğer yandan aşiret lideri ekonomik gücü sayesinde çok eşli ve çok çocuklu olduğunu kolayca söyleyebildiği değerlendirilmektedir.

3.2.9. Çocuklarda Cinsiyet Ayrımı

Ataerkil ailede anne için oğul tek şans olarak tanımlanmaktadır. Erkek bebek bir "zafer", bir "başarı" kız bebek "utanç" ve "yenilgiyi" sembolize etmektedir (Nordberg, 2016: 49). Kadının aşağı olan statüsü erkek çocukla yükselmekte, sosyal bir varlık olarak tanınmakta, kendisine kadın olarak gösterilmeyen saygı anne olarak gösterilmektedir (Berktaş, 2014: 162). Nordberg'in bahsettiği terimlerden yola çıkılarak Afganistan'da bu durumu anlatan özel kelimeler yaygın kullanılmaktadır. Peştunca'da çocuğu olmayan kadın (*sanda/khosk*), sadece kız çocuk doğuran kadın (*dokhtar zai*), oğlu olmayan erkek (*meraaf*) gibi kavramların bulunması kız çocuk-erkek çocuk ayrımının doğumdan itibaren başladığını ve bunun anne ile babanın sosyal

statüsünü de etkilediğine en önemli işaret olarak görülmektedir. (Nordberg, 2016) Emin isimli katılımcı Afgan ailesindeki sosyal güvenlik eksikliği nedeniyle yetişkinlik sürecinde kadına geçici bir nesne olarak bakıldığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Hayır, bizim ailede kız-erkek ayrımı yok. Ben kızımı daha çok seviyorum. Genelde %80 erkek çocuk istiyorlar. Çünkü bizde sigorta falan yok. Özellikle de köylerde. Kız evlenip gidiyor, babaya bakmıyor. Bizde bir söz var: “Kız, diğer insanların malıdır” diye... Sonuçta erkekler babaya bakıyor. Yabancılar bunu bilmiyorlar ve uzaktan bakıp yorum yapıyorlar. Benim babam mesela çalışmıyor. Mayına bastığı için iki ayağı yok, İki kız kardeşim de evlendi. Onlar babama yardım edemiyorlar, zaten öyle bir beklentimiz de yok onlardan.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Erkek çocuk sayısı bir ailenin hem mali, hem de toplumsal açıdan gücünü kanıtlamaktadır ve bir çeşit sigorta olarak görülmektedir (Nordberg, 2016: 53). Katılımcılar doğumda erkek çocuk istenmesini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Ailemiz öyle bir ayrım yapmamaktadır. Ama etrafımda yaşayan insanlar hakkında bir şey diyemem. Fakat duyduklarıma göre erkek çocuk olmasını isteyenler var.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

“Benim yaşadığım yerde kız bebek veya erkek bebek doğumu fark etmez. Ama en çok erkek bebek isterler ve severler.” *Muhammad Asif Güneş, 20, Türkmen, Bekâr, Tercüman*

“Kabil’de PD-9 (Police District)⁴⁶’te yaşıyorum. Aslında dünyanın her yerinde insanlar erkek çocuk olunca daha da mutlu olurlar. Bizim köyümüzde de aynıdır.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman*

“Doğumda kız çocuk veya erkek çocuk ayrımı olayları yoktur, fakat insanlar erkek çocukları olduğunda genelde mutlu olurlar.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

46 Kabil şehrinde polis bölgeleri numaralandırılarak bölümlenmiştir.

Bir kadının evlendikten sonra ilk iki veya üç çocuğu erkek olursa üzerindeki baskının azalacağı, ardından birkaç kızı olsa aile içinde sorun olmayacağı, ancak arka arkaya hep kız çocuk doğurduğu takdirde kadının bir erkek çocuk doğurabilmek için denemeye devam edeceği belirtilmektedir (Nordberg, 2016: 52). Katılımcıların çoğu doğumda kız ve erkek çocuk ayrımı yapılmadığını söylemişlerse de; bir kadın erkek çocuk doğuramadığı takdirde ortaya çıkması muhtemel senaryoları şöyle ifade etmişlerdir:

“Bir kadın erkek çocuk doğuramazsa, erkek asla boşanmaz, sadece eşini başka bir kadınla evlenmek için ikna etmeye çalışır.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

“Çoğu kişi erkek çocuk ister, ancak bu husus hep kız bebek olduğu durumda erkek bebek ister. Ama erkek önceliklidir.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

“Bir kadın erkek çocuk doğuramazsa herhangi bir şey olmaz, örneğin benim üç tane erkek çocuğum var ve kız çocuğu çok istiyorum. Doğurmasa da Allah'ın takdiridir ne yapalım.” *Abdül Harun, 38, Türkmen, Evli, Tercüman*

Kadın evliliği boyunca hiç çocuk doğuramazsa ortaya çıkan senaryolar çok eşliliği zemin hazırladığını katılımcılar şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Bizim köyümüzde çoğunlukla erkek başka bir kadınla evlenir.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman*

“Kadın erkek çocuk doğuramazsa veya hiç çocuk doğuramazsa %90 ikinci evlilik yapılır ancak ilk eşini bırakmaz”. *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Evli, Tercüman*

“Yaşadığım yerde erkek çocuk olmaması hiç fark etmez. Ama hiç çocuk olmaması bazen başka bir kadın almasına neden oluyor.” *Muhammad Asif Güneş, 20, Türkmen, Bekâr, Tercüman*

“Herhangi bir ailede kadın, erkek çocuk doğuramadığı durumda birkaç yıl sonrası eğer imkân (ekonomik güç) varsa tekrar kocası ikinci evlilik yapar.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

“Yaşadığımız yer hakkında bir şey diyemem fakat bizim ailede eğer bir kadın erkek çocuk doğuramazsa ayıp değildir. Hiç çocuk doğurmazsa da aynı şekilde ayıp değildir.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

“Bazı insanlar eşlerini terk eder ve ikinci bir evlilik yapar; bazı insanlar ise birinci eşine bakmaya devam ederken gider ve ikinci bir evlilik yapar”, *Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

Erkeğin ikinci evlilik yapmasının gerisindeki aile baskısını bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Erkek ailesi tarafından ikinci bir evlilik yapması için zorlanır, ancak ilk eşini asla terk etmez.” *Baran Watan Dost, 36, Tacik, Evli, Şoför*

Savaş, doğal afetler vb. dış faktörlerin soyun devamını tehlikeye atması nedeniyle müdahale edilebilecek tek seçenek doğurganlığın soyun sürdürülmesine olan etkisi olduğunu vurgulayan katılımcıların bir kısmı erkeğin tutum ve davranışının gerisinde aile baskısı olduğunu şu şekilde vurgulamıştır:

“Bu durum aileye bağlı, erkek neslin devamı için bunu yapabilir. Fakat ilk eşlerini terk etmezler.” *Abdül Ratib, 25, Hazara, Bekâr, Tercüman*

“Bu konu bireysel olarak kişinin kendi fikrine, algısına ve ailesine bağlıdır. Baba tarafından amcam evlendi ve uzun yıllar eşinin çocuğu olmadı, ancak o yeniden evlenmedi bunun yerine hastaneden evlatlık edindiler. O çocuk büyüdü şuan 32 yaşında, evlendi ve Kanada’da yaşıyor.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Emin, ikinci eşle evlenmede ekonomik gücün önemine şöyle yapmıştır:

“Aileye göre değişiyor. Ekonomi iyi değilse ikinci eş alamazsınız. Burada düğün yapmak zor. İnsanlar artık değişti, ikinci eş almak kolay değil. Ama Kabil dışındaki

diğer yerlerde birden fazla kadınla evleniyorlar. 2-3 eşi olanlar zenginler ve okumamış insanlar. Bir bölgenin Komutanı mesela zengin olduğu için birden fazla eş alabiliyor. Mesela Afganistan Başkanı Ghani de zengin, yardımcısı Abdullah da zengin fakat bir eşi var. Özellikle medrese eğitimi alan zenginler 2-3 evlilik yapabiliyor” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Katılımcı tarafından ekonomik güç ile bağlantılı olan çok eşliliklerin muhafazakâr ve zengin kesimde yaygınlaştığı ifade edilmektedir.

Erkek çocuk köy hayatının gündelik gereklerini yerine getirme aracı olarak görüldüğüne vurgu yapan Habip Çocuk dünyaya getirirken sorun erkekten kaynaklansa tek taraflı ve erkek merkezli çözüm yollarını boşanma olgusu ile de bağlantılı olarak şu şekilde ifade etmiştir:

“Kabil’de önemi yok. Köyümüzde ise erkek olması isteniyor. Çünkü köyde iş çok koyunlara bakacak, tarla işi yapacak kişi lazım. Kızlar bu işleri yapamaz. Çocuk olmadığında Kabil’de doktora götürür, olmazsa da Allah istemiyor demektir. Erkek, parası varsa önce eşinden izin alıp kuma getirir. Öncelikle para önemli. Çocuk doğuramayan kadın, erkek izin vermediği takdirde boşanamaz. Köyde ise ikinci kadın alınır ve birinciye de bakılır. Sorun sadece kadında olmayabilir. Erkek de sorun olabilir. Yine de kadına boşanma izni verilmez.” *Muhammad Habib Achal, 48, Özbek, Evli, Bahçıvan*

Katılımcı, kadercı anlayış penceresinden kabullenişin hem erkek hem de kadın arasında karşılıklı alınan karar ile ikinci bir kadın ile evlenme sürecine dönüşümünü anlatmıştır.

3.2.10. Namus Anlayışı

Yapılan antropolojik araştırmalarda, erkeğin toplumdaki konumunu belirleyen “namus” kavramının bir faktör olduğu, yüksek seviyedeki namusun toplumda üst seviyede olmayı sağladığı; bunun zıttı olan hanenin namusunu koruyamayanların ve güçsüz olanların ise namusunu kaybettiği argümanlarının öne çıktığı belirtilmektedir (Tapper 1991, 393).

Nadiren de olsa erkek davranışları üzerinden tanımlanan "namus" genelde kadın davranışları üzerinden tanımlanmakta birlikte yapılması gereken sorumlulukların erkeklerin tutumlarını yönlendirici bir tarafı her zaman bulunmaktadır. Görüşmeler esnasında namus konusunda yapılan görüşmelerde namus kavramının anlam yüklendiği unsurların başında kadın, kültür, şeriat gibi genel kavramlar gelmektedir. Ayrıntıya inildiğinde, "namusun temelde kadın olduğu" konusunda farklı yaklaşımların akrabalık derecesiyle ilgili olarak ayrıştığını söylemek mümkündür. Örneğin; iki kız çocuk ve bir erkek çocuk sahibi Waheedullah ile yapılan görüşmede "Eşim, kız kardeşim ve annem benim namusumdur.", (*Waheedullah Safi, 27, Tacik, Evli, Dükkân Sahibi*) diyerek namus olarak yüklenen anlamın kadın olduğu, ancak bu kadının ise eşi, kız kardeşi ve annesi ile özdeşleştiği, kız çocuğunun ise bu sıralamada sayılmadığı ve namus kapsamına alınmadığı tespit edilmiştir. Bu düşüncenin gerisinde kız çocuğunun büyüüp evlenince artık kocasının namusu olacağı düşüncesi yatmaktadır. Aynı şekilde kız çocuklarının namus kavramına dâhil edilmemesi aslında onu sosyal olarak koruma dışına bırakmakta ve üzerine gereğinden çok fazla bir sorumluluk yüklemektedir.

Başka bir görüşmede bekar olan Ratib isimli katılımcı ise "Eş, kız kardeş, anne ve kız çocuklar namustur." (*Abdül Ratib, 25, Hazara, Bekâr, Tercüman*) diyerek yaptığı tanımlamaya kız çocukları da dâhil etmiştir.

Namus tanımını namussuzluk olarak etiketlenmiş davranışları hem erkek hem de kadın açısından ele alan Jamil isimli katılımcı ise erkek için bir kızı takip etmek, kadın için ise aşk yaşamak (cinsel ilişki değil flört etmesinin yeterli) olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Köyümüzde namusun paha biçilemez bir değeri vardır. Mesela bir erkek bir kızı takip ederse onun (erkeğin) ailesi için bu bir namussuzluktur. Bir kadın veya bir kız

aşk yaşarsa bu onun için namussuzluktur. Benim ailem için namus, vaktimi boşa harcamayıp, çalışmak ve herhangi bir uyuşturucu veya esrar bağımlılığımın olmamasıdır.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman*

Ailenin namus tanımını kadın ve erkek açısından örneklendiren bu katılımcı sadece çalışmak ve maddeyi kötüye kullanım (uyuşturucu bağımlılığı) olmamasının namus için uygun davranışlar olduğunu dile getirmiştir.

Namusun bazı kapıları açan bazılarını kapatan bir anahtar olduğunu anlatan katılımcı Savaşta motivasyon olan namusu korumak için olur mu tutumundan yola çıkarak soyun saflığı veya genetik aktarımını temizliği için kadının gözetim altında tutulmasını ve dış faktörler ile irtibatının kesilmesini Yani onun izole edilmesini şu şekilde anlatmıştır:

“Namus, aile için anahtar kelimedir, insanlar namusunu özellikle de kadın neslini korumak için ölürlür.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

Namusu sadece eş olarak tanımlayan ve kültür ile şeriata karşı yapılan tutumları namussuzluk olarak nitelendiren katılımcı namussuz davranışın mutlaka karşılık bulacağını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir kimsenin eşi onun namusudur. Kültüre ve şeriata karşı yapılan ve aileye ve namusa utanç verici her türlü hareket ciddi bir şekilde karşılık bulur.” *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Tercüman*

Katılımcı tarafından “namussuzluk” kavramı şeklinde yapılan bir başka tanımlamada Ghulam şu ifadeleri belirtmiştir:

“Namus, şereftir. Şerefimizi aşağılayan herhangi bir şey namussuzluktur. Bizim ülkede ailenin kızı herhangi bir erkekle gayri meşru ilişkide yakalanırsa veya erkek benzeri bir durumla karşılaşarsa aile namusunu lekelemiş sayılır. Ailenin adını kötüye çıkartan şeyler aile namusuna zarar verir .” *Ghulamsakhi Qarizada,28, Türkmen, Evli, Tercüman*

Afganistan'da itibar sembolik olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır bir kere zarar gördükten sonra eski haline getirmesi zor olan bir metadır Bu durum erkekleri ve kadınları katı bir toplumsal kurallar ağına bağlı kalmaya zorlamaktadır (Nordberg, 2016: 38). Namus, bulunulan sosyal ortamdaki temsil gücü olarak görülmekte ve ailenin namı yani diğerleri üzerindeki yansıyan imajı olarak belirtilmektedir. Aşk, her durumda aile ve toplum normları dışında görülmektedir ve genellikle “yasak aşk” olarak nitelendirilmektedir. Bu gayrimeşru ilişkide eğer cinsellik varsa durumun ciddiyeti artmaktadır. Ailenin korunmasını içeren namus tanımlamasında namusun özünde sadece kadına yönelik erkek davranışlarına atıf yapıldığı olduğu şu şekilde ifade edilmiştir:

“Namus insan hayatında çeşitli anlamlar taşımaktadır. Namus, erkek ve kadınlarda aynıdır, fakat insanların ailesini korumasına namus diyebiliriz. Dolayısıyla çevredeki kadınlara kötü bakış, kötü davranış namusa zarar verir.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Aile ve kadın için ayrı ayrı yapılan namus tanımlamasında aile için namusun ruhsal ve fiziksel olmak üzere iki boyutlu olduğu, kadın için ise cinselliğinin kocasına özel olması namus olarak tanımlanmaktadır:

“Namus, bir ailenin saygı, itibar gibi ruhsal ve fiziksel değerleridir. Bir kadın için ise namus sadece kocasıyla ilişkiye girmesi demektir.” *Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

Bir başka katılımcı ise namusu tanımlarken “aile” ve “vatan” kavramlarını dâhil etmiştir:

“Benim için namus ailem ve vatanımdır. Kötü davranışlar, kötü durumlar namusa zarar verir.” *Muhammad Asif Güneş, 20, Türkmen, Bekâr, Tercüman*

Afganistan namus kültüründe genç kızların saflığını korumak ailenin erkek üyelerine aittir ve bunu başaramazlarsa bütün aile rezil olacakları belirtilmektedir (Nordberg, 2016: 149). Görüşmelerde eşanlamlı kelimeler

üzerinden yapılan başka bir tanımlamada da yine kötü davranışların ne olduğu konusunda muğlak ifadeler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

“Namus, haysiyet ve şereftir. Sadece yaşadığımız bölgede değil, her yerde ve her yörede namus meselesi çok önemlidir. İnsanlar namuslarını korumakla yükümlüdürler.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

Kız kardeş anne ve eşi dâhil eden bir tanımlama da şu şekildedir:

“Namus, kız kardeştir, annedir ve eştir ve ailemizin bir üyesi olan tüm kadınlardır. Kadınlara saygı göstermeliyiz, çünkü onlar anne, kız kardeş ve eş...” *Mohammad Zarif Ghaznavi, 20, Peştun, Bekâr, Üniversite Öğrencisi*

Değerler ve aileyi dâhil eden tanımlama ise şu şekildedir:

“Namus, bir kimsenin manevi ve maddi değerleri ve ailesidir. Ailenin her üyesi namustur, özellikle eş, kız kardeş, kız çocuklar ve annedir. Bir kadın için namus onun saygı görmesi ve itibarıdır.”, *Abdul Qodos Jamal, 28, Tacik, Bekâr, İşçi*

Bir başka tanımlamaya göre namus kadın tarafından kendi başına korunması gereken bir olgudur. Bu durumu onun herhangi bir şekilde suçlanabilmesinin de yolunu açmaktadır. Namus konusunda çocuğun sorumluluğunun olmadığı sadece kocanın sorumluluğu olduğunu Emin şu şekilde ifade etmiştir:

“Yaşadığım toplumda namus çeşitli bakış açılarına göre tanımlanabilir. Namus, iffet demektir, mukaddes demektir. Uygun davranış ve itibar demektir. Hatta bazı yerlerde Hz. Cebrail'in ismi namus ile birlikte geçer. Bana göre namus kadındır ve kendi namusunu koruması gereken de yine kadının kendisidir. Kadın, kocasının namusudur. Mesela çocuk annesini biriyle yakalasa bir şey diyemez, çünkü onun kocası vardır. Kocası gerekeni yapar. Bu çocuğa düşmez. Kadının iffeti, erkeğin namusu demektir. Zina namusa zarar verir.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Aile ve akrabaları da içine alan başka bir tanımlamada izole olmuş köy evlerinde bir kişinin herhangi bir işi gücü olmadığı halde başka bir evin civarında

görülmesi kadına yönelik bir tavır olarak algılandığı ve bunun tekrarının ise ölümlerle sonuçlanacağını bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Hanımım, kızım, ailedeki kadınlar (mesela kardeşimin eşi, amcamın eşi vb.) namusumuzdur. Mesela, biz köyde bağ evlerinde yaşıyoruz. Birisi, amcamın hanımının evinin önünden geçse önce ikaz edilir. İkinci de de ikaz edilir, Üçüncü de öldürülür. Kabil’de olmadı böyle bir olay, ancak köyde göz kırptığı için öldürülen biliyorum. Köyde kadın, kocasının ismini başkasının yanında veya yalnız olsa da söyleyemez. Çocuğunun ismini söyler. Bu bizde saygıyı gösterir. Kabil’de böyle bir şey yok, normal şekilde ismini söyler. Bir erkek başka bir erkeğin kadınının veya kız çocuklarının ismini söyleyemez. Köyde söylerse öldürür. Özbekler için bu konu Kabil’de de aynıdır. Örf nedeniyle, kadın ve kız ismini söylemek namusa saldırı anlamı taşır. Amcaoğlu kadın veya kızın ismini söyleyemez. Mesela ben kendi amcamın kızını ve dayımın kızının yüzünü hiç görmedim. Yemeğe davet edilse de kadınlar ve erkekler ayrı otururlar. Köyde erkek misafirler, misafirhane (meymonthane/kuşhane) denilen yerde kalırlar. Kadınlar ise ev sahibinin evinde kalabilirler.” *Muhammad Habib Achal, 48, Özbek, Evli, Bahçıvan*

Kadının kendi kocasına ismiyle hitap edememesi eşitsizlik göstergesi olarak ortaya çıkmakta olup kadının daha aşağıda olduğuna yönelik bir tutumu belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında saygı ile namus kavramları kullanılarak kadının bastırılmış olduğu söylenebilir yabancı veya akraba kadınların isminin söylenmesi ise onun istenildiği anlamı taşımaktadır. Kadın ve erkeğin ayrışması kuralı misafirlikte de geçerlidir ve ev sahibi misafirlerin namusunun sorumluluğunda üzerine almaktadır.

Katılımcılardan bir tanesi namus kavramını erkek cinsiyeti yönelik algısında erkeğin ailesine karşı gösterdiği ilgi olarak tanımlamış ve namus kavramını erkek cinsiyeti üzerinden tanımlamıştır:

“Eğer bir erkek ailesi ile ilgilenirse, o erkek namuslu kişidir.” *Baran Watan Dost, 36, Tacik, Evli, Şoför*

Ramiz isimli katılımcısı başörtüsü kullanması ve kadın hakkındaki olumlu söylemlerin kadını namuslu yapacağınız şekilde vurgulamıştır:

“Namus, bir kadının hicabı ve itibarıdır. Eğer bir kimse hakaret etmeye teşebbüs ederse namus zarar görür. Namus bir insanın saygı ve itibarıdır.” *Muhammad Ramish Faizi, 21, Peştun, Evli, Kasiyer*

Namus kavramı Afgan kültüründe çok geniş bir biçimde yer almaktadır. Bu çalışmada görüşme yapılan katılımcılardan namus konusunda elde edilen bulgular belli başlı kategorilerde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle bu alt kategorilerden üzerinden betimleme yapabilmek mümkündür.

3.2.10.1. Namusu Lekeleyen Bir Fiil: Kamusal Alanda Araç Kullanan Kadın

Afganistan’da kanunen mümkün olan fakat fiili olarak çok büyük zorluklar ve potansiyel şekilde olumsuz sonuçlar içeren eylemler olarak mirastan pay almak, boşanmak ve araba kullanmak olarak sıralanmıştır (Nordberg, 2016: 194-201). Afganistan’da kuralların olmadığı Kabil trafiğinde araç kullanmanın anlamının imtiyaz sahibi olmak demek olduğunu ve bu imtiyaza sadece erkeklerin sahip olması gerektiğini Wahab şu şekilde ifade etmiştir:

“Kadınların trafikte araba kullanması Taliban döneminde yasaklanmıştı. Daha sonra nadiren de olsa Kabil, Mezar-ı Şerif gibi şehirlerde kadın sürücüler oldu. Bana kalırsa kadınların trafiğe çıkması uygun değil. Herhangi bir kaza olsa kadın trafikteki diğer erkek sürücüler arasında ne yapabilir ki?” *Wahab Habib, 47, Tacik, Evli, Tercüman*

Günlük yaşamda araç içinde kadınların ve çocukların oturması ile ilgili olarak yapılan gözlemler ve görüşmelerden elde edilen tespitler de, kadının erkek ile eşit olmadığına kamusal alandaki görünümünü sembolize ettiği ve diğer kişilere bunun gösterme amacı taşıdığını Abdulakbar şöyle ifade etmiştir:

“Afganistan’da genelde araçlar arkası bagajlı arabalardandır. Kadınlar genelde aracın ön koltuğuna oturmaz, onların yeri çocuklar ile birlikte arkadadır. Bir kadın asla şoför yanına oturamaz, gerekirse şoförün yanı boş kalır. Birden fazla erkek varsa onlar öne otururlar. Araca binecek erkeklerin sayısına göre çocuklar ile kadınlar arka koltuğa bazen de bagaj bölümüne sıkıştırılır.” *Abdulakbar, 53, Peştun, Evli, Gazeteci.*

Kadının kamusal alandaki görünümü ile ilgili olarak elde edilen bir bulgu da kadın ve erkeğin birlikte dışarıda gezerken erkeğin bir yere uğraması gerektiğinde kadının bekleme şekline yöneliktir. Böyle bir durumda kadın sokakta herkesin göreceği bir şekilde bir ağaç altında veya bir gölgede oturup kocasını beklemektedir. Bu sayede erkek kadını kamusal alanda baskı altında olacak şekilde ortada bırakmakta ve herhangi bir yanlış davranış olmasını kendince engellemeye çalışmaktadır. Görevim esnasında sohbet ederken bir Türk arkadaşım ile yaptığım sohbette öğrendiğim “Afgan tazısı” cinsi diye var olan köpeğin asil bir kökenden olduğu için toprak ya da yere asla oturmadığı, mutlaka bir sandalye, halı vb. üzerine oturtulduğundan bahsettiğinde ise o yerde oturarak eşini bekleyen kadınlar gözümün önüne gelmiştir.

3.2.10.2. Namusu Lekeleyen Bir Fiil: Kaçmak/Kaçarak Evlenme

Katılımcılardan biri namusu lekeleyen bir eylemin kadın tarafından yapılan bir harekete bağlı olduğu noktasından çıkış yapmış ancak kaçma ve devamında kaçarak evlenme olaylarında hem kadın hem de erkeğin mağdur olduğu bir namus anlayışına şu şekilde vurgu yapmıştır:

“Taciklerin yoğun yaşadığı Peñjir vilayetinde yaygındır. Buradaki Taciklerin %60-65’i bu şekilde evlenir. Kız kaçırma durumunda kız erkeğin ailesinin evine gelir ve yerleşir. Erkek ise can güvenliği olmadığından dolayı bir süre ortalıktan kaybolur ve güvenliği sağlanınca gelir. Bu bölgede genelde sonuç olumlu biter ve kız ile erkek evlendirilir. Diğer bölgelerde yaşayan Taciklerde ve Peştunların tamamında ise

bunun gibi kız kaçırma hadiseleri tehlikelidir ve öldürmeye kadar gider.” *Ensan Dost, 29, Tacik, Evli, Öğretmen*

Sonucu ölümlle sonuçlanmayan bir kaçma eyleminde (yani şehirlerde yaşayan aynı mezhep ve etnik gruptan ve muhtemelen akraba olmayan kadın ve erkeğin kaçması durumunda) kaçan kadın ve erkeğin bu eylemden sonraki hareket tarzını ise Mir Muhammed şu şekilde ifade etmiştir:

“Kaçan kız ve erkek, eğer bir şehirde (kırsalda değil) yaşıyorlarsa Kadın Bakanlığı (Ministry of Women Affairs)’nın illerdeki teşkilatlarına giderler ve onlar da bu çifti polise yönlendirirler. Kabil’de her Polis Bölgesinde (PD: Police District) bir Hâkim (Daricesi Kazi) vardır. Adli vakaları önce Savcılar (Daricesi Datsetan, Peştuncası Sarelval) soruşturur. Hâkim durumu inceler, nikâhları uygunsa bu çifti evlendirir. Eğer yaşları küçük olduğundan dolayı nikah yapılamayacağı kararına varırsa hâkim kadın ve erkeği Molla’ya yollar. Molla nikâhı kısılması için ailelerin de haberlerinin olması gerekir.”
Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman

Emin isimli katılımcı ile yapılan görüşmede Hazaralar arasında kaçma veya kaçarak evlenme diye bir olayın olmadığından bahsetmiş ve diğer etnik gruplarda meydana geldiği takdirde ilk başta sorumlu olarak ailenin suçlandığını şöyle ifade etmiştir:

“Ben yaşadığım bölgede böyle kaçma bir olaya henüz şahit olmadım. Afganistan’da kaçarak evlenme genel olarak yok. Az da olsa var, ancak kamu onları cezalandırıyor, hapse atıyorlar. Onların yaşaması çok zor. Kaçma olayı olursa suçlanan kızın ailesi olur ve aileye birçok soru yönelir. Kaçan kızın ailesi köyünde veya yaşadığı yerde artık yaşayamaz. Toplum “kızınıza bakıp, terbiye veremediniz” der.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Mustafa ve Muhammed isimli katılımcılar kaçma eyleminin ailenin itibarına verdiği zararı şöyle ifade etmişlerdir:

“Evden kaçmak çok kötü bir hareket. Toplum içinde o ailenin geleneklere bağlı olmadığı ve düşük seviyede olduğuna işaret eder.”, *Mustafa Amiri, 24, Tacik, Bekâr, Yemekhane Görevlisi*

“Aileden kaçmak çok kötü bir harekettir, eğer bir kız ailesinden kaçarsa ailenin toplum içinde hiçbir itibarı kalmaz.” *Muhammad Ramish Faizi, 21, Peştun, Evli, Kasiyer*

Kadını kaçarak evlenmeye iten nedenlerin temelinde yer alan zorla evlendirilmenin gerisinde yatan muhtemel sebeplerden birisini Amirjan şu şekilde ifade etmiştir:

“Eğer aileler kızlarını yaşlı kişilerle, uyuşturucu bağımlısı biriyle veya savaş ağaları ile evlendirmek isterse ve onların seçimlerini dikkate almazsa bu genç yaştaki insanlar o yüzden kaçarlar.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

Kaçma eyleminin kırsal alandaki muhtemel etkilerinin aileler düzeyinde düşmanlık ve (büyük olasılıkla kan davasına dönüşme riski olan) intikam alma duygularına yol açtığını Baran ve Ratib isimli katılımcılar şu şekilde ifade etmiştir:

“Aileden kaçmak düşmanlık doğurur. Aile bunu namus kirlendi olarak algılar ve kaçanları yakalamaya çalışır. Kaçan kızın ailesi kaçırın erkekten intikam almak ister. Ancak bu intikam aileler arasında sürer gider.” *Baran Watan Dost, 36, Tacik, Evli, Şoför*

“Kızın kaçması veya kaçırılması çok kötü bir eylem ve eğer meydana gelirse aile kızı bulur veya kendisi geri gelirse ailesi onu öldürür.” *Abdül Ratib, 25, Hazara, Bekâr, Tercüman*

Kız kaçırma veya kaçma toplumun tüm değerlerine karşı gelen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ölümle sonuçlanmaması durumunda kadının başına gelen evlatlıktan reddedilmesi veya aileler arası anlaşma ile (muhtemelen bir molla veya aşiret reisi arabuluculuğunda) başlık parası karşılığında evlendirilmesi olduğunun katılımcılar şöyle ifade etmişlerdir:

“Kız kaçırma çok iyi karşılanmaz. Kızı geri alma gibi, hapse girmek gibi sonuçlar ile karşılaşılabiliyor. Bazılarında ise eğer kız gönüllü ise biraz para karşılığında anlaşılabilir.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

“Kız kaçırma hoş karşılanmaz. Eğer bir kız kendi isteği ile evden kaçarsa evlatlıktan reddedilir.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

Görüşmelerde kaçarak evlenmenin zorla evlilikler ve görücü usulü evliliklerin (yani kadının kendisinin seçim hakkının olmadığı evliliklerin) bir ürünü olduğu, elde başka çarenin kalmayıp ve tükenmeyi ifade ettiği tespit edilmiştir.

Muhammad Kasım isimli katılımcı ise kaçma durumunda şehirlerde ortaya çıkan bir hareket tarzı olarak çatışmayı önleyici bir arabuluculuk mekanizması olarak mahkemenin (kazihane) öneminden bahsetmiştir:

“Bir erkek kız kaçırırsa kızı nikâh için Kazihane’ye götürür. Burada aileler çağrılarak onların rızası alınır. Aileler apar topar Kazihane’ye koşarlar. Bu işlem 1-2 gün sürmektedir.” *Muhammad Kasım Qaris, 26, Özbek, Bekâr, Çay Ocağı Görevlisi*

3.2.10.3. Namusu Lekeleyen Bir Fil: Zina Durumu

Ataerkil sistemin tarihsel olarak dayandığı ileri sürülen Eski Mezopotamya’da kadınların zinasının ölümle cezalandırıldığı, buna karşılık erkeğin ise cariyeler ve fahişeler ile cinsel ilişki kurma özgürlüğünün olduğu belirtilmektedir (Berktaş, 2014: 83). Nordberg (2016: 22-23)’e göre, namus cinayetlerinin olan ve adalet sisteminin tecavüz davalarının yaklaşımının genelde kurbanın zinaya da evlilik öncesi cinsellikle suçlanıp hapse girmesi ile sonuçlandığı, sık uygulanan bir çözümün ise kurbanın tecavüzcüsüyle evlenme zorlanması ve bu sayede hüküm yemekten kurtulması olduğunu dile getirilmiştir.

Görüşmelerde Afganistan’da namusu lekeleyen en temel eylem olarak gösterilen zina fiilinin tanımlanmasında katılımcılara göre değişkenlik bulunmaktadır. Zina durumunda kadının başına gelenler farklı açılardan ele alınarak ifade edilmiştir. Zina suçunda suçüstü durumu hariç söylentilere dayalı

fiillerde cezanın devlet tarafından verildiğini Shabir ve Farhad şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Zinanın cezası haptir ve bunun süresi devlet tarafından emredilir.” *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Tercüman*

“Zina için cezayı devlet verir. Eğer zina yaparken suçüstü yakalanmışlarsa aileleri tarafından öldürülürler”, *Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

Zinada suçüstü yakalanma durumunda cezanın resmi olarak hukuk kuralları içinde verilmediğini ve hukuk dışı uygulamaların ortaya çıktığının Ramish şöyle ifade etmiştir:

“Eğer iki taraf da zina yaparken suçüstü yakalandılarsa, insanlar onları hiçbir sorgulama yapmadan öldürür.” *Muhammad Ramish Faizi, 21, Peştun, Evli, Kasiyer*

Kadın açısından zina suçunun sonuçlarına ilişkin olarak köylerde ve şehirlerde meydana gelen farklılaşmayı Emin isimli katılımcı şöyle ifade etmiştir:

“Zina durumunda bazı erkekler öldürür, hapse girer. Köyde kan davası çıkar. Kabil’de ise Talak⁴⁷ olur. Kadın da kimseyle evlenemez ve kendi ailesi de onu dışlar. İşin sonu hayat kadını olmaya kadar gider.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Ghulamsakhi, Amirjan ve Muhammed Asif isimli katılımcılar ise hem kadının hem de erkeğin eşit cezalandırıldığını ifade etmişlerdir:

“Zina durumunda Devlet ikisini de hapse atar, tutuklar. Ama İslam açısından taşlanarak öldürülür. Ancak bu husus devlet iradesinde yani devlet kontrolünde olmayan yerlerde silahlı kişiler tarafından yapılmaktadır.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

“Kadın ve erkeğe 3-4 yıl hapis cezası verilir.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

⁴⁷ **Talak:** İslami hukuka göre erkeğin kadına üç defa “boş ol” diyerek onu boşaması.

“Zina sonucunda taşlanırlar.” *Muhammad Asif Güneş, 20, Türkmen, Bekâr, Tercüman*

Zinanın kırbaç veya öldürme ile cezalandırılması uygulamasının geçmişteki kadar yaygın olmadığını Harun şu şekilde ifade etmiştir:

“Zina durumunda kırbaç vurma veya öldürme olayları eskiden vardı. Ama son dönemlerde zina olayları birçok yerde yoktur veya bilinmemektedir.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

Aynı zamanda hukuk fakültesi öğrencisi olan İsmail ise konu ile ilgili verdiği daha kapsamlı bilgilerde zina eyleminde kadın ve erkeğin medeni durumundan kaynaklanan farklılaşmayı şu şekilde ifade etmiştir:

“Yerel kanunlar bazen yazılı bazen de yazılı değildir, ancak toplumda sıkı bir şekilde uygulanır. Bir adam evli birisinin karısıyla zina yaptığında erkek dövülmez veya kadın taşlanmaz, sadece erkek evli olan kadının eşine para öder, bu adam da bu kadından boşanmak zorundadır. Mesela; evli bir kadın, insanlar tarafından başka bir erkek ile zina yaparken yakalandığında, evli çift boşanır ve diğer erkek kadına çocuklarına bakması için para öder, diğer yandan eşinden boşanan erkeğe de başka bir evlilik yapması için para öder. Zina yapanlar evli değilse; kız ve erkeğe hâkim tarafından DORRA (Kamçı) cezası verilir. Örneğin, Kazi (hakim), kıza ve erkeğe 100 Dorra cezası verebilir. Zina yapanlar evli ise kadına verilecek ceza öldürülünceye dek SANGSAR (Taşlama, İng. Stone) cezası verilir.” *İsmail Pamir “Baruz”, 27, Tacik, Evli, Afgan Ordusu Personeli*

Görüşmede Şii/Caferi mezhebinden olduğunu belirten Rahmetullah isimli katılımcının söyledikleri de İsmail ile örtüşmekle birlikte katılımcı, zina durumuyla ilgili olarak kadının ortada kalma ihtimali olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Zina konusunda mesela evli bir erkek evli bir kadınla zina yaparsa, kadının evli olduğu erkeği/kocasının diğer bir kadınla yapacağı düğün masraflarının hepsini karşılamak zorunda ve o kadınla evlenmek zorunda değil, kadın ortada kalabilir.

Ancak bekâr bir kızla zina yapan evli erkek onunla evlenmek zorunda...”

Rahmetullah, 42, Hazara, Evli, Kafe Sahibi

Zina durumunda erkek ve kadının maruz kaldığı toplumsal tepkinin her zaman kadınların aleyhine olduğunu Baran isimli katılımcı şu şekilde vurgulamıştır:

“Eğer bir kadın zina yaparsa, ailesi tarafından öldürülür. Eğer bir erkek zina yaparsa akrabaları onunla irtibatını keserler.” *Baran Watan Dost, 36, Tacik, Evli, Şoför*

Emin isimli katılımcı burkanın ile zina suçuna zemin hazırladığı ile ilgili olarak kurduğu bağlantıyı yabancı kadınlar üzerinden örnek vererek eşine olan sadakat ile namuslu olunabileceğini şöyle vurgulamıştır:

“Zina, dediğimiz olay da Burka'nın altında oluyor, buradaki hayat kadınlarının %90'ı burka giyiyor. Başını örtmeyen kadına namussuz denilemez. Burada görevli yabancı kadınlar görüyorum ki eşine çok sadık, belli ki onu çok seviyor. Örtü takmıyor diye namussuz diyemezsiniz kimseye.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

İslamiyet'in zina sorununu çözmek için kadının bulunduğu mekânı çok sıkı bir biçimde denetleyerek çözdüğü ve bu uygulamanın cinsiyetlerin tümüyle tecridine, toplumsal denetim nesnesi olan kadınların ya eve kapanmalarına ya da dışarı çıkarken örtünmelerine yol açtığı belirtilmektedir. Çünkü örtünen kadın dışarıya çıksa da mahrem dünyanın içerisinde kalmaktadır (Berktaş, 2014: 151).

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kadınların bakış açısından da namus tanımlaması öğrenilmeye çalışılmıştır. Afgan erkeklerin namus tanımlaması ile örtüşen hususlar olup olmadığına yönelik soruların bir takım bulgulara ulaşılmıştır. Delaney'in geçerli üreme teorisinde (monogenetik üreme) bir erkeğin gücü ve otoritesinin

erkek olarak değeri ile aynı anlamı taşıdığı ve can verme yetisi ile ilişkilendirildiği, buna karşılık namusu (onuru) ise çocuğun kendi tohumundan olduğunu garanti altına almasına bağlı olduğu belirtilmektedir (Berktaş, 2014: 65). Kadın katılımcılar ile yapılan görüşmelerde açıklamakta ısrarla hassasiyet gösterdikleri ve bazen yüksek sesle cevap vermek istedikleri konu “namus” olgusu olmuştur. Nilofar aile değerlerinden yola çıkarak yaptığı kadın/eş, anne, kız kardeş için özet ve kısa tanımlamalar yapmıştır:

“Namus, bir ailenin, eşin, kız ve erkek çocukların ve babanın değerleridir ve ona duyulan saygıdır. Bir kadın ve eş için namus kocası ile ilişkisini sürdürebilmesidir. Bir anne ve kız kardeş için namus, İslami kurallara saygı duymak ve yasadışı bir ilişkiye girmemek demektir.” *Nilofar, 20, Tacik, Bekâr, Kafe Çalışanı/Üniversite Öğrencisi*

Samira ise namus tanımlamasını biraz daha geniş açıdan tanımlamış ve namusun itibar/saygınlık göstergesi olduğunu vurgulamıştır:

“Uğrunda mücadele ettiğimiz ve yaşamaya devam ettiğimiz bütün değerlerimiz namustur ve biz namusumuzu korumak zorundayız. En büyük namusumuz kutsal dinimiz İslam, Afganistan ve ailemizdir. Ailede namus itibar ve saygınlık göstergesidir. Kadının namusu ise Allah'ın bizi koruması maksadıyla emrettiği kendi gerçek değerlerine saygı göstermesidir. Ancak bazen namus kötü insanlar tarafından hakarete uğrar.” *Samira, 22, Arap, Bekâr, Kafe Çalışanı*

Arzu isimli katılımcı da namusun aile üyelerinin kolektif sorumluluğuna vurgu yapmış ve evden kaçmanın namusu lekeleyici bir tutum olduğunu örnek vermiştir:

“Namus, birlikte yaşayan, mutluluk ve acıları paylaşan tüm aile üyelerine aittir. Bir ailenin kurallarına saygı duyulmazsa ve hakarete uğrarsa bu aile için büyük bir

acıdır. Eğer bir kız çocuğu ailesinden (evden) kaçarsa kötü kadın olarak anılır ve ailesinde bir utanç oluşmasına neden olur.” *Arzu, 21, Hazara, Bekâr, Kafe alışanı.*

Jamila ise namusun erkeğin diğerlerine karşı kişisel imajını korumak ve güçlendirmek için kadın üzerinde kurduğu bir kontrol aracı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Namus, erkekler için onların kadınlarıdır. Kimse onlara dokunamaz. Gerektiğinde erkeklere öldürme hakkı verir. Erkekler kadını mı eğer durdurmazsam benim hakkımda etraftakiler kötü düşünürler ve beni yargırlar diye düşünüyorlar.” *Jamila Moustavi, 31, Hazara (Sadat), Bekâr, Tercüman.*

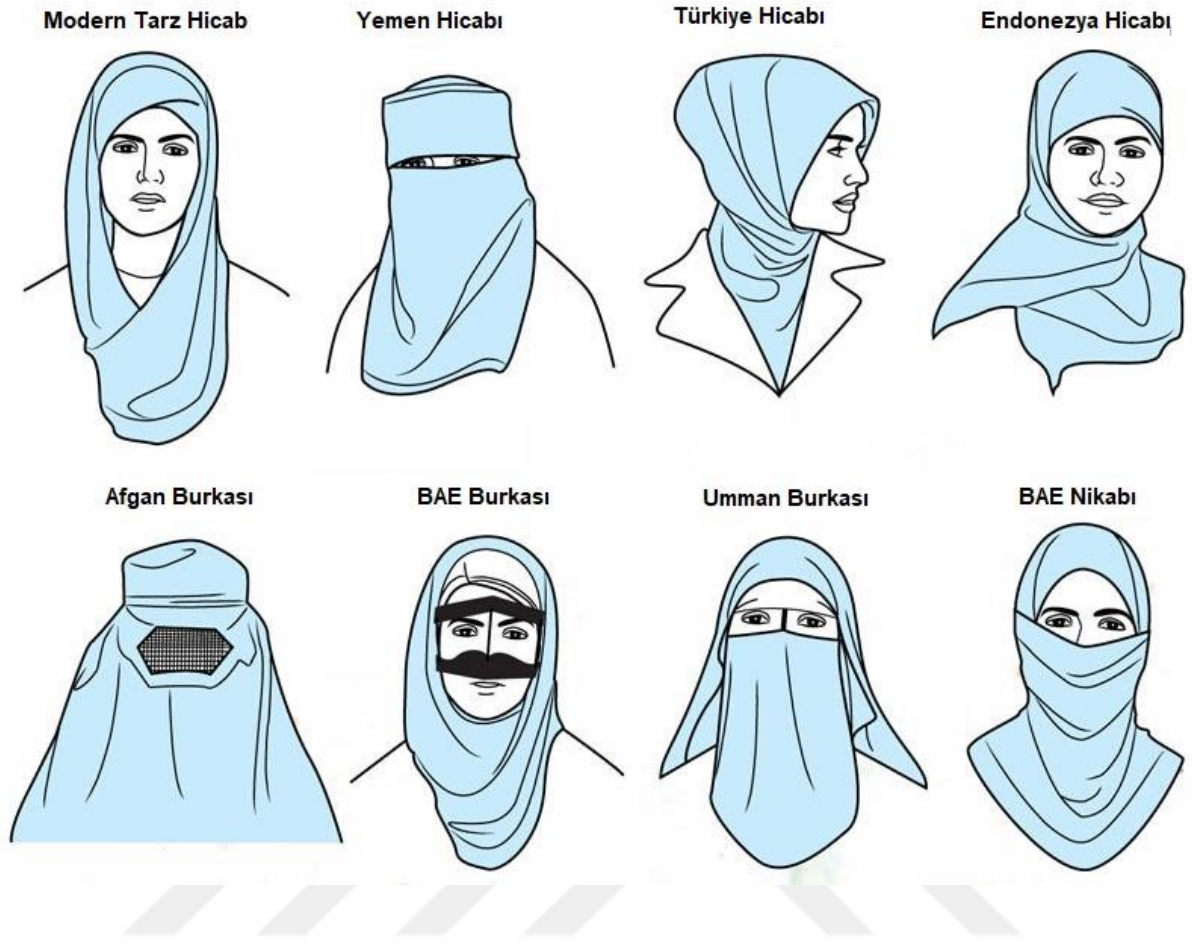
3.2.11. Örtünme

Örtünme, erkeğin kadın bedeni üzerindeki denetiminin göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Müslüman toplumlarda kadının örtünmeye zorlanması yoluyla korunması ve tecridinin erkek tohumunun koruma kaygısıyla ilişkili olduğu, Allah ile erkek arasında kadınların aradan çıkarılmasıyla erkeğin dinî açıdan özne konumuna karşılık kadının ise nesneleştirildiği ileri sürülmektedir (Berktaş, 2014: 65). Afgan kadınının toplum içinde baştan ayağa rtnmesindeki ısrarın ve kadının ailesine ait olduğu/yabancıların görmemesi gerektiği argümanının Taliban tarafından mahremiyet konusundaki kültürel anlayışın yeniden yorumlanması olduğu iddia edilmektedir (Robson and Lipson, 2002).

Afgan kadınları genellikle yüksek yakalı, uzun kollu bir tunik altına giyilen gevşek bir pantolondan oluşan, belden gevşek takılmış ve hareket kolaylığı için her iki tarafını yukarı yarık olan düz etekten oluşan dizlerinin altında uzanan iki parçalı “burka” denilen kıyafet giyerler. Birçok kadın, iffet açısından gösterişsiz olmak gerektiğinde, başını kapsayan uzun bir eşarp ile kıyafet tamamlar, fakat diğer zamanlarda “hicab” denilen incelikle omuzlar

üzerinde bol dökümlü olan bir türban yer almaktadır. Bazı kadınlar ise tamamen gözler dışında sadece baş, omuz ve yüzü örten “çador/çadari” denilen bir çarşaf giyerler (Robson and Lipson, 2002). İsmi daha çok öne çıkan “burka” Taliban’ın kadınlara halk arasında giymelerini gerekli kıldığı kadını baştan ayağa kapatan bir giysidir. Başlı örten kısım sıkıdır, kadın bir kafes paneli üzerinden görür, geri kalan kısmında hareket özgürlüğü sağlayan kıvrımlar arka toplanmıştır ve oldukça hacimlidir. Kafes şeklindeki panel gözlerinin önünde kalır ve böylece kadın, elleriyle giysiyle birlikte hareket eder. İffetin gerekli olmadığı, yani yüzün gösterilebildiği durumlarda, burkanın bütün ön kısmı kafaya atılabilir (Robson and Lipson, 2002). Burka’nın Afgan kadınlarının kullandıkları bir örtü şekli olmayıp, aksine 18. yy’daki Afgan-İngiliz savaşları sırasında İngilizlerin ülkeye girişiyle kadınların avret saydıkları yüzlerinin gayr-ı Müslimler tarafından görülmemeleri için icat ettikleri bir örtü çeşidi olup ancak günümüzde de kadınların çoğu bunu zaruri bir örtü olarak kullandıkları ileri sürülmüştür (Hashimi, 2013).

Ortadoğu’daki kadın kıyafetlerinde vücudu tepeden tırnağa olacak şekilde tek tip renk ile tamamen örten kıyafetler olarak “Hicab”, “Burka” ve “Nikab” öne çıkmaktadır. Bu üç kıyafet giyim ve bağlanış tarzı ülkelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Afgan Burkası, ellerin ve yüzün tamamen gizlenmesi açısından diğer örtünme biçimlerinden farklılık göstermektedir. (Şekil-7)

Şekil-7: Hicab, Burka ve Nikabın Farklılıkları. (*Beauty Undefined*, [web], 2018)

Araştırmada kadının örtünmesi açısından en büyük çeşitliliğin kırsal alan ile şehir bazında gerçekleştiği Ratib ve Ghulamsakhi isimli katılımcılar tarafından şu şekilde vurgulamaktadır:

“Aslında kadınların her zaman Burka giymesi zorunlu değildir. Kabil, Herat ve Mezar-ı Şerif gibi büyük şehirlerdeki kadınlar Hicab giyerler. Fakat diğer şehirlerde Burka giyilmesi zorunludur.” *Abdül Ratib, 25, Hazara, Bekâr, Tercüman*

“Çoğu yerlerde özellikle köylerde burka (çadari) zorunludur. Ama Kabil gibi büyük şehirlerde zorunluluk yok, sadece İslam ülkesi olduğumuz için kadında başörtüsü olmalıdır.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

Burkanın kırsal alanda isteğe bağlı olarak giyildiğini ifade eden Fawad isimli katılımcı ile yapılan görüşmede gönüllülük üzerine vurgu yapılsa da kültürel ve dini bir dayatma olarak psikolojik etkisi olduğundan bahsetmiştir:

“Bizim yaşadığımız bölgede Burka zorunlu değil, bazı aileler kadınların gönüllü olarak burka giymesini tercih ediyorlar.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Burka giyilmesinin sosyo-ekonomik statü ile bağlantısını Harun isimli katılımcı şu şekilde ortaya koymuştur:

“Yaşadığım bölgenin bazı kesimlerinde kadınların burka giymesi zorunludur. Özellikle cahil kesimlerde burka kullanılması zorunluluktur. Ama aydın ve medeni kesimlerde serbesttir. Bu kesimler burka dışında başörtüsü kullanırlar.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

Afganistan'daki pazarlarda en çok satılan ve yabancıların en çok satın aldığı nesne olan şal özellikle yabancı kadınların ülkede bulunduğu süre boyunca da yanlarında bulunuyor. Yabancı bir kadın olarak görev yapanlar her zaman yanlarında şal taşıyarak bu hassasiyeti göstermek istiyorlar. Kendi aralarında şal nasıl bağlanır diye pratik yapan ABD'li kadın askerler gördüğümde bu hassasiyete önem verdiklerini gözlemledim. Burka giyilmese başın örtülmesi gerektiğini Jamil ve Asif isimli katılımcılar şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Burka giyilmesi bizde zorunlu değildir. Kadın başını örtmek için çok sade bir şal kullanabilir.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman*

“Yaşadığım yerde kadınların burka giymesi zorunludur ve burka dışında yüzü ve saçları kapalı ve uzun bir şey giymek zorundadırlar.” *Muhammad Asif Güneş, 20, Türkmen, Bekâr, Tercüman*

Emin ve Habib isimli katılımcılar başörtüsüne bakış açısının etnik grupların muhafazakârlık derecesine göre değiştiğinden bahsetmiştir:

“Yaşadığım yerde farklı etnik gruplar da var ve kadının giyimi, onların İslam ile ilgili algılarına ve bilgilerine bağlı. Bu konuda Peştunlar çok daha muhafazakârlar. Avrat

demek, dört İmam'a göre, gerekli yerleri kapalı demek. Kadınlar evde, yakın akrabalar arasında başörtüsüz geziyorlar. Ben şahsen Burka'nın zorunlu olması ya da olmaması konusunda herhangi bir fikir sahibi değilim. Fakat ailemizin kadınları kadife başörtüsü (velvet) giyerler. " *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

"Evet, köylerde zorunludur. Fakat şehirlerde Arapların kullandığı Hicab örterler. Özbeklerde Burka giyilir, Hicab giyilmez. Kabil'de ise benim ailem Hicab giyiyor. Eşim Hazara, köye gittik, o zaman da hicab giydiler. Hatta eşim çadari (şal) giymişti köyde." *Muhammad Habib Achal, 48, Özbek, Evli, Bahçıvan*

Kadının örtünmesinin gerisindeki davranışın eşini mutlu etmeye yönelik bir anlam olduğunu Baran isimli katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

"Bazı insanlar eşleri Burka giyince onları severler, dolayısıyla kadınlar burkayı kocalarını mutlu etmek için giyerler. Bazı insanlar ise Hicab giyerler." *Baran Watan Dost, 36, Tacik, Evli, Şoför*

Kadın katılımcılar da, erkekler ile yapılan görüşmeler ile örtülecek şekilde burka ve hicab ayrımı net olarak yapmaktadırlar. Burka'nın Batı medyasında yaratılan algının aksine bir zorunluluk olmadığını katılımcılar şöyle ifade etmişlerdir:

"Hicab giyilmesi zorunludur ama bu zorunluluk çok fazla değildir. İslam Hicab giyilmesini emreder, fakat Burka giyilmesini değil." *Samira, 22, Arap, Bekâr, Kafe Çalışanı*

"Burka zorunlu değildir ve Afganistan kurallarına göre biz Hicab kullanırız." *Arzu, 21, Hazara, Bekâr, Kafe Çalışanı*

Waeeda ise kadının başörtüsünün arka planında yatan faktörleri anlatırken kuşaktan kuşağa aktarımdan bahsetmiş ve örtünmenin aslında kadının güvenliğini sağladığını şu şekilde ifade etmiştir:

“İslam kültür demek değildir. İslam çok mükemmel, ancak kültürün uygulanmasında sorun var. (Başındaki çadariyi göstererek) Afganistan’da kültür budur. Kadınların çoğu bunun gerçek anlamını bilmeden takıyorlar. Sorsanız çoğu benim büyükannem de takardı, annem de takardı ben de takıyorum” Örtünme konusunda kimse Burka’nın gerçek anlamını bilmiyor. Bana göre Burka güvenlik demek, koruma demek. Burka, Çadari, Hicab, Bolakh ve Navis hepsi farklıdır. Mesela Çadari sadece İslam ülkelerinden sadece Afganistan’da görülebilir. Taliban’ın da kadınlar için zorla istediği Çadari’dir. Burka değil.” *Waeeda Popal, 20, Peştun, Bekâr, Yüksek Lisans Öğrencisi.*

3.2.12. Kadınların Zorla Evlendirilmesi/ Eşini Seçebilme Hakkı

Afgan erkeğinin bakış açısıyla zorla evliliklerin temelinde pek çok konuda olduğu gibi kır ve kent ayrımı bulunmaktadır. Bununla birlikte etnik gruplar arasında da farklılıkların ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Jamil isimli katılımcı zorla evlilik kavramı yerine “ailenin karar verdiği evlilikler” olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ailede anne ve baba kızları için evleneceği erkeği kendileri seçerler. Bizim köyümüzde zorla evlendirme diye bir şey yoktur. Sadece aile bu kararı verir.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman*

Erkeğin ailesinin evleneceği kızı seçmesinin bir “ayrıcalık” olduğunu, kızın kendi başına yapacağı bir istek veya seçimin ailesi açısından “utanç” haline dönüşeceğini Amirjan ve Ghulamsakhi isimli katılımcılar şöyle ifade etmişlerdir:

“Bir kızın evlilik için bir erkeği seçmesi büyük bir utançtır, bu seçim daima erkeğin ailesi tarafından başlatılır. Zorla evlilik, Afganistan’ın bazı bölgelerinde görülür, ancak benim ailem bundan uzak durmaktadır.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

“Kadının evleneceği erkeği seçebilme şansı çok azdır. Çoğu yerlerde anne-babasının uygun gördüğü kişi ile evlenmek zorundadır. Afganistan bir İslam ülkesi

olduğu için ve gelenekler gereği kızların sevip-sevilmeleri hoş karşılanmamaktadır. Dolayısıyla beğendiği kişi ile evlenemeyince daha sonra sıkıntı yaşarlar. Bu gerekçelerden dolayı aile seçme yetkisine sahiptir.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

Eş seçimi konusuna tam tersi açıdan bakarak aslında erkeğin ailesinin değil de kadının ailesinin seçimde sözünün geçerli olduğunu Harun şu şekilde ifade etmiştir:

“Kadının evleneceği erkek, kadının ailesi tarafından seçilir. Kadın da ailesinin seçtiği kişi ile evlenmek zorundadır. Bu zorunluluk genelde cahillikten kaynaklanan bir şeydir. Kadınlar törelere göre evlendiriliyorlar.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

Ratib isimli katılımcı Kabil'deki kadınların evleneceği erkeği seçebilme şansını kısmen yakaladığından bahsetmiştir:

“Normalde Kabil'de yaşayanlar kızlarına kocalarını seçme hakkını veriyorlar, fakat diğer vilayetlerde böyle bir şey yok. Bazı insanların kendi ahlaki kuralları var ve bazen aileler kızlarını bu nedenle zorla evlendiriyorlar” *Abdül Ratib, 25, Hazara, Bekâr, Tercüman*

Ramish ile yapılan görüşmede katılımcı kadınların zorla evlendirilmesinin nedenlerini ikiye ayırmaktadır:

“Kızların zorla evlendirilme nedenleri iki tanedir: Ekonomik ve aşirete ait etnik gelenekler nedeniyle. Eğitimli ailelerde kızlar gelecekteki kocalarını seçme hakkına sahiptir. Fakat cahil ailelerde kızların hiçbir hakkı yoktur.” *Muhammad Ramish Faizi, 21, Peştun, Evli, Kasiyer*

Emin ise zorla evlilik nedenlerine yönelik daha fazla sebep olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bunun birçok nedeni var: mesela yoksulluk, cehalet, medenileşmemiş toplum ve İslam'ın referans olduğu kadın hakları hakkında iyi bir şekilde bilgi sahibi olmamaktan kaynaklanıyor.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Baran isimli katılımcı özellikle kırsal alanda yaşayan kadınların yaşadığı flörtün yerleşim yerinin küçüklüğünden kaynaklanan muhtemel dedikoduların önlenmesi nedeniyle evlendirilmesini de zorla evlendirilme olarak tasnif etmiştir:

“Eğer bir kızın erkek arkadaşı varsa, ailesi onu zorla evlendirir. Köy gibi bir yerde kızın başka biriyle isminin duyulması dedikodu ve tepkilere neden olabilir.” *Baran Watan Dost, 36, Tacik, Evli, Şoför*

Katılımcılardan biri kendi isteği dışında evlendirilmenin kadınlar gibi erkekleri de etkilediğine vurgu yapmıştır:

“Afganistan’da insanlar- kadın veya erkek fark etmez- etnik gelenekler ve örfelere göre evlendirilir. Kadınlar ise aşiret kültürü nedeniyle zorla evlendirilmektedir.” *Abdul Qodos Jamal, 28, Tacik, Bekâr, İşçi*

Ülkedeki güvenlik ortamının olmaması ve suç örgütlerinin kadınların kaderini etkilediğini Shabir isimli katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Çeteler ve insan kaçakçıları nedeniyle insanlar kızlarını korumak için görücü usulü evlendiriyorlar.” *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Evli, Tercüman*

Evlilikte eş seçiminde ailelerin vereceği kararın etkisini dile getiren Farhad, evlenecek kadın ve erkeğe de fikirlerinin sorulduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizim yaşadığımız yerde kız çocuklarının evleneceği kişi konusunda aileler karar verirler, çok küçük bir oranda ise evlilik kararını kendileri verirler. Fakat kız ve erkeğin de fikrini sorarlar. Ancak çok az bir aile para, arazi ve mal-mülk nedeniyle zorla çocuklarını evlendirirler”, *Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

Baran isimli katılımcıya göre ise kadına seçim hakkının sorulup sorulması bir seçenektir. Sormasa da yine aile kararının geçerli olduğu bir mekanizmayı şu şekilde dile getirmiştir:

“Kadın gelecekteki eşini seçme hakkına sahip değildir. Eğer biri onu istemeye gelirse ailesi ona sorabilir. Eğer kadın razı olursa ailesi onu nişanlar. Eğer razı olmazsa ve ailesi uygun gördüyse yine de nişanlar.” *Baran Watan Dost, 36, Tacik, Evli, Şoför*

Yaşadığınız yerde ve ailenizde; kadının evleneceği kişiyi kendisinin seçip seçemediği ile ilgili soruya temizlik görevlisi olarak çalışan Harun diğer katılımcılardan farklı bir şekilde hem kadının söz hakkı olduğunu hem de olmadığına yönelik karma bir cevaplamayla şöyle ifade etmiştir:

“Eğer ailesi de aynı fikirde ise evet, kadın evleneceği kişiyi kendisi seçme hakkı vardır” *Mir Harun Shah “Bahduri”, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

Benzer şekilde tezatlığın normalleştiğini katılımcılardan biri (*Muhammad Habib Achal, 48, Özbek, Evli, Bahçıvan*) daha “Ailelerinin iznini almaları şartıyla kocalarını seçebilirler” şeklinde dile getirmiştir:

Aile tarafından yapılan eş seçim kistaslarından birisi de evlilik sonrasında kadının baba yanı yerleşim (patrilokal) kalıbına uyum sağlayabilmesine yönelik kanaatler olduğunun Emin isimli katılımcı şu şekilde ifade etmiştir.

“Bizim ailemizde kızlar tamamen gelecekteki kocalarını seçme hakkına sahiptir. Ancak erkeğin anne ve babası mutlaka oğullarının evlenmek istediği kızın ailesine bakıyor. Afganistan’da kimse batıdaki gibi tek yaşamıyor; genelde babasının yanına yerleşiyorlar. Ailede iki ya da üç erkek çocuk varsa ve babaları da genç ise, evlendikten sonra izin alıp babasından ayrı yaşayabilir. Sigorta vb. olmadığından dolayı babanın kendine bakabilmesi durumunda ayrılabilirler. Genelde çoğu insan fakir olduğundan dolayı baba ile birlikte yaşıyorlar.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

3.2.13. Çocuk Evlilikleri

Afganistan'da aile içi şiddet, kendini yaralama, tecavüz ile birlikte en kötü insan hakları suçları olarak çocuk evlilikler gösterilmektedir (Nordberg, 2016: 140). Ensan isimli katılımcı erken yaşta evlilik yapan/yapmaya zorlanan kadınların eğitim hakkı ellerinden alınması suretiyle erken yaşta evlendirilmesini şöyle ifade etmiştir:

“Güvenliğin sağlanamadığı köylerde aileler eski kültürü takip ederler ve bu ailelerde çocuğa okula gitmesinin önüne geçilmesi için zaman bırakılmaz. Yani hayvancılık vb. işler ile çocuk meşgul edilir. Bu sebeple kız çocuklarının evlenme yaşı hukuki olarak 16 olmasına rağmen kabul edilebilir yaştan daha önceye çekilir.” *Ensan Dost, 29, Tacik, Evli, Öğretmen*

Kadınların erken yaşta evlendirilmesinin zinayı engelleyici bir mekanizma olduğunu öne süren ve Mollaların etkisini vurgulayarak Hz. Muhammed'in sözüne atıf yapan Üniversite (Siyaset Bilimleri) mezunu Shabir ve Jamil isimli katılımcılarının ifadesi aynen şu şekilde olmuştur:

“Hz. Muhammed'in “Mollaların emirlerine itaat ediniz” sözüne istinaden, zinadan kaçınmak için evlilik yaşı 16'dır.” *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Tercüman*

“Bir kadın ve bir erkek için evlilik yaşı 18-20 yaş arasındadır. Cinsellikten kaçınmak için küçük yaşta evlendiriliyorlar.” *Jamil Shahil, 30, Peştun, Evli, Tercüman*

Amirjan isimli katılımcı erken yaşta evlilik nedenlerini yoksulluk ve yaşanan bölgede güç sahibi kişilerin zulmünden ailelerin kızlarını bir an önce evlendirmek suretiyle korunmak olduğunu ifade etmiştir:

“Normalde erkekler için 18 ve kızlar için 16 yaştır. Fakat erken yaştaki evlilikler fakir yaşam koşulları, savaş ağalarından ve güçlü kişilerden korku nedeniyle meydana gelmektedir.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

Ghulam isimli katılımcı erken yaşta evliliklerin nedenlerini ve sonuçlarını şöyle ifade etmiştir:

“Gelişmiş aileler arasında eğitimli toplumlarda küçük yaşta evlendirilmez. Bilgisizlik, cahillik ve yoksulluk gibi nedenlerden dolayı küçük yaşta evlendirilir. Sonuç ise kadının şiddete maruz kalmasına ve hatta doğumdan dolayı ölmesine neden olabiliyor.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

Fawad isimli katılımcı kendi yaşadığı bölgede erken yaşta evlilik olmadığını ifade ederken kadının mutlaka bir sorumlu erkeğin himayesine girmesini garantilemek (yani başıboş kalmasını engellemek) için erken evlendirildiğini ancak sonuçta kadının sağlığı açısından doğumdan kaynaklanan anne ölümleri ile karşılaşabileceğini şöyle ifade etmiştir:

“Bizim yaşadığımız bölgede kadınlar 18 yaş üzerinde evleniyor. Küçük yaşta evliliğin nedenleri kötü gelenek ve göreneklerden kaynaklıdır. Kız çocuklarını büyümeye başlayınca başıboş kalmasını diye bir an önce evlendirmek istiyorlar. Gelecekte onların hayatında tehlike ve sıkıntılar yaşanacaktır. Küçük yaşta bir kız doğduğunda onun sağlığı açısından çok tehlikelidir. Anne de bebek de ölme ihtimali vardır.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Harun isimli katılımcı erken yaşta evliliklerin evlilik kadın ile erkek arasında geçimsizlik ile sonuçlanabileceğini ifade etmiştir:

“Yaşadığımız yerde kadınlar genelde 20-25 yaşları arasında evleniyorlar. Küçük yaşta evlilik nedeni cahillik ve fakirliktir. Sonuçları ise kavga ve geçimsizliktir.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

Erken yaşta evliliklerin erkeğin yaşının küçük olması halinde ailenin ekonomik olarak ayakta kalmakta zorlanacağını Farhad isimli katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Köyümüzde 20 ila 30 yaş arası ortalama evlilik yaşıdır. Eğer erkek 20 yaşın altındaysa ailesini geçindirmek onun için büyük bir sorun olacaktır”, *Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

Erken yaşta evliliğin erkek zihninde nasıl meşrulaştırdığını Abdul isimli katılımcının şöyle ifade etmiştir:

“Normalde kızlar 20 yaşına ulaşınca evlenilir. Erken yaşta evliliğin hem olumsuz hem de olumlu yönleri vardır. Olumsuz tarafı eğitimlerine devam edemezler ve olumlu tarafı ise zina veya diğer yasadışı ilişkilerden uzak durmuş olur.” *Abdul Qodos Jamal, 28, Tacik, Bekâr, İşçi*

Emin isimli katılımcı özellikle Peştunlar kökenli gruplarda ve ailelerde görülen kan davasının erken yaşta evlilik nedeni olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Kızlar 18-19 yaş, erkekler 23-24 yaştan sonra evlendiriliyorlar. Erken evlendirme, Hazaralar’da yoktur. Peştunlarda kan davası vb. nedeniyle de erken yaşta evlendiriliyorlar. Ortalama 20’li yaşlardan sonra evlendiriliyorlar. Erken yaşta evlilikler olumsuz şekilde sonuçlanıyor.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Erken yaşta evliliklerin sonucunda kaçma veya intihar/intihara teşebbüs eylemlerinin meydana gelebileceğini Habib isimli katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Evlilik Yaşı 18’dir. Erken evlilik nedenleri, fakirlik, aile problemleridir. Bunun sonucunda kaçma ve intihar etme gibi olaylar meydana gelebilir. Fakirlik, cehalet ve İslam’ın kadınların evlenmesi ile ilgili kurallarını bilmediklerinden dolayı. Adaletsizlik ve aile baskısı zorla evlendirilmeye neden olur.” *Muhammad Habib Achal, 48, Özbek, Evli, Bahçıvan*

3.2.14. Boşanma

Berkday (2014: 118), babasoylu evliliklerde erkeğin sınırsız boşanma hakkı olduğunu, boşanmadan sonra kadın üzerinde hak iddia ettiği ve kadının yeniden evlenmesini engellemesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Katılımcılarla yapılan sohbetlerde “yaşadığınız yerde kadın kolayca boşanabilir mi?” sorusuna verilen cevap genel olarak Afganistan’da boşanmanın kolayca olmadığı yönündedir.

Afgan kültüründe boşanmış kadınlar hafifmeşrep ve müsait bir kadın olarak görülmekte, boşanmış bir kadına karşı erkeklerin sergilediği zorba

yaklaşımların yanı sıra diğer kadınların da doğrudan ve dolaylı kınaması tehdidi altında yaşamaktadırlar (Nordberg, 2016: 74). Ancak boşanma için bazı sebep ve şartların olabileceği algısı öne çıkmaktadır. İsmail isimli katılımcı boşanma şartlarını ve türlerini şöyle ifade etmiştir:

“Afganistan’da kadın ve erkek üç türlü boşanabilir: Birincisi; **İFTİRAK** veya **TEFRİK**, erkeğin (cinsel) sağlık problemleri nedeniyle kadının hâkime (Kazi) başvurması sonucunda olur. İkincisi; **KHULA**, kadının hâkime (Kazi) başvurarak nafaka istemeksizin erkekten ayrılmak istemesidir. Üçüncüsü ise; **TALAK** denilen erkeğin üç defa kadına “Boş ol!” demesi sonucunda gerçekleşen Medeni Hukuk (Hukuk-i Medeni)’ta olmayan Şer’i Hukuk uygulamasıdır. 10 bin nikâhta 1 tane Talak durumu olabilir.” *İsmail Pamir “Baruz”, 27, Tacik, Evli, Afgan Ordusu Personeli*

Boşanma nedenlerinin eşler arası geçimsizlik ve kadının yasadışı ilişkisi olduğunu ancak erkeğin yasadışı bir ilişkisinin boşanma nedeni olmayacağını Shabir isimli katılımcı şöyle ifade etmiştir:

“Ailedeki şiddet, karı-koca arasındaki anlaşmazlık ve kadının yasadışı ilişkisi boşanmaya neden olur”, *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Tercüman.*

Boşanma oranının çok az olduğu ancak eşlerin ortak kararı ile boşanma olabileceğini Mustafa isimli katılımcı şu şekilde dile getirmiştir:

“Evliliklerin çok azı boşanma aşamasına gelebilir. Eğer hem kadın hem de erkek boşanma kararı vermişlerse boşanırlar zaten”, *Mustafa Amiri, 24, Tacik, Bekâr, Yemekhane Görevlisi*

Farhad isimli katılımcı ise geçimsizlik yanında kadına yönelik eş/partner şiddetinin⁴⁸ de boşanma nedeni olabileceğini ifade etmiştir:

“Bir kadın kolayca boşanamaz. Anlaşmazlık, vahşet ve adaletsizlik vb. birçok nedenden dolayı boşanma olabilir”, *Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

⁴⁸ **Intimate Partner Violence (IPV):** Yakın Eş Şiddeti, Kadına Yönelik Şiddet türlerindedir.

En önemli boşanma nedeninin “ihanet” olabileceğini söyleyen Harun, erkeğin değil de “kadının ihanetinin” eşleri boşanmaya götürebileceğini şöyle ifade etmiştir:

“Kadın kolay kolay boşanamaz. İhanet dışında ufak tefek meseleler boşanmaya neden olmaz.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

Emin isimli katılımcı ise Hazara etnik kimliğinde de boşanma oranlarının azlığını vurgularken diğer etnik kökenlerden farklı olarak kadının boşanmasının daha kolay olduğunu, Şii/İsmaili mezhebindeki “konsey” oluşumunun eşler arasındaki sorunlarda arabuluculuk seçeneği başarılı olmadığı takdirde boşanmaları kararı verebileceğini ifade etmiştir:

“Etrafımda hiç boşanma olayı duymadım, fakat eminim ki eğer bir kadın isterse kolayca boşanabilir. Dolayısıyla kanun var ve eğer kadın devam etmek istemiyorsa artık devam edemez. İsmaililerde Konsey var, yaşlılardan oluşuyor. Boşanmak için kadın başvurursa üç ay süre verilir. Anlaşma olmazsa bu süre sonunda boşanma olur.”, *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

Boşanma aşamasına gelmeden önce eşler arasındaki güvensizlik ortamını düzeltme girişimlerinin ilk aşamada devreye girdiğini Fawad isimli katılımcı şöyle ifade etmiştir:

“Koca ve kadın arasında güvensizlik ortaya çıksa önce tatlı şekilde bağlanmaya çalışılır. Sonrasında düzelmezse kanuna göre boşanabilir.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Boşanma konusunda kadın katılımcılardan sadece bir kişiden kısmen bilgi alınabilmiştir. Nilofar zorla evlilikler ile boşanma ve evden kaçma arasındaki bağlantıyı şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir kadına saygı duyulmazsa ve kocası tarafından dövülürse normalde kadınlar boşanmak isterler. Fakat benim yaşadığım bölgede böyle bir sebepten boşanan

yoktur. Diğer yandan zorla yapılan evlilikler de boşanmaya ve evden kaçmaya neden olur.” *Nilofar, 20, Tacik, Bekâr, Kafe Çalışanı/Üniversite Öğrencisi*

3.2.15. Kararlarda Kadınının Söz Hakkı

Afganistan’da kadının kararlara katılımı yaşı ve doğurduğu erkek çocuk sayısı ile bağlantılıdır. Bu kıstasları sağlayan kadın ev içinde kendine ait bir yönetim alanı oluşturabilmektedir. Hane halkı nüfusunun fazla olduğu geniş ailelerde kayınvalide ailedeki kadınların kıdemli idarecisi olarak gelinleri kontrol altında tutmak için bir sistem kurmakta ve yaşamlarındaki en ufak ayrıntıya kadar hükmetmektedir (Nordberg, 2016: 86-87). Fawad isimli katılımcı kararların ailede yaşayan yaşça en büyük kimse (kadın veya erkek) tarafından alınabildiğini ifade etmiştir:

“Genellikle büyüklerimiz kim ise Baba, Anne, Abi gibi onlar tarafından karar alınır. Bu karar alan büyük bir kadın da olabilir.” *Fawad Nazimi, 26, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Zarif isimli katılımcı ailede sadece babanın karar mercii olduğundan bahsetmiştir:

“Ailede kararları babam alır. Herkes bu karara uyar. Kendiniz ile ilgili bir durumu babanıza bildirmeniz gerekir. Dışarıdan başkalarından duyarsa bu iyi olmaz” *Mohammad Zarif Ghaznavi, 20, Peştun, Bekâr, Üniversite Öğrencisi*

Ailedeki karar mekanizmasına babayı yerleşimin etkisini Amirjan şöyle ifade etmiştir:

“Biz kararları birlikte alırız, ancak genelde son sözü kocadan önce eğer hayatta ise baba söyler.” *Amirjan Qaderi, 55, Tacik, Evli, Tercüman*

Karar alıcının erkek cinsiyetinden olması gerektiğini ve bunun nedeninin erkeğin kadından daha zeki olduğunu düşünülmesinin yaygın bir düşünce olduğunu Sayed şöyle ifade etmiştir:

“Kararlar erkekler tarafından alınır. Çünkü genelde erkeklerin kadınların daha çok bildikleri düşünölmektedir. Bana göre birlikte görüşüp karar almak ve paylaşmak en güzelidir. Böyle olursa kadınlar kendini iyi hisseder” *Sayed Shuayeb Sadat, 32, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Ailedeki kararların alınmasında Mustafa ve Harun isimli katılımcılar eşitlikçi yaklaşımdan şöyle bahsetmişlerdir:

“Ailemizde kararları alan kişi konuya göre değişir, fakat normalde ailenin tüm üyeleri birlikte konuştuğundan sonra karar alınır”, *Mustafa Amiri, 24, Tacik, Bekâr, Yemekhane Görevlisi*

“Genelde ailemde ortak karar alınır. Baba, ana, eş vs. karar alır. Ve kadının da söz hakkı vardır.” *Muhammad Harun Milleti, 34, Özbek, Evli, Tercüman*

Ghulam isimli katılımcı ise karar mekanizmasında kadının pasif tutum ile erkeğin vereceği kararları desteklemekle görevlendirildiğini ifade etmiştir:

“Aile reisi yani baba karar alır. Kadının ancak fikri paylaşılır ve eşini destekler.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

Ataerkil bir ailede kadının yaşlılıktaki tek güvencesinin oğlu ya da oğulları olduğu, kurabildiği tek egemenliğin ise genç kadınlar özellikle de gelinler üzerindeki egemenlik olduğu belirtilmektedir (Berktaş, 2014: 162). Erkek annesinin kadınlar arasındaki statüsü yükselmekte erkek doğurabilen kadın başarılı ve gıpta edilecek bir kadın hem de iyi bir eş olmayı simgelemektedir (Nordberg, 2016: 49).

Harun isimli katılımcı ise yaş faktörünün erkeğin ataerkilliğini zayıflatabildiği ve hatta ailede kadının yaşça erkekten daha büyük olduğu durumlarda kadının karar alma hakkının ortaya çıktığından bahsetmiştir:

“Anne ve Babadan hangisi yaş olarak daha büyükse kararları o alır” *Mir Harun Shah “Bahduri”, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

3.2.16. Kadınının Miras Hakkı

Kadının mülkiyeti evlendiğinde bir erkekten ötekine yani babasından kocasına geçmektedir (Nordberg, 2016: 53). Miras hakkı da baba soyu ağırlıklı olarak belirlenmektedir. Erkek soylu aile yapısının sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkan durumlardan birisi de kadının mirastan pay alamamasıdır. Konu ile ilgili olarak özellikle Peştun ve Tacik kökenli ailelerde gelin olarak aileye katılan kadının ikincilliğini kabullenmesi ve hatta miras talep etmenin utanç nedeni olarak zihinlerinde meşrulaştırılması olduğunu Mir Muhammed şöyle ifade etmiştir:

“Afganistan’da tüm etnik unsurlar için geçerli olan şey kadınların %90’ı mirastan pay alamamaktadır. Kadının mirasta hak sahibi olmadığı düşünülür. Kadınlardan da yaridan fazlası belki %55’i mirastan pay istemekten ve almaktan utanır. Peştun ve Tacik kadınlar için bu utancın iki sebebi vardır: birincisi ben gelinim, bu nedenle bana verilmez, ikincisi ise “istemek benim için utançtır” anlayışıdır.” *Mir Muhammed Shafi ANSARİ, 39, Peştun, Evli, Tercüman*

Görüşmelerde babası ölen kadın erkeklerin aldığı mirasın yarısını aldığı, kocası ölen kadın ise çocuklarının (veya diğer varis eşler de varsa) sekizde bir oranında pay aldığı belirtilmektedir. Mirastan alınan payda kadın ve erkeğin eşit olmadığı düşüncesini katılımcılar şöyle ifade etmişlerdir.

“Kadın, erkeğe oranla mirasın yarısını alır. Ayrıca ölen kocasının mallarının 1/8’ini de miras olarak alır.” *Shabir Ahmad, 30, Özbek, Tercüman.*

“Mirasın 1/8’ini kadın alır” *Mir Harun Shah “Bahduri”, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

Kadın ve erkeğin mirastan alacakları payların farklılığının nedeninin dini nedenlere dayandığını Ghulam şöyle ifade etmiştir:

“Kadın, mirastan pay alabilir, ancak kadınlar her bir erkek çocuğun aldığı mirasın yarısını alabilir. Bazı yörelerde hak verilmemesi nedeniyle kadına şiddet ve

davalara neden olabiliyor. Dini gerekçeler nedeniyle farklı miktarlarda hak alabiliyorlar.” *Ghulamsakhi Qarizada, 28, Türkmen, Evli, Tercüman*

Kadın babasının mirasından alacağı pay konusunda erkek kardeşlerine oranla yarım pay almasının yanında diğer bir şartın ise evlenmek olduğu belirtilmektedir. Kız çocuklarının babasının mirasından pay almaları için evlenmeleri gerektiğini Farhad isimli katılımcı şu şekilde ifade etmiştir.

“Erkekler kızlardan iki kat daha fazla miras alırlar. Kızlar ancak evlendikten sonra haklarını alabilirler”, *Farhad, 30, Tacik, Evli, Temizlik Görevlisi*

Aile reisi olan baba ölünce kardeşler arasında miras konusunda anlaşmazlık çıkma ihtimalinin yüksek olduğunu vurguladıktan sonra, kadının aile içinde diğer kardeşleri ile arasının bozulmaması için de hak istemediğini Emin isimli katılımcı şöyle ifade etmektedir:

“Bazı kadınlar mirastan pay istemiyorlar. Hak isterlerse kardeşleri ile kötü olmak istemiyorlar. Normalde kanun olarak hakları var. 1 hak erkek, yarım hak kız çocuklar pay alır.” *Emin Hamdam, 28, Hazara, Evli, Temizlik Görevlisi*

3.2.17. Kadınların Eğitime Ulaşmaları

Son otuz yıl boyunca Afganistan’da yaşanan çatışma ortamının mağdurları çocuklar ve kadınlar olmuştur. Taliban terör örgütü, ülke yönetimini işgal ettiği dönemde işgal sırasında özellikle kadın öğretmenleri öldürdüğü, kız öğrencilerin ise okuldan eve gelirken Taliban’ın keskin nişancılarının hedefi olduğu, bu şiddet ortamında çoğu Afganlının çocuğunu okula gönderemediği belirtilmiştir (Aytekin, 2017: 20).

Günümüzde de eğitim hakkının kısıtlanmasına yönelik kültürel faktörlerin varlığını koruduğu belirtilmektedir. 2014 yılında yapılan bir araştırmada kadının statüsünün yanında eğitim hakkına yönelik olarak Peştunlar arasında halen

Peştunvali (aşiret yasaları) hükümlerinin varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir (Jamal, 2014: 17). Afganistan'daki en baskın etnik grup olan Peştunların bu tutumunun diğer etnik grupları da etki altına aldığını ileri sürmek mümkündür. René Girard'a göre, her bireyde kendini ötekilerden sadece farklı değil hepsinin en farklısı görme eğilimi olması sonucunun kültür tarafından beslendiğini ileri sürmektedir (Girard, 2005: 29). Yapılan görüşmelerde kadının eğitim hakkı ile ilgili en kapsamlı görüşme kendisi de altı yıldır öğretmenlik yapan ve aynı zamanda Kabil'de Hukuk Fakültesi'nde de okutman olarak görev yapan Ensan Dost'tan gelmiştir. Kent ve kır ayrımından yola çıkarak köyler arasında bulunan mevcut farklılaşmayı ve aile içinde kadının eğitim hakkından mahrum bırakılmasına yol açan zihniyeti şöyle ifade etmiştir:

"Afganistan Anayasası'nın 43'üncü maddesinde "kadınlar okula gitmesi ve eğitim alması" şart konulmuştur. Bu madde köy ya da kent ayrımı yapmamaktadır. Ancak uygulamada kırsal alan ile kent arasında eşitlik yoktur. İki çeşit köy vardır: Birincisi normal hayatın devam ettiği köyler, ikincisi de güvenliğin olmadığı köylerdir. Güvenliğin olmadığı köylerde öğretmen ve okul binası bulunmamaktadır. Köydeki sivil lider (Taliban, IŞİD vb. örgüte bağlı çalışan gölge yönetici) kadınların okula gitmelerini kabul etmemektedir. Burada geri plandaki hedef, Afganistan'ın ilerlemesini engelleme çabasıdır. Normal hayatın devam etmediği köylerde ise "Sünnet-i Aile" dediğimiz eğitime ve teknolojiye inanmayan, çocuklarını kendi yetiştirmeye yönelik ve eski kültürü takip eden kişiler bulunmaktadır. Bu ailelerde kadının eğitim imkânlarına ulaşmasının önündeki engel babasının okula gitmesine izin vermemesidir. Normal hayatın devam ettiği köylerde bir aile kız çocuğunu okula gönderirse, diğer köylüler o ailenin gerçek Müslüman olmadığını düşünürler ve kültürel açıdan kötü bir eylem yaptıklarını düşünürler." *Ensan Dost, 29, Tacik, Evli, Öğretmen*

Kırsal alanda kız çocuklarını okula gönderen bir aileye diğer ailelerin bakış açısı da kadının eğitim hakkını engellemektedir. Kabil merkezinde kız çocuklarının okula gitme oranının daha fazla olduğu belirtilmektedir:

“Kabil’de açık görüşlü kişiler çocuklarını okula göndermektedirler. Güvenlik durumu Kabil’de çok iyidir. Okul binası vb. tesislerde eksiklik yoktur. Olumlu ve dostça bir ortam vardır. Bana göre hem kızlar hem de erkekler için 1’nci Sınıf ile 12’nci Sınıf arasındaki eğitim zorunlu olmalıdır. Bunu teşvik etmek için halen bazı Sivil Toplum Örgütleri tarafından yapılan çiçek aşısı vb. hizmetler devlet tarafından yapılmalıdır. Ayrıca çocuğunu okula gönderen ailelere vergi indirim yapılması aileleri daha çok cesaretlendirebilir.” *Ensan Dost, 29, Tacik, Evli, Öğretmen*

Görüşme esnasında katılımcıya 12’nci Sınıftan sonra okula gitmemeli mi? diye sorduğumda, “12’nci Sınıfı bitiren bir kadın artık eğitime bağımlı hale gelir ve imkânları dâhilinde devam eder.” şeklinde cevaplamıştır.

Mevcut eğitim sistemini de açık diller eleştiren katılımcı, okullardaki fiziki şartların da eğitim açısından önemini vurgulamıştır:

“Okul binası ve tesisleri (elektrik, su, yiyecek, ilk yardım vb.) eğitim açısından çok önemli. Bu imkânlar olmadığı takdirde öğrenciler vazife ve maksatlarını kaybederler. Bence eğitim sisteminin işleyişinde Nasıl, Niçin ve Ne? sorularına cevap verecek şekilde değişiklikler yapılmalıdır.” *Fardin Honar Shamal, 25, Tacik, Bekâr, Kafe Çalışanı*

2001 sonrasında Afganistan’da kadınlar açısından pek ilerleme kaydedilmediği; Taliban döneminde yaygınlaşan kadınlarla ilgili yasaklar ve kararların genel olarak zaten okur yazar olmayan ülkenin geniş kesimlerinde halen yürürlükte ve muhafazakâr gelenek yoluyla uygulanmakta olduğu, belirtilmektedir (Nordberg, 2016: 22). Rahmetullah, kadının eğitim hakkını engelleyen kalıplaşmış zihinsel önyargıların halen varlığını devam ettirdiğini şöyle ifade etmiştir:

“Erkek kardeşim, kızlarını okula göndermek istemiyor. Onların okumasına gerek yok diyor. Okumamış olduğundan böyle. Sebebi güvenlik falan değil, yaşadıkları köy gayet güvenli. Ama ben öyle değilim üç tane kızım var, hepsini de okutuyorum.” *Rahmetullah, 42, Hazara, Evli, Kafe Sahibi*

Kamp içinde bir öğle yemeğinden sonra görüştüğümüz Abdül Ratib kadının eğitim hakkını engelleyen en önemli konunun gelenekler olduğuna vurgu yapmıştır:

“6 erkek, 2 kız kardeşim var. Ailem anne ve babamla 10 kişi. Kız kardeşlerimden birisi benden büyük ve Lise’yi bitirdikten sonra evlendi, 4 çocuğu var. Diğer kız kardeşim benden küçük ve 11’nci sınıfa gidiyor. İki yıl sonra Üniversite okumak için ikna olursa eğitime devam edebilir. Ben okumasını istiyorum. Kabil’de okula kolayca gidebiliyorlar fakat Kabil dışında genelde gelenekler nedeniyle gidemiyorlar. Hem kültür hem de din yüzünden...” *Abdül Ratib, 25, Hazara, Bekâr, Tercüman.*

Görevim boyunca en çok karşılaştığım Afganlı Kasım ile yaptığımız görüşmede güvenlik ortamının kadının eğitim hakkına etkisi ile ilgili olarak şunları paylaşmıştır:

“Özbek kökenliyim ve aslen Hanköy/Faryab’tanız. Bizim bölgede Peştun sayısı çok az, genelde nüfus Türkmen ve Özbek ağırlıklı. Sadece birkaç aile kiracı vb. olarak yaşıyorlar. 5 kardeşiz, 4 erkek ve 1 kız. Ben en kardeşlerim içinde en küçükleriyim ve kalan bekâr çocuk olarak annem ve babamla yaşıyorum. Diğer abilerim ve ablam ayrı yaşıyorlar. Kız çocuk bir tane olduğu için çok değerli. Taliban döneminde ablam okumadı, annem göndermedi onu okula çünkü Taliban kızları öldürüyor veya kaçıyordu. Ablam şuan evli, 2 erkek ve 3 kız çocuğu var. 7 yaşındaki büyük kızını şimdi okula gönderdi, diğerlerinin hepsi henüz küçük yaşta. Ablam diğer çocuklarını da okutmak istiyor. Savaş dursa gelecekte okutacağız elbette.” *Muhammad Kasım Qaris, 26, Özbek, Bekâr, Çay Ocağı Görevlisi*

Güvenlik ortamındaki göreceli düzelmenin doğrudan kız çocuklarının okula gitmesine olumlu katkı yaptığını Yakub şöyle ifade etmiştir:

“3 kız kardeşim, 2 erkek kardeşim var. Üç kız kardeşim de şuan evli. Tacik asıllıyım. Annem Peştun, Babam Tacik asıllı. Lise mezunuyum. Ablalarımın hepsi okula gittiler. Önceden kızlar okula gidemiyorlardı, Taliban yüzünden. Ancak artık okula gidebiliyorlar.” *Sayed Yaqoub Hashimi, 20, Tacik, Bekâr, Kafe Çalışanı*

Eğitim şartları ve okullardaki dersler hakkında konuşurken bir katılımcının kız çocukların sınıflarında ders veren erkek öğretmenlerin davranış kalıpları ile ilgili şunları söylemiştir:

“Okulda kız ve erkek öğrenciler ayrı ayrı sınıflarda okurlar. Eğer erkek öğretmen kızların sınıfına ders verecekse sınıftan içeriye tam olarak girmez, kapı eşliğinden bir adım mesafe içeriye girerek dersini anlatabilir.” *Ali Haydar, 35, Hazara, Evli, Tercüman*

Ergenlik döneminde erkek ve kadının ayrışması gerektiğini ve karma eğitimin bu dönemde olmaması gerektiğini savunmam Sayed isimli katılımcı Y kuşağı ile değişimin başladığı işaretlerini vurgulamaktadır:

“Bana göre kız çocukları 12’nci sınıfın sonuna kadar yani 18 yaşını doldurana kadar ayrı sınıflarda eğitim görmeleri gerekir. Kız çocuklarının hata yapmalarının önlenmesi için bu gerekli. Aşık olmak, cinsellik düşünceleri ve biriyle çıkma gibi davranışlar İslami açıdan uygun davranışlar değildir. Üniversite ve Lisansüstü Eğitim’de karma sınıflar olmalıdır, çünkü artık insanlar kendileri hata yapmazlar. İslamiyet aslında kadını ve erkeği eşit görmektedir. Burada İslamiyet hakkında gerçek bilgileri olmayan Mollalar kapalı görüşlü ve kendi çıkarlarına düşkün olduklarından dolayı etkilidirler ve bu etki Emanullah Han döneminden beri devam etmektedir. Kız çocuklarına okulu yasaklayarak kendi güçlerini korumaya çalışmaktadırlar. Ama 2002 yılından beri yeni Y kuşağı eğitimli ve açık görüşlü gençlerden oluşuyor ve bu konulara daha modern bakıyorlar.” *Sayed Shuayeb Sadat, 32, Tacik, Bekâr, Tercüman*

Eğitim hakkını elde eden kadının da mesleki gelişim açısından yönlendirilmesinde yine toplumsal kalıpların öne çıktığını Wahab isimli katılımcı şöyle ifade etmiştir:

“Çocukların eğitimine yönelik olarak en uygun meslek ailenin gücünün yetebileceği ve onları okutabileceği meslekler en uygundur. En çok tercih edilen Öğretmenliktir.”

Wahab Habib, 47, Tacik, Evli, Tercüman

Benzer şekilde Waeeda isimli kadın katılımcı ile yapılan görüşmede de belirli mesleklere daha fazla rağbet olduğu ifade edilmiştir:

“Kadının söz hakkı olan ailelerde kız çocuklarının eğitiminde kararı aile verir. Kızlar için tıp vb. alan seçerler, erkekler için ise mühendislik alanını seçerler.”

Waeeda Popal, 20, Peştun, Bekâr, Yüksek Lisans Öğrencisi.

3.3. ÜÇÜNCÜ KISIM: KADINLARIN GÖZÜNDE KADIN VE ERKEK

Araştırmanın bu bölümde görüşme imkânı bulunan beş Afgan kadından elde edilen bulgular gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

3.3.1. Çatışma Ortamındaki Kadınlar

Kadının ve çocukların çatışma ortamında en çok zarar gördüğü inkâr edilemez bir gerçektir. Afganistan’da her türlü çabaya rağmen bitmek bilmeyen ve hâlihazırda devam eden teröre karşı mücadele ortamında kadının yaşadıkları ile ilgili kısıtlı bazı bilgilere ulaşmama rağmen, geçmiş dönemde yaşananlar ile ilgili bazı bulgulara ulaşılmıştır. Görüşme yaptığımız Nilofar (Nilüfer) geçmişte annesinin de babası ile birlikte çatışmalara katıldığını ve babasına destek olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Kadınlar en çok Mücahitler döneminde çok zorluk yaşamış, çünkü babam o zaman annemi de urş⁴⁹ için götürüyormuş, sadece bunu anlatırlardı kendi

⁴⁹ **Urş:** çatışma (Özbekçe).

aralarında. Benim düşüncem çatışmada erkeklere yardım etmesi için annem de gitmiştir.” Nilofar, 20, Tacik, Bekâr, Kafe Çalışanı/Üniversite Öğrencisi

Kadının bu davranışının gerisinde savaşta erkeğin yanında olmak ve ona destek olmak düşüncesi olmakla birlikte, erkeklerin karşı karşıya gelerek savaştığı bir ortamda kadının kolaylıkla gizlenebilmesi nedeniyle kuryelik, mühimmat vb. taşımak için de kullanılmış olabileceği akla gelmektedir. Durumu “kadının namusu” penceresinden anlamaya çalışıldığında ise, katılımcı çatışmada yer almayan erkeklerin geride kalan kadınlara ulaşabilmesini engelleme amacı taşıdığını da ifade etmiştir. Ancak çatışma ortamında cephede savaşan erkeklerin dayanışmasına zemin hazırlayan ortamın da erkek egemen ve sayıca erkeklerin fazla olduğu bir ortam olduğu göz önüne alınmalıdır.

Görüşmelerin bir kısmında katılımcılar günümüzde de Afgan kökenli olup ABD vatandaşlığına geçmiş olanların ajan/haber elemanı olarak kullanıldığını ima edenler olmuştur.

3.3.2. Cinsiyet Ayrımcılığındaki Kadın

Kadının kimlik gelişiminde erkeğe oranla kişiler arası (*interpersonal*) sosyalleşme süreçlerinin daha çok öne çıktığı, erkeğin sosyalleşmesinin ise nispeten içsel (*intrapersonal*) bir süreç olduğu belirtilmiştir (Adams & Jones, 1983; Fannin, 1979; Grotevant & Thorbeck, 1982; Kroger, 1988’den akt. Chae, 2001: 18). Görüşme yapılan katılımcılardan Waeda isimli katılımcı kız-erkek çocuk ayrımını ifade ederken sosyalleşme sürecinden başlayan süreci vurgulamıştır:

“Afganistan’daki kadınların %80’i eğitimsiz, %20’lik bir grup eğitilidir. Ailede çocuk doğunca kız bebek olursa asla bir erkek bebek gibi değil. Kız çocuklara herkes karışır, ancak erkek çocuklara küçük yaştan itibaren kendi başına dokunulmaz olabiliyor. Kız çocuklar biraz daha büyüsün “asla bir yere gidemezsin”, “sen bir

kadının” gibi cümlelere maruz kalıyor. Kız çocuk olmak sanki bir suç...Diğer bir sorun da zorla evlilikler. Kız çocukları 14-16 yaşına gelince hemen evlendiriliyor.”
*Waeeda Popal, 20, Peştun, Bekâr, Yüksek Lisans Öğrencisi*⁵⁰

3.3.3. Sağlık İmkânlarından Uzak Kadını

Waeedaa isimli katılımcı kadın sağlığına yönelik olarak yer alan yaygın düşünceleri ve kadının sağlık imkânlarına ulaşabilmesinin de temelinde yatan kadın-erkek cinsiyet ayrışmasını şöyle ifade etmiştir:

“Kadınlar hastalandığında durumu çok kötüleşinceye kadar hastaneye gitmezler. Check-up veya aşı gibi uygulamalar zaten yoktur. Kırsal alanda kadın hastalar kadın doktora giderler. Eğer kadın doktor yoksa asla doktora gitmezler. Benzer durumu Kabil’deki hastanelerde de tanık olduğumu hatırlıyorum” *Waeeda Popal, 20, Peştun, Bekâr, Yüksek Lisans Öğrencisi.*

3.3.4. Sokakta Kadın

Kabil’de dahi kadın dışarı çıktığında yalnız başına yürümesinin çok kolay olmadığını, özellikle yeni nesildeki kadınları bu düşünce kalıbını kırmaya çalıştığını, ancak bir önceki nesilden (Taliban dönemini yaşayanlar) kalan alışkanlıkların devam edebildiğini görüşme yaptığımız üniversite mezunu Samira şöyle ifade etmiştir:

“Annem ve ablam sokakta tek başına dolaşmaz. Yanlarında mutlaka babam veya abilerimden biri olur. Erkeklerin çarşıdaki dükkânlarda bir işi olsa bir yere uğramak istese kadınların girmesinin mümkün olmadığı bir yer ise burası kadını herkesin görebileceği bir yerde bırakır. Burası bir gölge ağaç altı vb. olabilir. Onlar gelene kadar kadınlar orada beklerken yere çöküp otururlar. Ayakta beklenmez. Bu

⁵⁰ Waeda, Afganistan’a komşu bir ülkenin Büyükelçiliğinde çalışan aynı zamanda Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi. 3 haftalık izin için geldiği Kabil’de tanışmam Sayed Shuayeb sayesinde olmuştur.

anlattığım bizim annelerimizin kuşağında halen geçerli.” *Samira, 22, Arap, Bekâr, Kafe Çalışanı*

3.3.5. Tecavüzü Önleyici bir Mekanizma: Başlık Parası

Waeeda isimli katılımcı başlık parasının kadına yönelik cinsel şiddet kapsamındaki tecavüz olaylarını engellediğini, başlık parası gibi bir ekonomik ve kültürel bir yaptırım olmadığı takdirde değersizleştirilen kadının cinsel şiddete daha çok maruz kalabileceğini şöyle ifade etmiştir:

“*Pulibasqhab* olarak ortalama 1.000 \$ verilir. Ghost, Helmand, Nimroz ve Kabul’de Toyona olmadan kimse size kızını vermez. Başlık parası olmadığından dolayı tecavüz olaylarına da rastlanmaktadır.” *Waeeda Popal, 20, Peştun, Bekâr, Yüksek Lisans Öğrencisi.*

3.3.6. Zorla Evlendirilen Kadınlar

Kadının zorla evlendirilmesinin gerisinde yatan nedenleri aile yapısı ile ilişkilendiren Waeeda evlilik şartlarından birisi olarak öne sürdüğü ailelerin (mezhepsel ve etnik) uyumunu şöyle vurgulamıştır:

“Evlilik kararı aileler tarafından verilir. Ailelerin %95’i kız veya erkek çocuklarının evliliklerine kendilerinin karar vermesine izin vermezler. Bunun nedeni aile yapısıdır. Bu nedenle aşk evliliği diye bir şey bilinmez buralarda. Mesela benim aile yapım ile Sayed’in aile yapısı aynı olmadığından bizim evlenmemiz söz konusu olamaz. İnsanlar aslında İslami kuralları hayatlarında uygulamıyorlar. İslam’a göre zorla evlilik haramdır. Erkek veya kız kendi evliliklerine kendileri karar verir.” *Waeeda Popal, 20, Peştun, Bekâr, Yüksek Lisans Öğrencisi.*

3.3.7. İyi Kadın Nasıl Olmalıdır?

Afgan kadınına göre “iyi bir kadın” nasıl olmalıdır? sorusunun karşısında görüşme yapılan beş kadın katılımcıdan sadece ikisi konuya kısmen açıklama getirmiştir. Samira isimli katılımcı kadının “günahtan kaçınması”

konusuna değinerek aslında Afgan kadınının kontrol altına almaya amaçlayan dini/kültürel örüntülerin önemine vurgu yapmıştır:

“İslam’da iyi bir kadının öncelikli özelliği takva⁵¹’dır ve bana göre de en önemli özellik budur. Doğruluk ve saygı gibi özellikler de önemlidir. Bunlar aileyi iyi yapan özelliklerdir. Aynı zamanda toplumu da iyi yapar. İyi bir toplum Müslüman bir annenin acılarının sonucunda ortaya çıkar. ” *Samira, 22, Arap, Bekâr, Kafe Çalışanı*

Arzu isimli katılımcı ise kadının tek düşüncesinin kocasının ve ailesinin itibarını düşünmek olduğunu şöyle anlatmıştır:

“İyi bir kadın evlilikten sonra daima ailesini ve kocasını düşünen kadındır. Ve asla ailenin itibarını zedeleyen yanlış hareketlerde bulunmayan kadındır.” *Arzu, 21, Hazara, Bekâr, Kafe Çalışanı*

3.3.8. Yaşamı Mollaların Etkisi Altında Olan Kadınlar

Afganistan’da günlük yaşamda sürekli olarak din referans verilmektedir ve birçok Afgan onlara dayatılan kuralların karşılığında iyi bir Müslüman olmak için buna inanmaktadır (Nordberg, 2016: 113). Jamila isimli katılımcı mollaların günlük yaşama ve kadının yaşam biçimine olan etkisini şöyle ifade etmiştir:

“Afgan halkı dini yönü ağır basan ve güçlü inanç sahibi kişilerdir. Mollalar bu ülkede çok şeyi etkiledi. Mollaları başka ülkelerdekiler ile karıştırmayın. Buradaki Mollalar belki Kur’anı okumamışlardır. Başka Mollalardan öğrenmişlerdir. 30 yıl önce çatışmalar başlayınca Mollalar Kabil şehir merkezi dâhil her yerde ortaya çıktı. Mollaların onda biri yerli halktan iken, onda dokuzu diğer ülkelerden gelen mültecilerden oluşuyordu. Bu Mollaların söylediklerini kabul etmeyen ve yapmayanlar kâfir oluyordu. Mollalar, din adına istedikleri her şeyi yapıyorlardı. Mollalar, “kadınlara asla güvenmeyin onlar güvenilmez ve asla onları dinlemeyin”

⁵¹ **Takva:** gûnahtan kaçınma, sakınma.

diyorlardı. Sadece benim sözümü dinleyin siz dinden anlamazsınız diyerek insanların düşünmelerine izin vermiyorlardı. Onlara göre gözlerinizi kapatın, ağzınızı kapatın ve sadece benim dediklerimi yapın kuralı geçerliydi.” *Jamila Moustavi, 31, Hazara (Sadat), Bekâr, Tercüman.*

3.3.9. Televizyonlarda Kadınlığın Yeniden İnşası

Kadın katılımcılar ile yapılan görüşmelerde, erkek katılımcılar ile yapılan görüşmelerde de olduğu gibi, Afganistan dışından ithal edilerek yerel kanallarda yayınlanan televizyon dizileri kadının sosyal hayatını ve ona bakış açısını etkilemektedir. Konu ile ilgili olarak Arzu isimli katılımcı dizilerin yeni kuşağın üzerinde yarattığı tutum ve davranış değişikliğinin olumsuz boyutunu şöyle ifade etmiştir:

“Taliban döneminde televizyon haram olduğundan dolayı kimse tv izlemiyordu. Zaten Taliban da teknolojinin tümüne karşıdır. Şehirlerde ise bugün tv dizileri bazı insanlar tarafından çok izleniyor. Özellikle Hint ve Türk dizileri çok yaygındır. Bana göre yanlış davranışları normalmiş gibi gösteriyorlar. Mesela Türkiye’den alınan Zehra diye bir dizi vardı Tolo kanalında yayınlanıyordu. Orada evli olanın başka biriyle ilişkisi doğalmış gibi bir hava var. Bunlar kötü etkiler yaratıyor. Özellikle şuan 17-18 yaşındaki gelecek kuşak üzerinde olumsuz etkiler var. Kabil’de buna benzer davranışlarda bulunan kızlar ve erkekler ortaya çıkıyor.” *Arzu, 21, Hazara, Bekâr, Kafe Çalışanı.*

3.3.10. Kadınların Erkek Algısı

Afgan kadınları ile yapılan görüşmelerde erkekler hakkında ne düşündüklerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular sorarak konuyu açmak istememe rağmen genelde bu konuda “erkekler çok farklı”, “erkeklerin kadınları anlaması imkansız” gibi kısa cümlelerle konu geçiştirilmiştir. Bu konudaki tek istisna olan Jamila ile iki defa görüşerek daha derinliğine bilgiler almaya çalıştım.

İlk görüşmemizde Jamila erkek-kadın arasındaki güç dengesinden bahsederek kadının ikincil statüsü nedeniyle insan dışı bir varlık olarak görüldüğünü ve şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir:

“Türk dizilerinden gördüğüm kadarıyla köyler aynı Türkiye’deki köyler gibi...Erkekler orada Allah gibi olduklarını düşünürler. Allah derken yanlış anlamazsınız istemem, yani çok üstün olduklarını sanırlar. Yaşamayı sadece onların hak ettiğini sanırlar. Kadınlar ve çocuklar onlar içindir. Kadınlar sadece erkekleri mutlu etmek için ve çocuk yapmak için vardır. İnsanlar erkektir, kadınlar insan değildir onlara göre. Kadın eğer kendi bildiğini yaparsa kontrolden çıkmış olarak görülür. İki tür köylü var: birincisi eğitilmiş, akıllı ve zeki, diğeri ise insanlık hakkında hiçbir şey bilmeyen eğitimsiz köylü. Bu tipin çoğu olumsuz düşünce yapısı var. Erkekler, kadınlar ile oynar ve yemek yerler. Eğer biraz güçlenirlerse şiddet kullanırlar ve kural koyucu olurlar. Her şeye kural koymaya başlarlar. Şiddet her yere yayılır. Birileri bu gücü kendi kurallarını koymak için kullanmaya başlar” *Jamila Moustavi, 31, Hazara (Sadat), Bekâr, Tercüman.*

İkinci görüşmemizde ise Jamila dinin erkeklerin tutum ve davranışlarına olan etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

“Erkekler dini inançları nedeniyle kendini sorgular: “acaba günahkar mıyım? Acaba Allah’a karşı mı geliyorum? şüphesi vardır. Köyde yaşayan bir erkek, “Allah beni yarattı ve benim iyi bir kul olup olmadığımı sınıyor. Zaten 60-70 yıl gibi kısa bir ömrüm var. Önemli olan iyi bir adam olmak” diye düşünüyor. Bunun yanında beni mutlu edecek her şey günah, hayattan zevk alamıyorum. Çocuklarımı kucaklamak ve öpmek utanç benim için diye düşünüyor. Eşine güzel sözler söylemek diye bir şey yoktur. Çoğunlukla Peştunlar’da bu konu çok önemlidir. Tacikler’de nispeten bundan daha iyidir, ancak insani duygular yine de görülmez. Hazaralar için bu çok büyük bir problem değildir. Bunun nedeni erkeğin güçlü olmak zorunda oluşudur. Bu benim karım veya çocuğum demek onlara göre utanç meselesidir. Bu erkeklerin yarısı çok güçlü inanç sahibidirler. Sadece diğer insanların dediklerine itaat ederler ve onlar için başka insanların dedikleri önemlidir. Diğerleri ise sadece çok güçlü

inanç sahibiymiş gibi görünürler. " *Jamila Moustavi, 31, Hazara (Sadat), Bekâr, Tercüman.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Afgan erkeğinin içeriden bakış açısıyla Afgan kadın algısı araştırılmıştır. Afganistan'ın başkenti Kabil'de yaşayanlardan araştırma kapsamında ulaşılabilen Afgan erkeklerinin gözüyle Afgan kadını nasıl algıladıkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular ile uluslararası aktörlerce Afganistan'ı işgal için ileri sürülen bahanelerden biri olan "Afgan kadını özgürleştirme" argümanının geldiği noktaya da ışık tutulması hedeflenmiştir. Uluslararası söylemin aksine, Afgan kadınlarının sosyal ve kültürel konumunun iyileşmesi için kat edilmesi gereken daha çok yol olduğu tespit edilmiştir. ABD öncülüğündeki Koalisyon Güçleri, sosyal bilimlere kullanarak Afganistan'ın sosyo-kültürel analizini yapmasına rağmen, Afgan kadını konusunda gerçekçi adımlar atabilmek yerine, kendi çıkarları doğrultusunda mevcut durumu sürdürmeye devam etmektedir. Yakın geçmişte Taliban dönemi gibi muhafazakâr ve köktenci bir süreçten çıkan Afgan halkının, dışarıdan kendi iradesi dışında ithal edilen Batı normlarıyla yüzleşmesi sonucunda kadının statüsünün artıp artmadığı halen bir tartışma konusu olarak varlığını devam ettirmektedir.

Sosyal Antropolojideki alan araştırmalarında bir toplum/topluluk hakkındaki gerçek bilgi, yerel halktan alınan bilgidir. Ancak yapılan yüz yüze görüşmelerde ortaya çıkan ve idealize edilen söylemler ile sahadaki gözleme dayalı gerçeklerin de ortaya konulması gerekmektedir. Görüşmeler esnasında katılımcılar tarafından bir konu hakkında yapılan açıklamalarda bir yandan "mantık dışı" veya "yasadışı" olduğu ifade edilirken, diğer yandan eş zamanlı olarak buna itaat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın geri

planında katılımcıların şahsi görüşleri ile yaşadıkları ortamın onlara dikte ettiği sosyal normlar arasında bir ikilem ortaya çıkmaktadır.

Afganistan'da kadın-erkek fırsat eşitliği ve kadının güçlendirilmesine yönelik politikalar halen halk tabanındaki direnç ile karşı karşıya gelmektedir. Yakın dönemdeki akademik çalışmaların çoğunda, uluslararası toplumun Afganistan'daki sosyal değişim konusunda yeterince başarılı olamadığı ve ülkedeki dış müdahale sonrasında cinsiyet eşitliğinin sadece "görünürde" arttığı ancak esasen değişmediği sonucuna vurgu yapılmaktadır.

Görüşme yapılan Afgan erkeklerinin büyük bir kısmı ülkedeki çatışma ortamının temel nedeni olarak dış müdahaleleri (hem Rusya hem de ABD öncülüğündeki NATO müdahalesi) görmektedir. Bununla birlikte geçmiş dönem ile şimdiki dönemi karşılaştırmakta ve gelecek kaygılarının giderek arttığını belirtmektedirler. Uluslararası toplumun Afganistan'daki etnik ve mezhepsel kimliğin keskinleşmesine yol açan tutumu sonucunda yerel güç odakları mağdurlar ve fırsatçılar şeklinde kutuplaşmıştır. Bu ayrışma durumunun ülkede yaşayanlarda sosyal adaletsizlik duygusuna yol açtığı gözlemlenmiştir. ABD/NATO müdahalesini kabullenenler ile müdahaleye karşı olanlar şeklinde görünen bu kutuplaşmanın diğer bir boyutunda ekonomik kazanç elde etmeyi başarabilen kişiler yaşanan bu duruma uyum sağlamakla birlikte, yine de statükocu bir bakış açısına sahiptir. Çöken devlet yapısı nedeniyle halk, devleti yanında göremeyince kendi çıkarına uygun olan başka güç odaklarını desteklemekte veya desteklemek zorunda kalmaktadır.

Günümüz Afganistan toplumunda kamusal alandaki çatışma ortamı nedeniyle sosyal ilişkilerin çoğu özel alanda yaşanmaktadır. Kamusal alan halen sadece erkeklere ait bir mekânsal ayrışmayı içermektedir. Kadının kamusal alanda görünürlüğü çok zayıftır. Ortaya çıkan bu mekânsal ayrışma ölü gömme ritüellerinin değişmesine yol açtığı tespit edilmiştir. Çatışmaların en

yoğun olduğu dönemlerde eski mezarlık kültürü çökmüştür. Bunun sonucunda “ölülerin yerinde gömülmesi” ile yeniden inşa edilmiştir. Güvenlik nedeniyle ölü gömme ritüellerini yerine getiremeyen ve yakınlarının ölüsünü kaybetmek istemeyen Afganlılar, ölüleri kaybolmasın diye işaretlerini kendileri bildikleri ve yakın civarda kolay bulunabilir yerleri nirengi olarak ölü gömme işlemlerini gerçekleştirmişlerdir. Bir anlamda ailelerin ölüleri de özel alana mahkûm olmuştur. Ölü gömme konusundaki bu hızlı değişimin bir diğer nedeni de çatışma ortamındaki insanların yer değiştirmesi ve dış göç faktörüdür. Bu noktada ortaya çıkan durum, ölü gömme ritüelleri hakkında değişimin Bulut (2018: 124) tarafından yapılan çalışmadaki tespiti de destekleyici niteliktedir.

Çalışmada gözlemlenen bir başka konu ise Afganistan’da cinsiyetin çoğu konuda belirleyici faktör olarak görülmesidir. Ancak toplumun üyelerinden cinsiyet konularının hiç konuşulmaması ya da yok sayması beklenmektedir. Cinsiyete ait tutum ve davranışlar sadece toplumda yapılması gerekli/zorunlu davranış kalıpları (cinsiyet rolleri) üzerinden yorumlanmaktadır. Muhafazakâr Afgan erkeğinin cinsiyet konusuna bakış açısını gündelik yaşamda ağırlığa sahip olan mollaların kullandığı argümanlar şekillendirmektedir. Ülkede aşiret yapısında barış zamanında toprak sahiplerinin ve aşiret liderlerinin sözü geçerken, çatışma durumu ve savaş nedeniyle mollaların etkinliği giderek artmıştır. Mollalar dinî argümanları kullanarak kadınlar hakkında yaptıkları yorumlar ile halk tabanında toplumsal hareketlere neden olmuşlardır. Dinin yeniden yorumlanması ve mollaların günlük yaşamdaki etkisi Taliban döneminde zirve yapmıştır. Uluslararası toplumun müdahalesi sürecinde mollaların etkinliğinin yerine yabancı ülkeler ile işbirliği yapan zengin toprak ağaları veya savaş baronları gelmiştir. Bu gruptakiler de elde ettikleri gücü istedikleri şekilde kullanmışlardır.

Etnik köken Afganistan'da kadına bakış açısını belirlemektedir. Afganistan genelinde farklı etnik grupların cinsiyet konusuna bakış açısında, dinî yorumlama ekseninde farklar bulunmaktadır. Örneğin; Peştunların muhafazakârlığı ile Hazaraların yeniliklere uyumu arasındaki fark araştırma süresince katılımcıların söylemlerinde de gözlemlenmiştir. Tüm etnik gruplar açısından ortak nokta ise evlilik sürecindeki başlık parası konusudur. Başlık parası biriktirebilmek, gençlik döneminde olan çoğu Afgan erkeğinin ekonomik hedefi olduğu tespit edilmiştir. Afgan erkeği açısından kültürden kaynaklanan başlık parası “ev eşyalarının satın alınmasına destek olmak” görülürken, dinî kaynaklı mehir ise “kadının hayatının sürdürmesine destek olmak” olarak görülmektedir.

Farklı bir etnik gruptan bir erkekle evlendiği zaman kadının etnik aidiyeti değişmemektedir, ancak kadının erkeğin yaşadığı sosyal dokuya ve ailesine uyum sorunları ortaya çıkabilmektedir. Araştırmanın bulguları göz önüne alındığında; eşler arasındaki karşılıklı anlayışın her şeyi çözebildiği şekilde bir çıkarıma ulaşabilse de, araştırma kapsamında benzer şekilde yaşam süren başka bir kadınlara ulaşamadığından dolayı, Afgan kadınının ne kadar uyum baskısı altında kalıp kalmadığına ilişkin net bir çıkarım elde edilememiştir.

Görüşmelerde Afgan erkeklerinin Afgan kadınının fiziksel algısına yönelik sorular da sorulmuştur. Eş seçim sürecinde Afgan erkeğinin zihninde hem maddi (uzun boy, beyaz ten, zayıf vücut yapısı), hem de manevi (iyi bir Müslüman olması, örtünmesi, ahlak/edep) kriterler olduğu görüşmelerde tespit edilmiştir. Elde edilen bulgularda manevi kriterlerin maddi olanlara göre daha ağır bastığı vurgulanmıştır, ancak söylem ile eylemin örtüşüp örtüşmediği teyit edilememiştir. Afgan erkeğine göre “iyi bir eş”, saygı ve itaat temelinde İslamî kurallara bağlılık ile tanımlanmaktadır. Kadından beklentiler çoğunlukla din açısından vurgulanmaktadır. Başörtüsü/örtünme konusunda Afgan erkeğinde

tam olarak bir görüş birliği bulunmaktadır. Kadının ailede çocuklardan daha çok erkeğin kendisi ile ilgilenmesini istediği öne çıkmaktadır. Erkeğin ailesi, çekirdek ailenin içinde yer aldığı ekolojik ortamın belirleyicisi olarak kabullenilmektedir. Afgan kadının kocasının ailesine kusurlu bir davranışta bulunması asla kabullenilebilecek ve tolere edilebilecek bir tutum değildir.

Afgan kadın algısı konusu ele alınırken evlenme pratikleri, diğer konulara göre daha kolay konuşulabilen ve soru sorulabilen konu olmuştur. Afgan düğünlerindeki gösteriş kadının evlenmeden önceki statüsüne (fiziksel özelliklerine, ailesinin zenginliğine, aldığı eğitime vb.) gönderme yaparken; toplum içinde düğüne çok fazla sayıda misafir davet etme zorunluluğu ile kadının düğünden sonraki “evli” statüsünün resmî ve toplumsal ilanına fayda sağlamaktadır. Bu sayede yapısal olarak “kocasının tahakkümü altındaki evli kadın” algısının temeli inşa edilmektedir. Evlendikten sonra erkek çocuk doğuran kadının altın takılar ile ödüllendirilmesi de sosyal bir gönderme olarak kadının toplum içindeki yerini güçlendirmektedir.

Ülkede resmî devlet otoritesi yerine yazılı olmayan yerel kurallar toplumsal tabanda hâkimiyetini halen devam ettirmektedir. Afganistan’da “olması gereken” ile “var olan” arasında -ne kadar iyimser olursak olalım- ciddi derecede fark bulunmaktadır. Evlenmeden önce somut bir şekilde başlık parası ile değer biçilen Afgan kadını, nikâh aşamasında soyut anlamda taşınmaz bir gayrimenkul gibi görülmektedir. Nikâh işlemleri için yetki kadının doğduğu yerdeki mollalardadır. Bu yetki geri planda kadın üzerindeki sosyal kontrolü artırırken, nikâh işlemi öncesinde erkeğin kadının geçmiş yaşantısı hakkında güvenilir bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır.

Afganistan’da kadın ve erkek eşitliği sadece doğum ve ölüm esnasında ortaya çıkmaktadır. Bu iki başlangıç ve bitiş noktalarının haricinde erkeğin kadına göre her daim birincil olduğunu destekleyen bir kültürel ortam vardır.

Anne olarak kadının kısmen saygı görmesi; hamilelikte çocuca yönelik zihinsel aktarım ve çocuğun sosyalleşmesinin temelini atmasından kaynaklanmaktadır. Devamında kocasının gölgesinde yaşamı boyunca (âdet görmesinden kaynaklı olarak) zihinsel gücünün azaldığı düşünülüyor kadına gösterilen saygı da zamana bağlı olarak gittikçe azalmaktadır. Kaybedilen bu saygı, yaşlandığında (âdet görmemeye başladıktan sonra) sembolik ve statü olarak artmakta, kadın artık ailedeki kararlara kısmen katılabilmektedir. Yaşlılıkta elde edilen bu statü geniş aile yapısında ev işlerinin yöneticiliğini elde bulundurma (iktidar) şeklinde kendini göstermektedir.

Afganistan kültürel yapısında kuşaktan kuşağa aktarılan ve kadını mağdur eden bilinçdışı sosyal mekanizmaların ortaya konulması araştırmanın hedefine giden yolda çok önemlidir. Afgan erkeğinin Afgan kadını hakkındaki algısını şekillendiren en önemli faktör toplumda taban bulan ve sosyo-kültürel yapıdan etkilenen kadına yönelik olumsuz tutumlardır. Kadın-erkek ilişkileri toplumsal etkileşimden çok İslam'ın radikal yorumlanması üzerinden düzenlenmiş ve kadının evin içinde yaşaması gerektiği vurgulanmıştır. Sosyal ortamda ortaya çıkan bu eşitsizlik erkeğin gücü ele geçirmesine ve kendi çıkarlarına göre kullanmasına hizmet etmektedir. Erkeğin egemen olduğu toplumsal sistemin içinde doğup yetişen çocukların da gelecek yaşamlarında benzer tutumları geliştirmesi beklenmektedir. Sosyal olarak programlanan her Afgan erkeği -kadınlar hakkında nesnel bir eğitim almadığı takdirde- yetişme sürecinde kendisine aileden ve çevreden öğretilen tutumları da içsel olarak meşrulaştırmaktadır.

Sosyo-politik açıdan üzerinde durulması gereken en önemli konu Afgan Devleti'nin siyasi karar organı olan Büyük Meclis (*Loya Jirga*) tarafından alınan kararların kadın haklarını desteklemekte kaldığı yetersizliktir. Afganistan devlet yapısında benimsenmiş olan Peştun toplumundaki Aşiret Meclisi (*Jirga*) ile

yönetim sistemi şeklinin, rekabet eden aşiret ve alt aşiretlerin sosyal kontrolü açısından güçlü bir siyasi araç olduğu ileri sürülmüştür. Devletin karar alma mekanizmasında en etkin güç olan *Loya Jirga*, Peştun aşiret yönetim sisteminin devlet düzeyinde somutlaşmış bir hali olduğunu söylemek mümkündür. *Loya Jirga*'da alınan kararların kadının ikincil konumunu düzeltmek veya kadının statüsünü pekiştirmek yerine, aldığı muhafazakâr ötesi kararlar ile toplum içindeki kadın algısını olumsuz yönde pekiştirmektedir.

Hukukî boyutta Anayasa ile toplumsal gerçekler arasındaki var olan zıtlık Afgan kadın algısını etkileyen bir başka faktördür. Resmî olarak, 2004 yılı Afgan Anayasası, kamusal alana erişim ve genişletilmiş yasal haklar ile birlikte kadınlara eşit haklar sunmaktadır. Ancak uygulamada yasalar ile gelenek çelişmektedir. Aşiret göreneklerinin baskınlığı nedeniyle yasalar toplumda kabul görmemektedir. Toplumun derinliklerinde yaşanan olgular ile yasalarda yazılı olan hükümler arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır. Afgan kadını, eğer geleneksel İslami kurallara ve aşiret göreneklerine uymazsa, ciddi istismar ve ayrımcılıkla karşılaşmaya devam etmektedir.

Sosyo-kültürel boyutta aşiret yapısının kırılmayışı şeklinde ortaya çıkan durum da kadın algısını etkilemektedir. Afgan devleti yönetim şekli itibariyle bir İslamî Cumhuriyettir. Siyasi reformlar ülkeye demokratik bir şekilde başkan ve ulusal meclis seçme yetkisi veren bir anayasal çerçeve sağlamıştır. Ancak merkezileşmiş Afgan devleti, ülkede tarihsel olarak uzun zamandır süregelen yerel aşiret kurallarından kaynaklı gelenekler nedeniyle başkent Kabil dışında güçlü bir etkiden yoksundur. Geçmişte devlete karşı gelmemeleri için yaşadıkları bölgeleri yönetme yetkisi devlet tarafından verilen yerel aşiret liderlerinin etkisi bugün halen devam etmektedir. Aşiret yapısının zayıflamamış olması ve bağlarını güçlü bir şekilde muhafaza etmesi kadının algılanmasını etkileyen en önemli etkenlerden biridir. Ataerkil sistemin en dirençli hali olan

aşiretin yazılı olmayan kuralları ve bu kurallara kayıtsız şartsız olan bağlılık kadının alınan kararlarda özne olmak yerine nesne rolünde olmasına zemin hazırlamaktadır.

Çatışma ortamından kaynaklanan sosyo-ekonomik sorunlar üzerinde durulması gereken bir diğer faktördür. Çatışma döneminde daha da belirginleşen yoksulluk ve ekonomik faaliyetlerin çökmesi ülkede yaşayan halkın temelden etkilenmesine zemin hazırlamaktadır. Taliban döneminde Peştunvali⁵² kurallarının diğer etnik gruplara da zorla uygulatılmak istenmesi sonucu derinleşen etnik çatışmalar, ülkede meydana gelen istikrarsızlık nedeniyle kadınların sistematik mağduriyetine yol açmıştır. Çatışma ortamında babasını, eşini, çocuğunu kaybeden kadın toplum içinde akrabalık bağlarının da zayıflamasıyla en büyük mağduriyeti yaşamaktadır.

Güvenlik açısından ülkede asayişin ve kamu hizmetlerinin sağlanamayışı da kadın algısını dolaylı olarak etkilemektedir. Askeri yardım ve yeniden inşa çabaları devletin kapasitesini artırmıştır, ancak güvenliği ve kamu hizmetlerini sağlama kabiliyeti halen sınırlıdır. Bu sınırlılık kişilerin seyahat özgürlüğünden tutun da eğitime erişimine kadar birçok alanda yaşayan herkesi etkilediği gibi Afgan kadını da etkilemektedir. Güvensiz bölgelerde evinden dışarı çıkamayan kadın giderek sosyal açıdan izole olmaktadır.

Sonuçta bu sistemsal sorunlar ele alındığında; yazılı hukuk ile gerçek uygulama arasında büyük bir fark/çatışma bulunmaktadır. Gelenek ve görenekler, dinsel pratiklerin önüne geçmiş durumdadır. Dinselleşmiş gelenek (Hashimi, 2013: 124); kültürel motiflere dayanan dinî anlayış (Yılmaz, 2005: 5) şeklinde kavramlaştırılan olgular devam etmektedir. Afganistan'da etnik kimlikler arasındaki ayırım keskinleştiğinden dolayı ulusal kimlik anlayışını sağlayacak

⁵² **Peştunvali:** Peştun yaşam biçiminin kurallarının yer aldığı örfi hukuk kurallarıdır. Sonraki sayfalarda ayrıntılı açıklanmıştır.

şekilde bir “ortak hedef ve çıkarlar” çatısı altında birleşme söz konusu değildir. Ülkedeki çıkar gruplarının da bu şekilde bir birleşmeye niyeti olmadığı devam eden çatışma ortamında da açıkça anlaşılabilmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile Afgan kadının yaşam çizgisi boyunca Afgan erkeğinin genel algısı ve değişen bakış açısına yönelik bir takım sonuçlara ulaşılmıştır:

Afgan kadını doğum sürecinde ve çocukluk döneminde; yaşadığı toplumda kültürel olarak erkeğe verilen olağandışı değerlerin etkisinden kaynaklı olarak kadınlık cinsiyeti nedeniyle ebeveynleri tarafından istenmeyen varlık durumundadır. Bebeklik ve çocukluk döneminden itibaren ise sosyal baskıya maruz kaldığı ve erkek olarak dünyaya gelmediği için ailesi ve akrabaları için topluluk içinde ailenin itibarını düşüren utanç ve yenilgiyi anımsatan bir varlık olarak görülmektedir.

Okul çağı/ergenlik ve yetişkinlik döneminde; kılık-kıyafet açısından çok sıkı denetime tabi ve saçlarını örtme zorunluluğundadır. Kırsal kesimde yaşıyorsa eğitim almasına gerek olmadığı düşünülmekte, psiko-sosyal boyutta kendisini düşünmesine ve kendine vakit ayırmasına fırsat verilmemesi gereken bir kontrol alanı içinde yaşamını sürdürmektedir. Başka bir erkeğe âşık olması ve hatta tanımadığı bir erkekle yan yana gelmesi durumunda namussuzluk ile itham edilmektedir ve sokakta kendi başına gezmesine izin verilmemekte mutlaka bir erkek tarafından refakat edilmesi gereken varlık olarak görülmektedir.

Evlilik öncesinde yetişkinlik dönemde; evlilik kararı ailesinin güdümünde verilmekte, yaşadığı ortamdaki sosyal güvencesizlik ve güvenlik eksikliği nedeniyle bir an önce bir erkeğin himayesinde girmesi gerektiği için sağlığı hiçe sayılarak çoğu kez erken yaşta evlendirilmektedir.

Nişanlılık ve nikâh sürecinde; başlık parası vasıtasıyla bir ticaret/gelir kaynağı olarak anlam kazana ve maddi değeri kadar geçici bir statü elde eden bir varlık durumundadır. Evlilik sürecinden itibaren; (âdet görmesinden dolayı) kocasının namusu olarak anlam yüklenen ancak fizyolojik açıdan kirlilik atfedilen ve mantıklı karar verme yetkisini kaybettiği düşünülen ve kısıtlanmış olduğu için ailede kararlara katılımı olmayan bir varlık olarak görülmektedir. Evlendikten sonra sadece eş olduğu dönemde; mümkünse erkek çocuk yapma makinesi; erkek çocuk yapamadığı veya hiç çocuk yapamadığı durumda evliliği tehlikeye giren ve boşanma ihtimali nispeten yüksek olan ancak üzerine kuma getirilme ihtimali yüksek bir durumdaki bir eş olarak algılanmaktadır.

Hamilelik döneminde bebeğe ilettiği düşünülen zihinsel aktarım nedeniyle kısmen saygı görmeyi hak edebilen, ama yine de hamilelik öncesinde ve esnasında sağlık imkânlarına ulaşımı engellenen geçici olarak kutsallık atfedilmiş bir varlık durumundadır. Hem eş hem de anne olduğu dönemde; kamusal alana mümkünse görünür olmaması gereken ve özel alanda çocukların bakımı ve ev işlerinin birinci derecedeki sorumlusu, aynı zamanda bu dönemde evliliğini bitirip boşanabilme ihtimali iyice zayıflayan bir varlık durumundadır.

Afgan kadınının sosyal konumunun zirve yaptığı dönem olarak yaşlılık dönemi olduğunu söylemek mümkündür. Kayınvalide olduğu dönemde Afgan kadını; yaşı itibarıyla yıllar içerisinde geçen kazandığı tecrübe ve kıdem sayesinde ailedeki karar alma mekanizmasında kısmî karar alıcı ve ev içinde gelinlerden/torunlardan sorumlu koordinatör kıdemli kadın olarak algılanmaktadır. Sonuç olarak Afganistan'da kadın algısı kişilerin etnik/mezhepsel kökeni ve kadının içinde bulunduğu yaşa yönelik belirlenen rollerine göre değişkenlik göstermektedir.

KAYNAKÇA

American Anthropological Association (AAA), “**The Army’s Human Terrain System Proof of Concept Program**” Albro, Robert and the others (Ed.), Commission on the Engagement of Anthropology with the US Security and Intelligence Communities (CEAUSSIC), October 14, 2009.

Albro, Robert, **Anthropology and the military: AFRICOM, ‘culture’ and future of Human Terrain Analysis**, Anthropology Today (AT), Royal Anthropological Institute Volume 26, Issue 1, February 2010, Pages 22–24, DOI:10.1111/j.1467-8322.2010.00712.x

American Enterprise Institute (AEI), **A Global Strategy for Combating al Qaeda and the Islamic State**, December 2015, <<https://www.aei.org/wp-content/uploads/2015/12/A-Global-Strategy-for-Combating-al-Qaeda-and-the-Islamic-State-online.pdf>> Erişim: 22 Ocak 2016.

Afganistan Adalet Bakanlığı (*Ministry of Justice-MoJ*) Resmî İnternet Sitesi, **The Constitution of Afghanistan**, <<http://moj.gov.af/en/page/1684>>, Erişim: 15 Nisan 2016.

Atkinson, Paul and Hammersley, Martyn, “Ethnography and Participant Observation”, Handbook of Qualitative Research, Norman K.Denzin and Yvonna S.Lincoln (Eds.), Sage Publications, London, 1994.

Aytekin, Halil, “*Parvana - Afganistan’da Bir Kız Çocuğu - Adlı Eserde Taliban ve Afganistan’da Kadın Olmak*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 51, Ağustos 2017. <<http://www.sosyalarastirmalar.com>> ISSN: 1307-9581, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jjsr.2017.1736>

Barfield, Thomas. “Afghan Customary Law and Its Relationship to Formal Judicial Institutions”, **the United States Institute for Peace**, Washington, DC, June, 26, 2003. <<http://www.usip.org/files/file/barfield2.pdf>>, Erişim: 25 Kasım 2015.

Barfield, Thomas. **Afghanistan: A Cultural and Political History**, Princeton, Princeton University Press, New Jersey, 2010.

Berktaş, Fatmagül, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, (Beşinci Basım), Metis Yayınları, 2014.

Bearak, Barry. “Afghanistan’s Girls Fight to Read and Write” başlıklı haberi. New York Times, 9 Mart 2000. <<http://www.nytimes.com/2000/03/09/world/afghanistan-s-girls-fight-to-read-and-write.html>> Erişim: 05 Aralık 2015.

Beauty Undefined Resmî Olmayan İnternet Sitesi, “**Middle Eastern Beauty**”, <<https://beautyundefined.weebly.com/middle-eastern.html>>, Erişim: 01 Mayıs 2018.

Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu (*United Nations Assistance Mission in Afghanistan-UNAMA*), “**Afghanistan Annual Report 2015 Protection Of Civilians In Armed Conflict**”, Şubat 2016.

<<https://unama.unmissions.org/protection-of-civilians-reports>>, Erişim: 04 Nisan 2016.

Birx, H. James. **Encyclopedia of Anthropology**, London, Sage Pub.Co., 2006.
Blank, Hanne, **Bekâretin El Değmemiş Tarihi**, (Çev. Emek Ergün), İletişim Yayınları, 4'üncü Baskı, İstanbul, 2014.

Boone, Jon, The Guardian News and Media, "**The Curse of Number 39 and The Steps Afghans Take to Avoid it**", Kabul, 15 June 2011, <<https://www.theguardian.com/world/2011/jun/15/afghanistan-curse-of-number-39>>, Erişim: 22 Haziran 2016.

Bulut, Meryem, "Dikili'nin Köylerinde Cenaze Törenlerinin Değışen Uygulamaları", **Folklor/Edebiyat Dergisi**, Cilt:24, Sayı:93, 2018/1.
DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.73

Can, Aydın, **Atatürk Dönemi Türk – Afgan İlişkileri**, Atatürkçü Yol Dergisi, Ocak-Şubat 2002, sayı:18, s. 17 - 21, Adana 2002.

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Resmî İnternet Sitesi, <<http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/aydin-can-ataturk-donemi-turk-afgan-iliskileri.pdf>>, Erişim: 13 Şubat 2016.

Center for Advanced Operational Culture Learning (CAOCL), **Afghanistan: Operational Culture for Deploying Personnel**, Marine Corps Combat Development Command, Quantico, May 2009.

Chae, Mark H. "Gender and Ethnicity in Identity Formation", The New Jersey Journal Of Professional Counseling, Winter 2001 / 2002, Volume 56, 17-23.

Chishti, Maliha, **Post-Conflict Afghanistan: A Post-Colonial Critique**, University of Toronto, Ontario Institute for Studies in Education, Graduate Department of Leadership, Higher and Adult Education, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2014.

Clinton Hillary, "New Hope for Afghanistan's Women", **Time**, 24 November 2001, <<http://content.time.com/time/nation/article/0,8599,185643,00.html>>, Erişim: 09 Eylül 2015.

CNN, "Two killed and dozens wounded in attack on Afghan parliament", 22.06.2015. <<http://edition.cnn.com/2015/06/22/asia/afghanistan-kabul-parliament-attack/>>, Erişim: 05.06.2016.

CNN TÜRK İnternet Sitesi, "**Bir zamanlar Afganistan'da kadınlar böyleydi...**", 23 Ocak 2014.
<http://www.cnntrk.com/fotogaleri/_yasam/diger/bir-zamanlar-afganistanda-kadinlar-boyleydi?page=12>, Erişim: 19 Aralık 2015.

CNS News İnternet Sitesi, **State Department: Sexual Abuse of Boys on the Rise in Afghanistan, March 19, 2014**, <<http://www.cnsnews.com/news/article/melanie-hunter/state-department-sexual-abuse-boys-rise-afghanistan>>, Erişim: 03.06.2016.

Cortright, David and Wall, Kristen, **Afghan Women Speak: Enhancing Security and Human Rights in Afghanistan**, *Kroc Institute for International Peace Studies* (University of Notre Dame), Ağustos, 2012. <[http://kroc.nd.edu/sites/default/files/Afghan Women Speak Report.pdf](http://kroc.nd.edu/sites/default/files/Afghan_Women_Speak_Report.pdf)>

Country of Origin Research and Information (CORI), **Thematic Report Afghanistan: Blood Feuds**, February 2014. <<http://www.refworld.org/pdfid/53199ef64.pdf>>, Erişim: 14 Aralık 2015.

Cook, Bernard A.(Ed.), **Women and War: A Historical Encyclopedia from Antiquity to the Present**, Afghanistan, ABC-Clio Press, 2006.

Defense Language Institute Foreign Language Center (DLIFLC) Resmî İnternet Sitesi, Technology Integration Division, **"Pashto Cultural Orientation"**, Mayıs 2010. <http://fieldsupport.dliflc.edu/products/pashto/pu_co/pashto.pdf>, Erişim: 11 Temmuz 2015.

DOĞAN, İsmail. **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar** (8'inci Baskı), Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2008.

Dupree Louis, **Afghanistan**, Oxford University Press, Dördüncü Baskı, 2004.

Deutsche Welle (DW) Gazetesi İnternet Sitesi (Türkçe Versiyon), **"Yeni evlilik yasası Afganistan'ı böldü"**, Nabila Karimi-Alekozai, (Çev. Beklan Kulaksızoğlu, Ed.: Meltem Karagöz), 29 Nisan 2009. <<http://www.dw.com/tr/yeni-evlilik-yasas%C4%B1-afganistan%C4%B1-b%C3%B6ld%C3%BC/a-4214966>>, Erişim: 03 Mayıs 2017.

Deutsche Welle (DW) Gazetesi İnternet Sitesi (Türkçe Versiyon), **"Afgan Ulemadan Kadın Tanımı: Yan Ürün"**, Ratbil Shamel, (Çev. Beklan Kulaksızoğlu, Ed.: Hülya Topçu), 06 Mart 2012. <<http://www.dw.com/tr/afgan-ulemadan-kad%C4%B1n-tan%C4%B1m%C4%B1-yan-%C3%BCr%C3%BCn/a-15791018>> Erişim: 16 Haziran 2016.

Engels, Frederick. 1973. **The Origin of the Family, Private Property and the State**, 204-334 in Karl Marx and Frederick Engels: Selected Works. Moscow: Progress Publishers.

Eriksen, T.Hylland, **Etnicity and Nationalism**, Pluto Press, London, 1993.

Fahmy, Shahira, **Picturing Afghan Women**, *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, Sage Publications, London, Thousand Oaks & New Delhi 0016-5492, Vol 66(2), DOI: 10.1177/0016549204041472, 2004, 91–112.

Forte, Maximilian C. **"The Human Terrain System and Anthropology: A Review of Ongoing Public Debates"** *American Anthropologist*, Volume 113, Issue 1, March 2011, Pages 149–153, DOI:10.1111/j.1548-1433.2010.01315.x

Geertz, Clifford, **Yerel Bilgi**, Dost Kitabevi, (Çev. Kudret Emiroğlu), 1'inci Baskı, Haziran 2007, Ankara.

Ghani, Ashraf, **Production and Domination: Afghanistan, 1747-1901**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Columbia University, 1982.

Girard, René, **Günah Keçisi**, (Çev. Işık Ergüden), Pusula Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Glesne, Corrine, **Nitel Araştırmaya Giriş**, (Çev. Ali ERSOY, Pelin YALÇINOĞLU), Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.

González Roberto J. **Towards mercenary anthropology? The new US Army counterinsurgency manual FM 3-24 and the military-anthropology complex**, Anhtropolgy Today (AT), Royal Anthropological Institute, Volume 23, Issue 3, June 2007, Pages 14–19, DOI:10.1111/j.1467-8322.2007.00511.x

González Roberto J., **The Rise and Fall of the Human Terrain System**, Counterpunch, June 29, 2015, <<http://www.counterpunch.org/2015/06/29/the-rise-and-fall-of-the-human-terrain-system>>

Hamit, Meltem, **Afgan Nüfus Hareketleri**, Analist Dergisi, Haziran 2014. <<http://www.analistergisi.com/sayi/2014/06/afgan-nufus-hareketleri>>, Erişim: 10 Mayıs 2016.

Hashimi, Sayed Mobin, “**Afganistan’da Kadınların Sosyo-Kültürel ve Dini Durumu (Cüzcan Örneği)**”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013. (YÖK Tez Veri Tabanı Nu: 350816)

Hassan, Palwasha, “The Afghan Peace Jirga: Ensuring that Women are at the Peace Table”, **Peace Brief**, United States Institute of Peace (USIP), No:29, May 12, 2010. <<http://www.usip.org>>, Erişim: 04 Aralık 2015.

Hartshorne, Eric, “**Al Qaeda, the Islamic State and the Terrorist Identity**”, (Tez Danışmanı: Anders Persson), Linneuniversitetet School of Social Studies, Peace & Development Studies, Bachelor’s Thesis, 2015.

Heath, Jenifer and Zahedi, Ashraf, **Land Of Unconquerable**, University of California Press, Los Angeles, California, USA, 2011.

Hurst Charles E., **Social Inequality: Forms, Causes and Consequences**, Seventh Edition, Ally and Bacon Pearson Education Inc., 2010

Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi, “**Afganistan’da Türk Elçilik Aracına Bombalı Saldırı: 1 Şehit**”, 26 Şubat 2016 <<http://www.hurriyet.com.tr/afganistanda-turk-elcilik-aracina-bombali-saldiri-1-asker-sehit-28300487>>, Erişim: 27 Şubat 2015.

Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi, “Washington Post: Trump’ı bu fotoğraf ikna etti!”, 23 Ağustos 2017. <<http://www.hurriyet.com.tr/trumpi-ikna-eden-fotograf-40558907>>

Independent Gazetesi İnternet Sitesi, **An Afghan Tragedy: The Pashtun Practice of Having Sex With Young Boys**, 29 October 2013,

<<http://www.independent.co.uk/voices/comment/an-afghan-tragedy-the-pashtun-practice-of-having-sex-with-young-boys-8911529.html>>, Erişim: 02.06.2016.

Innocent, Malou, "Should America Liberate Afghanistan's Women?", **Survival**, Vol. 53, No. 5, , 31–52, October–November 2011.

Jamal, Aamir, "Men's Perception of Women's Role and Girls' Education among Pashtun Tribes of Pakistan: A Qualitative Delphi Study", **Cultural and Pedagogical Inquiry**, 2014, 6(2), 17-34. University of Alberta <<http://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/cpi/index>>

Johnson-Odim, Cheryl ve Strobel, Margaret, **Theories That Explain the Subordinate Status of Women**, Women in Asia: Restoring Women to History, (Ed., Barbara N. Ramusack and Sharon Sievers),Indiana University Press, 1999, 4- 24. <<http://www.utc.edu/faculty/sarla-murgai/theories.php>>, Erişim: 10 Mayıs 2016.

Kakar, M. Hassan, **A Political And Diplomatic History of Afghanistan, 1863-1901**, Brill Press, Leiden, 2006.

Khaama Press, "**Hero Essa Khan awarded a new home by President Ghani**", 23.06.2015. <<http://www.khaama.com/hero-essa-khan-awarded-a-home-by-president-ghani-3534>>, Erişim: 05.06.2016.

Khan, Samar, "The Gender and Development (GAD) Paradigm: Empowerment of Rural Afghan Women through Collaborative Initiatives", **Sociology and Anthropology**, 4(5): 331-336, 2016 <<http://www.hrpub.org>>

Khwajamir, Mehtarkhan, "**İslam Hukuku ile Mukayeseli Olarak Günümüz Afganistanı'nda Kadınların Maruz Kaldığı Bazı Uygulamalar**" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010. (YÖK Tez Veri Tabanı Nu: 279053)

Kilcullen, David, **The Accidental Guerilla: Fighting Small Wars in the midst of a Big One**, Oxford University Press, 2009.

Kocadağ, Yaşar, Selefilik: Sebepleri, Tehlikeleri ve Karşı Stratejiler, e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VIII/2 (Güz 2015), ss. 243-266. ISSN 1309-5803, <<http://www.emakalat.com>>

Köçer, Mehmet, **Afganistan'ın Yenileşme Çabasında Atatürk'ün Düşüncelerinin Rolü**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, 2008, 1981-1992. T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Resmî İnternet Sitesi, <<http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/K%C3%96%C3%87ER-Mehmet-AFGAN%C4%B0STAN%E2%80%99IN-YEN%C4%B0LE%C5%9EME-%C3%87ABASINDA-ATAT%C3%9CRK%E2%80%99%C3%9CN-D%C3%9C%C5%9E%C3%9CNCELER%C4%B0N%C4%B0N-ROL%C3%9C.pdf>>, Erişim: 12 Şubat 2016.

Kramarae, Cheris and Spender, Dale (Ed.), **International Encyclopedia of Women: Global Women Issues and Knowledge**, Routledge, London,2000.

Kümbetoğlu, Belkıs, **Sosyal Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, (İkinci Baskı), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Landinfo, Country of Origin Information Centre, **Afghanistan: Blood Feuds, Traditional Law (Pashtunwali) and Traditional Conflict Resolution**, Norveç, 2012. <http://www.landinfo.no/asset/1940/1/1940_1.pdf>, Erişim: 17 Ekim 2015.

Leede, Seran de, **Afghan Women and the Taliban: An Exploratory Assessment**, International Centre for Counter-Terrorism (ICCT), Policy Brief, Nisan 2014.

Lewis, Bernard, **What Went Wrong?: Western Impact and Middle Eastern Response**, Oxford University Press, 2002

Mail Online, Daily Mail News İnternet Sitesi, “**Living In The 'Burbs, Kabul Style: The Human Wave Of Homes For One Million People Sweeping Up The Steep Hills Around Afghan Capital**”, 10 October 2012. <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2215793/Poverty-Kabul-style-One-million-residents-populate-steep-hills-Afghan-capital--long-way-high-life.html>>, Erişim: 07 Haziran 2016.

Marie, Farzana, **Hearts for Sale! A Buyer's Guide to Winning in Afghanistan**, Civil Vision International, 29 Mart 2013.

Merrill, Linda, Paxson Donald, and Tobey Thomas, **An Introduction to Afghanistan Culture**, University of California, Davis, 2006. <http://eafghanag.ucdavis.edu/country-info/culture-and-working-locally/Man_Afghan_Culture_CWTI.pdf>, Erişim: 08 Ocak 2016.

NBC News İnternet Sitesi, “**Afghan Expensive Wedding Cap: Lawmakers Pass Law Limiting Costs**”, 01 April 2015. <<http://www.nbcnews.com/news/world/expensive-wedding-cap-afghan-lawmakers-pass-law-limit-costs-n333971>>, Erişim: 07 Haziran 2016.

Naval PostGraduate School (NPS) Resmi İnternet Sitesi, **Program for Culture and Conflict Studies**, Afghanistan, <<https://my.nps.edu/web/ccs/afghanistan1>>, Erişim: 17 Temmuz 2017.

Nordberg, Jenny, **Kabil'in Gizli Kızları: Erkek Kılığındaki Afgan Kızlarının Bilinmeyen Hikâyesi**, (Birinci Baskı), (Çev.Şahika Tokel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2016.

Ortner, Sherry B. 1974. “Is female to male as nature is to culture?” In M. Z. Rosaldo and L. Lamphere (eds), **Woman, Culture, and Society**. Stanford, CA: Stanford University Press, pp. 68-87.

Public Intelligence, **Pashtun Sexuality**, Human Terrain Team (HTT) AF-6 Research Update and Findings, 2009. <<https://info.publicintelligence.net/HTT-PashtunSexuality.pdf>>, Erişim: 02.06.2016.

Reuters Haber İnternet Sitesi, “**Afghan 'Hero Soldier' of Parliament Attack Arrested in Traffic Death**”, 02.07.2015. <<http://www.reuters.com/article/us-afghanistan-arrest-idUSKCN0PC28B20150702>>, Erişim: 05.06.2016.

Rostami-Povey, Elaheh, **Afghan women: Identity and Invasion**, Zed Books Ltd, New York, 2007.

Robson, Barbara and Lipson, Juliene, “**The Afghans Their History and Culture**”, Center for Applied Linguistics The Cultural Orientation Resource (COR) Center, 2002. <<http://www.culturalorientation.net/content/download/2137/12309/version/1/file/The+Afghans+Culture+Profile.pdf>> Erişim: 09 Mayıs 2016.

Sacks, Karen. 1975. **Engels Revisited: Women, the Organization of Production, and Private Property**. Pp. 211 234 in *Toward an Anthropology of Women*, edited by R. R. Reiter. New York: Monthly Review Press.

Sanday, Peggy Reeves. 1981. **Female Power and Male Dominance: On the Origins of Sexual Inequality**. Cambridge: Cambridge University Press.

Skuse, Andrew. **Enlivened Objects: The Social Life, Death and Rebirth of Radio as Commodity in Afghanistan**. *Journal of Material Culture*,10(2),123-127, 2005.

Shamblen, Stephen R., Abadi, Melissa H., Frank, Stacey ve Thompson, Kirsten, **Perceptions & Predictors of Inequality among Afghan & Pakistani Women**, Pacific Institute for Research and Evaluation (PIRE), Lousville Center, 17 Mayıs 2014.<http://www.d3systems.com/wp-content/uploads/2014/05/WIMC_AAPOR_Paper_SS4-29-14-Comment-Removed.pdf>, Erişim: 19 Aralık 2015.

Schneider, Irene, **Recent Developments in Afghan Family Law: Research Aspects**, ASIEN 104, July 2007, S. 106-118

Sims, Christopher, **The Human Terrain System: Operationally Relevant Social Science Research in Iraq and Afghanistan**, The United States Army War College (USAWC), Strategic Studies Institute (SSI), December 2015. <<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/PUB1308.pdf>>, Erişim: 25 Mayıs 2016.

Tapper, Nancy, **Bartered Brides: Politics, Gender and Marriage in an Afghan Tribal Society**, Cambridge University Press, 1991.

Tarzi, Amin ve Lamb, Robert De, **Measuring Perceptions about Pashtun People**, Center for Strategic and International Studies (CSIS), Marine Corps University (MCU), Middle East Studies (MES), March 2011.

Terör Örgütleri İsimli İnternet Sitesi, “Taliban Hareketinin Hukuk Anlayışı”, 19 Aralık 2014. <<http://www.terororgutleri.com/taliban-hareketinin-hukuk-anlayisi/>>, Erişim: 05 Haziran 2016.

Tribal Analysis Center (TAC), *Cultural & Geographic Research, Pashtun Tribal Dynamics*, 2009. <<http://www.tribalanalysiscenter.com/PDF-AC/Pashtun%20Tribal%20Dynamics.pdf>>, Erişim: 03 Ekim 2015.

Tristam, Pierre, “**Taliban Rules, Decrees, Laws and Prohibitions: Original List of Prohibitions and Decrees, Afghanistan, 1996**”, About.com/About News & Issues/Middle East Issues/Country Profiles/Afghanistan: Country

Profile, 26 December, 2015. <<http://middleeast.about.com/od/afghanista1/a/me080907c.htm>>, Erişim: 05 Haziran 2016.

United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA), **Justice through the Eyes of Afghan Women: Cases of Violence against Women Addressed through Mediation and Court Adjudication**, Kabul, Afghanistan, April 2015.

University of Nebraska, Afghanistan: The Arthur Paul Afghanistan Collection at the University of Nebraska-Omaha, <<http://digitalcommons.unl.edu/afghanenglish/index.html>>, Erişim:27 Mart 2016.

Vogel, Lise. 1983. **Marxism and the Oppression of Women**. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Yegin, Abdullah, **Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı, 2015. <http://file.setav.org/Files/Pdf/20150706165936_afganistan_web.pdf>, Erişim: 09 Eylül 2015.

Yılmaz, Aliye, “**Afganistan’da Kadının Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005. (YÖK Tez Veri Tabanı Nu: 188200)

Yumuş, Akın, **Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Boyutları**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi,2011. <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e86369dc31550b3ac33/akin_yumus_tez.pdf>,Erişim: 28 Nisan 2016.

EKLER

EK-A : Görüşmelere Hazırlık ve Katılımcıların Bilgilendirilmesi.

EK-B : Temel Kavramlar

EK-C : Kültürel Olarak Doğrular ve Yanlışlar Listesi.

GÖRÜŞMELER HAKKINDA KATILIMCILARIN BİLGİLENDİRİLMESİ

Kamp içinde tanışılan Afganlar belli bir seçim süreci sonrasında elenerek işe alınmış ve nispeten daha eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır. Ortak özellikleri ise, yabancı akını ve savaş ekonomisi ile gelen sıcak paradan istifade etmeleridir. Araştırmada katılımcılara kim olduğumu, neyi, neden araştırmak istediğimi, bunu nasıl yapmayı planladığımı ve elde ettiğimiz bilgileri ne yapacağım konularında açık ve dürüst olma sorumluluğunun öneminden bahsedilmiştir (Glesne, 2012: 71). Görüşmeler öncesinde katılımcılara yönelik yapılan araştırma ile ilgili olarak hitaben yapmış olduğum araştırma özetini ve araştırmacı olarak kendimi tanıtmamı içeren giriş konuşması genel hatlarıyla aşağıdaki şekildedir:

“Değerli arkadaşım (Katılımcının durumuna en uygun hitap şekli),

Öncelikle konuya olan ilginiz için teşekkürler. Bu akademik çalışma sizin gönüllü olarak katılmanıza dayanmaktadır. Eğer kendi isminizi kullanmak istemiyorsanız takma isim kullanabilirsiniz. Mahremiyetinize saygı duyuyorum. Lütfen verebileceğiniz her türlü bilgi konusunda kendinizi rahat hissediniz. Ve şundan emin olun ki bu bilgiler saklı kalacak ve başka hiç kimse ile paylaşılmayacaktır.

Ben Türkiye’deki Ankara Üniversitesinde Antropoloji Doktora öğrencisiyim. Yüksek Lisans tezimde Kadına Yönelik Şiddet konusunda çalıştım. Benim akademik araştırmanın amacı Erkeklerin ve Kadınların da gözüyle Afgan kadını algısıdır. Sizin düşüncelerinize, tecrübelerinize, ailenizden gördüklerinize, kültür ve dindeki uygulamalarınıza ve bu konu ile ilgili sizin gelecekteki düşüncelerinize ihtiyacım var. Katkılarınız için en başta teşekkürler.”

“Dear My friend/Mr.(Participant),

Firstly, thanks for your attention on this issue. This academic research is based upon your voluntary participation. You can use alias, if you don't want to use your name. I respect your privacy. Please feel free to reveal any information you can. And please be assured that this information will be kept confidential and will not be shared anyone else.

I am an Anthropology PhD student at Ankara University (Turkey). In my Master Thesis I studied on Domestic Violence Against Women (DVAW). Subject of my academic research is “the perception of Afghan women” in the eyes of men and women as well. I need all your thoughts, your experiences, what you heard from your parent, practices in your culture/religion and your future opinions about this topic. Thanks in advance for your contributions...”

TEMEL KAVRAMLAR

Görüşmeler öncesinde ve görüşme süreci esnasında yapılan araştırma sonucunda konu ile ilgili kavramların Darice dilinde karşılıkları ve açıklamaları şeklinde bir terminoloji oluşmuştur. Yerel dilde kullanılan bu kelimeler sayesinde görüşmelerde katılımcının anlaması ve anlatmasına destek sağlanarak araştırmanın etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde bu kavramlar kısaca açıklanmıştır. Darice kavramlarının bazılarının Peştunca ve Özbekçe karşılıkları bulunmuş ve yazılmıştır. Yazılan terimler İngilizce okunuşları esas alınarak düzenlenmiştir.

Baad : *Kadının veya kız çocuğunun bir suç (adam öldürme, cinayet veya aileler arasında uyumu ve barışı bozan herhangi bir suç) karşılığında tazminat olarak verilmesidir.*

Bacha Bazi: *Kelime anlamı, oynayan/dans eden erkek çocuklardır. Afganistan'ın belirli bölgelerinde erkek çocukların eğlence maksadıyla oynatılmasıdır.*

Badala /bedele/ : *Berdel,değiş-tokuş evliliği (genellikle kız çocukların veya kız kardeşlerin karşılıklı gelin olarak verilmesi). Bazen "Serbedel" terimi de kullanılmaktadır.*

Biraderkuşi : *Kardeş kavgası/katli*

Dorra : *Kırbaç/Kamçı cezası (diğer kullanımı "Had Taziyana")*

Edam /ıdam/ : *İdam Cezası*

Gorikhan : *Kaçarak Evlenme*

Had : *(çoğulu Hudud) Had cezası miktarı İslamiyette kesin olarak bildirilmiş Kuran'a göre belirlenmiş olan cezalardır.*

İzdivac-i Ecbari : *Zorla Evlilik*

İzdivacı-I Famili : *Akraba Evliliği*

İzdivac-i Tahtisen : *Erken Yaşta Evlilik*

İddat : *Bir kadının eşinin ölmesi veya boşanma sonrasında başka bir kişi ile evlenmeden önce evliliğinin tüm etkilerinin bitmesi için bekleme süresidir.*

Jirga : *İhtiyar Meclisi/Aşiret Meclisi.*

Kahol : *Geniş Aile tipi*

Kazi : *Hakim*

Khel : *Klan, Aşiretin alt birimi*

Khadgiriftan : *Boşanma*

Khunbaha : *Kan Parası (resmî kullanım); (gayri resmî kullanımda "Bad" olarak da geçmektedir)*

Koronay : *Çekirdek Aile tipi*

Mehr/Mehir : *Damat tarafından müstakbel eşe evlenme düşüncesiyle verilen belli miktar paradır. Gnellikle evlenmeden önce verilebidiği gibi daha sonrasında da verilebilir, yıllar boyunca beklemeye de alınabilir. Uygulama açısından iki çeşit mehr vardır: birisi nikahta ödenir ki buna Mehr-i Muaccel denir. İkincisi ise ömür boyu ödenir ve buna da Mehr-i Muacel denir*

Meymont/Kuşhane: *Misafirhane*

Nekah : *Nikah*

Nekahmama : *Evlilik Sözleşmesi*

Qawm/Qaum : *Aşiret/Kavim*

Pederkuşi : *Kan Davası*

Pulibashkab : *Anlaşma parası, babalar arasında evlilik öncesinde yapılan bir sözleşmeyi ifade eden az miktarda bir paradır.*

Sangsar : *Taşlama cezası (Arapçadaki karşılığı: **Recm**)*

Datsetan (Darice), Sarelval (Peştunca): *Savcı*

Shengeri : *Kız kaçırma*

Şeriat : *Kuran-I Kerim'den ve Hz.Muhammed'in verdiği örneklerden derlenen İslami hukuk kurallarıdır.*

Toyona (Darice): *Başlık Parası,*

(Peştunca: **Walvar**), (Özbekçe: **Qalin**), (Farsça: **Shirbaha**)

Şura : *Yerel Konsey*

Talak : *Sözlük anlamı, herhangi bir şeyin bağını çözmek şeklindedir. İslam hukukunda kadın ile erkek arasındaki bağın çözülmesi ve evlilik ilişkilerinin sona ermesidir. Erkek tarafından üç defa “boş ol” kelimesinin söylenmesi sonucundaki boşanma olarak özetlenmektedir.*

Ta'zi : *Şeriat hukunda sabit/belirli olmayan isteğe bağlı tdbirleri içeren hüküm ve cezalardır.*

Zaneke Bazi : *Kelime anlamı olarak oynayan/dans eden kadınlardır. Afganistan'ın belirli bölgelerinde kadınların/kız çocuklarının eğlence maksadıyla oynatılmasıdır.*

Zan-i Doğum : *Kuma.*

Zarmeena : *Toplum önünde yapılan infaz/cezalandırma*

Zina : *Evlilik dışı cinsel ilişki.*

KÜLTÜREL OLARAK DOĞRULAR VE YANLIŞLAR LİSTESİ⁵³

1. Doğrular:

- Tokalaşmayı sağ el ile sıkıca yapınız, selamlaşmayı ve ayrılışı nazikçe yapınız.
- Tokalaşmadan sonra sağ elinizi kalbinizin üzerine götürünüz.
- Sunulan her yiyeceği ev sahibinin misafirperverliğini kabul etmek için denemeye çalışın.
- Sigara teklifinde gruptaki herkese sigara uzatınız.
- Afgan misafirperverliğinin doğallığını tanıyın ve bilin.
- İş görüşmesi yapmadan önce zamanın çoğunun çay içmek ve sosyalleşmek ile geçeceğine hazırlıklı olun.
- Mühendis, doktor veya profesör gibi uygun profesyonel veya akademik unvanlar kullanın.
- Afganların farklı bir zaman ve zamana riayet anlayışı olduğuna hazırlıklı olun.
- Eğer bir hediye aldıysanız siz de karşılığında bir hediye verin.
- Otururken bağdaş kurun.
- Bir grup içindeyken içeriye doğru hareket eden ve yüzü önde olan kişilere dikkat edin.
- Bir evi ziyaret ederken ayakkabılarınızı çıkarın.
- Ev sahibi yemek yerken onun yanında oturup bekleyin.
- Eğer ortamda yaşlılar varsa sizinle konuşulurken bekleyin ve sonra konuşun.

2. Yanlışlar:

- Başkaları ile fiziksel temasta, yemek yerken ve jestlerde sol elinizi kullanmayınız.
- Ayaklarınız karşınızdaki gösterecek şekilde oturmayınız.
- Sizinle konuşan birisini bırakıp yürümeye devam etmeyiniz.
- Bir kadına dikkatle bakarak, dokunarak, hitap ederek ilgi göstermeyiniz.
- Erkeklere kadın akrabaları hakkında doğrudan sorular sormayınız.
- Yanlış bir bilgi verse de bir Afgana hatalı olduğunu söylemeyiniz.
- Topluluk içinde duygularınızı belli etmeyiniz.
- Özellikle şehir merkezleri dışında, Afganların yazılı şeyleri okumasını beklemeyiniz.

⁵³ Kültürel Özet: Doğrular ve Yanlışlar Listesi, görev öncesi hazırlık eğitiminde İngilizce olarak verilmiştir. Araştırmacı tarafından tez için çevirisi yapılmıştır.

- Parmağınızla işaret etmeyiniz.
- Kapalı mekânlarda güneş gözlüğü takmayınız. (Güneş gözlüğünün kişileri çıplak gösterebildiğine inananlar bulunmaktadır)
- Ramazan ayı boyunca topluluk içinde bir Afgana yiyecek veya içecek ikram etmeyiniz.
- Bir Afgana sigara içmemesini rica etmeyiniz.
- Başparmak yukarı gösterecek şekilde tamam (okey) anlamına gelen el işaretini kullanmayınız.
- Parmaklarınızı bükerek bir Afganı yanınıza çağırmayınız.
- Bir Müslümana dinî inançları nedeniyle karşı karşıya gelmeyiniz.
- Bir Afgan erkeği ile uzun süren bir göz teması sağlamayınız.
- Bir Afganı acele ettirmeyiniz ve koşturmasına neden olmayınız.
- Bir Afgan evine köpek getirmeyiniz.
- Bir Müslümanın başının eğilerek yere değmesine (secde) zorlamayınız.

ÖZET

Tarihsel süreçte kadın, bulunduğu sosyal ve kültürel ortamda kendine atfedilen göreceli anlamlar ile konumunu bulmuştur. Bazen pozitif ayrımcı bakışa göre kültürün temeli, bazen de kültürün gelecek kuşaklara aktarılması suretiyle devamlılık sağlayan bir iletken unsur olarak değer kazanmıştır. Uluslararası medyada ve kamuoyunda 2001 yılından itibaren başlatılan algı yönetimi sayesinde “burka giyen” ve “özgürlüğü kısıtlanmış” Afgan kadın imajı ile öne çıkan Afganistan, halen güvenlik tehditlerinin devam ettiği düşük yoğunluklu bir çatışma ortamıdır. Bu çalışma, Afganistan’daki NATO çok uluslu askeri güç kampında yapılmıştır. Çalışmanın amacı, Kabil’deki günlük yaşamda (aile içinde veya dışında) Afgan erkeklerinin kadına yönelik yaklaşımlarını saptamaktır. Başka bir ifadeyle, Afgan erkekleri arasında kadına bakış açılarındaki farklılaşmaya neden olan ve bu bakış açısını/algıyı etkileyen davranış kalıpları temelinde sosyo-kültürel ortamı anlamaya çalışmak ve erkeklerin algılarını belirleyici faktörleri/etkenlerini betimlemektir.

Bu maksatla, Afganistan ile ilgili yazılan kitap, makale, araştırma raporları ve tezler ile günlük ulusal ve uluslararası medyadan istifade edilmiştir. Araştırma kapsamında nitel veri toplama tekniklerinden yüz yüze görüşme ve odak grup görüşmesi teknikleri kullanılmıştır. Tüm görüşmeler sohbet ortamında yapılmış, herhangi yapılandırılmış bir soru formu vb. kullanılmamıştır. Başkent Kabil’de yedi ay boyunca nitel araştırma yöntemi ile bulgular elde edilmiştir. Sonuç olarak, kadına yönelik bakış açısında kişilerin demografik özelliklerinin yanı sıra, etnik ve mezhepsel kökenlerinin farklılaştığını söylemek mümkündür. Araştırmada elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile Afgan erkeğinin genel algısı ve bakış açısının Afgan kadının yaşam çizgisi boyunca zamana bağlı olarak değişimine yönelik detaylı sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Kadın Algısı, Erkek Bakış Açısı, Kabil, Kamp.

ABSTRACT

In the historical process, the woman has found its position with the relative meanings attributed to her in the social and cultural environment. Sometimes, based on the positive discriminatory view, the foundation of culture has gained value as a conductor, which sometimes provides continuity through the transfer of culture to future generations. Thanks to the perception management initiated in the international media and public opinion since 2001, Afghanistan has become a burka-wearing women and “restricted with freedom” Afghan women image. The study was carried out at the NATO multinational military camp in Afghanistan. The aim of the study is to determine the approach of Afghan men towards women in daily life (in or outside the family) in Kabul. In other words, it is trying to understand the socio-cultural environment on the basis of behavior patterns that affect different perspectives and perception of women among Afghan men, and to describe the factors / factors determining the perceptions of men.

For this purpose, books, articles, research reports and theses related to Afghanistan were used and daily national and international media were used. In the scope of the research, face-to-face interview and focus group interview techniques were used. All interviews were conducted in the chat environment; no structured questionnaire etc. was used. In the capital Kabul, findings were obtained by qualitative research method for seven months. As a result, it is possible to say that in addition to the demographic characteristics of the people, the ethnic and sectarian origins of the women differ in their perspective towards women. The results of the research and the perception of the general perception of the Afghan man and the perspective of the Afghan woman through the life line of the Afghan woman have been reached in detail.

Keywords: Afghanistan, Perception of Women, Male Viewpoint, Kabul, Camp.